

ANGVSTIA 24, 2020

ANGVSTIA

24

Revista
Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Editura ANGVSTIA
Sf. Gheorghe
2020

Redactor șef

ALEXANDRU POPA

Redactor responsabil

MARIA-MAGDALENA ȘTEFAN

Colegiu de redacție

DAN-LUCIAN BUZEA

ANA DOBREANU

DAN ȘTEFAN

Orice corespondență se va trimite pe adresa:
Please send any mail to the following address:

MUZEUL NAȚIONAL AL CARPAȚILOR RĂSĂRITENI

Sfântu Gheorghe, Str. Gábor Áron nr. 16

520008, jud. Covasna

Telefon/fax: +40 267 314139

e-mail: secretariat@mncr.ro

web: angvstia.mncr.ro

ISSN 2602 – 0653

ISSN-L 1454 – 8275

Cuprins – Table of Contents

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ARHEOLOGIE (*Archaeological studies and researches*)

MACIEJ DEBIEC, THOMAS SAILE, DAN BUZEA, Aspecte ale unei așezări aparținând culturii ceramicii liniare cu note muzicale de lângă Olteni (Transilvania) / *Aspects of a Bandkeramik settlement near Olteni in Transylvania* (DOI: 10.36935/ang.v24.1)..... 9

GHEORGHE POSTICĂ, VALERII KAVRUK, Așezarea Păhărnicieni „Petruca” în lumina cercetărilor arheologice din anul 1988 / *The settlement at Păhărnicieni „Petruca” in the light of 1988 archaeological research* (DOI: 10.36935/ang.v24.2) 23

ANA CRISTINA HAMAT, ADELA KOVACS, O camee romană cu reprezentarea Gorgonei Medusa din colecția Muzeului Județean Botoșani / *A Roman Cameo with the representation of Gorgo Medusa from the collection of Botoșani County Museum* (DOI: 10.36935/ang.v24.3) 91

ZS. VISY, Preliminary Report about the Investigation in the Énlaka/Inlaceni castellum in 2019 / *Raport preliminar asupra investigațiilor din castrul de la Énlaka/Inlaceni din 2019* (DOI: 10.36935/ang.v24.4) 101

ALEXANDRU POPA, SERGIU MUSTEAȚĂ, MIHAELA IACOB, ȘTEFAN HONCU, LUCIAN MUNTEANU, Cercetarea magnetometrică în situl de epocă romană de la „Fântâna Seacă” (localitatea Slava Rusă, jud. Tulcea) / *The magnetometric survey of Roman period site ‘Fântâna Seacă’ (Slava Rusă, Tulcea County)* (DOI: 10.36935/ang.v24.5) 119

DAN ȘTEFAN, MARIA-MAGDALENA ȘTEFAN, VALERIU SÎRBU, LUCICA SAVU, ALEXANDRU HALBAC, Teledetecție și valorificarea arheologică a datelor LiDAR în zona Defileului Oltului de la Racoș. Partea I – Studiul instalațiilor și amenajărilor folosite în practicarea meșteșugului vărăritului / *Remote-sensing and archaeological survey of LiDAR data acquired in the Olt Gorge, at Racoș. Part I – The study of installations and structures related to quicklime production* (DOI: 10.36935/ang.v24.6) 129

STUDII DE ISTORIE ȘI ETNOGRAFIE (*History and ethnography studies*)

ANA DOBREANU, Informații documentare privind învățământul confesional românesc în localitatea Covasna (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea) / *Documentary information regarding the Romanian confessional education in Covasna locality (second half of the 19th century – beginning of the 20th century)* (DOI: 10.36935/ang.v24.7) 147

ANA DOBREANU, FLORIN HERȚEG, Documente privind învățământul confesional românesc din Trei Scaune / *Documents regarding the Romanian confessional education in Three Chairs* (DOI: 10.36935/ang.v24.8) 165

FLORINA BĂNICĂ, Portul popular din Voșlăbeni, județul Harghita, aflat în patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni / *Traditional Costume from Voșlăbeni, Harghita County, found in the National Museum of Eastern Carpathians Heritage Collection* (DOI: 10.36935/ang.v24.9) 179

RECENZII (*Book reviews*)

Recenzie Marion Dowd – Robert Hensey (eds): *The archaeology of darkness*, Oxbow Books, Oxford & Philadelphia, 2016, 143 p. (JÓZSEF PUSKÁS) (DOI: 10.36935/ang.v24.10) 195

CRONICA ACTIVITĂȚILOR (*Chronicle of activities*)

VALERII KAVRUK, DAN BUZEA, CRISTINA FELEA-BAUBEC, ANA DOBREANU, Raport de activitate al Muzeului National al Carpaților Răsăriteni în anul 2019 / *The National Museum of Eastern Carpathians Activity Report in 2019* 203

ABREVIERI / *Abbreviations* 245

Studii și cercetări de arheologie
Archaeological studies and researches

Aspecte ale unei aşezări aparţinând culturii ceramicii liniare cu note muzicale de lângă Olteni (Transilvania)¹

Aspects of a Bandkeramik settlement near Olteni in Transylvania

Maciej Dębiec²

Thomas Saile³

Dan Buzea⁴

Cuvinte cheie: ceramică cu note muzicale, case lungi, site, figurine antropomorfe, figurine zoomorfe, Transilvania.

Key words: *Linienbandkeramik (LBK), longhouse, sieves, anthropomorphic figurine, zoomorphic figurine, Transylvania.*

ABSTRACT

Excavations in the Bandkeramik settlement of Olteni, located on the right bank of the Olt River in Transylvania, brought to light the fragmented remains of at least two ground plans of longhouses from the Early Neolithic. These are the first convincing evidence of those structures in Romania. The site can be dated to a later Notenkopf-Phase, and several sieves were discovered among the pottery remains. In addition, the investigations revealed several fragments of anthropomorphic and zoomorphic representations. The torso of a presumed pregnant woman deserves special attention.

Situl de la Olteni

Situl arheologic este localizat imediat la sud de actualul sat Olteni, comuna Bodoc, jud. Covasna. Este situat pe terasa înaltă de pe malul drept al râului Olt, vis-a-vis de satul Bodoc (Fig. 1-2). Altitudinea aşezării, înregistrată la circa 560 m deasupra nivelului mării, este destul de neobişnuită

pentru cultura ceramicii liniare cu note muzicale (LBK – Linienbandkeramik), dar este specifică regiunii studiate aici. Situat în judeţul Covasna, satul Olteni se află la aproximativ 10 km nord de municipiul-reşedinţă de judeţ, Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgy, Sankt Georgen).

În perioada 2001–2012, situl a fost periclitat de funcţionarea unei cariere de nisip, astfel încât a fost cercetat prin săpături arheologice preventive conduse de V. Cavruc şi D. Buzea, ambii arheologi din cadrul Muzeul Naţional al Carpaţilor Răsăriteni din Sfântu Gheorghe.⁵ Astfel, s-au descoperit peste 500 de complexe, datând din Neolitic până în Epoca Romană.

¹ Acest material a fost parţial realizat cu sprijinul financiar al Ministerului Cercetării şi Inovării – CNCS-UEFISCDI, acordat prin proiectul PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0090, PCCF19/2018).

² Universität Regensburg, Institut für Geschichte, Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte; debiecmaciej@gmail.com

³ Universität Regensburg, Institut für Geschichte, Lehrstuhl für Vor- und Frühgeschichte; thomas.saile@ur.de

⁴ Muzeul Naţional al Carpaţilor Răsăriteni; buzealuci@yahoo.com

⁵ Buzea 2017.

Pe lângă aşezarea LBK, interesante pentru noi sunt urmele culturilor Boian şi Precucuteni I, cât şi un cimitir din Epoca Fierului.⁶ Complexele LBK au fost documentate pe o zonă de circa 1 ha, dar probabil situl se extinde pe o suprafaţă mult mai mare (Fig. 3).

Locuinţele de formă alungită

Pe parcursul cercetărilor de salvare au fost descoperite o serie de structuri îngropate şi zeci de gropi de stâlp conexe culturii ceramicii liniare cu note muzicale. Distribuţia complexelor în spaţiu indică prezenţa a cel puţin două locuinţe de formă alungită, elemente emblematice ale LBK (Fig. 3). Acestea erau orientate pe axa NNV-SSE. Judecând după structura dată de gropile de stâlp a locuinţei I, au fost descoperite două rânduri transversale complete, a câte 3 stâlpi fiecare, şi un rând de stâlpi ce formau peretele exterior de pe latura estică. Datorită faptului că s-au păstrat câteva urme ale peretelui exterior de pe latura vestică, lăţimea locuinţei poate fi estimată la circa 7 m. Locuinţa II este documentată prin cel puţin două rânduri transversale a câte 3 stâlpi fiecare. Rândul sudic, care presupunem că ar fi fost alcătuit din stâlpi dubli, pare că aparţine unei secţiuni caracteristice zonei SE a unei case de formă alungită. Datorită păstrării incomplete a urmelor majorităţii stâlpilor de construcţie, lungimea caselor poate fi doar estimată.

Arta figurativă

Arta figurativă se numără printre cele mai importante elemente caracteristice ale Neoliticului European Timpuriu.⁷ Nici LBK nu face excepţie în acest sens. În prezent se cunosc circa 850 de exemple ale artei figurative pe întreg arealul cultural al LBK, majoritatea din partea de vest a acestuia.⁸ Printre artefacte se regăsesc atât reprezentări antropomorfe cât şi zoomorfe. Acestea includ câteva grupuri – figurine,

vase, aplice, toarte sau incizii pe vase. În partea estică a zonei de întindere a LBK arta figurativă este rară.⁹ Prin urmare, recente descoperiri de reprezentări antropomorfe şi zoomorfe de la Olteni merită o atenţie deosebită.

Reprezentări antropomorfe (A)

La Olteni au fost descoperite patru artefacte cu elemente antropomorfe. Trei dintre acestea sunt fragmente de figurine, al patrulea fiind o aplică de pe un vas.

1. Fragment de corp al unei figurine antropomorfe (Fig. 7/1), cu secţiune transversală cvasi-ovală. Sâni marcaţi indică o femeie. Abdomenul pronunţat poate indica un element de graviditate. Figurina este uşor aplecată spre spate. Dimensiunile păstrate: lungime 3,4 cm, lăţime 3,1 cm, grosime 2,8 cm. A fost descoperită în Groapa 7, care este conectată cu Groapa 8 la sud de Locuinţa II.

2. Fragment de picior de la o figurină sau un vas antropomorf (Fig. 7/2), cu secţiune transversală rotundă. Piciorul este gros şi robust, păşind uşor înainte. Dimensiuni: lungime 4,1 cm, lăţime 3,7 cm, grosime 2,7 cm. A fost găsit în poziţie secundară, la nord-est de Locuinţa 1 (Complexul 2).

3. Fragment al unui picior presupus al unei figurine antropomorfe cu secţiune transversală ovală, nedecorat (Fig. 7/3). Părţile distală şi proximală lipsesc. Ar putea proveni de la o figurină stând în picioare. Dimensiuni: lungime 3,5 cm, lăţime 2,7 cm, grosime 1,6 cm. A fost descoperit în poziţie secundară, la marginea nord-estică a zonei cercetate (Complexul 1).

4. Fragment de vas cu aplicaţie antropomorfă pe peretele exterior (Fig. 7/4). Se păstrează un braţ uşor îndoit la cot. Trei linii gravate reprezintă degetele. Pe fragment este şi o porţiune îngroşată, care poate fi interpretată ca un picior îndoit la genunchi, cu alveole ovale. Nu s-au păstrat alte trăsături anatomice, care ar putea indica direcţia în care era orientată re-

⁶ Căvruc, Buzea 2005; Sîrbu et alii 2006; 2008; Buzea, Deák 2008, 44.

⁷ Hansen 2007; Becker 2007; 2011.

⁸ Debiec et alii 2020, table 1.

⁹ de ex. Becker, Debiec 2014, fig. 1.

prezentarea – către interiorul vasului sau către privitor? Dimensiunile fragmentului de vas: lungime 7,1 cm, lăţime 9,1 cm, grosime maximă 0,6 cm. A fost descoperit în Groapa 9, la vest de Locuinţa II.

Plastica zoomorfă (B)

Grupul de artefacte din lut care prezintă caracteristici zoomorfe este alcătuit din cinci piese. Două dintre acestea sunt figurine:

1. Figurină mică din lut a unui animal cu patru picioare (Fig. 8/1; 9/1). Datorită prezentării foarte schematice, fără cap sau coadă, nu poate fi atribuită unei anumite specii. Dimensiuni: lungime 4,1 cm, lăţime 2,9 cm, grosime 2,4 cm. A fost descoperită în poziţie secundară, la marginea nord-estică a zonei excavate (Complexul 1).

2. Posibil fragment al unei figurine zoomorfe (Fig. 8/2). Este un artefact mic, cu secţiune transversală ovală cu mici îngroşări, care ar putea reprezenta picioarele. Datorită stării deteriorate, interpretarea descoperirii este doar ipotetică. Dimensiuni: lungime 4,2 cm, lăţime 2,5 cm, grosime 2,7 cm. A fost găsit în poziţie secundară, la nord-est de Locuinţa 1 (Complexul 4).

Următoarele două exemple de plastică zoomorfă sunt probabil legate de vase zoomorfe:

3. Fragment de picior de la un vas zoomorf (Fig. 8/3; 9/3). Locul de contact cu vasul este vizibil în partea de sus. Piciorul este uşor îndoit la genunchi şi decorat cu linii verticale şi orizontale incizate şi mici impresiuni. Laba piciorului lipseşte. Dimensiuni: lungime 4,6 cm, lăţime 3,2 cm, grosime 3,2 cm. A fost descoperit în poziţie secundară, la marginea nord-estică a zonei excavate (Complexul 1).

5. Posibil fragment de picior de la un vas zoomorf (Fig. 8/4; 9/2). Piciorul are forma unei coloane şi este foarte scurt. Baza de forma unei uşoare îngroşări este îndoită spre interior, partea superioară lipseşte. Marginea vizibilă arată că fragmentul a fost iniţial ataşat de un vas. Dimensiuni: lungime 3,5 cm, lăţime 3,7 cm, grosime 3,7 cm. A

fost găsit în poziţie secundară, la marginea nord-estică a zonei excavate (Complexul 3).

5. Ultimul artefact reprezintă o toartă de vas cu caractere zoomorfe (Fig. 8/5). Capul animalului este alungit, cu gura ascuţită. Ochii sunt reprezentaţi simbolic de două adâncituri, în timp ce linii orizontale marchează gura deschisă. O proeminenţă deteriorată pe partea stângă ar putea reprezenta urechea sau cornul. În spate se vede porţiunea unde mânerul era prins de vas. Dimensiuni: lungime 3,7 cm, lăţime 3,9 cm, grosime 3,5 cm. A fost dezgropat în poziţie secundară, la marginea nord-estică a zonei excavate (complexul 1).

Rezultate şi discuţii

Aşezarea de la Olteni a furnizat cea mai numeroasă colecţie de artă antropomorfă şi zoomorfă din întreaga zonă estică a LBK. Aceasta numără nouă obiecte, reprezentând toate formele de prezentare cunoscute, cu excepţia decoraţiunilor incizate. Două reprezentări antropomorfe (Fig. 7/1.4) provin din gropi LBK, în timp ce restul fragmentelor au fost descoperite în stratul cultural din partea de nord-est a zonei cercetate, în care au fost delimitate patru complexe cu descoperiri.

Arta antropomorfă include exemple de figurine, vase antropomorfe şi aplice de pe vase. Dacă interpretarea corpului uman din Fig. 7/1 este acceptată, aceasta va deveni una dintre reprezentările extrem de rare ale unei femei însărcinate aparţinând artei figurative a LBK. O altă reprezentare de femeie cu abdomen rotunjit, accentuat, este o aplică de pe un vas descoperită într-un context LBK la Hurbanovo-Bohatá, în Slovacia.¹⁰ În prima publicare a descoperirii posibila reprezentare a unei sarcini a fost luată în considerare în mod explicit.¹¹ Dintr-o aşezare Criş/Körös de lângă Endrőd (jud. Békés) provine un fragment de statueta cu burta uşor accentuată.¹² De ase-

¹⁰ Becker 2011, 506 no. 7.33a plate 91/1.

¹¹ Březinová et al. 2007, 58 fig. 24/1.

¹² Hansen 2007, 502 plate 118/4; Becker 2011, 570 no. 2.3i plate 142/5.

menea, se cunosc reprezentări de burți curbate și în Anatolia, a căror interpretare nu este, desigur, lipsită de ambiguități.¹³

Din păcate, orientarea reprezentării figurative aplicate din Fig. 7/4 nu poate fi determinată. În general, în LBK aplicile antropomorfe care stau cu spatele la privitor și privesc către interiorul vasului sunt mult mai frecvente decât cele care privesc către exterior.¹⁴ Din zona estică de răspândire a LBK provin două exemple similare de aplicile antropomorfe, una de la Holyshiv-Zarvykhvosty și una de la Rovantsi, ambele situate în Ucraina de vest.¹⁵

Printre artefactele cu trăsături animale, există aici figurine și vase zoomorfe. Comparativ cu provinciile vestice ale LBK (conf. Schade-Lindig 2002) figurinele reprezentând animale sunt foarte rare în zona estică a acesteia. Până astăzi este cunoscut un singur exemplu: cel de la Nezvis'ko, de pe cursul superior al Nistrului, în vestul Ucrainei.¹⁶ Ca și în cazul celor două figurine de la Olteni, artefactul ucrainian este foarte schematic, astfel încât nu poate fi asociat unei specii anume. Vasele zoomorfe apar și ele sporadic. Elementele cel mai frecvent întâlnite sunt toarte/mânerele zoomorfe.

Sitele oferă o incursiune interesantă în economia așezărilor LBK, dintre care unele

par să fi fost tot mai dedicate procesării laptelui. Cu toate acestea, trebuie să reținem că deși avem un număr mare de astfel de descoperiri, proporția sitelor din totalul general este scăzută. Sitele sunt foarte rare, cu precădere în zona de est a arealului LBK. Cele mai apropiate situri contemporane celor LBK în care, probabil, se procesa laptele sunt cunoscute în Republica Moldova (Dănceni¹⁷, Florești¹⁸). Sitele din lut aparținând LBK au fost semnalate și în zona Alföld, în partea nord-estică a Ungariei. În unele situri din Kuyavia acestea au fost descoperite cu frecvență ridicată, ca de exemplu în Ludwinowo, unde s-au descoperit 37 de fragmente provenind de la 22 de site.¹⁹

Urmele fragmentare ale unor locuințe alungite din Neoliticul timpuriu de la Olteni, sunt primele dovezi ale unor astfel de structuri descoperite până în prezent în România. Până nu demult, se presupunea că pe teritoriul României, Moldovei și Ucrainei au fost folosite doar bordeie.²⁰ Atât descoperirile de la Olteni, cât și cele recente din Republica Moldova și Ucraina²¹ demonstrează că locuințele alungite de mari dimensiuni erau răspândite atât în partea vestică, cât și în cea estică a LBK-ului.

Bibliografie / Bibliography

Becker V. 2007. Rinder, Schweine, Mischwesen – Zoomorphe Funde der westlichen Linearbandkeramik. In: R. Gleser (Ed.), *Zwischen Mosel und Morava. Neue Grabungen und Forschungen zur Vor- und Frühgeschichte Mitteleuropas*, 9-95. Bonn: Habelt.

Becker V. 2011. *Anthropomorphe Plastik der westlichen Linearbandkeramik*. Bonn: Habelt.

Becker V., Dębiec M. 2014. Figural representations from the eastern border of the Linear Pottery Culture. In E. Ursu, S. Țerna (Eds), *Anthropomorphism and symbolic behaviour in the Neolithic and Copper Age communities of South-Eastern Europe*, Suceava: Editura Karl A. Romstorfer: 73-89.

¹³ Hansen 2007, 322 f.; Furholt 2017, 243 fig. 7.31.

¹⁴ Becker 2011, 129-131, 772-774 plate 88-91; Becker et alli 2018, 237.

¹⁵ Becker et alli 2018.

¹⁶ Dębiec 2016, fig. 9/5.9.

¹⁷ Larina, Dergachev 2017, 310 plate 60/27; 334 plate 84/11.

¹⁸ Larina, Dergachev 2017, 259 plate 9/13-14; 267 plate 17/2.

¹⁹ Pyzel 2019, 50.

²⁰ Larina, Dergachev 2017, 32-39.

²¹ Saile et alli 2016.

- Becker V., Dębiec M., Bardetskiy A. B. 2018.** We are One: Figural finds from the eastern border of the Linear Pottery Culture distribution. *Sprawozdania Archeologiczne* 70: 227-242.
- Bogucki P. 1984.** Ceramic sieves of the Linear Pottery Culture and their economic implications. *Oxford Journal of Archaeology* 3: 15-30.
- Březinová G., Elschek K., Ratimovska P. 2007.** Záchranný výskum v Hurbanove. In: *Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 2005*, 56-59. Nitra: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied.
- Buzea D. 2017.** Raport proiect. Aşezarea culturii ceramicii liniare de la Olteni – Nisipărie jud. Covasna (Etapa 1). Sfântu Gheorghe: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni.
- Buzea D., Deák A. 2008.** Cercetările etnoarheologice de la Olteni, jud. Covasna Ethno-Archaeological discoveries from Olteni, Covasna County. In: D. Monah, G. Dumitroaia, D. Garvăn (Eds), *Sarea, de la Prezent la Trecut*, Piatra-Neamț: Editura „Constantin Matasă”: 41-79.
- Cavruc V., Buzea D. 2005.** Vestigiile dacice timpurii de la Olteni. Raport preliminar. *Angustia* 9: 121-153.
- Dębiec M. 2016.** The LBK ritual-burial complex from Nezviśko, western Ukraine. In: L. Amkreutz, F. Haack, D. Hofmann, I. van Wijk (Eds), *Something out of the ordinary? Interpreting diversity in the Early Neolithic Linearbandkeramik culture of central and western Europe*, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing: 227-245.
- Dębiec M., Saile T., Alagierski P., Rauba-Bukowska A. 2020.** Ein Ungar in Polen. Zu einer frühneolithischen Statuette aus Kosina 62 bei Łañcut im südöstlichen Polen. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 50 [in print].
- Furholt M. 2017.** *Das ägäische Neolithikum und Chalkolithikum. Transformationen sozialer Handlungsmuster in Anatolien und Griechenland zwischen 6500 und 4000 v. Chr.* Bonn: Habelt.
- Hansen S. 2007.** *Bilder vom Menschen der Steinzeit. Untersuchungen zur anthropomorphen Plastik der Jungsteinzeit und Kupferzeit in Südosteuropa.* Mainz: von Zabern.
- Larina, Dergachev (Ларина О.В., Дергачев В. А.) 2017.** Памятники культуры линейно-ленточной керамики Республики Молдова: (свод источников). Кишинэу: Институт культурного наследия Академии наук Республики Молдова.
- Pyzel J. 2019.** Analiza technologiczno-stylistyczna ceramiki KCWR, In: J. Pyzel (Ed.), *Ludwinowo, stanowisko 7. Osada neolityczna na Kuja-wach/Ludwinowo, site 7. Neolithic Settlement in Kuyavia, Pękowice-Gdańsk*: Wydawnictwo Profil-Archeo, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego: 47-146.
- Saile T., Dębiec M., Posselt M., Ţerna S., Kiosak D. 2016.** Zur Bandkeramik zwischen Pruth und Südlichem Bug. *Praehistorische Zeitschrift* 91: 1-15.
- Salque M., Bogucki P. I., Pyzel J., Sobkowiak-Tabaka I., Grygiel R., Szmyt M., Evershed R. P. 2013.** Earliest evidence for cheese making in the sixth millennium BC in northern Europe, *Nature* 493: 522-525.
- Schade-Lindig S. 2002.** Idol- und Sonderfunde der bandkeramischen Siedlung von Bad Nauheim – Nieder-Mörlen „Auf dem Hempler“ (Wetteraukreis). *Germania* 80: 47-114.
- Sîrbu V., Cavruc V., Buzea D. 2006.** A 4th-3rd centuries BC Dacian community in Southeastern Transylvania: the findings from Olteni, Covasna County. In: V. Sîrbu, D. L. Vaida (eds), *Thracians and Celts, Proceedings of the International Colloquium from Bistrița „Thracians and Celts”*, Cluj-Napoca: Mega: 229-251.
- Sîrbu V., Cavruc V., Buzea D. 2008.** A Dacian Necropolis from 4th-3rd centuries B.C., found in Olteni (South-Eastern Transylvania). In: V. Sîrbu, D. L. Vaida (eds), *Funerary Practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe. Proceedings of the International Colloquium „Funerary Practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe”*, Cluj-Napoca: Mega: 191-228.

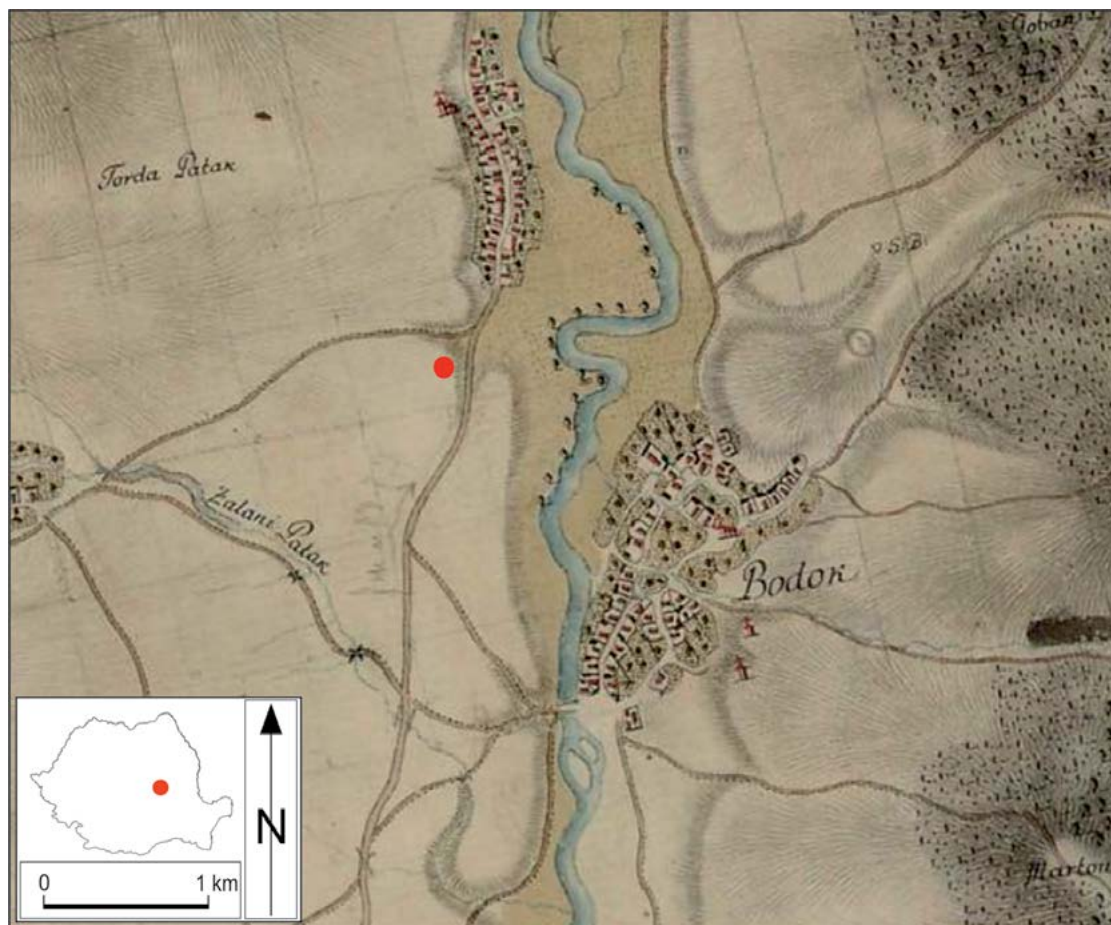

Fig. 1 Localizarea sitului la sud de Olteni – Cariera de nisp, jud, Covasna. Harta de bază: Josephinische Landesaufnahme von Siebenbürgen 1:28.800, secțiunea 244.

Fig. 1 Olteni. Location of the site south of Olteni, opposite Bodoc. Base map: Josephinische Landesaufnahme von Siebenbürgen 1:28.800, Section 244.

Fig. 2 Olteni. Vedere a sitului dinspre vest. În plan îndepărtat, peste râul Olt, Munții Bodoc, peste 1000 m altitudine de la nivelul mării.

Fig. 2 Olteni. View of the site to the east, in the background beyond the Olt River the Bodoc Mountains, approximately 1000 m a. s. l.

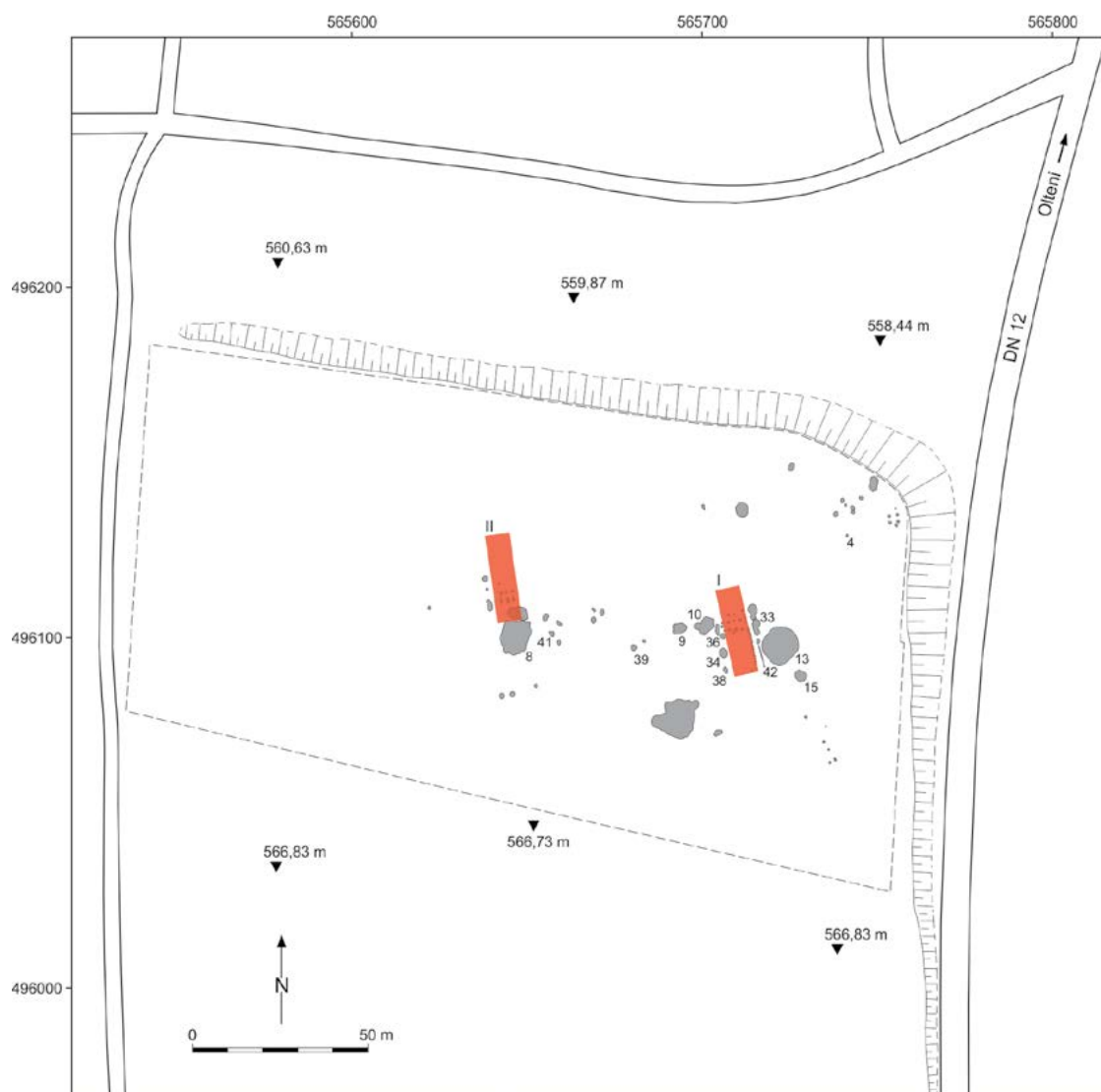

Fig. 3 Olteni. Planul zonei cercetate în care sunt delimitate complexele LBK și amplasarea probabilă a celor două locuințe alungite de mari dimensiuni (roșu; Locuința I și II).

Fig. 3 Olteni. Plan of excavated area with Bandkeramik features and probable location of houses I and II.

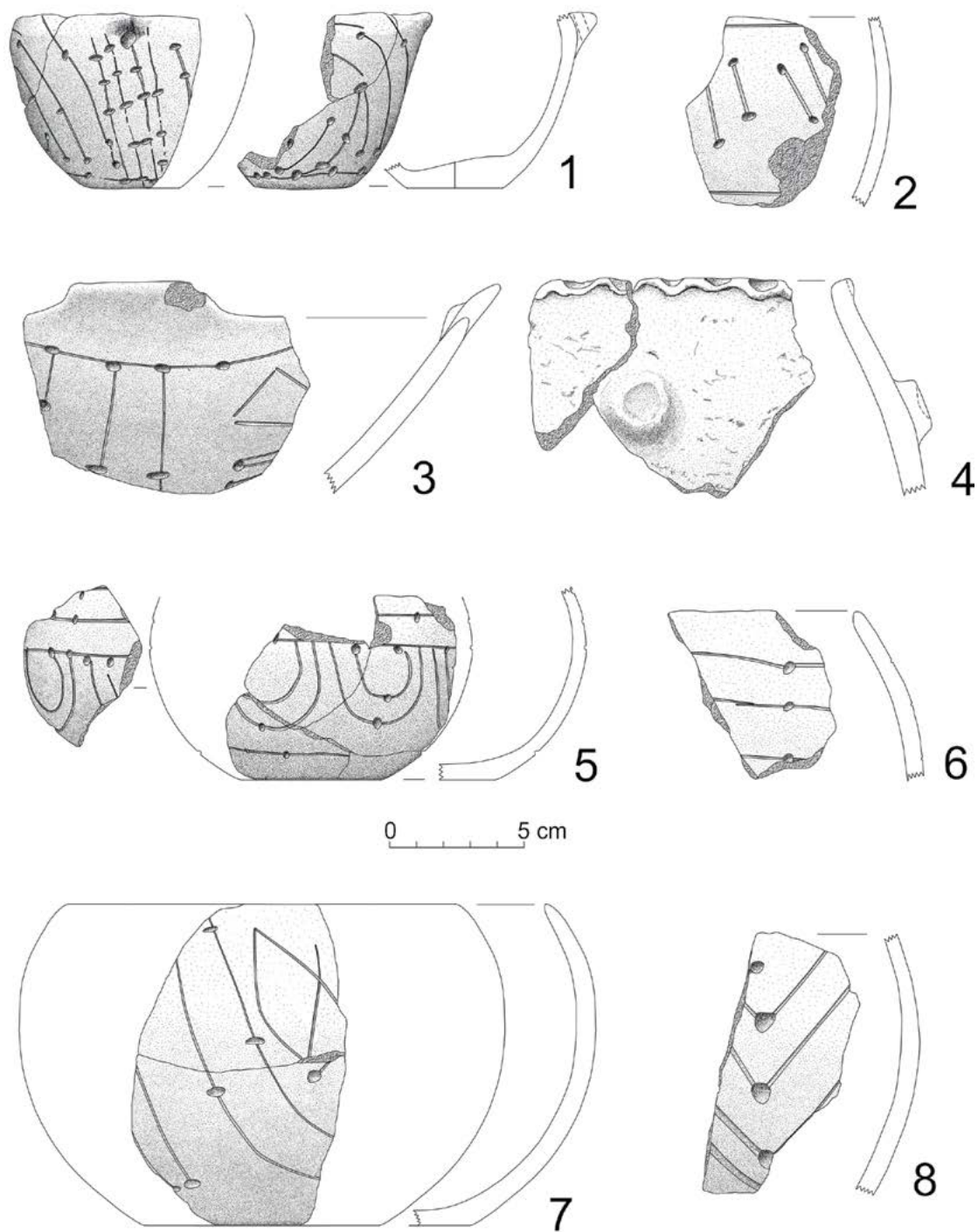

Fig. 4 Olteni. Ceramica LBK din complexul 10
(desene de A. B. Bardetskyi).

Fig. 4 Olteni. LBK pottery from feature 10
(drawn by A. B. Bardetskyi).

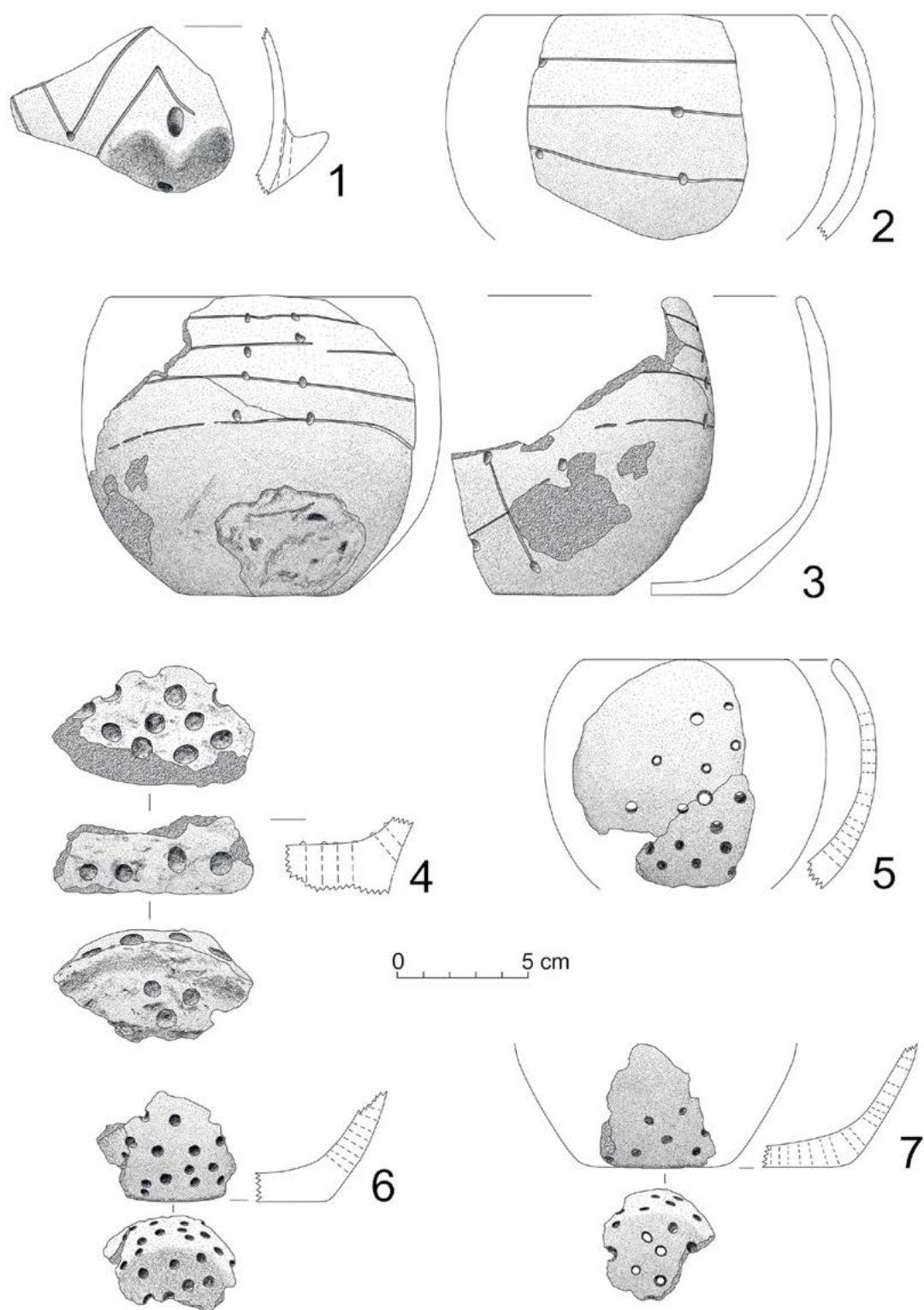

Fig. 5 Olteni. Ceramica LBK din complexul 8 (1–3) și sitele din complexul 8 (4) și 10 (5–7) (desene de A. B. Bardetskyi).

Fig. 5 Olteni. LBK pottery from feature 8 (1–3) and sieves from feature 8 (4) and 10 (5–7) (drawn by A. B. Bardetskyi).

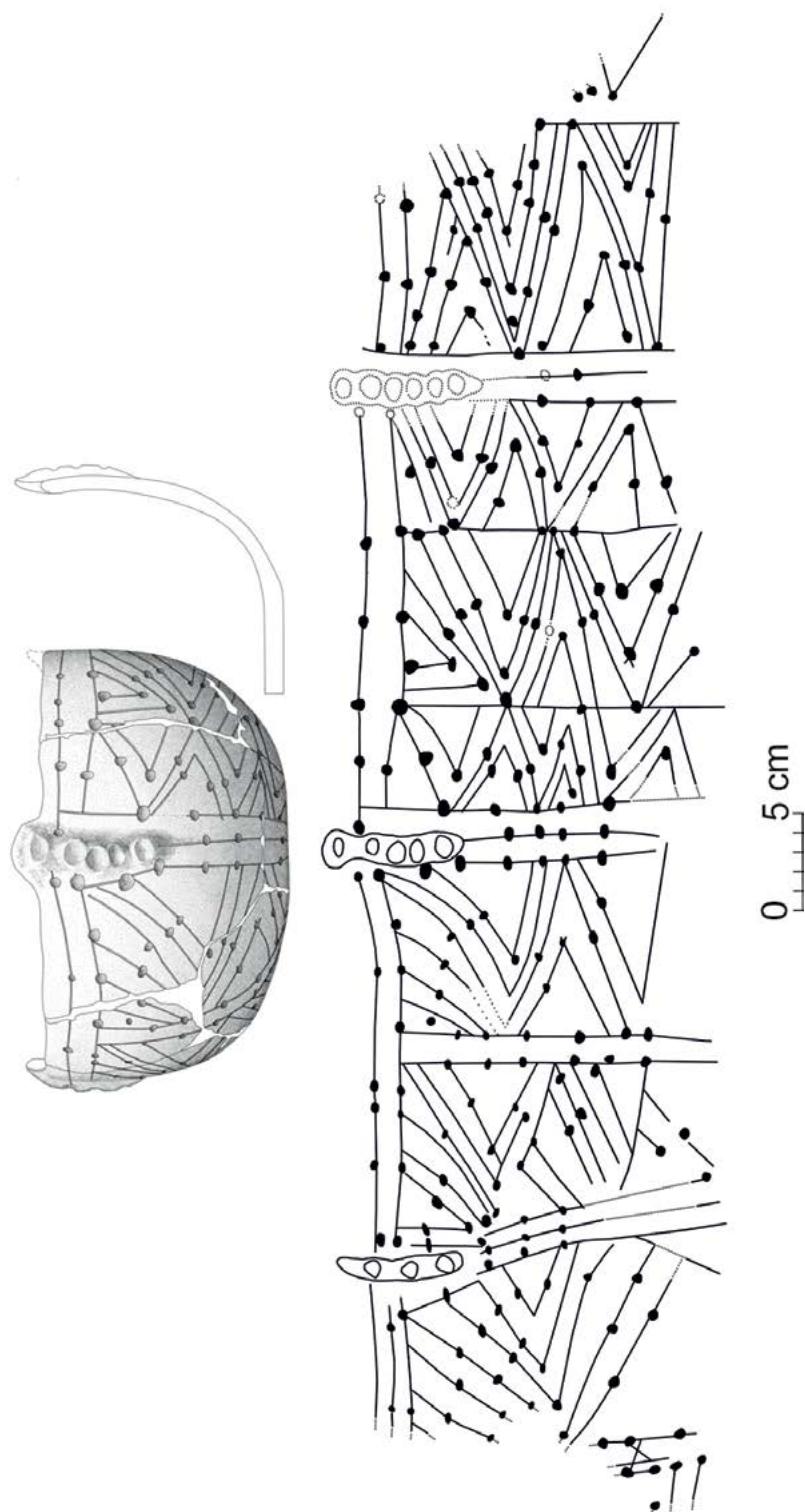

Fig. 6 Olteni. Vas LBK de tip Kumpf din complexul 36, cu decorații executate grosier în stil Notenkopf târziu (desene de A. B. Bardetskyi).

Fig. 6 Olteni. Kumpf shaped LBK vessel from feature 36 with carelessly executed decoration in late Notenkopf style (drawn by A. B. Bardetskyi).

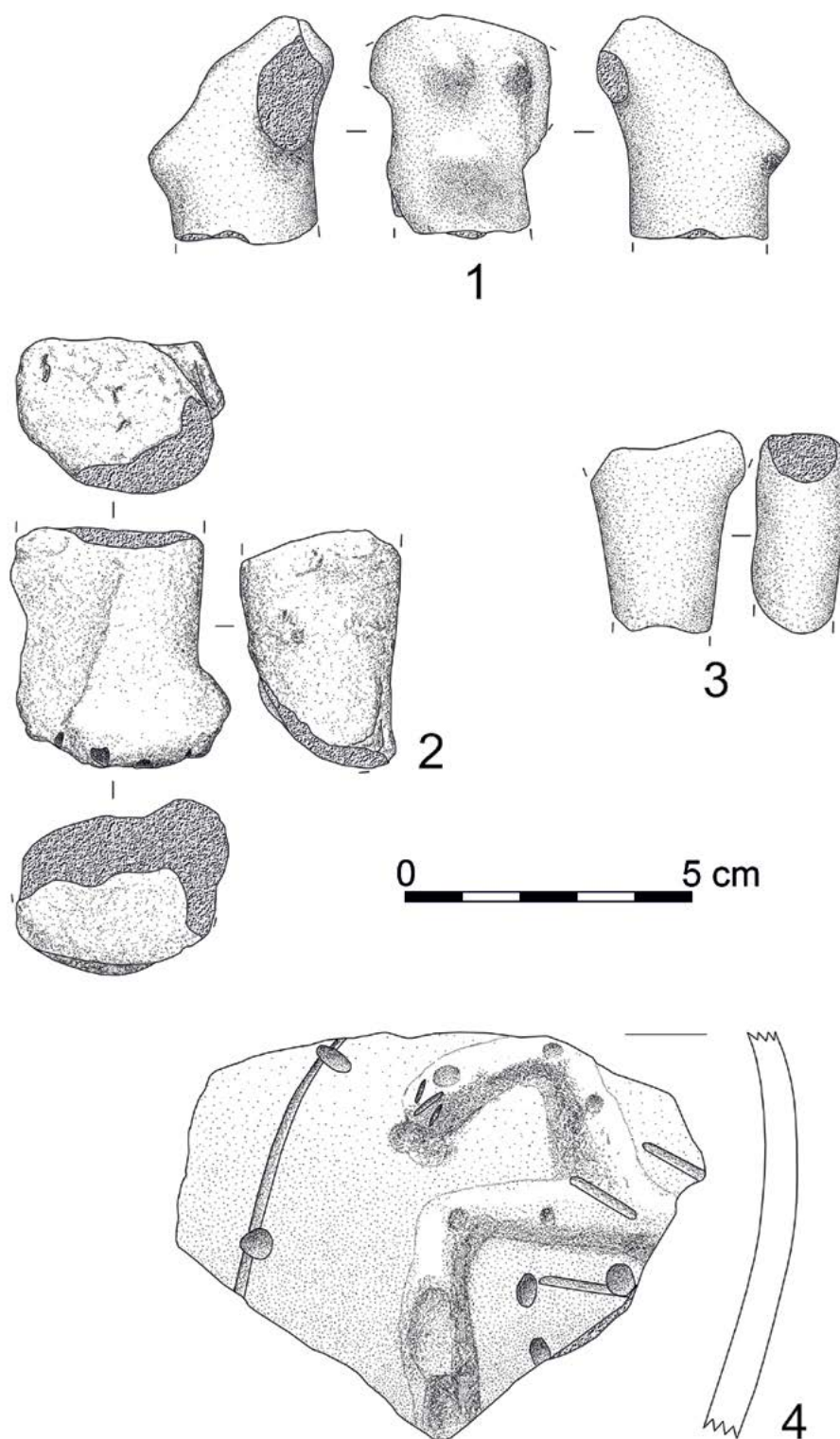

Fig. 7 Olteni. Arta antropomorfă (desene de A. B. Bardetskyi).
Fig. 7 Olteni. Anthropomorphic art (drawn by A. B. Bardetskyi).

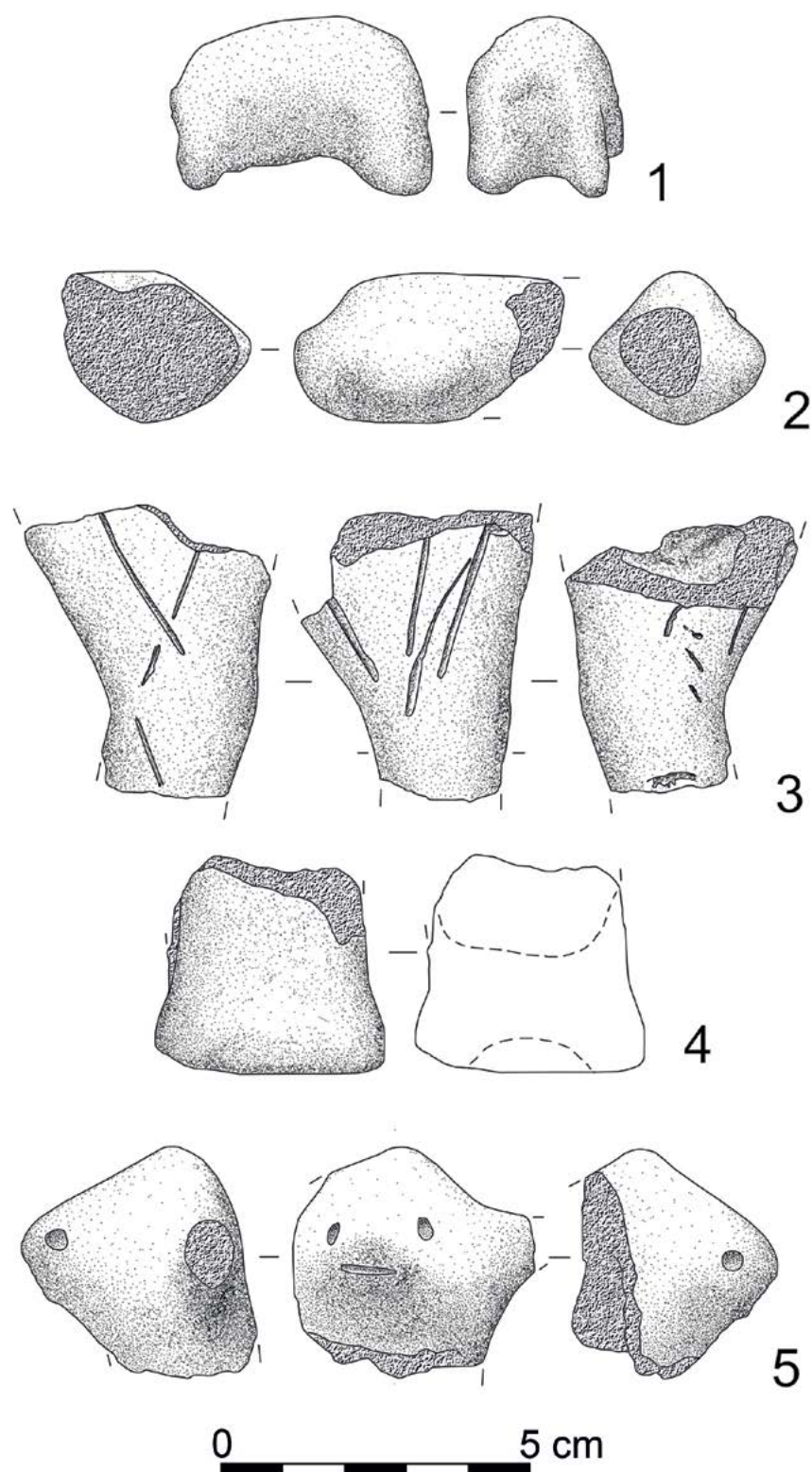

Fig. 8 Olteni. Arta zoomorfă (desene de A. B. Bardetskyi).

Fig. 8 Olteni. Zoomorphic art (drawn by A. B. Bardetskyi).

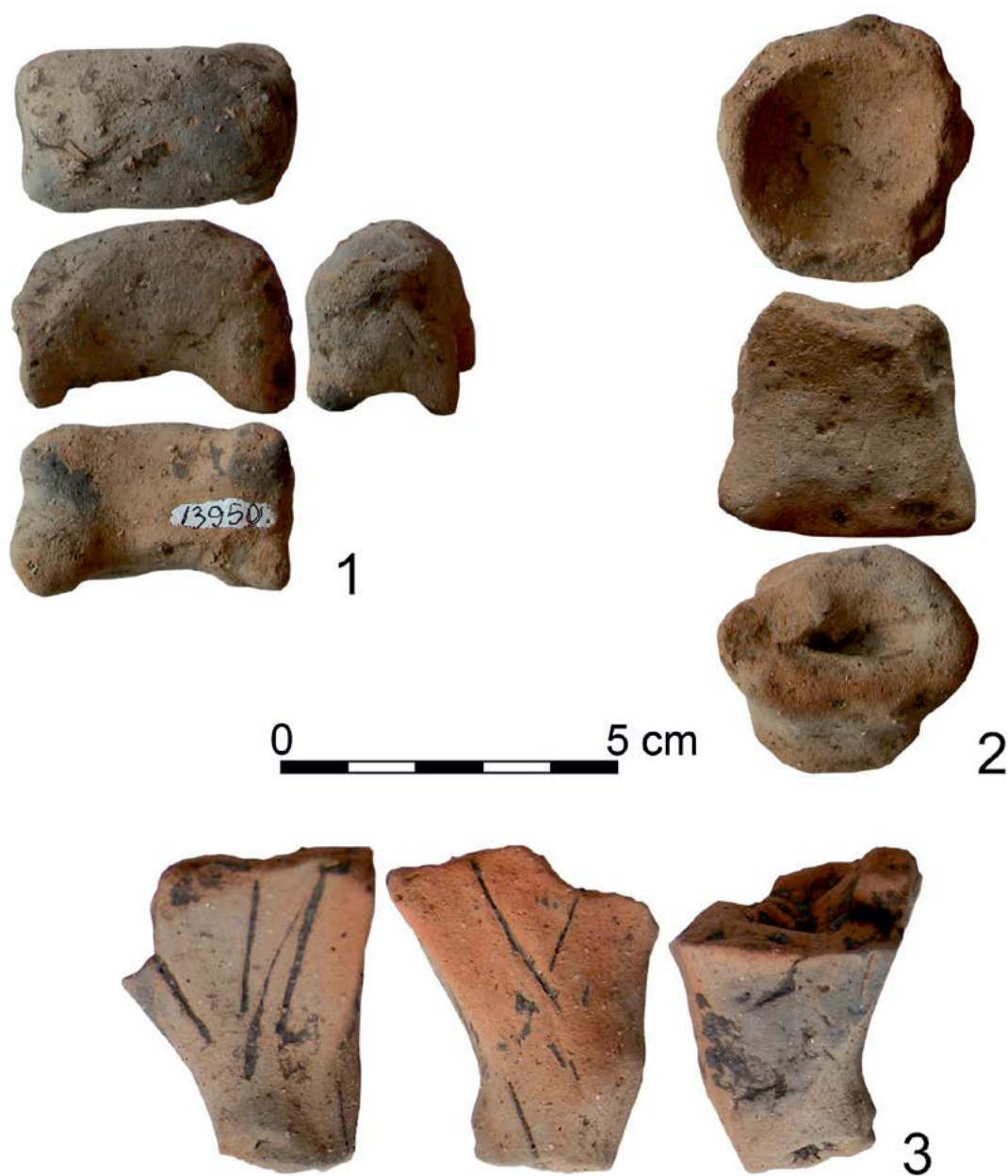

Fig. 9 Olteni. Selecție de imagini cu artefactele.

1 – figurină zoomoră, 2 și 3 – fragmente de vase zoomorfe.

Fig. 9 Olteni. Selected photos of artefacts.

1 – zoomorphic figurine, 2 and 3 – fragments of zoomorphic vessels.

Așezarea Păhărnicieni „Petruca” în lumina cercetărilor arheologice din anul 1988

The settlement at Păhărnicieni „Petruca” in the light of 1988 archaeological research

Gheorghe Postică¹

Valerii Kavruk²

Cuvinte cheie: epoca bronzului, statueta antropomorfă, cultura Otomani, cultura Wietenberg

Schlüsselwörter: Bronzezeit, anthropomorphe Statuette, Otomani-Kultur, Wietenberg-Kultur

ABSTRACT

The following paper lists the main results of the archaeological excavations carried out in 1988, in the settlement at Păhărnicieni „Petruca” (Orhei region, Republic of Moldavia). Three archaeological trenches were opened, covering a total surface of 850 m². The discovered archaeological remains belong to all the cultural horizons characterising the central area of the Prut-Dniester space, since Eneolithic to late Medieval Period. The excavations revealed the vestiges of 29 constructions, 124 inventory items, 13492 pottery fragments, 1400 burnt adobe fragments, 261 iron ore pieces (6,496 kg), 201 fragments of iron slag (28,420 kg), 2914 animal bones, 31 shells, 2448 stones and 26 fragments of flints.

The identified features belong to: Noua culture (15th-13th c. BC) – 1 domestic pit (no. 23); Chișinău-Corlăteni culture (12th-9th c. BC) – 1 surface dwelling (no. 22) and 5 domestic pits (no. 17-21, 28); Poienăști-Lucaseuca culture (end of 3rd-1st c. BC) – 3 domestic pits (no. 15-16, 20); early Medieval (5th-7th c. AD) – 2 dugouts (no. 32, 44), 2 delimitation ditches (no. 36-37), a surface dwelling with a stone oven (no. 26); early Medieval (8th-9th c. AD) – 2 dwellings (no. 25, 33) with surface auxiliaries (post holes 39, 40-42), 1 domestic pit (no. 43); early Medieval (10th-11th c.) – 2 dwellings (no. 30-31), 2 stone fireplaces (no. 27, 34), 1 furnace (no. 29), 1 domestic pit (no. 38); early Medieval (12th-14th c.) – a dwelling (no. 31); late Medieval (15th-16th c.) – 1 domestic pit (no. 35).

Among the inventory items 24 belong to Cucuteni-Tripolie culture, 1 to Noua, 1 to Chișinău-Corlăteni, 4 to Poienăști-Lucaseuca, 2 to 6th-7th c. AD and 94 items to the 10th-14th centuries.

The discovered pottery can be assigned to: Cucuteni-Tripolie (4th millennium BC) – 776 fragments (5,5%); the culture with pottery decorated with many belts (18th-17th c. BC) – 142 fragments (1,0%); Noua culture – 470 fragments (3,4%); Chișinău-Corlăteni (12th-9th c. BC) – 1282 fragments (9,2%); Poienăști-Lucaseuca culture (2nd-1st c. BC.) – 155 fragments (1,1%); generally Bronze Age – Early Iron Age – 1760 fragments (12,6%); Sântana de Mureș-Cerneahov – 38 fragments (0,2%); 5th-9th c. AD – 1497 fragments (10,7%); 10th-14th c. AD – 5900 fragments (42,5%); Golden Hoard (14th c. AD) – 4 fragments (0,1%); 15th-16th c. AD – 1849 fragments (13,2%); Byzantine amphorae (10th-14th c. AD) – 79 fragments (0,6%).

¹ Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău; gpostal@gmail.com

² Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni; valeriiivanovici@gmail.com.

1. INTRODUCERE

1.1. Date generale

Așezarea Păhărnicieni „Petruca”, reprezintă unul dintre cele mai reprezentative situri arheologice din Republica Moldova, care dispune de vestigii culturale reprezentative ce acoperă, practic, toate orizonturile culturale cunoscute în spațiul pruto-nistean de la eneolitic până în evul mediu târziu.

Așezarea a fost descoperită în anul 1958, când a fost operată o secțiune arheologică de control³. În anii 1961, 1962 și 1963 așezarea a fost studiată prin săpături metodice de către Ion Hâncu⁴, care a operat 6 secțiuni cu o suprafață totală de 376 m² și a descoperit urmele a 14 complexe arheologice, inclusiv 13 din perioada medievală timpurie și unul din epoca fierului timpuriu, acestea fiind publicate în anul 1968⁵.

În anul 1988, așezarea Păhărnicieni „Petruca” a fost cercetată prin săpături sistematice desfășurate în cadrul expediției arheologice a Facultății de Istorie și Pedagogie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău⁶.

1.2. Caracteristicile așezării

Așezarea Păhărnicieni „Petruca” se găsește la o distanță de 3,40 km spre sud-est de la localitatea Slobozia, raionul Orhei, 4,30 km spre sud-vest de la satul Păhărnicieni și 4,70 km spre nord de la satul Ivancea al aceluiași raion, la marginea de nord a masivului silvic, în punctul cu denumirea „Petruca” (Fig. 1). La 0,70 km spre vest de așezare se găsește ocolul silvic și o fântână, iar la 1,20 km spre nord-vest se

află cartierul „Nistreana” al orașului Orhei și șoseaua Orhei-Păhărnicieni. La 1,50 km spre nord de așezare trece drumul de țară Orhei-Brănești.

Așezarea este întinsă de la est spre vest pe o suprafață de circa 800 x 500 m. Partea de est și de sud a așezării este acoperită de pădure, iar cealaltă este ocupată sub câmp arabil. Partea de vest a așezării, pe axa sud-nord, este întretăiată de o râpă imensă, pe fundul căreia se află mai multe izvoare cu apă potabilă. Lățimea râpei este de 50-100 m, iar adâncimea de 15-20 m. În partea de nord a râpei, în anul 1988, se afla un iaz funcțional de dimensiuni mici, iar spre sud urmele altor două iazuri secate⁷.

Teritoriul așezării acoperit cu pădure aparține de organizația silvică de stat. În această parte a sitului, pe alocuri, se întâlnesc urme de fortificații din timpul celui de-al doilea război mondial. În rest, stra-

⁷ Râpa izvorâtă din masivul silvic al codrilor Orheiului, reprezintă cursul unui pîrîu natural orientat pe axa sud-nord, menționat drept „pîrîul Petruca” în hotarnica târgului Orhei dată la 12 mai 1766 de către domnul Țării Moldova Grigorie Ghica. În actul menționat, urmând reperele hotarului târgului Orhei este stipulat: „... și de acolo tae la fundu Studinețului; și din fundu Studinețului tot spre răsărit și trece peste Petruca pe supt poalele codrului pîr-ce să înpreună cu hotaru moșii Piatra a dumisali vist(iernicului) Filip Catargiu și de acolo tae drept la răsărit la gura Lupoaiicii de cea parti di Răul...” (*Documente privitoare la istoria orașului Iași, vol VI, acte interne (1756-1770)*, ed. Ioan Caproșu, Iași: Dosoftei, 2004, doc. 706, p. 614, 894). În perioada modernă, hidronimul Petruca a derivat în toponim cu aceeași denumire aplicat de către localnici pentru locul respectiv, care pe la sfârșitul anilor 50 ai secolului XX era consemnat de către arheologul Ion Hîncu în formula rusificată „Petruha” (*Пемпыха*). În acel context, toponimul slavizat „Petruha” a fost utilizat pentru desemnarea sitului arheologic din zonă, denumirea respectivă fiind perpetuată în literatura arheologică în ultimii 40 de ani. În contextul repunerii în circulație, de către prof. univ. Ioan Caproșu, a denumirii originale a hidronimului – „Petruca”, prin prezentul studiu se precizează și denumirea sitului arheologic, acceptând în continuare, varianta – Păhărnicieni „Petruca”. Hidronimul Petruca, probabil, își are originea de la antroponimul Petrucă / Petruca, care putea fi un vechi proprietar ala acestor meleaguri. Folosindu-ne de ocazie aducem sincere mulțămiri dlui dr. Sergius Ciocanu pentru semnarea informației referitoare la hidronimul „Petruca” din hotarnica din 12 mai 1766 a domnului Grigorie Ghica.

³ Cercetarea a fost realizată de P. P. Bârnea. Documentarul arheologic nu s-a păstrat.

⁴ Hynku (Хынку) 1962; 1963; 1964

⁵ Hynku (Хынку) 1969, p. 32-51

⁶ Săpăturile arheologice în așezarea Păhărnicieni „Petruca” au fost coordonate de Gheorghe Postică, secundat de Valerii Kavruk. Expediția a activat în perioada 1 iulie – 30 august 1988 în patru ture, cu participarea lectorului superior Ion Stăvilă, laboranților Vitalie Mărcuță și Galina Matei și a lotului de 150 de studenți-practicanți ai facultății istorie și pedagogie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău.

tul cultural este conservat relativ bine.

Cealaltă parte a așezării „Petruca”, din afara pădurii, în anul 1988 aparținea de gospodăria agraro-științifică „Progres”, aflată la marginea de est a cartierului „Nis-treana” al orașului Orhei. În acest sector teritoriul era arat anual, stratul cultural din această zonă fiind distrus în partea superioară pe o adâncime de 0,20-0,30 m.

Pe suprafața așezării sunt atestate multiple fragmente de ceramică, bucăți de lut ars, zgură de fier, pietre arse, oase de animale, alte resturi culturale. După constatarea lui Ion Hîncu așezarea „Petruca” reprezintă un sit arheologic cu mai multe orizonturi de locuire. Analizând datele lui Ion Hîncu și materialele obținute în urma investigațiilor din anul 1988 în așezarea Păhărnicieni „Petruca” sunt delimitate cel puțin 11 orizonturi culturale: cultura Cucuteni-Tripolie – mileniile V-IV a. Chr., cultura Mnogovalikovaja – secolele XVII-XXV a. Chr., cultura Noua – secolele XV-XIII a. Chr., cultura Chișinău-Corlăteni – secolele XII – X a. Chr., cultura Poienești-Lucașeuca – sfârșitul secolului III-secolul I a. Chr., cultura Sântana de Mureș-Cerneahov – secolele III-IV, cultura medievală timpurie – secolele V-VII, secolele VIII-IX, secolele X-XI, secolele XII-XIV și cultura medievală târzie – secolele XV-XVII.

1.3. Metoda de cercetare

Cercetările arheologice în așezarea Păhărnicieni „Petruca” au fost realizate conform metodicii tradiționale. Secțiunile arheologice au fost împărțite în carouri 2,0 x 2,0 m, numerotate după sistemul tablei de șah, cu litere ale alfabetului chirilic și cifre arabe. Săpăturile au fost efectuate cu hârlețul, pe straturi cu o grosime de 20-25 cm. Materialul arheologic a fost colectat pe carouri și straturi, datele statistice fiind înregistrate în jurnalul de teren. Numerotarea construcțiilor descoperite a fost realizată conform unui sistem unic⁸, înce-

pând cu nr. 15. În timpul săpăturilor toate măsurările de adâncime cu excepția celor special menționate au fost efectuate de la suprafața solului contemporan.

2. AMPLASAREA SECȚIUNILOR ARHEOLOGICE

Cercetările arheologice din anul 1988 s-au concentrat pe malul de est al râpei ce traversa așezarea „Petruca” în partea de vest (Fig. 2). În spațiul respectiv era un teren orizontal cu lungimea 200-250 m și lățimea 10-80 m care se deschidea la marginea pădurii pe axa sud-nord. Spre vest, terenul se mărginea cu râpa din preajmă, iar la spre est cu masivul de pădure. În colțul de sud al terenului, în anul 1988, era vizibil locul secțiunii arheologice operate de P. P. Bârnea în anul 1958.

Pe același teren, la marginea pădurii, erau vizibile și secțiunile (nr. I-II, IV) operate de Ion Hîncu în anii 1961-1963. O altă secțiune (nr. III), operată de Ion Hîncu, era vizibilă în partea de vest a terenului, chiar la marginea râpei.

În anul 1988, în preajma secțiunilor deschise de P.P. Bârnea și Ion Hîncu au fost operate trei secțiuni arheologice noi, marcate cu nr. VIII, IX și X. Suprafața totală cercetată în acest an a constituit 860,0 m².

2.1. Secțiunea a VIII-a

Se afla în partea de sud-est a așezării (Fig. 3), la circa 6-8 m de la secțiunea operată de P. Bârnea în anul 1958, la nord-vest de la secțiunea nr. I operată de Ion Hîncu în anul 1961.

Secțiunea nr. VIII la începutul investigațiilor avea o formă dreptunghiulară cu dimensiunile 40 x 8 m orientată pe axa sud-nord (Fig. 4). De la sud spre nord carourile erau numerotate cu cifre arabe (1-20), iar de la est spre vest cu litere chirilice (Г, Д, Е, Ж). Pe parcursul lucrărilor secțiunea a fost dezvoltată spre nord, prin completare cu carourile B-21-24, Г-21-24, Д-21-24, Е-21-24, Ж-21-24, 3-21-24, И-21-24, К-21-24, Л-21-24, М-21-24, Н-21-24. De asemenea,

⁸ Complexele arheologice nr. 1-14 au fost cercetate de Ion Hîncu în anii 1961-1963.

au fost cercetate carourile B/B-7, 8, 15-17, parțial B/B- 9,14, 3/I 1-3, 6-8. În final, suprafața secțiunii a constituit 580,0 m².

În cadrul secțiunii a VIII-a au fost degajate 5 straturi de pământ până la adâncimea de 1,0-1,10 m și descoperite 15 construcții, inclusiv, o groapă menajeră (nr. 23) atribuită culturii Noua, o groapă menajeră (nr. 28) atribuită culturii Chișinău-Corlăteni, trei locuințe (nr. 26, 32 și 44) și două șanțuri (nr. 36, 37) atribuite culturii medievale timpurii din secolele V-VII, două locuințe (nr. 25, 33) atribuite culturii medievale timpurii din secolele VIII-IX, două locuințe (nr. 30, 31), două vetre (nr. 27, 34) și un cuptor metalurgic (nr. 29) atribuite culturii medievale timpurii din secolele X-XIV și o groapă menajeră (nr. 35) atribuită culturii medievale târzii din secolele XV-XVI. Trei construcții identificate parțial (nr. 24, 45 și 46) n-au fost cercetate, fiind conservate.

2.2. Secțiunea a IX-a

A fost amplasată în partea de vest a așezării (Fig. 5), pe marginea de vest a râpei, vis-a-vis de secțiunea nr. V operată de Ion Hîncu, la 100 m nord de la izvorul central de pe fundul râpei. Secțiunea a IX-a avea forma patrulaterală cu dimensiunile 40 x 4 m fiind orientată pe axa nord-sud. Era împărțită în 40 carouri 2 x 2 m, numerotate pe axa est-vest cu literele alfabetului chirilic (A, Б), iar pe axa nord-sud cu cifre arabe (nr. 1-20). Suprafața totală a secțiunii a constituit 160,0 m².

În cadrul secțiunii a IX-a au fost degajate 4 straturi de pământ la adâncime de 0,95 m și descoperite 8 construcții, inclusiv, o locuință (nr. 22) și patru gropi menajere (nr. 17, 18, 19, 21) atribuite culturii Chișinău-Corlăteni și trei gropi menajere (nr. 15, 16, 20) atribuite culturii Poienesti-Lucașeuca.

2.3. Secțiunea a X-a

A fost amplasată la 80 m nord de la secțiunea VIII, la marginea pădurii (Fig. 6). Secțiunea era patrulaterală cu dimen-

siunile 20 x 6 m, orientată pe axa sud-nord. Numerotarea carourilor continua sistemul început în secțiunea VIII. Pe axa sud-nord carourile au fost numerotate cu cifrele 66-75, iar pe axa vest-est cu literele A¹, Б¹, B¹.

În cadrul secțiunii a X-a au fost degajate 3 straturi de pământ la adâncimea de 0,80 m și descoperite 3 construcții, inclusiv, o structură de suprafață (nr. 39-a) și o groapă menajeră (nr. 43) din perioada medievală timpurie secolele VIII-IX și o groapă menajeră (nr. 38) din perioada secolelor X-XIV.

3. STRATUL CULTURAL AL SITULUI

3.1. STRATIGRAFIA GENERALĂ

În sectoarele cercetate ale așezării Păharniceni „Petruca” stratul cultural avea grosimea de 0,80-1,10 m. Terenul investigat era întelenit, stratul de cultură nefiind afectat de agregate tehnice agricole.

În urma cercetărilor arheologice, au fost documentate două straturi de cultură: a) sol cenușiu închis – cernoziom, îmbibat cu fărâməturi de cărbune de lemn și lut ars, la adâncimea 0,40-0,80 cm și b) sol cenușiu/castaniu amestecat cu lut natural, la adâncimea 0,40/0,80-0,80/1,10 m. Sub stratul inferior urma solul sterilul alcătuit din lut.

3.2. SECȚIUNEA a VIII-a

În secțiunea a VIII-a au fost degajate 5 straturi succesive de pământ, în cadrul cărora au fost descoperite 57 piese de inventar, 7352 fragmente de ceramică, 1048 bucăți de lut ars, 261 bucăți de minereu de fier (6,496 kg), 96 bucăți de zgură de fier (3,820 kg.), 1984 oase de animale, inclusiv 26 calcinate, 1492 pietre și 22 bucăți de silex.

Stratul I (adâncimea 0,2/0,25 m)

Solul era reprezentat de cernoziom granulos amestecat pe alocuri cu fărâməturi de lut ars, zgură de fier și cărbune de lemn.

În primul strat au fost descoperite 32 piese de inventar, 4259 fragmente ceramice, 335 bucăți lut ars (=10,110 kg), 170

bucăți minereu de fier (=3,860 kg), 7 bucăți de zgură de lut și 1002 fragmente oase de animale, inclusiv 13 oase calcinate.

Piese de inventar din primul strat aparțin: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 2 piese, inclusiv, *un tron miniatural din lut ars* (Fig. 18/1) și *un răzuitor din silex* (Fig. 19/1); *culturii Noua* – *o epifiză calcinată de la un omoplat cu creștături* (Fig. 18/6); *culturii Chișinău-Corlăteni* – *un ac din bronz* (Fig. 18/7) și *culturii medievale timpurii secolele IX-XIV*: 27 piese, printre care 8 piese din fier, *un ic* (Fig. 25/1), *un cerc* (Fig. 25/2); *două cuțite* (Fig. 27/5, 6), *un cosor* (Fig. 27/11), *o scoabă* (Fig. 25/7), *o toartă* (Fig. 25/3), *o bară (piuliță)* (Fig. 25/5); *un cercel* (Fig. 24/4) și *o placă din aramă* (Fig. 24/8); *o greutate din plumb* (Fig. 24/3); *două mărgelile, una din pastă sticlă de culoare cafenie-deschisă incrustată cu pastă albă* (Fig. 24/1) și *alta din pastă de sticlă albastră* (Fig. 24/2); *10 piese din lut ars*, inclusiv, *7 fusaiole* (Fig. 30/7, 8, 10, 11, 12, 15; 31/2), *un suflai din lut ars de la foale metalurgice* (Fig. 32/5), *un fragment de statueta* (Fig. 32/4), *o mărgică* (Fig. 32/2); *trei fusaiole din fragmente de amfore bizantine* (Fig. 29/1, 2, 3), precum și *o cute din gresie roșie* (Fig. 28/2).

Ceramica descoperită aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 63 fragmente (1,50%), *culturii Noua* – 84 (2,0%), *culturii Chișinău-Corlăteni* – 11 (0,30%), *culturii Sântana de Mureș-Cerneahov* – 12 (0,30%), *culturii medievale timpurii secolele V-IX* – 399 (9,30%), *culturii medievale secolul X – prima jumătate a secolului XIV* – 2406 (56,50%), *culturii Hoardei de Aur* – 4 (0,10%), *amfore bizantine*, 21 (0,50%), *culturii medievale secolele XV-XVI* – 797 (18,70%) (Fig. 36/4) și *neatribuite cultural (epoca bronzului-epoca fierului timpuriu)* – 462 (10,80%).

Stratul II (adâncimea 0,2/0,25-0,45/0,50 m)

Solul, în partea de sud-est a secțiunii, a fost reprezentat de lut amestecat cu pământ negru, fiind relativ compact, iar în partea de vest și de nord, era cernoziom

afânat amestecat cu fărmături de lut ars, cărbune de lemn ars și zgură de fier.

În al doilea strat au fost descoperite 19 piese de inventar, 2311 fragmente de ceramică, 612 bucăți de lut ars, 1186 pietre, 12 fragmente de silex, 80 bucăți de zgură de fier (=23,320 kg), 87 bucăți de minereu de fier (=2,526 kg), 4 bucăți de zgură de lut și 815 oase de animale, inclusiv, 8 oase calcinate.

Piese de inventar din al doilea strat aparțin: *culturii Cucuteni-Tripolie* – *trei răzuitori și o lamă din silex* (Fig. 19/2, 3, 4, 5) și *culturii medievale secolele X-XIV* – 16 piese, printre care se deosebesc, *două fragmente de cuțite din fier* (Fig. 27/3, 10); *trei piese de aramă*, inclusiv, *un inel* (Fig. 25/4), *un cercel* (Fig. 24/5) și *un pandantiv* (Fig. 24/12); *sase piese din lut ars*, inclusiv, *o mărgică* (Fig. 32/1), *o pâinică miniaturală* (Fig. 32/3) și *3 fusaiole* (Fig. 30/9, 31/5); *o fusaiole lucrată la roată* (Fig. 30/2), *o fusaiole din ceramică locală* (Fig. 29/9), *două cute din șist de culoare verde* (Fig. 28/1, 4), *o fusaiole din șist* (Fig. 29/6) și *o săpăligă din os* (Fig. 33/2).

Ceramica descoperită aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 247 fragmente (10,70%), *culturii Noua* – 141 (6,10%), *culturii Chișinău-Corlăteni* – 89 (3,80%), *culturii Sântana de Mureș-Cerneahov* – 10 (0,40%), *culturii medievale secolele V-IX* – 234 (10,10%), *culturii medievale, secolele X-XIV* – 1076 (46,60%), *amfore bizantine* – 10 (0,40%), *culturii medievale târzii secolele XV-XVI* – 406 (17,60%), *neatribuite cultural (epoca bronzului-fierului timpuriu)* – 98 (4,30%).

Stratul III (adâncimea 0,45/0,5-0,65/0,75 m).

A fost cercetat în carourile Г-9-12; Д-10,11; Е-1, 11, 21, 22; Ж-4, 5, 6, 8-12, 15-24; 3-21-24; И-21-24; К-21-24; Л-21-24; М-21-24; Н-21-24.

Solul în carourile Е-21-24; Ж-21-24; 3-21-24; К-21-24; Л-21-24; М-21-24; Н-21-24 era reprezentat de cernoziom afânat amestecat cu fărmături de lut ars, în carourile Ж-4, 5, 6, 8,10, Е-10 solul era re-

prezentat de cernoziom compact, în carourile Г-9-12, Д-10,11, Ж-15-20 – de lut amestecat cu cernoziom, iar în carourile Ж-9, 11, 12; Е-11 – de lut steril.

În al treilea strat au fost descoperite 6 piese de inventar, 654 fragmente de ceramică, 86 bucăți de lut ars, 295 pietre, 6 fragmente de silex, 9 bucăți de zgură de fier (800 gr.), 4 bucăți de minereu de fier (110 gr.) și 136 oase de animale (inclusiv, 4 calcinate).

Piese de inventar din al treilea strat aparțin: *culturii Cucuteni-Tripolie* – două răzuitoare din silex (Fig. 19/3, 7) și o fusaioală din lut ars (Fig. 18/3); *culturii medievale secolele VII-IX* – o brățară din bronz datată în secolele VII-IX (Fig. 24/10); *culturii medievale secolele X-XIV* – un dorn din fier (Fig. 26/1) și o cheie de lacăt din fier (Fig. 26/2).

Ceramica descoperită în stratul trei aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 245 fragmente (37,4%), *culturii Noua* – 61 (9,3%), *culturii Chișinău-Corlăteni* – 3 (0,45%), *culturii Sântana de Mureș-Cerneahov* – 3 (0,4%), *culturii medievale timpurii secolele V-IX* – 114 (17,4%), *culturii medievale secolele X-XIV* – 113 (17,3%), *amforelor bizantine* – 5 (0,7%), *culturii medievale secolele XV-XVI* – 77 (11,8%) și *neatribuită cultural* (epoca bronzului-fierului timpuriu) – 33 (5,1%).

Stratul IV (adâncimea 0,65/0,75-0,8/0,90 m)

A fost cercetat în carourile 3-23, 24; И-21-24; К-21-23; Л-21-23; М-21-22; Н-21-22. Solul reprezintă lut amestecat cu cernoziom. În stratul IV au fost descoperite: o fusaioală atribuită *culturii Cucuteni-Tripolie* (Fig. 18/2), 119 fragmente de ceramică, 8 bucăți de lut ars, 7 pietre, 2 așchii de silex și 31 oase de animale (inclusiv, un os calcinat). Ceramica din strat aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 97 fragmente (81,1%), *culturii Noua* – 11 (9,2%), *culturii Chișinău-Corlăteni* – 1 fragment (0,8%), *culturii medievale timpurii secolele V-IX* – 7 (5,9%), *culturii medievale secolele X-XIV* – 2 (1,7%) și *amforelor bizantine* – 1 (0,8%).

Stratul V (adâncimea 0,80/0,90-1,0/1,10 m).

A fost cercetat în carourile К-22, Л-21 și Л-22. Solul reprezintă lut, amestecat pe alocuri cu resturi culturale. Materialul arheologic din strat cuprindea 9 fragmente de ceramică, 3 bucăți de lut ars și 4 pietre. Ceramica aparține: *culturii medievale timpurii secolele V-IX* – 4 (11,1%), *culturii medievale secolele X-XIV* – 3 (33,4%), *amforelor bizantine* – 1 (11,1%) și *neatribuită cultural* – 1 (11,1%).

3.3. SECȚIUNEA a IX-a

În secțiunea a IX-a au fost extrase patru straturi consecutive de pământ, în cadrul cărora au fost descoperite 18 piese de inventar, 2001 fragmente de ceramică, 66 bucăți de lut ars și 61 bucăți de zgură de fier (1,0 kg).

Stratul I (adâncimea 0,25 m)

Solul era reprezentat de cernoziom granulos amestecat cu fărmături de lut ars și cărbune de lemn. În primul strat au fost descoperite 9 piese de inventar, 678 fragmente de ceramică, 66 bucăți de lut ars și 61 bucăți de zgură de fier (1,0 kg).

Piese de inventar aparțin: *culturii Cucuteni-Tripolie* – un răzuitor din silex cu vârful retușat (Fig. 20/2) și 4 lame de silex (Fig. 20/3, 8, 10) și *culturii medievale timpurii, secolele X-XIV* – un fragment de fusaioală din lut ars (Fig. 30/14), o fusaioală din sist de culoare roșie (diametrul găurii este de 0,5 cm) (Fig. 29/8), un cuțit din fier (Fig. 27/1) și un inel din fier (Fig. 26/6).

Ceramica din primul strat aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 1 fragment (0,1%), *culturii Chișinău-Corlăteni* – 70 (10,3%), *culturii Poienest-Lucașeuca* – 13 (1,9%), *culturii medievale secolele V-IX* – 13 (1,3%), *culturii medievale secolele X-XIV* – 103 (15,2%), *amforelor bizantine* – 15 (2,2%), *culturii medievale secolele XV-XVI* – 94 (13,9%) și *neatribuite cultural* (epoca fierului timpuriu) – 369 (54,4%).

Stratul II (adâncimea 0,25-0,50 m)

Solul era reprezentat de cernoziom amestecat cu fărmături de lut ars, cu con-

centrări deosebite în caroul A-1. În carourile A-17, 18 a fost observată o aglomerație slabă de ceramică, lut ars, cărbune de lemn și câteva oase calcinate. Aglomerația avea formă circulară, intrând în peretele de nord al secțiunii, avea diametrul de 1,0 m și grosimea de 5 cm.

În primul strat au fost descoperite 5 piese de inventar și 911 fragmente de ceramică.

Piese de inventar aparțin: *culturii Cucuteni-Tripolie* – două *lame de silex cu vârful retușate* (Fig. 20/1, 9); *culturii Poienesti-Lucașeuca* – o *brățară din bronz*, cu diametrul de 5,20 cm, grosimea de 0,3-0,40 cm (Fig. 18/9), un *străpungător din bronz* (Fig. 18/10) și *culturii medievale timpurii secolele X-XII* – un *cuțit de fier* (Fig. 27/2).

Ceramica descoperită în al doilea strat aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 17 fragmente (1,9%), *culturii Noua* – 7 (0,8%), *culturii Chișinău-Corlăteni* – 366 (40,2%), *culturii Poienesti-Lucașeuca* – 102 (11,2%), *culturii medievale secolele V-IX* – 20 (2,2%), *culturii medievale secolele X-XIV* – 58 (6,4%), *amforelor bizantine* – 3 (0,3%), *culturii medievale secolele XV-XVI* – 6 (0,6%) și *neatribuită cultural* (epoca fierului timpuriu) – 362 (39,7%).

Stratul III (adâncimea 0,50-0,75 m)

Solul reprezenta lut amestecat cu fărâmituri de cernoziom. În al treilea strat au fost descoperite patru piese de inventar și 355 fragmente de ceramică.

Piese de inventar aparțin: *culturii Cucuteni-Tripolie* – două *lame de silex* (Fig. 20/6, 7) și *culturii medievale timpurii secolele X-XII* – două *fusaiole din lut ars* (Fig. 31/1, 6).

Ceramica din al doilea strat aparține: *culturii Noua* – 4 fragmente (1,1%), *culturii Chișinău-Corlăteni* – 142 (40,0%), *culturii Poienesti-Lucașeuca* – 3 (0,9%), *amforelor bizantine* – 4 (1,1%) și *neatribuită cultural* (epoca fierului timpuriu) – 202 (56,9%).

Stratul IV (adâncimea 0,75-0,95 m)

Solul era compus din lut amestecat cu fărâmituri de cernoziom. În stratul IV au fost descoperite 57 fragmente de cera-

mică, printre acre se remarcă: *ceramica culturii Cucuteni-Tripolie* – 22 fragmente (38,6%), *ceramica culturii Noua* – 1 fragment (1,8%) și *ceramica culturii Chișinău-Corlăteni* – 34 fragmente (59,6%).

3.4. SECȚIUNEA a X-a

În secțiunea a X-a au fost extrase 3 straturi de pământ, în cadrul cărora au fost descoperite 19 piese de inventar, 3279 fragmente de ceramică, 675 de oase, 229 bucăți de lut ars, 921 pietre și 15 bucăți de zgură de fier (1,0 kg).

Stratul I (adâncimea 0,25 m)

Solul din strat era reprezentat de cernoziom întelenit, cu fărâmituri de lut ars. Au fost descoperite 10 piese de inventar, 2288 fragmente de ceramică, 329 oase de animale, 291 pietre de dimensiuni medii (4x3x2 cm) și 23 bucăți de lut ars.

Piese de inventar descoperite aparțin: *culturii Cucuteni-Tripolie* – o *așchie de silex* cu vârful retușat (Fig. 20/11) și *culturii medievale timpurii secolele X-XIV* – un *pandantiv-călăreț din bronz* datat în secolele X-XI (Fig. 24/11), o *săgeată din fier de tip „avar”* cu trei aripioare (Fig. 26/6), *fragmentul unui cuțit de fier* (Fig. 27/3), o *placă din fier cu găuri patrulaterale* (Fig. 26/7), două *fusaiole din șist de culoare roză* (diametrul găurii 0,8 cm și 0,78 cm) (Fig. 29/5, 7), o *fusaioală din lut ars* (Fig. 31/3).

Ceramica din primul strat aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 4 fragmente (0,2%), *culturii Mnogovalikovaja* – 13 fragmente (0,6%), *culturii Noua* – 11 fragmente (0,5%), *culturii medievale secolele V-IX* – 276 (12,1%), *culturii medievale secolele X-XIV* – 1449 (63,3%), *amforelor bizantine* – 6 (0,3%), *culturii medievale secolele XV-XVI* – 443 (19,4%) și *neatribuite cultural* (epoca bronzului-fierului timpuriu) – 86 (3,8%).

Stratul II (adâncimea 0,25-0,45/0,50 m)

Solul din strat era reprezentat de cernoziom amestecat cu fărâmituri de lut ars, cărbune de lemn ars și zgură de fier.

În stratul II au fost descoperite 6 piese de inventar, 904 fragmente de ceramică,

583 pietre, 171 bucăți de lut ars, 15 bucăți de zgură de fier și 309 oase de animale.

Piese de inventar descoperite aparțin: *culturii Cucuteni-Tripolie* – o lamă de silex (Fig. 20/4), un răzuitor din silex (Fig. 19/9), o fusaolă din lut ars degresată cu ierburi (Fig. 18/4) și *culturii medievale secolele X-XIV* – o fusaolă din lut ars (Fig. 30/5), un cuțit din fier (Fig. 27/8), un cui din fier (Fig. 26/5).

Ceramica din strat aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 21 fragmente (2,3%), *culturii Mnogovalikovaja* – 92 fragmente (10,2%), *culturii Noua* – 18 fragmente (2,0%), *culturii Chișinău Corlăteni* – 117 fragmente (12,9%), *culturii Poienești-Lucașeuca* – 9 fragmente (1,0%), *culturii medievale secolele V-IX* – 136 (15,0%), *culturii medievale secolele X-XIV* – 407 (45,0%), *amforelor bizantine* – 5 (0,5%), *culturii medievale secolele XV-XVI* – 25 (2,7%) și *neatribuite cultural* (epoca bronzului-fierului timpuriu) – 74 (8,2%).

Stratul III (adâncimea 0,50-0,70/0,80 m)

Solul din strat era reprezentat de cernoziom amestecat cu lut. În stratul II a fost descoperite: un fragment de cute din șist de culoare verde (Fig. 28/3), 87 fragmente de ceramică, 47 pietre, 35 bucăți de lut ars și 37 oase de animale.

Ceramica din strat aparține: *culturii Cucuteni-Tripolie* – 10 fragmente (11,5%), *culturii Mnogovalikovaja* – 35 fragmente (40,2%), *culturii Noua* – 13 fragmente (14,9%), *culturii Chișinău Corlăteni* – 8 fragmente (9,2%), *culturii Sântana de Mureș-Cerneahov* – 1 (1,1%), *culturii medievale secolele V-IX* – 4 (4,6%), *culturii medievale secolele X-XIV* – 6 (6,9%), *culturii medievale secolele XV-XVI* – 1 (1,1%) și *neatribuite cultural* (epoca bronzului-fierului timpuriu) – 9 (10,3%).

4. CONTEXTE ARHEOLOGICE

4.1. Date generale

În urma cercetărilor arheologice din anul 1988 în așezarea Păhărnicieni „Petruca” au fost descoperite și studiate urmele

a 29 construcții, atribuite următoarelor culturi arheologice:

Cultura Noua (secolele XV-XIII a. Chr.) – o groapă menajeră (nr. 23),

Cultura Chișinău-Corlăteni (secolele XII-X a. Chr.) – o locuință de suprafață (nr. 22) și cinci gropi menajere (nr. 17, 18, 19, 21, 28).

Cultura Poienești-Lucașeuca (sfârșitul secolului III-secolul I a. Chr.) – trei gropi menajere (nr. 15, 16, 20).

Cultura medievală timpurie (secolele V-VII) – două locuințe adâncite (nr. 32, 44), 2 șanțuri-îngrădiri (nr. 36, 37) o locuință de suprafață cu cuptor-pietrar (nr. 26).

Cultura medievală timpurie (secolele VIII-IX) – două locuințe (nr. 25, 33), o construcție auxiliară de suprafață (gropile de stâlpi: nr. 39, 40, 41, 42) și o groapă menajeră (nr. 43).

Cultura medievală timpurie (secolele X-XI) – două locuințe (nr. 30, 31), două vetre de piatră (nr. 27, 34), un cuptor metalurgic (nr. 29) și o groapă menajeră (nr. 38).

Cultura medievală timpurie (secolele XII-XIV) – o locuință (nr. 31).

Cultura medievală târzie (secolele XV-XVI) – o groapă menajeră (nr. 35).

4.2. Construcții din epoca bronzului – cultura Noua (secolele XV-XIII a. Chr.)

Construcția nr. 23 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a VI-II-a, în caroul Ж-8, intersecție caroul 3-8, la adâncimea 0,70 m (Fig. 7/1). Groapa avea forma cilindrică, cu prag de acces. Diametrul gropii în partea inferioară era 1,05x1,25 m, lățimea pragului 0,6-0,70 m, iar adâncimea de 1,63-1,80 m. Umplutura gropii era reprezentată de cernoziom compact amestecat cu cărbune de lemn, fărâșuri de lut ars și calcar. La toate nivelurile se întâlneau oase de animale, fragmente de ceramică, bucăți de lut ars și pietre. În umplutura gropii au fost găsite 8 fragmente de ceramică, 47 bucăți de lut ars, 35 pietre și 80 oase de animale. Ceramica aparține *culturii Cucuteni-Tripolie* – 3 fragmente (1 buză și 2 pereți) și *culturii Noua* – 5 fragmente (1 buză ornamentată

cu val reliefat și 4 pereți). În baza ceramicii groapa nr. 23 este atribuită culturii Noua.

4.3. Construcții din prima epocă a fierului – cultura Chișinău-Corlăteni (secolele XII-X a. Chr.)

Construcția nr. 22 – Locuință de suprafață

A fost descoperită în secțiunea a IX-a, la adâncimea 0,50 m, în caroul A-1 (Fig. 5). Rămășițele construcției prezentau o aglomerație de lut ars, sub forma unei fâșii cu lățimea de 0,30 m, care se întindea de-a lungul laturilor de sud și est a caroului A-1. Aglomerația era alcătuită din bucăți de lut ars cu dimensiunile până la 7x5x4 cm și bucăți de cărbune de lemn. Grosimea aglomerației era 0,20 m. Pe toată suprafața caroului A-1 a fost descoperite 304 fragmente de ceramică de tipul *Chișinău-Corlăteni* datată în secolele XII-X a. Chr. Printre aceste fragmente se deosebește: 1) *ceramică grosieră* – 252 fragmente și 2) *ceramică fină lustruită* – 54 fragmente. *Ceramica grosieră* include: a) *ceramică de bucătărie* – 76 fragmente de oale-borcan (12 buze, 3 suporturi, 1 mâner, 157 pereți și 6 funduri), dintre care 8 fragmente sunt ornamentate (alveole – 1 fragment și brâu alveolat – 7 fragmente) și b) *ceramică-tară* – 76 fragmente de vase de provizii (6 buze, 2 suporturi, 68 pereți, 2 funduri), dintre care 2 fragmente sunt ornamentate cu brâu alveolat. *Ceramica fină de culoare neagră* include: a) *străchini* – 14 fragmente (6 buze, 8 pereți), dintre care o buză este ornamentată cu caneluri și b) *căni* – 38 fragmente (5 mânere și 33 pereți). În baza ceramicii, construcția nr. 22 este atribuită *culturii Chișinău-Corlăteni*, secolele XII-X a. Chr.

Construcția nr. 17 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a IX-a, în caroul B-8, la adâncimea 0,50 m (Fig. 5). În partea de nord-est construcția a fost întretăiată de groapa nr. 20 atribuită culturii Poienești-Lucașeuca din secolele III-I a. Chr. Groapa nr. 17 avea formă tronconi-

că, în plan circulară. Diametrul gurii gropii era de 1,35x1,40 m, al fundului 1,45x1,50 m, iar adâncimea de 0,80-0,90 m. Fundul gropii era ușor înclinat spre est. Solul de umplutură prezenta cernoziom puhav, amestecat cu fărâșuri de lut ars și cărbune de lemn. În groapă au fost găsite 38 fragmente de ceramică și 10 bucăți de lut ars. Ceramica aparține: *culturii Mnogovalikovaja* – 1 fragment de perete și *culturii Chișinău-Corlăteni* – 37 fragmente, inclusiv, *ceramică fină de culoare neagră* – 10 fragmente (2 buze și 1 perete de la străchini cu suprafața canelată, 1 mâner și 6 pereți de la căni) și *ceramică grosieră de bucătărie* – 27 fragmente (25 fragmente de la vase masive de provizii și 2 fragmente de la un vas-strecurătoare de culoare brună-gălbuie sau neagră). În baza ceramicii, groapa nr. 17 este atribuită culturii *Chișinău-Corlăteni*, secolele XII-X î.Hr.

Construcția nr. 18 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a IX-a, la adâncimea 0,80-0,84 m, lângă perețele de est al secțiunii, la intersecția carourilor A-6, A-7 (Fig. 5). În plan groapa avea formă circulară cu diametrul 1,50 m. A fost studiată jumătatea nordică a gropii. Fundul gropii era albiat. Adâncimea era de 1,10 m. Solul de umplutură din groapă era reprezentat de cernoziom amestecat cu cenușă. În groapă au fost găsite 13 fragmente de ceramică, atribuite la trei culturi arheologice: 1) *ceramica culturii Cucuteni-Tripolie* – 1 fragment de perete, 2) *ceramica Chișinău-Corlăteni* – 3 fragmente (2 pereți și 1 mâner), 3) *ceramica neatribuită cultural* – 8 fragmente de perete și 1 fragment din buză. Pe baza ceramicii, groapa nr. 18 este atribuită culturii *Chișinău-Corlăteni*, secolele XII-X î.Hr.

Construcția nr. 19 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a IX-a, la adâncimea 0,70-0,78 m, lângă perețele de est al secțiunii, la intersecția carourilor A-8, A-9 (Fig. 5). În plan groapa era circulară cu diametrul 1,70 m și adâncimea 0,83 m.

Fundul gropii era albiat. A fost studiată jumătatea nordică a gropii. Solul de umplură era reprezentat de cernoziom puhav. Au fost descoperite 7 fragmente de ceramică atribuită culturii Chișinău-Corlăteni. Un fragment provine de la un vas de provizii, altele de la oale-borcane. Pe baza ceramicii, groapa nr. 19 este atribuită culturii Chișinău-Corlăteni, secolele XII-X a. Chr.

Construcția nr. 21 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a IX-a, la adâncimea 0,50 m, lângă peretele de vest al secțiunii, la intersecția caroul B-11, B-12 (Fig. 5). În plan groapa era circulară, avea fundul albiat, diametrul 1,30 m și adâncimea 0,80 m. Solul de umplură era reprezentat de cernoziom amestecat cu cărbune de lemn. În groapă au fost găsite 9 oase de animale și 12 fragmente de ceramică modelată cu mâna, atribuită culturii Chișinău-Corlăteni, secolele XII-I a. Chr. Groapa nr. 21 este atribuită culturii Chișinău-Corlăteni, secolele XII-X a. Chr.

Construcția nr. 28 – Groapă

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în carourile E-13, 14 la adâncimea 0,50 m (Fig. 7/2). Groapa avea în plan o formă alungită, orientată pe axa est-vest, cu două proeminențe în partea de sud. Lungimea gropii era de 3,75 m. Lățimea, în capătul de est era 1,10 m, la mijloc de 1,0 m, iar la capătul de vest 2,40 m. Pereții gropii erau verticali, podeaua orizontală, ușor înclinată spre est. Adâncimea gropii era de 0,65-0,72 m. În podeaua gropii erau trei adâncituri. Prima se găsea lângă peretele de est al gropii, avea formă ovală 0,85 x 0,55 m și adâncimea 0,17 m. A doua adâncitură se găsea în centrul construcției, avea formă ovală cu diametrul 0,42 x 0,32 m și adâncimea 0,12 m. A treia adâncitură se găsea la 0,30 m spre vest, avea formă ovală de 0,50 x 0,30 m și adâncimea 0,15 m. Umplutura construcției, inclusiv și a celor trei adâncituri era din cernoziom amestecat cu fărâmituri de lut ars și cărbune de lemn. În groapă au fost descoperite

47 fragmente de ceramică a culturii Chișinău-Corlăteni, printre care se remarcă: a) *ceramică de bucătărie* – 37 fragmente (4 buze verticale, 2 mânere, 22 pereți neornamentați, 8 pereți ornamentați cu brâie alveolate și un suport, b) *ceramică fină* – 10 fragmente (6 buze (1 verticală și 5 răsfrânte, dintre care una cu caneluri) și 4 pereți dintre care unul cu caneluri. Pe baza ceramicii, groapa nr. 28 este atribuită culturii Chișinău-Corlăteni și datată în secolele XII-X a. Chr.

4.4. Construcții din a doua epoca a fierului – cultura Poienești-Lucașeuca (sfârșitul secolului III-secolul I a. Chr.)

Construcția nr. 15 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a IX-a, la intersecția carourilor A-5, 6 și B-5, 6, la adâncimea 0,80-0,90 m (Fig. 5). Avea în plan o formă ovală, cu dimensiunile 2,10 x 1,56 m orientată pe axa mare de la est la vest. Pereții gropii erau verticali, iar fundul – plat, ușor înclinat spre est. Adâncimea gropii era 0,90-1,06 m. În partea centrală a gropii, la adâncimea 0,90 sau 0,10 m mai sus de fund au fost descoperite oase de bovină (craniu, un picior din față și unul din spate) dispuse în poziții anatomice. Solul din groapă era reprezentat de cernoziom puhav amestecat cu fărâmituri de cărbune de pământ de lemn. În groapă a fost găsit o *fusaioală* lucrată din lut ars (Fig. 18/5) și 22 fragmente de ceramică. Ceramica din groapă se referă la două culturi arheologice: 1) *ceramica culturii Chișinău-Corlăteni* – 8 fragmente (5 oale de provizii, 1 strachină, 2 castroane și 2 vase de bucătărie, 2) *ceramica culturii Poienești-Lucașeuca* – 14 fragmente (9 vase de bucătărie (o buză fațetată) și 5 vase fine de culoare neagră. Pe baza ceramicii, groapa nr. 15 este atribuită culturii Poienești-Lucașeuca și este datată în secolele III-I a. Chr.

Construcția nr. 16 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a IX-a, la intersecția carourile A-7, B-7 la adâncimea

0,60 m (Fig. 5). Avea formă cilindrică, în plan era circulară, cu diametrul 1,20-1,24 m și adâncimea 0,74 m. Pereții gropii erau verticali, iar fundul ușor albiat. Solul de umplutură era reprezentat de cernoziom puhav. În groapă a fost descoperit un astragal de ovicaprină cu gaură (Fig. 18/8) și 6 fragmente de ceramică, printre care se deosebește: ceramica Cucuteni-Tripolie – 1 fragment de perete și ceramica culturii Poienеști-Lucașeuca – 5 fragmente de pereți. Pe baza ceramicii groapa nr. 16 este atribuită culturii Poienеști-Lucașeuca.

Construcția nr. 20 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a IX-a, la adâncimea 0,75 m, la intersecția carourilor A-7, A-8, B-7, B-8 (Fig. 5). Groapa nr. 20 a întretăiat groapa nr. 17 atribuită culturii Chișinău-Corlăteni. Groapa nr. 20 avea formă cilindrică cu fundul albiat, în plan era circulară, cu diametrul 1,20 m. Adâncimea gropii era de 2,34 m. Solul de umplutură din groapă era reprezentat de cernoziom puhav amestecat cu cenușă, cărbune de lemn și ceramică. În groapă au fost găsite 79 fragmente de ceramică, printre care se deosebesc: 1) *ceramica culturii Noua* – 3 fragmente (1 buză și 2 pereți); 2) *ceramica culturii Chișinău-Corlăteni* – 48 fragmente: 12 fragmente – ceramică fină (2 buze străchini și 10 pereți), 19 fragmente de la vase de provizii și 17 fragmente ceramică grosieră de bucătărie; 3) *ceramica culturii Poienеști-Lucașeuca* – 9 fragmente: 1 fragment de ceramică grosieră (perete) și 8 fragmente de ceramică fină lustruită (3 buze și 5 pereți); 4) *ceramică neatribuită cultural* (ceramică grosieră de bucătărie) – 19 fragmente de pereți. Groapa nr. 20 este atribuită culturii Poienеști-Lucașeuca, secolele II-I a. Chr.

4.5. Construcții din epoca medievală timpurie (secolele V-VII)

Construcția nr. 26 – Locuință de suprafață

Urmele locuinței au fost descoperite în secțiunea a VIII-a, în carourile 3-6-8,

II-6-8, la adâncimea 0,45-0,70 m sub forma unui strat de cernoziom de culoare închisă în amestec cu cărbune de lemn și fărmături de lut ars (Fig. 8). Solul din umplutura al locuinței se evidenția distinct pe fundalul solului din jur, dar din cauza că între umplutura locuinței și a solului din jurul ei nu există un hotar delimitat, conturul construcției n-a putut fi determinat. Se deslușea bine doar colțul de est al locuinței și unele porțiuni din laturile de nord-est, nord-vest și sud-vest. Reieșind din aceste date, se poate susține că locuința era orientată cu colțurile conform coordonatelor geografice, având în plan o formă patrulateră cu dimensiunile aproximative de 4,80 x 4,80 m.

În partea de sud a locuinței se găsea un cuptor-pietrar. A fost descoperit la adâncimea 0,35 m în carourile 3-7, 3-8. Dărămătura cuptorului reprezenta o îngrămădire de pietre cu dimensiunile 1,40 x 1,10 x 0,40 m. Pereții cuptorului erau construiți din lespezi de piatră. Era orientat cu gura spre est. Peretele de nord al cuptorului avea la bază trei pietre cu dimensiunile: 0,45 x 0,38 x 0,18 m, 0,38 x 0,25 x 0,15 m și 0,30 x 0,38 x 0,25 m. Peretele din dosul cuptorului era alcătuit dintr-o singură piatră de 0,65 x 0,30 x 0,25 m, iar cea dinspre sud avea la bază cinci pietre dimensiunile cărora atingeau 0,25 x 0,20 x 0,15 m. Lângă pietrele de bază și deasupra lor erau plasate pietre mai mici. Camera cuptorului, ca de altfel și pereții lui este asimetrică, având forma unui paralelogram, cu dimensiunile 0,70 x 0,30 m. Vatra cuptorului reprezintă un strat de pământ ars cu grosimea de 1-2 cm. Pe suprafața vetrei era un strat de cenușă cu grosimea de 5-6 cm. În fața cuptorului la 0,10 m de la gură se găsea o groapă circulară cu diametrul 0,40 m și adâncimea 0,25 m, umplută cu cenușă și cărbune de lemn. La fundul gropii se afla *un corn de cerb*.

La gura cuptorului, lângă peretele de sud, chiar lângă vatră, la adâncimea 0,80 m

a fost descoperită o *fusaiolă* confecționată din lut ars (Fig. 30/1).

Printre pietrele cuptorului au fost descoperite 30 fragmente de ceramică, care cuprind: 1) *ceramică de tip Cucuteni-Tripolie* – 3 fragmente pereți și 2) *ceramică medievală timpurie tipică secolelor V-VII* – 27 fragmente (5 buze, 22 pereți și 1 fund). Majoritatea fragmentelor (25) provin de la o oală relativ voluminoasă, celelalte (2) provin de la alte două vase. Ceramica medievală timpurie este confecționată cu mâna din lut bine prelucrat în amestec cu șamotă. Are suprafața netedă, acoperită cu angobă, atât la exterior, cât și la interior. Culoarea ceramicii este cafenie-roșietică cu pete negre. Ornamentul lipsește. Oala a fost întregită parțial. Are o formă tronconică, buza scundă ușor răsfrântă. Diametrul buzei vasului este de 1,50 cm, gâtul de 22 cm, corpul de 30 cm, înălțimea umărului vasului este de 9 cm, grosimea buzei de 0,6-0,70 cm, pereților de 0,9-1,0 cm, fundului de 1,6-1,80 cm.

Pe baza ceramicii, locuința nr. 26 este atribuită secolelor V-VII.

Construcția nr. 32 – Locuință adâncită

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în carourile B-15, 16, 17 și parțial F-15,16,17 la adâncimea 0,50 m (Fig. 9). Locuința avea în plan o formă rectangulară, cu dimensiunile 3,90 x 3,40 m și era ornamentată cu laturile sale conform coordonatelor geografice. În partea de est locuința nr. 32 a întretăiat locuința nr. 44 datată în secolele V-VI, fiind la rândul său întretăiată în colțul de sud-vest de locuința nr. 31 din secolele XII-XIV. Pereții gropii locuinței erau verticali. Podeaua era din lut steril bătătorit, în jumătatea vestică și nordică fiind orizontală. Adâncimea locuinței era 0,65-0,80 m. În colțul de sud-est podeaua se adâncește ușor, atingând cota de 0,90 m. În podeaua locuinței au fost identificate 15 gropi de pari, 13 dintre care se găseau pe perimetrul pereților (în colțuri și la mijlocul laturilor), una în centrul construcției și una

lângă sistema de încălzire. Șapte gropi de pari întretăiau pe jumătate, marginea pereților iar celelalte se găseau în partea interioară a locuinței, lângă pereți. În trei cazuri gropile de pari erau aranjate perechi constituind, probabil, două etape a evoluției locuinței. Rândul exterior de gropi intersecta marginea laturii locuinței, iar rândul interior de gropi se găsea la 0,20 m înăuntrul construcției nr. 32. Acest fapt demonstrează că pereții locuinței au fost construiți de două ori. Din numărul total de gropi de pari, 13, au în plan o formă circulară, una pătrată și una rectangulară. Dimensiunile gropilor erau: 0,34 m, 0,30 m, 0,18 m, 0,22 x 0,18 m, 0,16 m, 0,20 m, 0,14 m, 0,26 m, 0,30 m, 0,30 x 0,28 m, 0,32 m, 0,44 x 0,20 m, 0,16 m, 0,30 m și 0,20 m. Adâncimea gropilor de pari era: 0,17 m, 0,15 m, 0,15 m, 0,23 m, 0,05 m, 0,05 m, 0,08 m, 0,10 m, 0,23 m, 0,20 m, 0,12 m, 0,20 m, 0,05 m, 0,05 m și 0,10 m.

În colțul de nord-vest al locuinței se găseau rămășițele unei vetre, acoperită cu pietre. Vatra se găsea la 0,30-0,40 m de la peretele de nord și 0,75 m de la cel de vest. Avea o formă rectangulară cu colțurile rotunjite cu dimensiunile 0,80 x 0,58 m, fiind orientată pe axa mare de la sud-vest la nord-est. Vatra avea forma unei albie, lipită cu un strat de lut amestecat cu nisip cu grosimea 3 cm. Adâncimea vetrei în centru era 0,12 m. Lângă vatră în partea de sud-est se găsea o groapă de par (nr. 12), având forma rectangulară. Deasupra vetrei și gropii respective se găsea un strat de piatră de dimensiuni mici și câteva pietre mari (40 x 30 x 10 cm și 38 x 16 x 12 cm). Toate pietrele formau un strat omogen, cu grosimea de 8-12 cm și erau dispuse una lângă alta. Pe suprafața vetrei și a pietrelor era câte un strat de cenușă. Dimensiunile aglomerației de pietre era 0,90 x 0,80 m. În jurul vetrei pe alocuri se întâlneau pietre izolate. O concentrație de pietre a fost observată de asemenea în centrul locuinței și-n apropierea peretelui

de est. Lungimea acestei concentrări era 1,60 m, lățimea – 0,70 m.

Printre pietrele vetrei și pe podeaua locuinței au fost descoperite *un fragment de la o cupă* (Fig. 24/7), *o fusaiolă* (Fig. 30/3) și 119 fragmente de ceramică, care se divizează în: 1) *ceramică Cucuteni-Tripolie* – 8 fragmente: 2 – buze și 6-pereți; 1) *ceramica culturii Noua* – 24 fragmente: 1 buză, 21 – pereți neornamentați și 2 – pereți ornamentați cu brâuri alveolate; 3) *ceramică cenușie lustruită de tip Sântana de Mureș-Cerneahov (secolele III-IV)* – 2 fragmente: 1 – buză și 1 – fund de cupă ornamentat (Fig. 24,7); 4) *ceramică confecționată manual cu suprafața netedă (secolele III-V)* – 32 fragmente: 25 – buze și 7 funduri; 5) *ceramică confecționată manual cu pereții subțiri și suprafața zgrunțuroasă de tip antic târziu (secolele III-V)* – 8 fragmente de pereți și 6) *ceramică confecționată manual cu pereții groși de tip medieval timpuriu (secolele V-VII)* – 45 fragmente: 3 buze (2 înclinate în afară și 1-răsfântă), 33 – pereți neornamentați și 9 funduri. Ultimele patru grupe de ceramică prezintă interes pentru datarea locuințelor, de aceea ele necesită o descriere amplă.

Ceramica din grupa a treia este analogică ceramicii culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Este confecționată la roata olarului, din lut bine prelucrat în amestec cu nisip mărunț. Are culoarea cenușie, suprafața netedă și lustruită. Ceramica din grupa a patra este confecționată manual din lut în amestec cu șamotă. Are suprafața netedă, acoperită cu un strat de angobă de culoare cafenie-deschisă, grosimea pereților este de 0,90-1,20 cm, a fundurilor 1,2-2,10 cm. Asemenea ceramică este tipică pentru cultura tracică din mileniul I a. Chr. – I jumătate a mileniului I d. Hr. Se întâlnește asemenea ceramică și-n cadrul culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Ceramica din grupa cincea este confecționată manual din lut în

amestec cu cremene și mică. Are suprafața zgrunțuroasă, acoperită cu angobă de culoare brună. În secțiune, culoarea ceramicii este neagră. Grosimea pereților este 0,7-0,80 cm. Această ceramică este analogică ceramicii lucrată cu mâna de tip Sântana de Mureș-Cerneahov cu suprafața zgrunțuroasă. Ceramica din grupa a șasea este confecționată manual din lut în amestec cu șamotă măscată. Suprafața ei este zgrunțuroasă și-i acoperită cu angobă de culoare roșcată. Grosimea pereților este de 1,2-1,40 cm, a fundurilor 1,3-2,10 cm. Ceramica dată este caracteristică pentru perioada medievală timpurie din secolele V-VII.

Pentru datarea locuinței nr. 32 prezintă interes faptul, că în complexul dat se îmbină ceramică de tip Sântana de Mureș-Cerneahov, geto-dacică și medievală timpurie. Reieșind din aceste date se poate presupune că locuința nr. 32 datează în secolul V, sau V-VI.

Construcția nr. 44 – Locuință adâncită

A fost observată în secțiunea a VIII-a, în carourile F-17 și D-17 la adâncimea de 0,50 m (Fig. 9). Această construcție cuprinde de asemenea și carourile B-16, F-16, D-16, F-15 și D-15. Cea mai mare parte a locuinței nr. 44 a fost distrusă de către locuințele nr. 31 și 32. S-a păstrat doar un colț al locuinței nr. 44 și o porțiune din sistemul sa de foc. Judecând după aceste rămășițe, locuința avea dimensiunile 3,2x3,20 m, fiind orientată cu colțurile conform coordonatelor geografice. Podeaua locuinței era orizontală, netedă, din lut steril bătătorit și se găsea la adâncimea 0,70 m. La mijlocul laturii de nord-vest a locuinței, la nivelul podelei, se găsea un cuptor din lut, distrus de către locatarii locuinței nr. 31. S-a păstrat o porțiune din dosul cuptorului, cu dimensiunile 0,55 x 0,18 x 0,20 m. Cuptorul era săpat în lut steril, orientat cu gura spre sud-est, ieșind cu 0,20 m în afara gropii locuinței. Pereții cuptorului s-au păstrat la înălțimea de 0,20 m. Pereții

și vatra acestuia erau acoperiți cu lipitură de lut în amestec cu nisip. Grosimea vetrei era de 4-5 cm. Solul de umplutură din groapa locuinței prezintă cernoziom puhav amestecat cu fărături de cărbune de lemn și lut ars. Inventar arheologic n-a fost găsit. Cu toate acestea, analiza caracterului locuinței, cuptorului și a solului de umplutură, permite să atribuim construcția nr. 44 orizontului cultural medieval. Pentru datarea locuinței nr. 44 prezintă interes faptul suprapunerii acesteia de către locuințele nr. 32 și 31.

Având în vedere faptul că locuința nr. 32 este datată în limitele secolelor V-VII, se poate presupune că locuința nr. 44 aparține de același orizont cultural, cronologic anticipând-o pe prima. Ori, locuința nr. 44, posibil, ar putea data în secolele V-VI, iar locuința nr. 32 în secolele VI-VII.

Construcția nr. 36 – Șanț de îngrădire

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în carourile H-22, M-23, J-24 la adâncimea 0,60 m, fiind săpat în lut steril (Fig. 12). Șanțul era orientat de la sud-vest spre nord-est, avea laturile slab curbate spre sud și se sprijinea cu capătul de nord-est în perețele de sud-vest al locuinței nr. 45. Capătul opus al șanțului intra în perețele de vest al caroului H-22 și ieșea în afara secțiunii. Lungimea șanțului pe sectorul cercetat era de 7,20 m, lățimea de 0,35-0,50 m. Pereții șanțului erau verticali, ușor îngustându-se spre fundul albiat. De la capătul de nord-est al șanțului, pe o porțiune de 5,40 m în lungime, construcția se adâncea treptat de la 1,17 m până la 1,65 m. În continuare, fundul șanțului treptat se ridica atingând în colțul de sud-vest adâncimea de 1,0 m.

Umplutura șanțului era alcătuită din cernoziom amestecat în abundență cu cărbune de lemn. În partea superioară a șanțului se întâlnea un strat de lut natural purtat și un strat de lut ars cu grosimea 1-2 cm. Lut natural purtat se întâlnea de asemenea și în partea inferioară a șanțului.

La fundul șanțului și în solul de umplutură au fost descoperite 13 fragmente de ceramică, un fragment de silex și un os de animal. Printre ceramică se deosebește: 1) *ceramica Cucuteni-Tripolie* – 2 pereți, 2) *ceramica culturii Noua* – 1 perete, 3) *ceramica culturii Sântana de Mureș-Cerneahov* – 2 fragmente (1 buză și 1 perete de la un vas mare de provizii de culoare roșie cu suprafața zgrunțuroasă, 4) *ceramică medievală timpurie cu suprafața lustruită lucrată cu mâna* – 5 fragmente: 4 pereți (inclusiv 3 fragmente de tip Penkovka) și 1 fund și 5) *ceramică medievală timpurie grosieră lucrată cu mâna* – 3 pereți neornamentați.

În baza ceramicii, șanțul nr. 36 este atribuit evului mediu timpuriu, fiind datat cu secolul V, sau V-VI.

Construcția nr. 37 – Șanț de îngrădire

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în carourile D-23, E-23, K-24, la adâncimea 0,46-0,50 m (Fig. 10, 11). Șanțul era orientat de la nord-vest spre sud-est, avea laturile slab curbate spre sud-vest, sprijinindu-se cu capătul de sud-est pe mijlocul laturii locuinței nr. 33 de la sfârșitul secolului IX-începutul secolului X. Capătul opus al șanțului intra în latura de nord a caroului K-24, ieșind în afara secțiunii. Lungimea șanțului pe sectorul cercetat era de 6,40 m, lățimea de 0,20 m, iar adâncimea de 0,76-0,90 m. Pereții șanțului erau verticali, fundul plat. Umplutura șanțului era alcătuită din sol puhav ars, de culoare brună-roșietică, amestecat în abundență cu fărături de lut ars și cărbune de lemn. În umplutură au fost descoperite 5 fragmente de ceramică și un os de animal. Printre fragmentele ceramice se deosebește: 1) *ceramică lucrată cu mâna cu șamotă și cu suprafața netedă specifică pentru perioada antică târzie* – 3 fragmente (1 buză și 2 pereți), 2) *ceramică medievală timpurie lucrată cu mâna tipică secolelor V-VII* – 2 fragmente pereți neornamentați.

În baza ceramicii, șanțul nr. 37 este atribuit perioadei medievale timpurii din secolele V-VII.

4.6. Construcții din epoca medievală timpurie (secolele VIII-IX)

Construcția nr. 25 – Locuință adâncită

A fost descoperită în colțul sud-vest al secțiunii a VIII-a, în carourile E-1, E-2, Ж-1, Ж-2, Ж-3, 3-1, 3-2, 3-3 și И-3, la adâncimea 0,75 m (Fig. 13). Locuința avea în plan o formă patrulaterală cu dimensiunile 4,10 x 3,90 m, fiind orientată pe axa sud-nord, cu o ușoară deviere spre vest. Latura de sud a locuinței pe o lățime de 0,20 m până la adâncimea 1,30 m era întretăiată de latura de nord a locuinței nr. 24. Pereții gropii locuinței nr. 25 pe laturile de sud și de vest erau verticali, iar pe laturile de nord și de est în partea inferioară erau surpați cu 0,1-0,15 m. Podeaua orizontală a locuinței era din lut bătătorit, acoperit cu un strat de cărbune de lemn cu grosimea de 1-2 cm. Adâncimea locuinței era 1,70-1,75 m.

De-a lungul peretelui de est, în podea era un șanț cu lățimea 0,20-0,90 m și adâncimea de 0,10-0,30 m. Un alt șanț, cu lățimea 0,20 m a fost descoperit de-a lungul peretelui nordic. Aceste șanțuri reprezintă amprente inferioare ale pereților locuinței construiți din bârne suprapuse. În colțul nord-vest al locuinței, la 0,3-0,40 m de la perete, era o groapă ovală cu dimensiunile 0,80 x 0,40/0,50 m și adâncimea de 0,20 m.

În partea de sud-vest a locuinței pe podea, la distanța de 0,60 m de la pereți se găseau dărâmăturile unui cuptor-pietrar. Dimensiunile dărâmăturii erau de 1,20 x 1,70 x 0,50 m. Cercetarea acestor rămășițe au arătat că gura cuptorului era orientată spre nord. Vatra lui avea o formă dreptunghiulară cu dimensiunile 0,95 x 0,60/0,70 m. Ea se găsea la nivelul podelei, era orizontală și prezenta un strat de lut ars cu grosimea 2-3 cm. Pereții și bolta cuptorului erau distruși. Temelia cuptorului cu o lățime de 0,20-0,50 m s-a păstrat aproape pe tot perimetrul pe o înălțime de 0,10-0,20 m. Dimensiunile maximale ale pietrelor din construcția cuptorului atingeau 38 x 22 x 18 cm, 40 x 30 x 15 cm, 30 x 18 x 12 cm.

Cercetarea stratigrafică a solului de umplură din groapa locuinței a evidențiat patru depuneri culturale, care reflectă etapele astupării construcției date. Primul strat cu grosimea de 0,10-0,20 m se află direct pe podea fiind alcătuit din lut natural amestecat cu cărbune de lemn. Deasupra lui și peste dărâmătura cuptorului se află un strat de cernoziom amestecat cu lut natural. Acest strat, cu grosimea 0,10-0,30 m pe alocuri ajungea până la podeaua locuinței. În profil acest strat are forma unei lentile concave, vârful căreia se află în centrul gropii locuinței, deasupra dărâmăturilor cuptorului. Al treilea strat, compus din lut natural cu grosimea 0,10-0,40 m era suprapus peste al doilea strat și repeta forma concavă. Ultimul strat, al patrulea, era compus din cernoziom compact. Grosimea lui de la nivelul descoperirii locuinței era de 0,20-0,70 m. În primele două straturi și, în special, în dărâmătura cuptorului au fost descoperite fragmente de ceramică. În straturile superioare materialul arheologic lipsea.

În umplutura locuinței au fost descoperite 5 piese de inventar, 124 fragmente de ceramică, 2 bucăți de zgură de fier (200 gr.), o bucată de silex și 21 oase de animale.

Printre piesele de inventar deosebim, *un cuțit din fier* cu lungimea lamei de 8,60 cm (Fig. 27/4), *o cute din șist* de culoare verde (Fig. 28/5) și *două suflaiuri de lut ars* (Fig. 32/7, 8).

Ceramica din locuința nr. 25 a fost descoperită în special printre peretele cuptorului și pe podea. La adâncimea 0,75-1,0 m au fost descoperite 33 fragmente de ceramică (2 fragmente de tipul *Cucuteni-Tripolie*, 6 de tipul *Noua* și 25 medievale timpurii); la adâncimea 1,0-1,25 m – 114 fragmente ceramică medievală timpurie; la adâncimea de 1,25-1,50 m – 8 fragmente ceramică medievală timpurie și la 1,50-1,75 m – 71 fragmente de ceramică medievală timpurie.

Ceramica medievală timpurie datată în secolele VIII-IX, era grosieră, confecționată manual, în amestec cu șamotă cu bobul mare. Două fragmente de ceramică printre care o buză de tavă purtau urme de zgură de culoare verzuie, fiind puternic corodate. Printre ceramica medievală timpurie se deosebesc trei specii de vase: 1) oale – 123 fragmente, 2) tavă – 1 fragment și 3) vas-metalurgic (cu urme de zgură de fier) – 1 fragment de fund cu gaură (Fig. 35/1). Fragmentele de oale cuprind buze răsfărânte cu marginea alveolată – 3 fragmente, pereți neornamentați – 81 fragmente, pereți cu ornament – 17 fragmente (1 – linii vălurite executate cu bețișorul, 4 – linii orizontale executate cu pieptenele, 12 – fâșii din linii vălurite) și funduri – 15 fragmente.

Pe baza ceramicii, locuința nr. 25 este datată în secolele VIII-IX.

Construcția nr. 33 – Locuință adâncită

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în carourile B-21, 22, 23 și F-21, 22, 23, D-21, 22, 23 la adâncimea 0,40-0,50 m (Fig. 10, 11). Locuința în plan era rectangulară neregulată cu colțurile rotunjite, avea dimensiunile 3,20/3,50 x 3,20/3,50 m, orientată cu laturile conform coordonatelor geografice. În partea de vest, locuința nr. 33 se mărginea cu un șanț (construcția nr. 37) din secolele V-VII, care reprezintă rămășițe ale unei îngrădituri.

Pereții gropii locuinței erau verticali. Podeaua din lut steril bătătorit era înclinată spre centru unde forma o depresiune ovală cu dimensiunile 2,70 x 2,30 cm. Adâncimea locuinței lângă pereți era 0,65-0,80 m, iar în centru 0,95 m.

În colțul de sud-est al locuinței la distanța de 0,40 m de la pereți se găsea cuptorul-pietrar. El avea o formă patrulaterală cu dimensiunile 1,40 x 1,15 m și era orientat cu gura spre vest. Bolta cuptorului era prăbușită, pereții s-au păstrat la înălțimea 0,20 m. Lățimea pereților laterali era 0,35-0,40 m, iar a celui din dos 0,70 m. La baza

pereților laterali erau instalate câteva plăci de gresie dimensiunile cărora ating 0,35 x 0,28 x 0,20 m și 0,35 x 0,20 x 0,20 m. În dosul cuptorului era instalată o piatră mare de gresie cu dimensiunile 0,65 x 0,20 x 0,15 m iar alături de ea mai multe pietre de dimensiuni mijlocii. Vatra cuptorului se găsea la adâncimea 0,87-0,52 m. Era înclinată spre gură, avea o formă rectangulară, cu dimensiunile 0,70 x 0,40 m și era acoperită cu un strat (2-3 cm) de lipitură lutoasă amestecată cu nisip. Pe suprafața vetrei se găsea cenușă și un strat de pietre de dimensiuni mijlocii ce provin din bolta cuptorului. În fața cuptorului, la 0,30 m de la gura lui la adâncimea 0,95 m în podea se găsea o groapă de o formă ovală în plan cu dimensiunile 0,80 x 0,65 m. Spre fund pereții gropii se îngustau. Diametrul fundului gropii era 0,20 m, adâncimea gropii era 1,24 m. La fundul gropii erau 12 fragmente de coarne de cerb. Toate oasele avea pe suprafață sau la capete tăieturi făcute cu instrument metalic. Deasupra coarnelor era un strat de cenușă cu grosimea 0,30 m, special bătătorit, care se sapă foarte greu. La nivelul podelei locuinței (adâncimea 0,95 m) groapa era acoperită cu un strat de plăci de gresie. Pietrele izolate se întâlneau de asemenea lângă latura nordică a cuptorului, în centrul locuinței și lângă latura lui de est. În umplutura locuinței au fost observate două straturi. Primul strat din lut amestecat cu cernoziom, se găsea pe perimetrul pereților gropii locuinței. Avea forma unei fâșii cu lățimea 0,20-0,70 m și grosimea 0,20-0,40 m. Al doilea strat de pământ, compus din cernoziom puhav amestecat cu cărbune de lemn ocupa restul gropii locuinței, de la podea până în partea ei superioară. Grosimea acestui strat era 0,30-0,40 m.

În groapa locuinței au fost descoperite 7 piese de inventar, 66 fragmente de ceramică, 2 bucăți de zgură de fier (100 gr.), 35 oase de animale, 31 scoici și 4 așchii de silex.

Piese de inventar sunt reprezentate de o cutie din șist de culoare verde (Fig. 28/6), o fusaioară din lut ars (Fig. 31/7), trei străpungători din os (Fig. 33/5, 6, 7) și un corn de taur prelucrat (Fig. 33/1).

Ceramica descoperită în locuința nr. 33 cuprinde: 1) *ceramica culturii Cucuteni-Tripolie* – 3 pereți, 2) *ceramica culturii Noua* – 14 fragmente: 1- buza ornamentată cu un brâu reliefat și 13 pereți neornamentați, 3) *amfore bizantine* – 3 pereți și 4) *ceramică medievală timpurie lucrată cu mâna tipică secolelor VIII-IX* – 45 fragmente: 7 buze răsfrânte uniform de la borcane, dintre care 4 sunt ornamentate pe margini cu alveole, 34 pereți neornamentați, 1 tavă, 1 strachină și 2 funduri de oale; 5) *ceramică medievală din secolele X-XI* – 1 fragment de perete ornamentat cu linii orizontale, care conține degresanți șamotă și calcar. Ultimul fragment a fost găsit lângă podeaua locuinței.

Printre ceramică se remarcă tava (Fig. 35/2). Este confecționată din lut în amestec cu șamotă și boabe de grâu, amprente cărora se observă bine la suprafața vasului, atât la exterior cât și în interior. Suprafața tăvii este neregulată, acoperită cu un strat de angobă. Culoarea în partea superioară este cafenie-deschisă, iar la fund cafenie-închisă. Pe fundul tăvii, din afară, a fost observat un graffiti sub forma crucii, executat până la arderea ceramicii. Tava are forma circulară, cu marginea pronunțată, are fundul îngroșat. Diametrul tăvii este 26 cm, înălțimea 2,5-3,50 cm, grosimea fundului este de 1,8-2,20 cm.

În baza ceramicii, locuința nr. 33 este datată cu sfârșitul secolului IX-începutul secolului X.

Construcția nr. 39-a – Structură de suprafață

Urmele construcției au fost documentate în secțiunea a X-a, în carourile A¹-71-73, la adâncimea 0,60-0,70 m (Fig. 6), sub forma a patru gropi de pari (nr. 39, 40, 41, 42), amplasate într-un plan liniar pe o distanță

de 5 m. Groapa nr. 39, parțial, întretăia groapa nr. 41. Diametrul gropilor era de 0,22 m, 0,60 x 0,52 m, 0,20 m și 0,48 x 0,42 m.

În groapa nr. 39 au fost descoperite 5 fragmente de ceramică din epoca fierului timpuriu și 1 fragment de ceramică medievală timpurie lucrată cu mâna datată în secolele VII-IX, iar în groapa nr. 42 – 3 fragmente de ceramică medievală timpurie lucrată cu mâna din aceeași perioadă.

Construcția nr. 43 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a X-a, la adâncimea 0,46 m, la intersecția carourilor B¹-70-71 (Fig. 6). Groapa avea formă de ceașcă. În plan era ovală, cu diametrul gurii de 1,30 x 0,95 m, al fundului de 1,1 x 0,75 m și adâncimea de 0,72 m.

Umplutura gropii era alcătuită din cerneziom. Inventar arheologic în groapă nu a fost găsit.

4.7. Construcții din epoca medievală timpurie (secolele X-XIV)

Construcția nr. 30 – Locuință adâncită

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în carourile B-8, B-7, B-8, B-9, F-8, F-9 la adâncimea de 0,40 m (Fig. 13, 14). În plan avea o formă rectangulară cu dimensiunile 2,80 x 2,35 m, orientată pe axa mare de la sud-est la nord-vest. Pereții locuinței erau verticali, podeaua orizontală din lut steril bătătorit. Adâncimea locuinței era de 1,20-1,30 m. În podea au fost descoperite trei gropi de pari. Prima se găsea la mijlocul laturii de nord-vest, întretăind parțial marginea locuinței. Avea o formă circulară în plan cu diametrul 0,18 m. A doua groapă se găsea la mijlocul laturii de sud-vest și era analogică primei gropi. A treia groapă se găsea la 0,50 m de la latura de sud-vest în dreptul gropii precedente. Avea o formă circulară, cu diametrul 0,25 m și adâncimea 0,18 m.

În colțul de sud-vest se găseau rămășițele unui cuptor-pietrar. Dărâmătura cuptorului a fost identificată la adâncimea 1,0 m. Era compusă din pietre de calcar cu dimensiunile maxime de 18 x 10 x 8 cm,

15 x 10 x 7 m, care ocupau un sfert din podeaua locuinței. Suprafața dărâmturii era de 1,70 x 1,20 m, iar grosimea de 0,10 m. Câteva pietre erau înșirate lângă peretele de nord-est. Sub dărâmtură, în colțul de sud-vest, la 0,20-0,45 m de la pereți, la nivelul podelii, a fost descoperită vatra cuptorului. Era rectangulară cu dimensiunile 0,75 x 0,40 m, orientată pe axa mare de la sud-est la nord-vest, sau de-a lungul laturii de sud-vest. Vatra era netedă, alcătuită din lipitură de lut ars în amestec cu nisip, având grosimea de 2-3 cm. Baza pereților cuptorului în jurul vatrei n-a fost observată.

Din punct de vedere stratigrafic în umplutura locuinței deosebim trei straturi care indică succesiunea astupării acesteia. În partea inferioară a gropii locuinței se află un strat de lut natural amestecat cu fărâmituri de cernoziom. În partea de vest, acest strat de pământ cu grosimea 0,70 m ajungea până la marginea superioară a locuinței, așa încât a fost observat încă în timpul identificării conturului construcției la adâncimea 0,40 m. Spre latura de nord-est stratul menționat coboară spre podea, atingând lângă peretele menționat o grosime de 0,20-0,30 m. Al doilea strat de pământ cu grosimea 0,20-0,40 m, era alcătuit din cernoziom, având forma unei lentile concave. În partea de vest acest strat ajungea la suprafața gropii locuinței, iar în partea de est se cobora în groapă până la adâncimea 0,65 m. Al treilea strat de pământ cu grosimea 0,10-0,30 m cuprindea numai partea de est a locuinței și era alcătuit din cernoziom amestecat cu lut natural.

În groapa locuinței au fost descoperite 4 piese de inventar, 21 fragmente de ceramică, 10 bucăți de zgură de fier (300 gr.) și 9 oase de animale.

Piese de inventar sunt reprezentate de o *aplică circulară* cu două perforații, ștanțată din aliaj de argint și bronz (Fig. 24/9), *fragmentul unui cuțit* din fier (Fig.

27/7), o *fusaiolă* confecționată din gresie (Fig. 30/13) și un *sufalai din lut ars* (Fig. 32/6).

Ceramica din construcția nr. 30 a fost descoperită în următoarele condiții stratigrafice: la adâncimea 0,40-0,70 m – 6 fragmente ceramică medievală (1 fragment medieval secolele VIII-IX și 5 fragmente medievale secolele X-XI); la adâncimea 0,70-1,0 m – 5 fragmente (1 fragment cultura Cucuteni-Tripolie și 4 fragmente medievale secolele X-XI) și la adâncimea 1,0-1,30 m – 10 fragmente (1 fragment cultura Cucuteni-Tripolie, 1 fragment medieval secolele VIII-IX și 8 fragmente medievale secolele X-XI). Ceramica medievală timpurie din secolele VIII-IX este reprezentată de două fragmente de pereți, dintre care unul era ornamentat cu o fâșie de linii vălurite. Ceramica medievală din secolele X-XI este reprezentată de 17 fragmente (16 pereți și 1 fund), dintre care 11 fragmente conțin în umplutură scoici pisate (9 ornamentate cu linii orizontale, 1 cu linii vălurite și orizontale și 1 fără ornament), 5 fragmente conțin mică (4 ornamentate cu linii orizontale și 1 cu linii vălurite și orizontale) și un fragment conține nisip mărunț (ornamentat cu linii orizontale).

Pe baza ceramicii și aplicei din argint, locuința nr. 30 este datată în secolele X-XII.

Construcția nr. 31 – Locuință adâncită

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în carourile F-15, 16, 17; D-14, 15, 16, 17; E-14, 15, 16, 17, la adâncimea 0,40 m (Fig. 9, 15). Locuința avea o formă rectangulară cu dimensiunile 4,20 x 4,0 m și era orientată pe axa mare de la sud-est la nord-vest. La est, locuința nr. 31 a întretăiat aproape complet groapa locuinței nr. 44 din secolele V-VII și parțial groapa locuinței nr. 32 din aceeași perioadă. Pereții locuinței erau verticali, podeaua orizontală și netedă din lut bătătorit. Adâncimea locuinței lângă peretele de vest era de 1,05 m, iar lângă cel de est de 1,20 m.

În podeaua locuinței au fost identificate 11 gropi de pari. O groapă se afla în

partea centrală a locuinței, iar celelalte erau amplasate pe perimetrul pereților, în colțuri și la mijlocul acestora. Numai în colțul de nord-vest groapa parului n-a fost observată. Cinci gropi aveau în plan formă circulară, patru erau ovale, iar una era pătrată. Diametrul gropilor era: 0,18 m, 0,26 x 0,18 m, 0,32 x 0,32 m, 0,40 m, 0,22 m, 0,26 x 0,18 m, 0,28 m, 0,27 x 0,20 cm, 0,26 m, 0,32 m și 0,28 x 0,18 m. Adâncimea acestor gropi era: 0,16 m, 0,14 m, 0,15 m, 0,25, 0,10 m, 0,10 m, 0,13 m, 0,15 m, 0,10 m, 0,27 m și 0,60 m.

Pe podeaua locuinței au fost descoperite trei instalații de foc: două vetre deschise și un cuptor-pietrar. Prima vatră se găsea în colțul de sud-vest al construcției, la 0,50 m și 0,90 m de la pereți. Prezenta o pată arsă, de formă circulară în plan, cu diametrul 0,60 m, puțin adâncită spre centru. Grosimea arsurii era 2-3 cm. Pe suprafața ei era un strat de cenușă de 3-4 cm și fragmentele unei oale-borcan lucrată la roată (Fig. 36/2). A doua vatră, se găsea în centrul locuinței, fiind întretăiată parțial de groapa parului central. Ea prezintă o pată arsă pe podea, de o formă circulară în plan, cu diametrul 0,42 m. Grosimea arsurii era 22 cm. Suprafața vetrei era acoperită cu un strat de cenușă de 2-3 cm. Cuptorul-pietrar se afla în colțul de nord-est al locuinței. Dărâmătura lui ocupă mai bine de un sfert din suprafața locuinței și era întinsă de la est spre vest. Dimensiunile dărâmăturii cuptorului erau: 3,0 x 1,90 x 0,60 m. Pietrele din dărâmătură reprezentau plăci din gresie și calcar arse foarte puternic. Dimensiunile celor mai mari pietre erau: 60 x 45 x 15 cm, 60 x 30 x 12 cm, 50 x 40 x 10 cm, 58 x 38 x 10 cm. Baza cuptorului avea o formă rectangulară cu dimensiunile 1,40x1,50 m și se găsea la 0,40-0,50 m de la pereții locuinței fiind orientată cu gura spre sud.

Baza cuptorului era construită din pietre de mărimi mijlocii și mari. Pereții laterali în interiorul cuptorului aveau la bază

câte două pietre mari, iar cele din spate o piatră mare. Lățimea bazei pereților laterali era 0,40 m, iar a celei din spate de 0,60 m. Camera de ardere a cuptorului avea formă rectangulară – asimetrică, asemănându-se cu un paralelogram. Dimensiunile ei erau de 0,70 x 0,45 m. Vatra cuptorului era alcătuită din lipitură de lut ars amestecat cu nisip, cu grosimea de 2-3 cm. Analizând baza cuptorului și corelând-o cu mărimea impunătoare a dărâmăturii lui se poate face concluzia că această construcție avea în înălțime nu mai puțin de 1,20-1,30 m.

Analiza stratigrafică a solului de umplură din groapa locuinței a permis evidențierea a două straturi de pământ (Fig. 15). În partea inferioară a locuinței se găsea un strat de lut natural amestecat cu cernoziom și cărbune de lemn cu grosimea 0,20-0,70 m. Acest strat în profil avea forma unei lentile concave, marginea căreia a fost observată încă în timpul documentării conturului construcției nr. 31. Analizând pata locuinței, descoperită la adâncimea 0,45-0,50 m trebuie de menționat că solul din primul strat din umplutura construcției se observa foarte bine pe tot perimetrul ei, prezentând o fâșie de culoare galbenă cu lățimea de 0,10-0,50 m. În interiorul acestei fâșii de lut, solul era reprezentat de cernoziom fără impurități. Acest strat de pământ cu grosimea 0,10-0,40 m, în profil avea forma unei lentile concave întoarse cu fața în jos și era suprapus pe stratul primar. În gropile parilor descoperite în podea, solul era reprezentat de cernoziom în amestec cu fărâmituri de cărbune de lemn.

În umplutura locuinței nr. 31 au fost descoperite 12 piese de inventar, 309 fragmente de ceramică și 108 oase de animale.

Piese de inventar sunt reprezentate de *două chei din fier* de la lacăte de tipul B-I – Novgorod⁹, datate în anii 1190-1410

⁹ Kudrjavcev (Кудрявцев), 2012, p. 119-124; Kolčîn (Колчин) 1982.

(Fig. 26/3, 4), *un fragment de brătară din sticlă violetă* (Fig. 24/6), *2 fusaiole din lut ars* (Fig. 30/4, 31/4), *o fusaioală din lut confecționată la roata olarului* (Fig. 30/6), *o fusaioală din șist de culoare roză, de formă bitronconică cu polii așchiați și diametru găurii de 0,9 cm* (Fig. 29/4) datată în a doua jumătate a secolului al XI-lea – prima jumătate a secolului al XII-lea¹⁰, *o fusaioală din os de animal* (Fig. 33/4), *un mâner din corn de cerb de la un cuțit* (Fig. 33/3), *un străpungător din os* (Fig. 33/8), *o cute din greșie* (Fig. 28/7) și *o lamă de silex* (Fig. 20/5).

Printre ceramica descoperită în groapa locuinței nr. 31 se deosebește 1) *ceramica culturii Cucuteni-Tripolie* – 19 fragmente (1 buză, 17 pereți, 1 fund), 2) *ceramica culturii Noua* – 66 fragmente (4 buze, 1 mâner, 1 suport, 59 pereți și 1 fund), 3) *ceramica culturii Chișinău-Corlăteni* – 1 fragment de strachină canelată, 4) *ceramică medievală timpurie lucrată manual* – 19 fragmente (4 buze, 14 pereți și 1 fund), 5) *amfore bizantine* – 2 fragmente de pereți și 6) *ceramică medievală timpurie lucrată la roată, secolele XII-XIV* – 202 fragmente.

Ceramica medievală tipică secolelor XII-XIV după compoziția degresanților se împarte în trei grupe: 1) *ceramică degresată cu scoici* – 160 fragmente (10 buze: 1 răsfrântă îngroșată, 2 – răsfrânte cu grosimea uniformă, 5 – în formă de val și 2 – înclinate în afară), 140 – pereți (47 – fără ornament, 60 ornamentate cu incizii orizontale, 22 ornamentate cu fâșii orizontale, 2 – ornamentate cu adâncituri și incizii orizontale, 1 – ornamentate cu fâșii ondulate și orizontale) și 19 funduri (15 – fără șampilă și 4 – cu urme de șampile); 2) *ceramică degresată cu mică* – 26 fragmente: 5 – buze (2 – răsfrânte îngroșate și 3 – răsfrânte cu grosime uniformă) 19 – pereți (3 – fără ornament, 14 – ornamentate cu incizii orizontale și 2 – ornamentate cu incizii ondulate și orizontale) și 2 – funduri fără șampile; 3) *ceramică degresată cu ni-*

sip mărunt – 16 fragmente: 1 – buză (răsfrântă cu grosimea uniformă), 14 pereți (4 fără ornament, 1 ornamentat cu incizii orizontale, 9 ornamentat cu fâșii orizontale) și 1 – fund fără șampilă.

În baza ceramicii și a pieselor de inventar, locuința nr. 31 este atribuită perioadei medievale timpurii și datată în intervalul de la sfârșitul secolului XII – I jumătate a secolului XIV.

Construcția nr. 27 – Vatră

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în carourile D-14, F-14, la adâncimea 0,40 m (Fig. 16/1). Vatra era adâncită în pământul steril și avea forma unei coveți. Adâncimea vetrei era de 0,60-0,70 m. În plan avea o formă trapezoidală și era orientată pe axa mare de la sud-vest la nord-est. Dimensiunile ei erau 1,70/1,50 x 0,78/0,65 m. Podeaua și pereții vetrei reprezentau lut steril ars cu grosimea 2-3 cm. Pe suprafața podelei erau aranjate într-un strat de lespezi de piatră de calcar cu dimensiunile 41 x 20 x 5 cm, 38 x 16 x 6,5 cm, 31 x 14 x 4 cm, 30 x 22 x 6 cm. Deasupra pereților era un strat de cenușă și cărbune de lemn. În colțul de nord și de vest al vetrei au fost descoperite trei lemne carbonizate cu dimensiunile 15 x 4 cm, 12 x 4 cm, 20 x 3 cm. Deasupra vetrei era un strat de cernoziom amestecat cu fărâșuri de cărbune de lemn.

În umplutura vetrei au fost găsite 4 fragmente de ceramică, care aparțin: 1) *culturii Mnogovalikovaja* – 1 perete, ornamentat cu două brâuri, 2) *cultura Chișinău-Corlăteni* – 1 perete, 3) *cultura medievală timpurie secolele VIII-IX* – 1 perete și 4) *cultura medievală secolele X-XI* – 1 buză, cu marginea în formă de val, având ca degresant scoici pisate.

Pe baza ceramicii vatra nr. 27 este atribuită evului mediu timpuriu și datată în secolele X-XI.

Construcția nr. 34 – Vatră

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, la intersecția carourilor B-14, 15, la adâncimea 0,70 m (Fig. 16/2). Vatra avea forma

¹⁰ Rosenfel'dt (Розенфельдт) 1964, p. 223.

unei albie, în plan rectangulară cu colțurile rotunjite orientată pe axa mare de la sud-vest la nord-est. Dimensiunile vetrei erau 1,62 x 0,72 m. Podeaua vetrei era alcătuită din lut steril ars cu grosimea de 2-3 cm. Adâncimea vetrei în partea centrală era de 0,90 m. Deasupra podelei vetrei era un strat de pietre, de dimensiuni mijlocii – 12 x 8 x 6 cm, 10 x 8 x 5 cm. Pe suprafața pietrelor era un strat de cenușă și cărbune de lemn cu grosimea 4-6 cm. Material arheologic în vatră n-a fost găsit.

Vatra nr. 34 reprezintă a treia construcție de acest tip descoperită în așezarea Păhărnicieni „Petruca”. După cum demonstrează săpăturile anterioare asemenea vetre aparțin perioadei medievale timpurii, fiind datate în secolele X-XII.

Construcția nr. 29 – Cuptor metalurgic

A fost descoperit în secțiunea a VIII-a, la intersecția carourilor Γ-10, D-10 la adâncimea 0,40 m (Fig. 17). S-a păstrat partea inferioară a cuptorului metalurgic. Avea o formă tronconică. În plan era oval cu dimensiunile de 0,55x0,45 m, orientat cu gura spre nord-vest. Înălțimea pereților păstrați era de 0,15 m. Lățimea gurii cuptorului era de 0,20 m. Vatra și pereții cuptorului erau lipiți cu 5 straturi de lipitură de lut ars amestecat cu nisip, cu grosimea a câte 2-3 cm. Grosimea pereților cuptorului în părțile laterale era de 10 cm, iar în partea din dos de 15 cm. Sub vatra cuptorului solul era ars la 4-5 cm. Vatra cuptorului înclina lin spre peretele din dos. Grosimea vetrei era de 4 cm. Adâncimea cuptorului era de 0,55 m. Dimensiunile camerei interioare a cuptorului, la nivelul vetrei, erau de 0,35x0,22 cm. Pe suprafața vetrei și în jurul cuptorului au fost descoperite 10 bucăți de zgură de fier (aproximativ 500 gr.). Lângă pereții cuptorului au fost găsite cinci fragmente de ceramică medievală tipică secolelor X-XI.

Pe baza ceramicii, cuptorul metalurgic nr. 29 este atribuit culturii medievale timpurii din secolele X-XI.

Construcția nr. 38 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a X-a, la adâncimea 0,50 m, la intersecția carourilor B¹-67-68 și B¹-68 (Fig. 6). Groapa avea forma unui flacon sferic. În plan era ovală, cu diametrul gurii de 1,06 x 0,82 m, a părții de mijloc de 1,25 x 1,0 m și a fundului de 1,15 x 0,90 m. Adâncimea gropii era de 0,93 m.

Solul din groapă era alcătuit din cernoziom. În groapă au fost descoperite 55 fragmente de ceramică, printre care deosebim: *Ceramica culturii Cucuteni-Tripolie* – 1 fragment de perete, *Ceramica medievală din secolele VIII-IX* – 20 fragmente (5 buze, 14 pereți, 1 fund) și *Ceramica medievală din secolele X-XIV* – 34 fragmente (3 buze, 24 pereți, 7 funduri).

Majoritatea ceramicii provine de la un vas-borcan lucrat la roata olarului de picior (rapidă) (Fig. 36/1). Este confecționat din pastă de lut în amestec cu nisip de râu și mică. Are o suprafață netedă, zgrunțuroasă. Culoarea vasului este cărămizie cu pete negre, corpul – tronconic, gâtul – alungit, fiind vertical, cu buza rotunjită și ușor înclinată în afară. Pe suprafața gâtului și pe umerii vasului este executat ornament în formă de linii vălurite. Pe fundul vasului sunt urme concentrice de la sfoara cu ajutorul căreia a fost tăiat de pe suprafața roții olarului. Înălțimea vasului este 13,5 cm. Diametrul buzei 6,4 cm. Diametrul gâtului 5,60 cm. Diametrul corpului 9,80 cm. Diametrul fundului 5,8 cm.

Groapa nr. 38 este atribuită culturii medievale timpurii din secolele X-XIV.

4.7. Construcții din epoca medievală târzie (secolele XV-XVI)

Construcția nr. 35 – Groapă menajeră

A fost descoperită în secțiunea a VIII-a, în caroul K-22, la adâncimea 0,65 m (Fig. 16/2). Avea formă cilindrică, în plan circulară cu diametrul 1,05 m și adâncimea 0,85 m. Solul de umplutură din groapă era reprezentat de cernoziom puhav în

amestec cu mult cărbune de lemn, fă-
rămături de lut ars și cenușă. Deasupra
gropii, la adâncimea 0,25-0,65 m solul era
analogic, conținând ceramică medievală
din secolele XV-XVI.

La fundul gropii au fost găsite 13 frag-
mente de ceramică, inclusiv: *ceramica*
culturii Cucuteni-Tripolie – 4 fragmente de
pereți; *ceramică medievală timpurie lucra-
tă cu mâna* – 2 fragmente: 1 buză rășfrântă
cu grosime uniformă și 1 perete neorna-
mentat; *ceramică medievală lucrată la roa-
tă din secolele X-XII* – 4 fragmente, inclusiv,
ceramică degresată cu scoici – 2 fragmente
(1 perete ornamentat cu incizii orizontale
și 1 fund), *ceramică cu șamotă* – 1 pere-
te ornamentat cu incizii orizontale și *ce-
ramică degresată cu mică* – 1 perete fără
ornament; *ceramică cenușie zgrunțuroasă*
medievală din sec. XV-XVI – 3 fragmente: 1
buză cu șanțuire pentru capac, 10 pereți
neornamentați și 1 fund.

În baza materialului ceramic, groapa nr.
35 este atribuită culturii medievale din se-
colele XV-XVI.

5. PIESE DE INVENTAR

În timpul cercetării, în așezarea Păhăr-
niceni „Petruca” au fost descoperite 124
piese de inventar, atribuite următoarelor
culturi arheologice: *cultura Cucuteni-Tripo-
lie* – 24 piese, *cultura Noua* – 1 piesă, *cul-
tura Chișinău-Corlăteni* – 1 piesă, *cultura*
Poienăști-Lucașeuca – 2 piese, *cultura me-
dievală timpurie din secolele VI-VII* – 2 piese
și *cultura medievală din secolele X-XIV* – 94
piese.

1. **Cultura Cucuteni-Tripolie** este re-
prezentată prin 24 piese de inventar, in-
clusiv 12 lame de silex și 8 răzuitori din
silex, un tron miniatural și trei fusaiole din
lut ars.

Lamele de silex reprezintă așchii de cu-
loare cenușie-deschisă, iar într-un caz de
culoare cafenie deschisă (Fig. 20). În patru
cazuri, lamele sunt retușate lateral sau la
capătul ascuțit, iar în 7 cazuri piesele nu

sunt retușate. Lamele din silex sunt de di-
mensiuni mari (lg. 6,6-6,9 cm) – 2 piese,
medii (lg. 4,1-4,8 cm) – 5 piese, mici (3,3-
3,6 cm) – 3 piese și foarte mici (1,8 cm) – 1
piesă.

Răzuitorii de silex sunt lucrați din lame
de culoare cenușie-deschisă, iar într-un
caz de culoare neagră (Fig. 19). Piesele
sunt retușate lateral sau la un capăt. Se
deosebesc răzuitori ovale, semiovale și tri-
unghiulare. Răzuitorii sunt de dimensiuni
mari (lg. 5,3 cm) – 1 piesă, medii (4,5 cm) –
1 piesă, mici (2,1-3,6 cm) – 6 piese și foarte
mici (0,6 cm) – 1 piesă.

Tron miniatural este confecționat din
lut fără impurități, are suprafața netedă,
culoarea la suprafață gălbuie-roșietică,
iar în secțiune cenușie-verzuie (Fig. 18/1).
Fragmentul descoperit prezintă spetea-
za tronului, ușor înclinată în afară. Are
o formă antropomorfă, capul fiind rupt
în vechime. Urmează gâtul, umerii bine
conturați și baza ușor îngustată. În centrul
spetezei, din partea exterioară se observă
două suporturi, reprezentarea schemati-
că a organelor mamare. Înălțimea piesei
este de 4,3 cm, lățimea 1,6-3 cm, iar grosi-
mea 1-1,5 cm.

Fusaiolele sunt lucrate din lut ars în
amestec cu ierburi (Fig. 18/2-4). Două pie-
se au formă biconică cu diametrul de 2,7
cm și gaura de 0,6 cm, suprafața netedă de
culoare gălbuie-roșietică. Alte două piese
au forma ciupercii, diametrul de 3,0/3,5
cm, gaura de 0,7 cm, suprafața netedă, iar
culoarea este cenușie cu pete roșietice.

2. **Cultura Noua** este reprezentată de
un fragment calcinat de epifiză de bovină
cu creștături pe margine (Fig. 18/6).

3. **Cultura Chișinău-Corlăteni** este re-
prezentată de ac turnat din bronz. Acul
are cap-pecete, iar vârful este rupt. Ca-
pul este are formă circulară-plată cu o
perforație, altă perforație fiind netermi-
nată (Fig. 18/7). Lungimea fragmentului
acului este de 2,5 cm, grosimea 0,1-0,2
cm, iar diametrul capului circular este de

1, 4 cm. Ace de acest tip sunt caracteristice pentru cultura Chișinău-Corlăteni¹¹.

4. **Cultura Poienești-Lucașeuca** este reprezentată de o brățară (Fig. 18/9), un străpungător din bronz (Fig. 18/10), un astragal de ovicaprină cu gaură (Fig. 18/8) și o fusaioală din lut ars (Fig. 18/5).

Brățara este lucrată din sârmă de bronz. Are diametrul 5,2 cm, iar grosimea 0,3-0,4 cm.

Străpungătorul este confecționat dintr-o bară de bronz, în secesiune patrulateră. Are un capăt ascuțit, iar altul turtit. Lungimea piesei este de 9,8 cm, iar grosimea de 0,2 cm.

5. **Cultura medievală timpurie din secolele VI-VII** este reprezentată de o brățară din bronz și un vârf de săgeată de fier.

Brățara este confecționată dintr-o vargă netedă de bronz, având îngroșate și octo-fațetate capetele (Fig. 24/10). Are diametrul de 6,5 cm, grosimea în partea de mijloc este de 0,5 cm, iar la capete de 1,0 cm. Brățările cu capete îngroșate fațetate datează în secolele VI-VII¹².

Vârful de săgeată este lucrat din fier (Fig. 26/6). Are trei aripioare și peduncul. Lungimea săgeții este de 3,7 cm (lungimea aripioarelor – 2,3 cm, lățimea aripioarelor – 0,5 cm, lungime peduncul – 1,4 cm). Aparține așa-zisului tip „avar” și este datat în secolele V-VII¹³.

6. **Cultura medievală timpurie din secolele X-XIV** este reprezentată de 95 piese, inclusiv, o piesă din argint, o piesă din bronz, 5 din aramă, o piesă din plumb, 23 din fier, 3 din sticlă, 10 din șist, 2 din gresie, 33 din lut ars, 3 din fragmente de amfore bizantine, 1 din ceramică locală și 9 din os.

Piese din argint sunt reprezentate de o aplică circulară cu două perforații (Fig. 24/9), datată în secolele XI-XII¹⁴.

Piese din bronz sunt reprezentate de un *pandantiv de tip călăreț* (Fig. 24/11), care reprezintă un călăreț instalat în șaua unui cal. Este turnat într-o formă mono-valvă, are lungimea de 3,25 cm, înălțimea în starea păstrată de 3,2 cm (înălțimea inițială era 3,35 cm) și grosimea de 0,15 cm. Figura calului este imaginat mergând de la dreapta spre stânga. Cabalina are corpul relativ scurt, picioarele dispuse în galop, membrele din față fiind ușor înaintate, iar cele din urmă îndoite în direcția mișcării. Capul calului este masiv și alungit, are botul, ochiul și urechile bine profilate. Cabalina are gâtul lung, coama și coada sunt clar evidențiate. Pe spatele calului se profilează distinct șaua, iar în lungul gâtului calului, pe linia coamei, este conturat căpăstrul. Pe șa este așezat călărețul, corpul căruia este ușor înclinat și orientat cu fața în direcția mișcării cabalinei, spre stânga. Călărețul este reprezentat în profil, cu un cap relativ mic, străpuns la mijloc de o gaură, partea superioară a piesei fiind deteriorată. Brațul drept al călărețului este plasat pe coama calului, posibil, ținând în mână căpăstrul. Brațul stâng, cu partea superioară înclinată pe diagonală, este ușor arcuit în cot și alipit cu palma de mijlocul pieptului. În palma acestui braț călărețul ține un pumnal cu mâner bine profilat, care este prins sub centură, capătul inferior al căruia era alipit de gâtul calului. Partea superioară a corpului călărețului este netedă, elemente ale îmbrăcămintei nu sunt evidențiate. Pe talie se profilează, abia sesizabil, o centură. Picioarul călărețului, în partea superioară, este îndreptat în direcția mișcării calului, iar partea lui inferioară fiind imaginată vertical; cu talpa în poziție orizontală. Încălțăminteă călărețului este de tipul ciubotelor cu bot lung ascuțit, având capătul întors în sus. Aceasta de la urmă este alipită cu vârful de piciorul din față al calului, iar cu călcâiul de piciorul din urmă al cabalinei. Pandantivul este datat în secolele X-XI¹⁵.

¹¹ Levițchi 2016, p. 86, fig. 3,2.

¹² Ščeglova (Щеглова) 1999, p. 307; Curta (Курта), 2011, p. 153-192.

¹³ Kazanskij (Казанский) 2015, p. 62-64.

¹⁴ Ștefan et alii 1967, p. 291, 293, fig. 127/19, 20, 22, 23, 25, 27, 28

¹⁵ Postică, Tentiuc 2014, p. 46-49.

Piese din aramă sunt reprezentate de un pandantiv (Fig. 24/12), 2 cercei (Fig. 24/4, 5), o bucsă (Fig. 25/4) și o plăcuță (Fig. 24/8).

Pandantivul cuprinde 6 elemente care au fost prinse pe o ață: o plăcuță trapezoidală alungită de aramă și cinci tubușoare din foi de aramă. Dimensiunile plăcuței sunt 3,1 x 0,5/1,5 x 0,1 cm, ale tubușoarelor 2,8/0,7 x 0,2 cm.

Cerceii sunt confecționați din sârmă de aramă. Diametrul lor este de 2,0-2,1 cm, iar grosimea sârmei de 0,10-0,15 cm.

Piese din plumb sunt reprezentate de o *greutate* de formă sferică turtită, cu gaură în partea centrală (Fig. 24/3). Are diametrul 1,8 cm, înălțimea 1,0 cm și gaura de 0,8 cm.

Piese din fier sunt reprezentate de 3 chei, un dorn, un ic, o toartă (?), 10 cuțite, un cosor, un cui, 2 inele, o scoabă, o plăcuță cu patru găuri și o bară.

Cheile de lacăt sunt confecționate din plăcuțe alungite de fier prin metoda forjării. O cheie s-a păstrat integral (Fig. 26/2), altele două fiind ușor deteriorate (Fig. 26/3, 4).

Prima cheie are urechiușă de prins la capătul mânerului, capătul lucrător având forma de limbușoară cu doi pinteni, îndoită sub un unghi de 90°, are lungimea de 13,1 cm, lățimea de 1,1 cm și grosimea de 0,2 cm. Această cheie își găsește analogii la Novgorod (tipul B-1), unde sunt date în perioada dintre anii 1190-1410¹⁶.

Alte două chei descoperite în construcția nr. 31, de dimensiuni relativ mici la momentul descoperirii erau puternic afectate de coroziune. Sunt confecționate din plăcuțe alungite, cu urechiușă de suspendare la capătul mânerului, cu capătul lucrător în formă de lopătică, vârful căruia lipsește, din cauza deteriorării prin corodare. Lungimea cheilor este de 6,6 cm și 7,5 cm. Aceste piese, sunt încadrate în tipul B-1 de chei de la

Novgorod și sunt date în perioada de la sfârșitul secolului XII – începutul secolului al XV-lea¹⁷.

Dornul (Fig. 26/1) este lucrat din fier prin metoda forjării. Are forma unei tije circulare în secțiune, cu un vârf ascuțit, alt capăt fiind pătrat. Lungimea piesei este de 21,2 cm, grosimea la mijloc de 1,5 cm, iar la capătul masiv de 2,3 x 2,9 cm.

Icul este confecționat dintr-o tijă alungită din fier prin metoda forjării (Fig. 25/1). Are lamă masivă de formă triunghiulară. Bucsă piesei de la capătul opus, de formă conică, este deschisă. Lungimea piesei este de 25,6 cm, diametrul bușei de 4,9 x 2,5 cm, iar grosimea lamei de 0,4-0,5 cm.

Toartă (Fig. 25/3) Este confecționată din fier, în tehnica forjării. Reprezintă o bară de turtită, are forma semiovală, cu capetele întoarse. S-a păstrat un capăt al torții. Lungimea piesei este de 22,5 cm, lățimea de 0,4-0,9 cm, iar grosimea 0,3-0,5 cm.

Cuțitele (Fig. 27) sunt confecționate din fier prin metoda forjării. Într-un caz cuțitul era păstrat integral, în caz era păstrată lama, în alt caz era păstrat mânerul, în rest sunt fragmente de lame sau mânere. Mănerul cuțitelor sunt sub formă de penduncul sau, cum este într-un caz, răsucite.

Cuțitul păstrat integral (Fig. 27/1) are lungimea de 23,1 cm, inclusiv, mânerul 5,6 cm, și lama de 18,5 cm, iar lățimea 2,2 cm. În alte două cazuri, cuțitele au lamă dreaptă cu lungimea de 8,6 cm (Fig. 27/4) și mâner răsucit cu lungimea de 9,3 cm (Fig. 27/3).

Piese din sticlă sunt reprezentate de 2 măgele și o brătară.

Măgelele (Fig. 24/1, 2) sunt confecționate din pastă de sticlă de culoare cafenie-deschisă într-un caz și de culoare albastră în alt caz. Prima mărgică are formă cilindrică, ornament în relief incrustat din pastă albă, sub forma de „ochiuri”, constituiți din suprapunerea a două linii vălurite cu dimensiunile 1,4 x 0,6 cm și gaură de 0,6

¹⁶ Kudrjavcev (Кудрявцев) 2012, p. 119–124; Kolčín (Колчин) 1982, p. 167-169.

¹⁷ Kudrjavcev (Кудрявцев) 2012, p. 119–124; Kolčín (Колчин) 1982, p. 167-169.

cm. Această mărgică datează în secolul X-începutul secolului XI¹⁸. Cea de-a doua mărgică are formă tronconică, suprafața netedă, dimensiuni de 2,0 x 0,9 cm și gaură de 0,5 cm.

Brățara (Fig. 24/6) este confecționată din sticlă de culoare violetă. Are suprafața netedă, acoperită cu o pojghiță aurie-argintie. Brățara are o formă circulară, în secțiune pătrată. Diametrul este de 7,2 cm.

Piese din șist sunt reprezentate de 5 cute și 5 fusaiole.

Cutele sunt lucrate din șist de culoare verde, au suprafața netedă, sunt patru-laterale neregulate (Fig. 28/1, 3, 4, 5, 6), având lungimea de 13 cm, 12,8 cm, 8,6 cm, 5 cm și 3,4 cm.

Fusaiolele sunt din șist de culoare roză, iar într-un caz, roșie (Fig. 29/4-8). Au formă bitronconică (3) sau discoidală (2). Diametrul fusaiolelor și al canalului interior al acestora este de 2,7 x 0,9 cm, 2,4 x 0,8 cm, 2,1 x 0,78 cm, 2,3 x 0,66 cm și 2,9 x 0,5 cm. Fusaiolele din șist, în conformitate cu sistemul elaborat de R. L. Rozenfeldt sunt datate după în a II-a jumătate a secolului XI – prima jumătate a secolului XII (piesele cu diametrul găurilor de 0,9 cm și 0,8 cm), a II-a jumătate a secolului XII (piesele cu diametrul găurilor de 0,78 și 0,66 cm), prima jumătate a secolului al XIII-lea (piesa cu diametrul găurii de 0,5 cm)¹⁹.

Piese din gresie sunt reprezentate de către două cute de culoare roșcată într-un caz și cenușie în alt caz, de forme patru-laterale (Fig. 28/2, 7), cu lungimea de 5,7 cm și 7,0 cm.

Piese din lut ars sunt reprezentate de 23 fusaiole, 2 mărgeli, o pâinică miniaturală, un disc, un fragment de statueta și 5 țevi de foale.

Fusaiolele sunt lucrate manual, într-un caz la roată (Fig. 30, 31), din lut în amestec cu nisip (13), vegetație (3), scoici (2),

șamotă (4), pirită (1), au culoarea cafe-
nie (7), cenușie/neagră (8) sau gălbuie-
roșietică (8). Fusaiolele au formă bi-
tronconică (12), sferică (7), cilindrică (2),
discoidală (2). În patru cazuri suprafața
fusaiolelor este ornamentată, într-un caz
este prezentă o linie vălurită (Fig. 30/7), în
altul o incizie oblică și câteva gropițe (Fig.
30/14), în al treilea sunt 5 linii vălurite (Fig.
30/3), iar într-un caz sunt prezente două
caneluri lustruite (Fig. 30/11).

Mărgelile din lut (Fig. 32/1, 2) sunt con-
fecționate din pastă lutoasă în amestec cu
nisip, au suprafața netedă, culoarea gălbu-
ie, forma cilindrică într-un caz cu diametrul
1,3 cm și gaura de 0,2 cm, iar în altul cu dia-
metrul de 11,5 cm și gaura de 0,3 cm.

Pâinica miniaturală are forma turtei
(Fig. 32/3), în plan circulară, cu diametrul
3,1 cm și grosimea 0,5-1,2 cm. Este lucra-
tă din pastă de lut în amestec cu nisip,
suprafața netedă și culoarea cafe-
nie.

Fragmentul de statueta reprezintă un
picior de la o figură antropomorfă (Fig.
32/4). Piesa are o formă cilindrică cu lun-
gimea de 4,1 cm și diametrul de 1,3 cm.
Este lucrat din lut în amestec cu nisip, are
suprafața netedă, iar culoarea gălbuie.

Sufflaurile din lut ars reprezintă fragmen-
te de țevi ceramice prevăzute pentru su-
flarea aerului în cuptoarele metalurgice
(Fig. 32/5-8). Lungimea fragmentelor este
de 5,6-6,3 cm. Sunt confecționate din lut
în amestec cu cuarț și mică. Suprafața lor
este zgrunțuroasă, acoperită cu zgură de
fier, culoarea cenușie sau cărămidie. Se
disting două tipuri de piese: de formă cir-
culară în secțiune cu diametrul exterior
de 3,4 cm și diametrul canalului interior
de 1,5 cm și de formă dreptunghiulară în
secțiune cu dimensiunile exterioare de 7,0
x 6,3 cm și diametrul canalului de 1,3 cm

Piese din fragmente de amfore sunt
reprezentate de 3 fusaiole confecționate
din fragmente (piciorușe sau pereți) de
amfore bizantine (Fig. 29/1-3). O fusaiolă
de culoare gălbuie, are formă cilindrică cu

¹⁸ Щапова (Щапова) 1956, p. 178; Kolčín (Колчин) 1982, 167-169.

¹⁹ Rosenfeldt (Розенфельдт) 1964, 223.

diametrul 2,6 cm și gaură de 0,7 cm. Două fusaiole de culoare gălbuie-roșietică, sunt în formă de disc și au diametrul 2,1/2,4 cm și găuri de 0,6/0,9 cm.

Piese din fragmente de ceramică locală sunt reprezentate de o fusaiolă, confecționată dintr-un fragment de ceramică locală lucrată la roată datat în secolele X-XII (Fig. 29/9).

Piese din os sunt reprezentate de un mâner de cuțit, o fusaiolă, 4 străpungători, o săpăligă și două coarne de cerb cu urme de prelucrare.

Mânerul de cuțit este lucrat din corn de cerb (Fig. 33/3). Are suprafața șlefuită, capetele poartă urme de tăietură. Dintr-o parte, mânerul are o bucsă în care era înmănușată coada cuțitului. În capătul opus este o gaură pentru suspendarea piesei. Lungimea mânerului este de 8 cm, diametrul de 1,0-2,0 cm.

Fusaiola este lucrată din epifiza unui os calcinat de animal, parțial deteriorat (Fig. 33/4). Are forma discului, cu diametrul de 3,1 cm și gaură de 0,8 cm.

Străpungătorii din os sunt confecționați din oase tubulare sau din așchii de oase de animale (Fig. 33/5-8). Capătul de lucru al pieselor este ascuțit și bine șlefuit. Lungimea pieselor este de 8,5-9,1 cm.

Săpăliga este confecționată din corn de cerb (Fig. 33/1). La bază cornul era tăiat, iar la vârf șlefuit. Lungimea săpăligii este de 17,8 cm, și grosimea de 2,4/3,5 cm.

Coarnele de cerb poartă urme de prelucrare cu cuțitul, fiind tăiate în câteva locuri (Fig. 33/2).

6. CERAMICA

În cadrul secțiunilor nr. VIII, IX și X din așezarea Păhărnicieni „Petruca” au fost descoperite 13492 fragmente de ceramică, care sunt sistematizate în următoarele grupe.

1. *Ceramica culturii Cucuteni-Tripolie, mileniul IV a. Chr.* – 776 fragmente. Este confecționată din lut în amestec cu nisip.

Suprafața ceramicii este netedă, culoarea roșie, ornamentul lipsește.

2. *Ceramica culturii Mnogovalikovaja, secolele XVIII-XVII a. Chr.* – 142 fragmente. Este confecționată din lut în amestec cu șamotă, suprafața este netedă, ornamentul se compune din unul sau câteva brăie în relief. Această ceramică a fost descoperită exclusiv în secțiunea X.

3. *Ceramica culturii Noua* – 470 fragmente (Fig. 21/1-10). Este confecționată din lut amestecat cu șamotă. Are suprafața netedă, acoperită cu angobă, culoarea variază de la brun-roșietic până la negru-cenușiu. Buzele sunt verticale urmate de un brâu în relief. Majoritatea absolută a ceramicii culturii Noua a fost descoperită în secțiunea VIII.

4. *Ceramica Chișinău-Corlăteni, secolele XII-X a. Chr.* – 1282 fragmente (Fig. 22/1-5, 23/1-13). Este confecționată cu mâna din lut amestecat cu șamotă, are suprafața netedă, lustruită, acoperită cu angobă, caneluri orizontale sau verticale. Culoarea este neagră sau gălbuie-roșietică. Majoritatea ceramicii de epocă hallstattiană a fost descoperită în secțiunea IX.

5. *Ceramica culturii Poienești-Lucașeuca, secolele II-I a. Chr.* – 155 fragmente. Este confecționată din lut în amestec cu șamotă. Se deosebesc două categorii de vase: a) grosiere, pentru bucătărie și provizii și b) fine pentru deservire. Ceramica din prima categorie conține ca degresanți șamotă mășcată. Pereții sunt masivi, suprafața zgrunțuroasă. Ceramica din a doua categorie reprezintă străchini cu buza fațetată. Conține în calitate de degresanți șamotă mărunță, are suprafața lustruită, culoarea neagră sau gălbuie-roșietică. Ceramica culturii Poienești-Lucașeuca a fost descoperită în special în secțiunea IX.

6. *Ceramica neatribuită cultural* – 1760 fragmente. Este confecționată manual, din lut în amestec cu șamotă. Este o ceramică amorfă, care se aseamănă atât cu ce-

ramica de bucătărie din epoca bronzului (cultura Noua), cât și cea din epoca fierului timpuriu (cultura Chișinău-Corlăteni).

7. *Ceramica culturii Sântana de Mureș-Cerneahov* – 38 fragmente. Ea este confecționată la roata olarului din lut și nisip fin. Suprafața este lustruită, culoarea cenușie. Ceramica respectivă a fost descoperită exclusiv în secțiunea VIII.

8. *Ceramica medievală timpurie din secolele V-IX* – 14978 fragmente. Este confecționată manual din lut în amestec cu șamotă (Fig. 34/1-8, 35/1-3). Are suprafața zgrunțuroasă, acoperită cu angobă, ornamentul de regulă lipsește. Foarte rar, este documentat ornamentul în formă de incizii orizontale sau vâlurite. Ceramica este reprezentată de oale-borcane și foarte rar de tigăi, discuri sau străchini. Un disc din lut ars este confecționat din lut în amestec cu șamotă, ierburi și boabe de mei. Are formă plată, cu marginea ușor îngroșată. Diametrul reconstruit al piesei este de 18 cm, grosimea de 1,3-1,5 cm (Fig. 35/3).

9. *Ceramica medievală timpurie din secolele X-XIV* – 5900 fragmente. Este confecționată la roata olarului, din lut în amestec cu scoici pisate, nisip, piatră mărunțită, mică, șamotă sau ierburi. Suprafața ei este ornamentată cu incizii orizontale sau vâlurite, foarte rar se suprapun striuri verticale (Fig. 36/1, 2). Pe fundul vaselor uneori se întâlnesc ștampile în relief (Fig. 36/3). Ceramica are culoare variată de la negru-cenușiu până la roșu. Printre această ceramică se evidențiază două fragmente fine de culoare cenușie lustruită la suprafață și ornament lustruit. Această ceramică a fost descoperită preponderent în secțiunea VIII.

10. *Ceramica Hoardei de Aur, secolul XIV* – 4 fragmente. Este confecționată la roată din lut în amestec cu nisip mărunț. Suprafața este netedă, moale la pipăit, culoarea gălbuie-roșietică, ornamentată cu gropițe.

11. *Ceramica medievală (secolele XV-XVI)* – 1849 fragmente. Este confecționată la roata rapidă din lut în amestec cu nisip (Fig. 36/4). Are suprafața zgrunțuroasă, culoarea cenușie sau roșie. Ceramica moldovenească se întâlnește în secțiunile VIII și X.

12. *Amfore bizantine* – 79 fragmente. Sunt confecționate la roată din lut amestecat cu nisip mărunț, iar uneori mică. Suprafața este angobată, culoarea este roșietică, roșietică-gălbuie sau brună. Din punct de vedere cultural amforele sunt de producție bizantină.

7. MATERIALE AUXILIARE

În rând cu piesele de inventar și ceramica în cadrul secțiunilor VIII, IX și X din așezarea Păhărnicieni „Petruca”, au fost descoperite și diverse materiale auxiliare, inclusiv: lut ars – 1400 bucăți, minereu de fier – 261 bucăți (=6 kg 496 gr), zgură de fier – 201 bucăți (=28 kg 420 gr), oase de animale – 2914 fragmente, scoici – 31 exemplare, pietre – 2448 bucăți și silex – 26 fragmente (tabelul nr. 8).

8. CONCLUZII

Cercetarea arheologică din anul 1988 în așezarea Păhărnicieni „Petruca” a scos în evidență un sit arheologic pluristratificat de proporții, care cuprinde vestigii culturale din diverse epoci istorice, inclusiv, eneolitic (cultura Cucuteni-Tripolie – mileniile IV a. Chr.), epoca bronzului (cultura Mnohогоvalikovaja – secolele XVII-XXV a. Chr. și cultura Noua – secolele XV-XIII a. Chr.), epoca fierului timpuriu (cultura Chișinău-Corlăteni – secolele XII – X a. Chr., cultura Poieniști-Lucașeuca – sfârșitul secolului III-secolul I a. Chr.), perioada antică târzie (cultura Sântana de Mureș-Cerneahov – secolele III-IV), perioada medievală timpurie (secolele V-VII, VIII-IX, X-XI, XII-XIV) și cultura medievală târzie (secolele XV-XVI).

Judecând după cantitatea ceramicii descoperite, cele mai reprezentative, în sectoarele cercetate, sunt vestigiile medi-

evale, în special din secolele X-XIV (42,4%), mai puțin din secolele V-IX (10,7%) și secolele XV-XVI (12,2%).

Alte culturi arheologice sunt prezente într-o proporție mai modestă, inclusiv,

cultura Chișinău Corlăteni – 9,2%, cultura Cucuteni-Tripolie – 5,5%, cultura Noua – 3,4%, cultura Poienești-Lucașeuca – 1,1%, cultura Mnogovalikovaja – 1,0% și cultura Sântana-de Mureș Cerneahov – 0,2%.

Bibliografie / Bibliography

Curta (Курта Фл.) 2011. Женщина из Дэнчень или к вопросу о фибулах типа II C по Вернеру, In: *Tyragetia*, s.n., V [XX] (1): 153-192.

Нунку (Хынку И. Г.) 1962. Отчет о раскопках на поселениях Лукашевка и Петруха, Оргеевского района МССР в 1961 г., Chișinău, 55 p.+8 fig.+12 tab. / Arhiva MNIM, nr. inv. 11.

Нунку (Хынку И. Г.) 1963. Отчет о раскопках на поселениях Лукашевка, Петруха (Оргеевского района МССР), Сэпрэжия и Селищте (Тираспольского района МССР) в 1962 г., Chișinău, 94 p.+23 tab.+16 fig.foto / Arhiva MNIM, nr. inv. 15 și 407.

Нунку (Хынку И. Г.) 1964. Отчет о раскопках на поселениях Петруха и Бранешты III (Оргеевского р-на МССР) в 1963 г., отрядом по изучению раннемолдавской археологии, Chișinău, 67 p.+19 fig.+27 tab. / Arhiva MNIM, nr. inv. 21.

Kazanskij (Казанский М. М.) 1999. Вооружение и конское снаряжение славян V-VII вв. *Stratum Plus* 5: 62-64.

Kolčin (Колчин Б. А.) 1982. Хронология Новгородских древностей. In *Новгородский сборник: 50 лет раскопок Новгорода*, Москва: 167-169.

Kudrjavcev (Кудрявцев А. А.) 2012. Хронология замков и ключей средневекового Новгорода (по материалам Неревского раскопа). *Российская Археология*, 4: 119-124.

Levițchi O. 2016. *Considerații cu privire la limita cronologică inferioară a culturii hallstattului canelat Chișinău-Corlăteni din spațiul est-carpatic.* *Revista Arheologică*, S.N, XII (1-2): 80-105.

Postică Gh., Tentiuc I. 2014. Amulete-călăreți din bronz din perioada medievală timpurie în spațiul carpato-nistean. *Tyragetia*, S.N. VIII (XXIII), 1: 45-72.

Rosenfel'dt (Розенфельдт Р. Л.) 1964. О производстве и датировке овручских шиферных пряслиц. *Советская Археология* 4: 220-224.

Șcapova (Щапова Ю. Л.) 1956. Стекланные бусы древнего Новгорода. *Материалы и исследования по археологии СССР* 55: 164-179.

Șčeglova (Щеглова О. А.) 1999. Женский убор из кладов «древностей антов»: готское влияние или готское наследие?. *Stratum Plus* 5: 287-312.

Ștefan Gh., Barnea I., Comșa M., Comșa E. 1967. *Dinogetia. Așezarea feudală timpurie de la Bisericuța-Garvăn, București.*

TABELE**Tabel nr. 1. Lista secțiunilor arheologice operate în așezarea Păhărnicieni „Petruca”**

Numărul secțiunii	Suprafața m ²	Anul cercetării	Autorii săpăturilor
I	10,0	1958	P. Bârnea
I	40,0	1961	Ion Hîncu
II	42,0	1961	Ion Hîncu
III	40,0	1961	Ion Hîncu
IV	24,0	1961	Ion Hîncu
V	110,0	1962	Ion Hîncu
VI	120,0	1963	Ion Hîncu
VIII	580,0	1988	Gh. Postică, V. Kavruk
IX	160,0	1988	Gh. Postică, V. Kavruk
X	120,0	1988	Gh. Postică, V. Kavruk
Total	1236,0		

Tabel nr. 2. Lista construcțiilor descoperite în așezarea Păhărnicieni „Petruca”

Nr. construcție	Tip construcție	Cronologie	Nr. Secțiune	Anul descoperirii
1.	Cuptor-pietrar	Secolele X-XII	I	1961
2.	Vatră	Sec. X-XII	I	1961
3.	Locuință (nr. I-A)	Sec. X-XII	II	1961
4.	Locuință (nr. I-B)	Sec. X-XII	II	1961
5.	Groapă (nr. 1)	Sec. X-XII	II	1961
6.	Groapă (nr. 2)	Sec. X-XII	II	1961
7.	Vatră	Sec. XII-X a. Chr.	III	1961
8.	Groapă (nr. 3)	?	IV	1961
9.	Cuptor de redus fier (nr. 1)	Sec. X-XII	V	1961
10.	Locuință (nr. 2)	Sec. X-XII	V	1962
11.	Cuptor de redus fier (nr. 2)	Sec. X-XII	VI	1963
12.	Locuință (nr. 3)	Sec. X-XII	VI	1963
13.	Locuință (nr. 4)	Sec. X-XII	VI	1963
14.	Groapă (nr. 4)	Sec. X-XII	VI	1963
15.	Groapă	Sec. II-I a. Chr.	IX	1988
16.	Groapă	Sec. II-I a. Chr.	IX	1988
17.	Groapă	Sec. XII-X a. Chr.	IX	1988
18.	Groapă	Sec. XII-X a. Chr.	IX	1988
19.	Groapă	Sec. XII-X a. Chr.	IX	1988
20.	Groapă	Sec. II-I a. Chr.	IX	1988
21.	Groapă	Sec. XII-X a. Chr.	IX	1988
22.	Locuință	Sec. XII-X a. Chr.	IX	1988
23.	Groapă	Sec. XV-XIII a. Chr.	VIII	1988
24.	Locuință	Conservată	VIII	1988
25.	Bordei	Sec. VIII-IX	VIII	1988
26.	Locuință – cuptor-pietrar	Sec. V-VII	VIII	1988

Nr. construcție	Tip construcție	Cronologie	Nr. Secțiune	Anul descoperirii
27.	Vatră-pietrar	Sec. X-XII	VIII	1988
28.	Groapă	Sec. XII-X a. Chr.	VIII	1988
29.	Cuptor metalurgic	Sec. X-XII	VIII	1988
30.	Locuință	Sec. X-XII	VIII	1988
31.	Locuință	Sec. XII-XIV	VIII	1988
32.	Locuință	Sec. V-VII	VIII	1988
33.	Locuință	Sec. VIII-IX	VIII	1988
34.	Vatră-pietrar	Sec. X-XII	VIII	1988
35.	Groapă	Sec. XV-XVI	VIII	1988
36.	Șanț	Sec. V-VII	VIII	1988
37.	Șanț	Sec. V-VII	VIII	1988
38.	Groapă	Sec. X-XII	X	1988
39-41.	Structură	Sec. VIII-IX	X	1988
43.	Groapă	Sec. VIII-IX	X	1988
44.	Locuință	Sec. V-VII	VIII	1988
45.	Locuință	Conservată	VIII	1988
46.	Cuptor	Conservat	VIII	1988

Tabel nr. 3. Statistica ceramicii descoperite în secțiunea a VIII-a, așezarea Păhărnicieni „Petruca” (1988)

Nr.	Ceramica	Strat cultural						Complexe închise	Total	
		I	II	III	IV	V	Total		Can.	%
1.	Cultura Cucuteni-Tripolie	63	247	245	97	0	652	46	698	8.5
2.	Cultura Mnogovalikovaja	0	0	0	0	0	0	1	1	0.1
3.	Cultura Noua	84	141	61	11	0	297	116	413	5.1
4.	Cultura Chișinău-Corlăteni	11	89	3	1	0	104	52	156	1.8
5.	Cultura Poieniști-Lucașeuca	0	0	0	0	0	0	0	0	0
6.	Nedeterminată (epoca bronz-fier timpuriu)	462	98	33	0	1	594	32	626	7.7
7.	Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov	12	10	3	0	0	25	12	37	0.5
8.	Cultura medievală timpurie, Sec. V-IX	399	234	114	7	4	758	266	1024	12.6
9.	Cultura medievală, Sec. X-XIV, zgrunțuroasă	2405	1075	113	2	3	3598	233	3831	47.2
10.	Cultura medievală, Sec. X-XIV, lustruită	1	1	0	0	0	2	0	2	0.1
11.	Cultura Hoardei de Aur	4	0	0	0	0	4	0	4	0.1
12.	Cultura medievală, Sec. XV-XVI	797	406	77	0	0	1280	0	1280	15.7
13.	Amfore bizantine	21	10	5	1	1	38	8	46	0.6
	Total	4259	2311	654	119	9	7352	766	8118	100

Tabel nr. 4. Statistica ceramicii descoperită în secțiunea a IX-a, așezarea Păhărnicieni „Petruca” (1988)

Nr.	Ceramica	Stratul cultural					Complexe închise	Total	
		I	II	III	IV	Total		cant.	%
1.	Cultura Cucuteni-Tripolie	1	17	0	22	40	2	42	1.7
2.	Cultura Mnogovalikovaja	0	0	0	0	0	1	1	0.1
3.	Cultura Noua	0	7	4	1	12	3	15	0.6
4.	Cultura Chișinău-Corlăteni	70	336	142	34	582	419	1001	40.3
5.	Cultura Poienești-Lucașeuca	13	102	3	0	118	28	146	5.9
6.	Nedeterminată	369	362	202	0	933	27	960	38.7
7.	Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov	0	0	0	0	0	0	0	0
8.	Cultura medievală timpurie, Sec. V-IX	13	20	0	0	33	0	33	1.3
9.	Cultura medievală, Sec. X-XIV, zgrunțuroasă	103	58	0	0	161	0	161	6.5
10.	Cultura medievală, Sec. X-XIV, lustruită	0	0	0	0	0	0	0	0
11.	Cultura Hoardei de Aur	0	0	0	0	0	0	0	0
12.	Cultura medievală, Sec. XV-XVI	94	6	0	0	100	0	100	4.0
13.	Amfore bizantine	15	3	4	0	22	0	22	0.9
	Total	678	911	355	57	2001	480	2481	100

Tabel nr. 5. Statistica ceramicii descoperite în secțiunea a X-a, așezarea Păhărnicieni „Petruca” (1988)

Nr.	Ceramica	Stratul cultural				Complexe închise	Total	
		I	II	III	Total		Cant.	%
1.	Cultura Cucuteni-Tripolie	4	21	10	35	1	36	1.1
2.	Cultura Mnogovalikovaja	13	92	35	140	0	140	4.2
3.	Cultura Noua	11	18	13	42	0	42	1.3
4.	Cultura Chișinău-Corlăteni	0	117	8	125	0	125	3.7
5.	Cultura Poienești-Lucașeuca	0	9	0	9	0	9	0.3
6.	Nedeterminată epoca bronzului	86	74	9	169	5	174	5.2
7.	Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov	0	0	1	1	0	1	0.1
8.	Cultura medievală timpurie, Sec. V-IX	276	136	4	416	24	440	13.2
9.	Cultura medievală, Sec. X-XIV, zgrunțuroasă	1449	407	6	1862	34	1896	56.7
10.	Cultura medievală, Sec. X-XIV, lustruită	0	0	0	0	0	0	0
11.	Cultura Hoardei de Aur	0	0	0	0	0	0	0
12.	Cultura medievală, Sec. XV-XVI	443	25	1	469	0	469	14.0
13.	Amfore bizantine	6	5	0	11	0	11	0.2
	Total	2288	904	87	3279	64	3343	100

**Tabel nr. 6. Statistica ceramicii descoperită în complexe arheologice
din aşezarea Păhărnicieni „Petruca” (1988)**

Nr.	Ceramica	15	16	17	18	19	20	21	22	23	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	42	Total	%
1.	Cultura Cucuteni-Tripolie		1		1					3	2	3				2	19	8	3		4	2		1			49	3.7
2.	Cultura Mnogovai Kovaja			1									1														2	0.2
3.	Cultura Noua						3			5	6						66	24	14			1					119	9.1
4.	Cultura Chişinău-Corlăteni	8		37	3	7	48	12	304				1	47			1						3				471	36.0
5.	Cultura Poienăşti-Lucaşeuca	14	5				9																				28	2.1
6.	Nedeterminată epoca bronzului				8		19											32							5		64	4.9
7.	Cultura Sântana de Mureş-Cerneahov																	10				2					12	0.9
8.	Cultura medie-vală timpurie, Sec. V-IX										118	27	1			2	19	45	45		2	5	2	20	1	3	290	22.1
9.	Cultura medie-vală, Sec. X-XIV, zgrunţuroasă												1		5	17	202		1		4	3		34			267	20.4
10.	Cultura medie-vală, Sec. X-XIV, lustruită																										0	0
11.	Cultura Hoardei de Aur																										0	0
12.	Cultura medie-vală, Sec. XV-XVI																										0	0
13.	Amfore bizantine																2		3								8	0.6
	Total	22	6	38	12	7	79	12	304	8	126	30	4	47	5	21	309	119	66	0	13	13	5	55	6	3	1310	100

Tabel nr. 7. Statistica generală a ceramicii din secțiunile VIII, IX și X din așezarea Păhărnicieni „Petruca”

Nr.	Ceramică	Secțiuni			Total	
		VIII	IX	X	can	%
1.	Cultura Cucuteni-Tripolie	698	42	36	776	5.5
2.	Cultura Mnogovaikovaja	1	1	140	142	1.0
3.	Cultura Noua	413	15	42	470	3.4
4.	Cultura Chișinău-Corlăteni	156	1001	125	1282	9.2
5.	Cultura Poienești-Lucașeuca	0	146	9	155	1.1
6.	Nedeterminată epoca bronzului/epoca fierului	626	960	174	1760	12.6
7.	Cultura Sântana de Mureș-Cerneahov	37	0	1	38	0.2
8.	Cultura medievală timpurie, Sec. V-IX	1024	33	440	1497	10.7
9.	Cultura medievală, de bucătărie, Sec. X-XIV	3831	161	1896	5888	42.3
10.	Cultura medievală cenușie lustruită, Sec. X-XI	2	0	0	2	0.1
11.	Cultura Hoardei de Aur, Sec. XIV	4	0	0	4	0.1
12.	Cultura medievală târzie, Sec. XV-XVI	1280	100	469	1849	13.2
13.	Amfore bizantine	46	22	11	79	0.6
	Total	8118	2481	3343	13942	100

Tabel nr. 8. Statistica materialelor auxiliare descoperite în secțiunile VIII, IX și X din așezarea Păhărnicieni „Petruca”

Nr.	Secțiuni strat/construcții	Lut ars	Zgură Fe (buc./grame)	Minereu Fe (buc./grame)	Oase total/calciate	Scoici	Pietre	Silex
	VIII/1	335	7/700	170/3860	1002/13			
	VIII/2	616	80/23320	87/2526	815/8		1186	12
	VIII/3	86	9/800	4/110	136/4		295	6
	VIII/4	8			31/1		7	2
	VIII/5	3					4	
	23	47			80		35	
	25	0	2/200		21			1
	29	0	15/500					
	30	0	10/300		9			
	31	0			108			
	33	0	2/100		35	31		4

Nr.	Secțiuni strat/ construcții	Lut ars	Zgură Fe (buc./grame)	Minereu Fe (buc./grame)	Oase total/ calcinat	Scoici	Pietre	Silex
	36	0			1			1
	37	0			1			
	IX/1	66	61/1000					
	17	10						
	X/1	23			329		291	
	X/2	171	15/1500		309		583	
	X/3	35			37		47	
	Total	1400	201/28420	261/6496	2914	31	2448	26

**Tabel nr. 9. Date privind piesele de inventar descoperite
în secțiunile VIII, IX și X, așezarea Păhărnicieni „Petruca” (1988)**

Nr.	Denumire	Apartenența culturală, cronologică / Unități						Total
		Cucu- teni- Tripolie	Noua	Chiși- nău-Cor- lăteni	Poieniști- Lucașeuca	Evul mediu V-VII	Evul mediu X-XIV	
1.	Ac, bronz			1				1
2.	Aplică, argint						1	1
3.	Brățară, bronz (2), sticlă (1)				1		2	3
4.	Cercei, aramă						2	2
5.	Cheie, fier						3	3
6.	Cosor, fier						1	1
7.	Cui, fier						1	1
8.	Cuțite, fier						10	10
9.	Cupă fragment, ceramică						1	1
10.	Cute, gresie (2), șist (5)						7	7
11.	Disc, lut ars						1	1
12.	Dorn, fier						1	1
13.	Suflaiuri, lut ars						5	5
14.	Fusaiole, lut ars (27), șist (4), amfore (3), ceramică (1), os (1)	1					35	36
15.	Greutate, plumb						1	1
16.	Inele, aramă (1), fier (2)						3	3
17.	Lame, silex	12					0	12
18.	Mâner, os						1	1
19.	Mărgele, lut ars (2), sticlă (2)						4	4
20.	Os lucrat		1				2	3
21.	Pandantive, bronz						2	2

Așezarea Păhărnicieni „Petruca” în lumina cercetărilor arheologice din anul 1988

Nr.	Denumire	Apartenența culturală, cronologică / Unități						Total
		Cucu- teni- Tripolie	Noua	Chiși- nău-Cor- lăteni	Poieniști- Lucașeuca	Evul mediu V-VII	Evul mediu X-XIV	
22.	Plăcuțe, aramă / fier						2	2
23.	Pâinică, lut ars						1	1
24.	Răzuitori, silex	8					0	8
25.	Scoabă, fier						1	1
26.	Statuetă frag., lut ars						1	1
27.	Străpungător, bronz				1		4	5
28.	Ic, fier						1	1
29.	Săgeată, fier					1	0	1
30.	Săpăligă, os						1	1
31.	Toartă, fier						1	1
32.	Tron miniatural, lut ars	1					0	1
33.	Vargă, fier						1	1
	Total	22	1	1	2	1	96	123

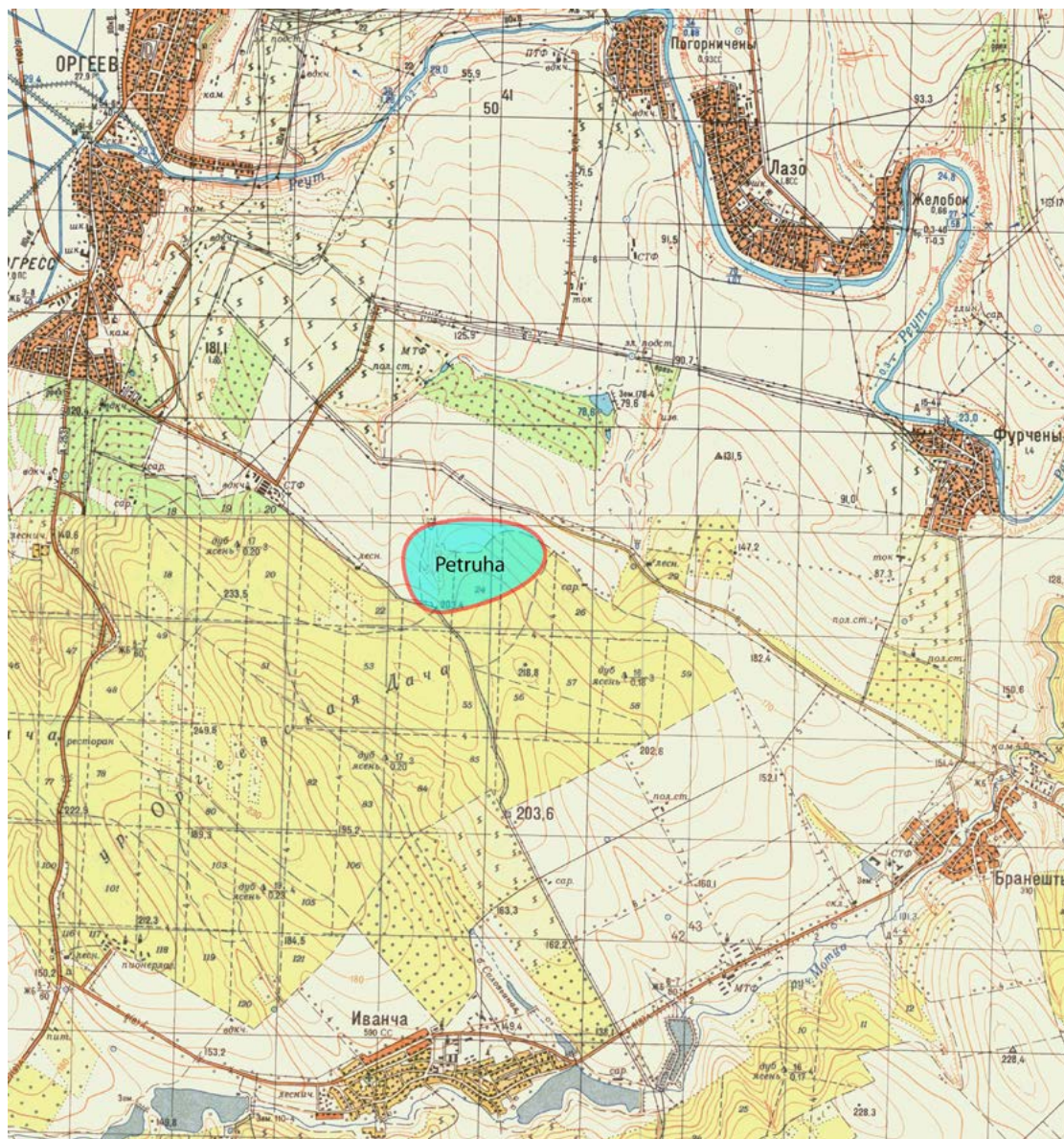

Fig. 1 Plan topografic cu localizarea aşezării Păhărnicieni „Petruca”.
Fig. 1 Topographic plan and localisation of „Petruca settlement”.

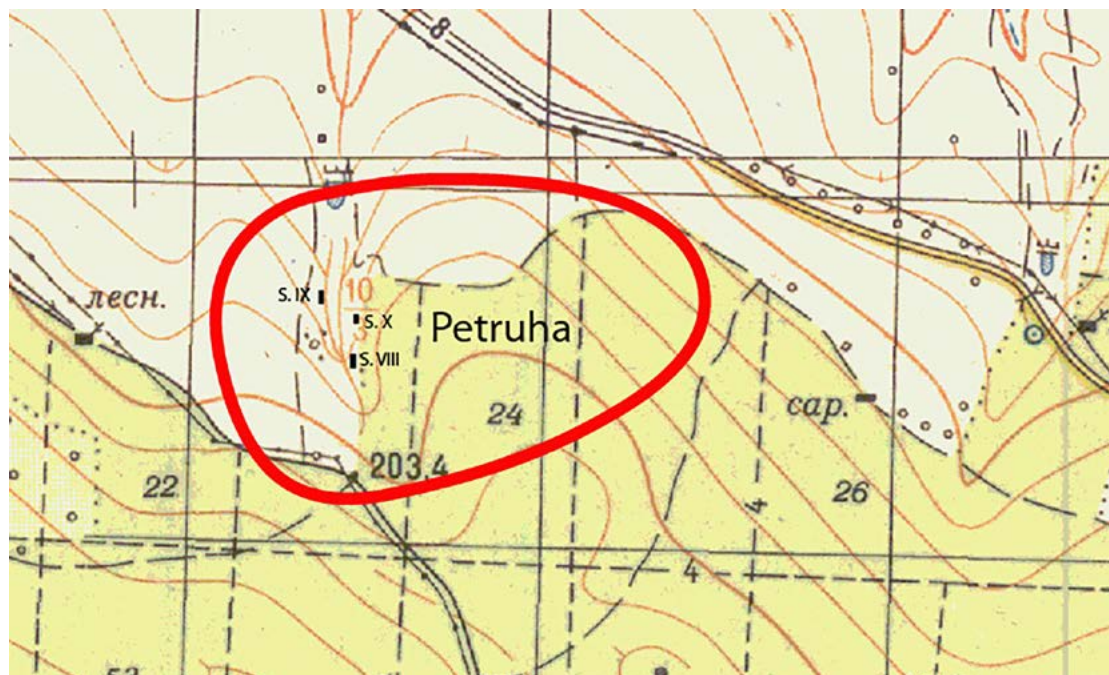

Fig. 2 Schema amplasării secțiunilor arheologice nr. VIII, IX și X în așezarea Păhărnicieni „Petruca”.

Fig. 2 The sketch showing the location of trenches VIII, IX and X.

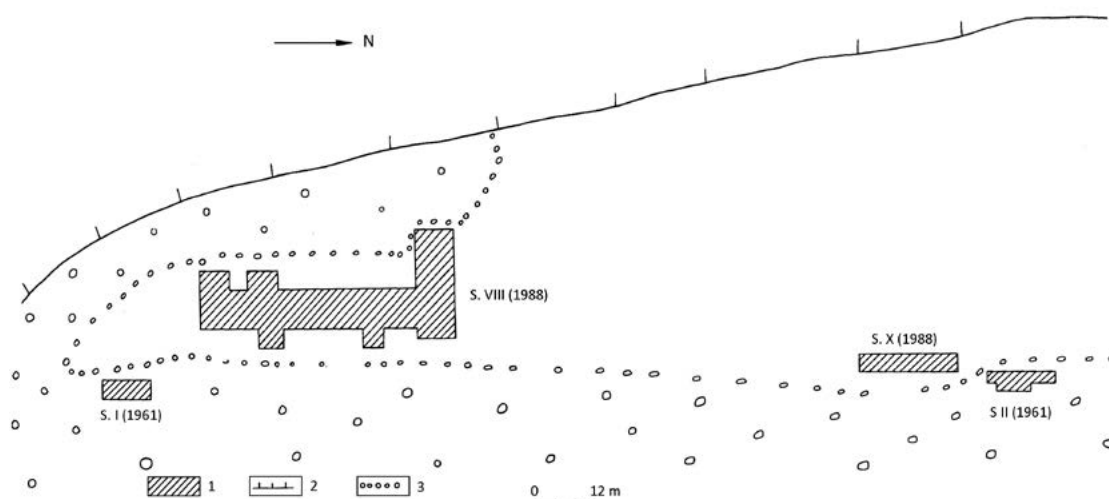

Fig. 3 Plan general al amplasării secțiunilor arheologice nr. VIII și nr. X.

Fig. 3 General plan for trenches VIII and X.

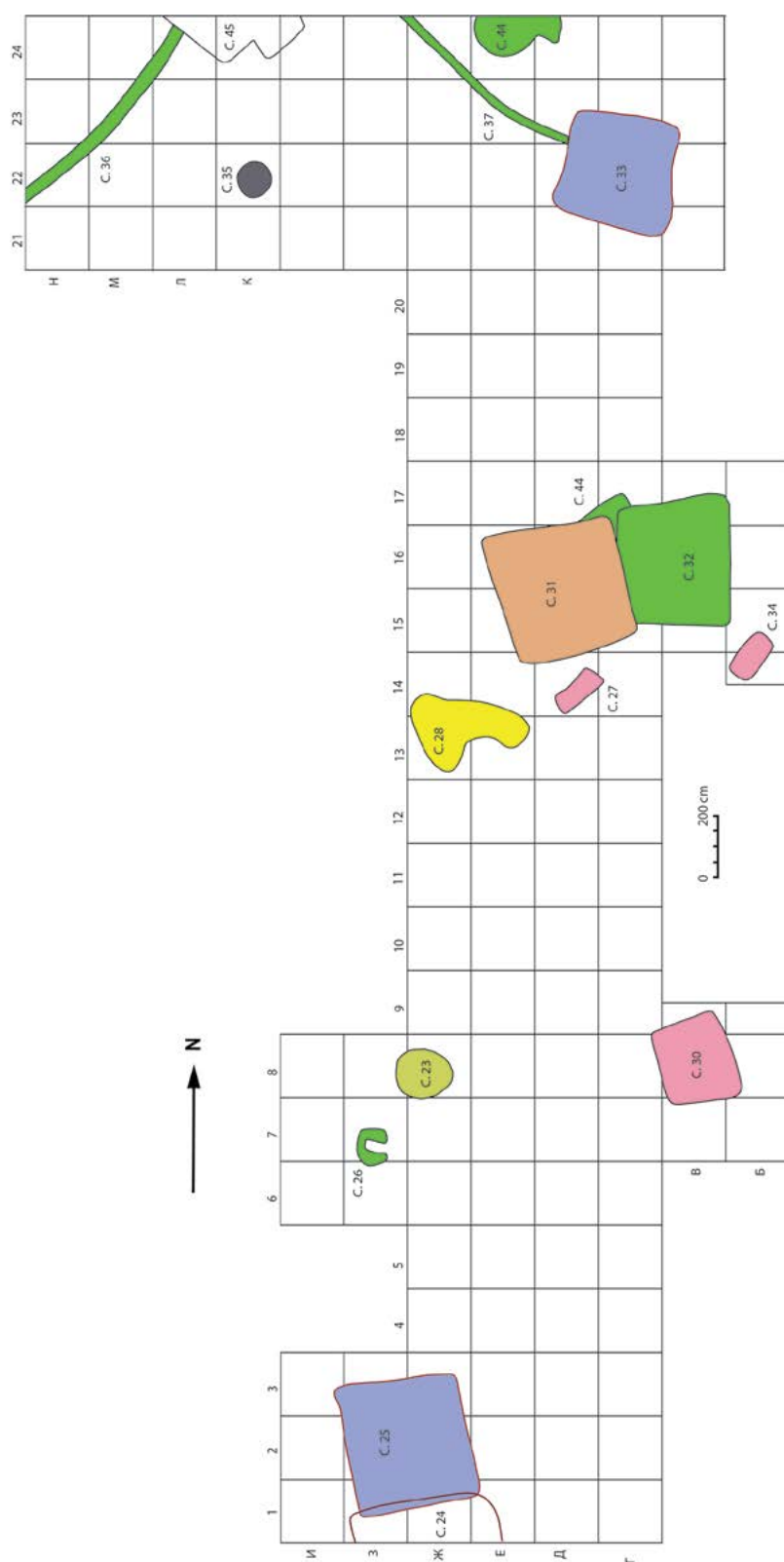

Fig. 4 Secțiunea arheologică nr. VIII, plan general.

Fig. 4 Trench VIII – general plan.

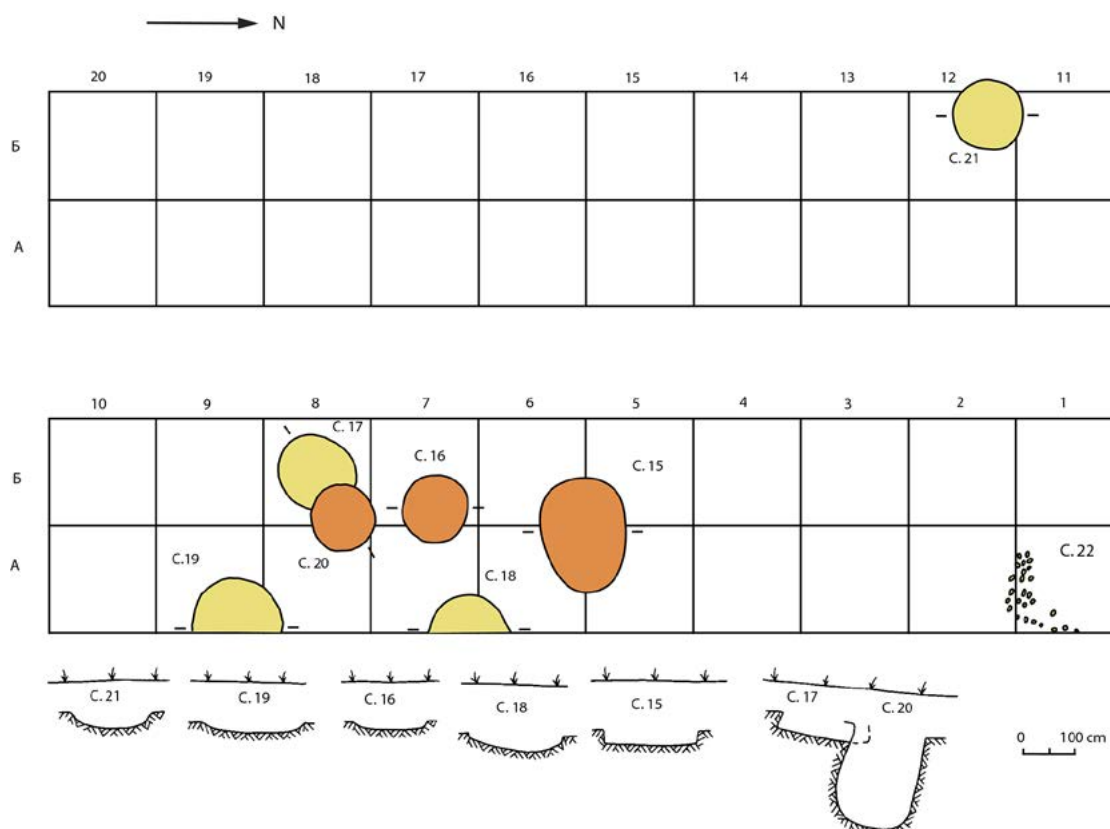

Fig. 5 Secțiunea arheologică nr. IX, plan general. Profile ale gropilor menajere nr. 17, 18, 19, 21 – cultura Noua și nr. 15, 16, 20 – cultura Chișinău-Corlăteni.
Fig. 5 Trench IX, general plan. Stratigraphic profiles of domestic pits 17-19 and 21 belonging to Noua culture and 15-16 and 20 belonging to Chișinău-Corlăteni culture.

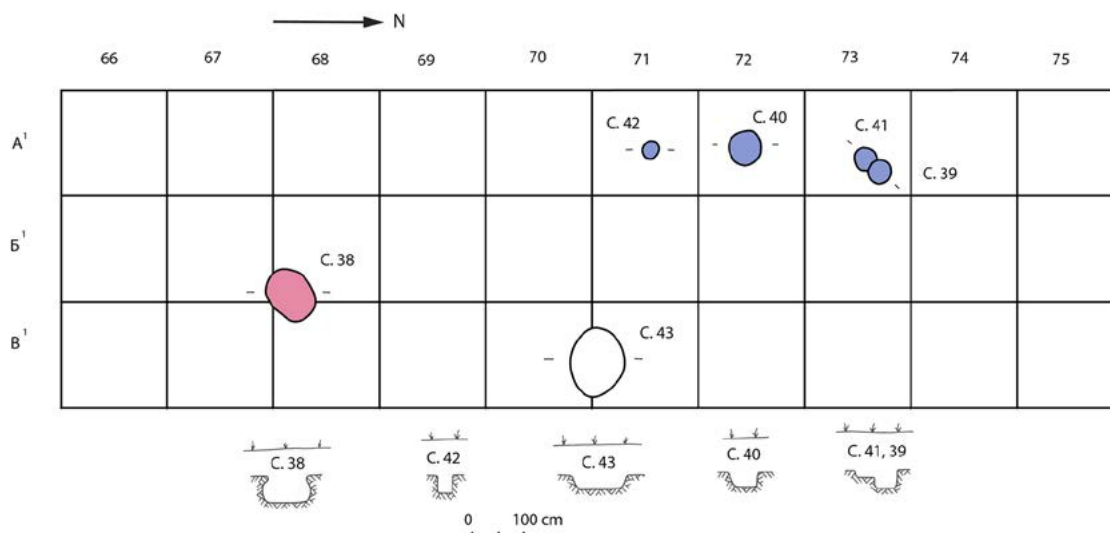

Fig. 6 Secțiunea arheologică nr. X, plan general.
 Profile ale gropilor nr. 39, 40, 41, 42, 43 (Sec. VIII-IX) și nr. 38 (Sec. X-XIV).
Fig. 6 Trench X, general plan. Stratigraphic profile of pits 39, 40, 41, 42, 43 (8th-9th c.) and 38 (10th-14th c.).

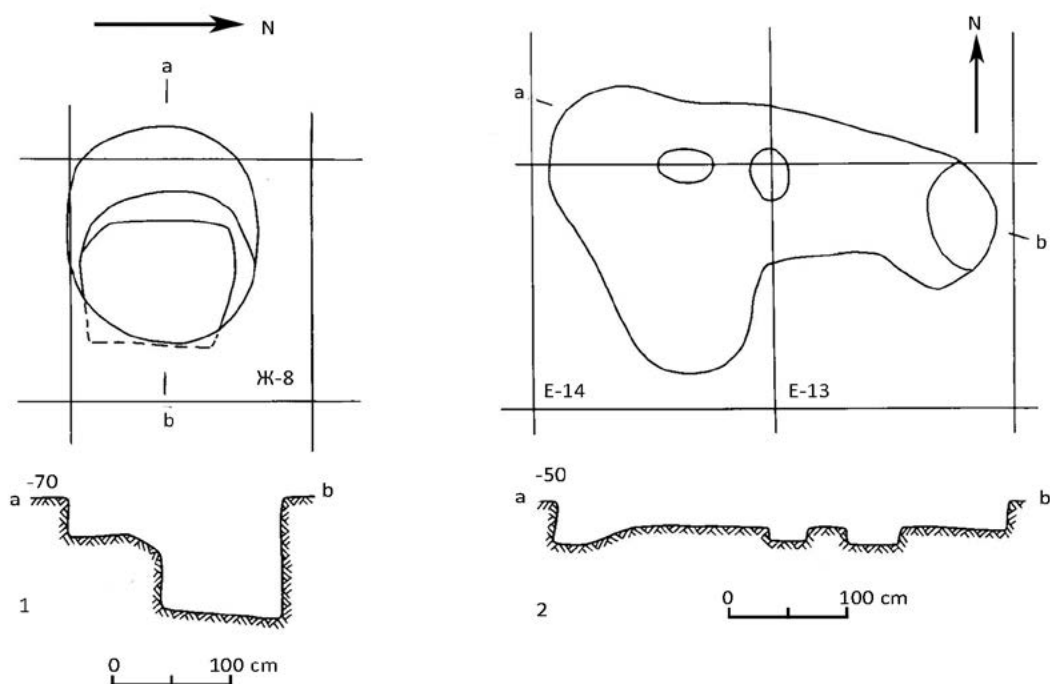

Fig. 7 1 – Groapa menajeră nr. 23 (plan și profil), cultura Noua, 2 – groapa nr. 28 (plan și profil), cultura Chișinău-Corlăteni.

Fig. 7 1 – The domestic pit 23 (plan and profile), Noua culture; 2 – pit 28 (plan and profile, culture Chișinău-Corlăteni.

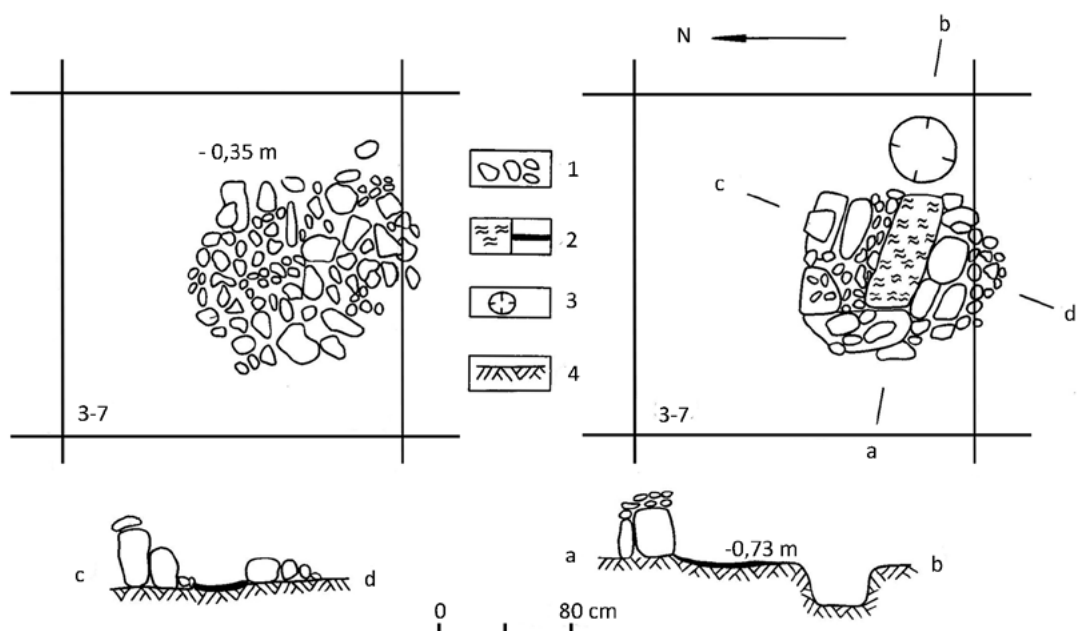

Fig. 8 Locuința de suprafață nr. 26 (Sec. V-VII), plan și profil al cuptorului.

Fig. 8 Surface dwelling 26 (5th-6th c.), the oven plan and profile.

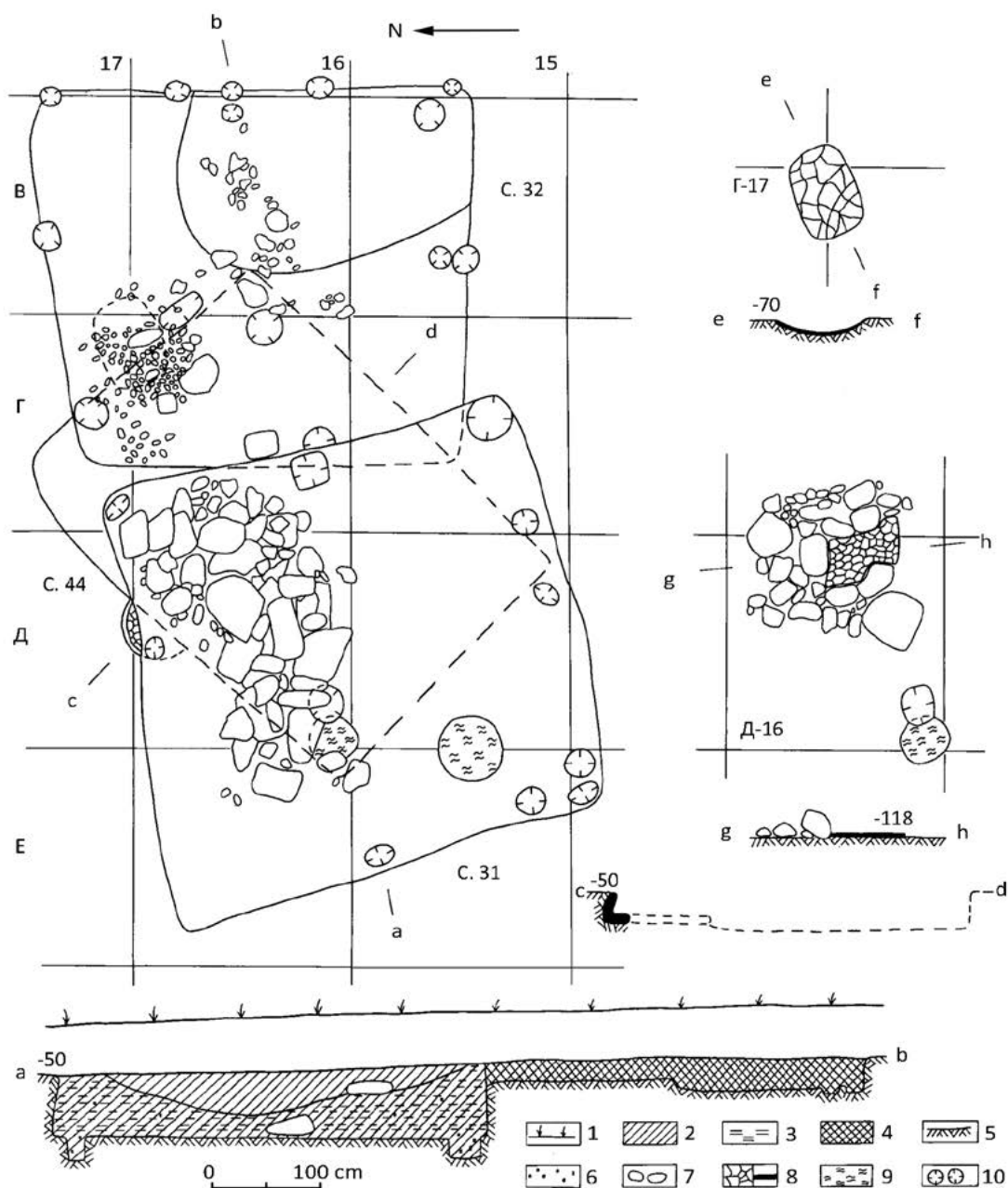

Fig. 9 Locuințe medievale: nr. 44 (Sec. V-VI), nr. 32 (Sec. V-VI) și nr. 31 (Sec. X-XI), plan și profile. Semne convenționale: 1 – suprafața solului, 2 – cernoziom, 3 – lut natural, 4 – sol compact cenușiu-brun, 5 – sol steril, 6 – cărbune de lemn, 7 – pietre, 8 – lipitură de lut ars, 9 – sol ars, 10 – gropi de pari.

Fig. 9 Medieval dwellings: 44 (5th-6th c.), 32 (5th-6th c.) and 31 (10th-11th c.), plan and profile.
Legend: 1 – soil surface, 2 – chernozem, 3 – natural clay, 4 – brown-grey compact soil, 5 – sterile soil, 6 – wood charcoal, 7 – stones, 8 – burnt adobe, 9 – burnt soil, 10 – postholes.

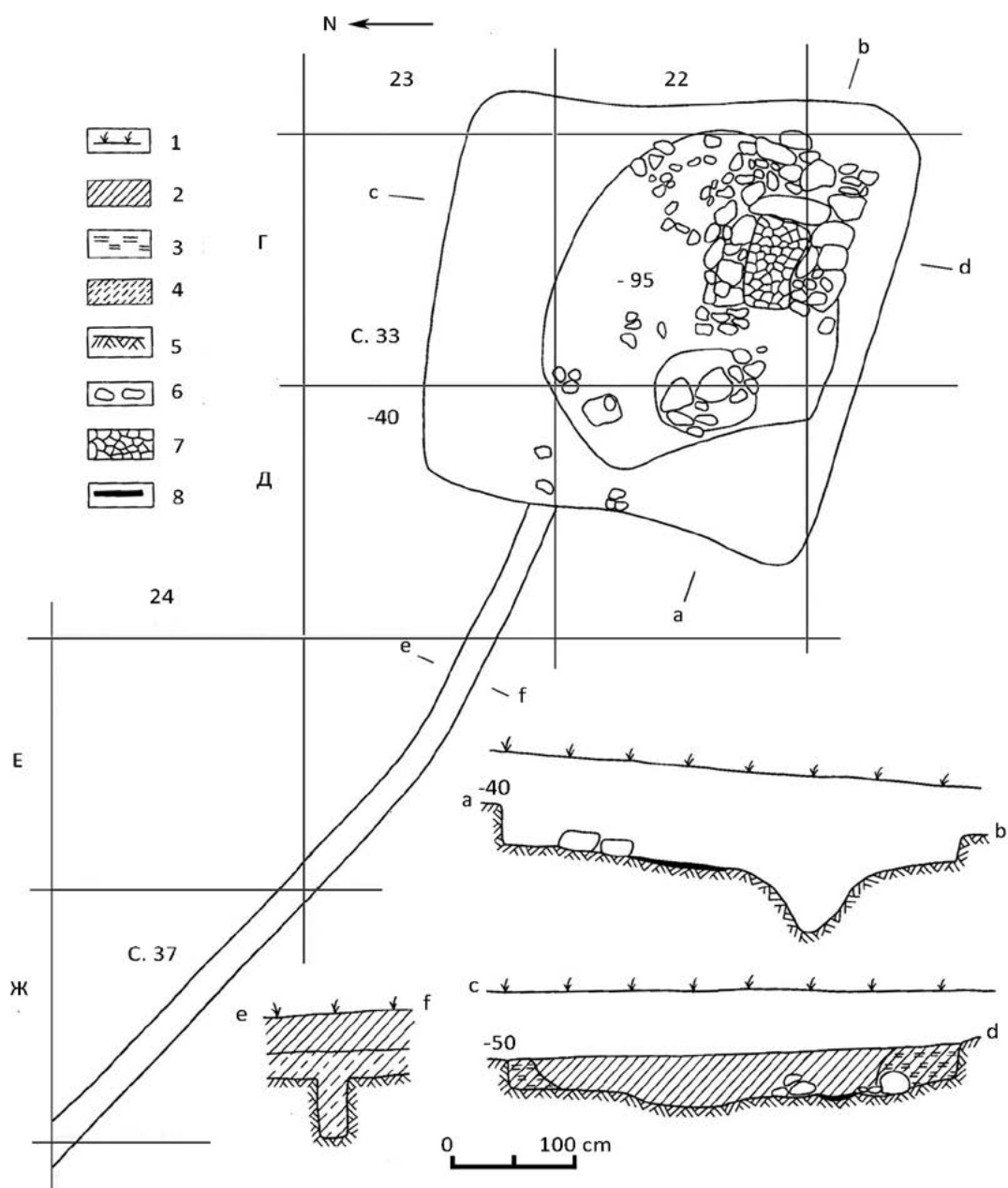

Fig. 10 Șanțul nr. 37 (Sec. V-VII) și locuința nr. 33 (Sec. VIII-IX), plan și profil. Semne convenționale: 1 – suprafața solului, 2 – cernoziom, 3 – lut natural, 4 – sol puhav cenușiu-brun, 5 – sol steril, 6 – pietre, 7, 8 – lipitură de lut ars.

Fig. 10 Ditch 37 (5th-7th c.) and dwelling 33 (8th-9th), plan and profile. Legend: 1 – soil surface, 2 – chernozem, 3 – natural clay, 4 – brown-grey soil, 5 – sterile soil, 6 – stones, 7, 8 – burnt adobe.

Fig. 11 Șanțul nr. 37 (Sec. V-VII) și locuința nr. 33 (Sec. VIII-IX), vedere dinspre nord-vest.
Fig. 11 Ditch 37 (5th-7th c.) and dwelling 33 (8th-9th c.), view from north-west.

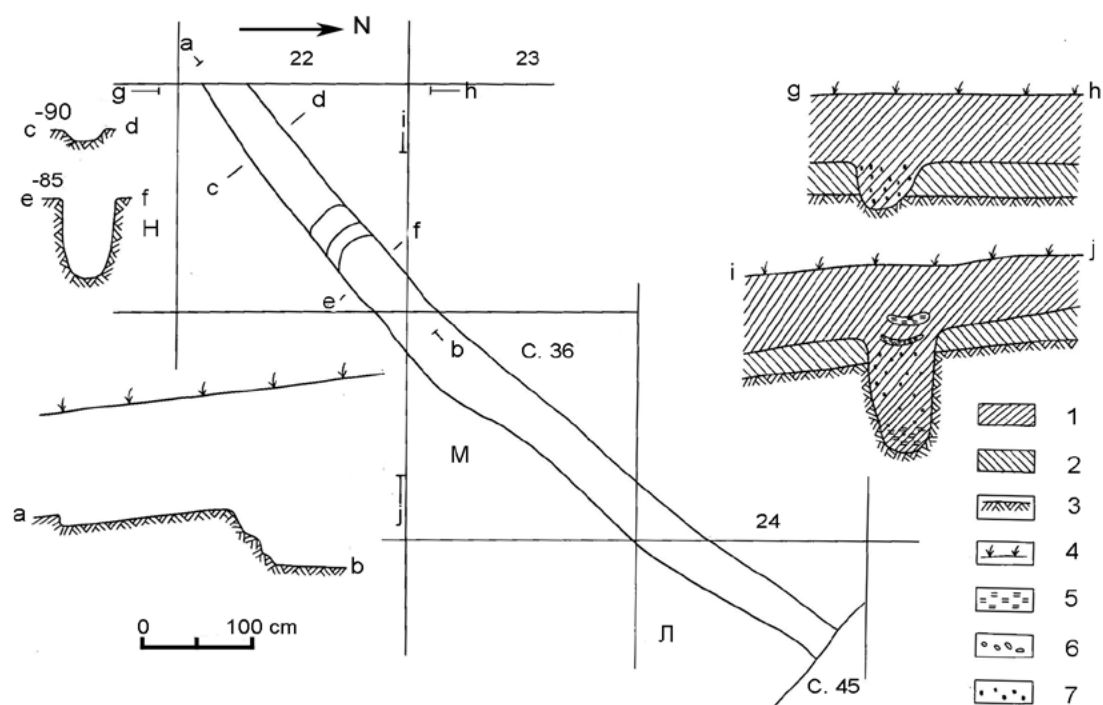

Fig. 12 Șanțul nr. 36 (Sec. V-VII), plan și profile.
Fig. 12 Ditch 36 (5th-7th c.), plan and profiles.

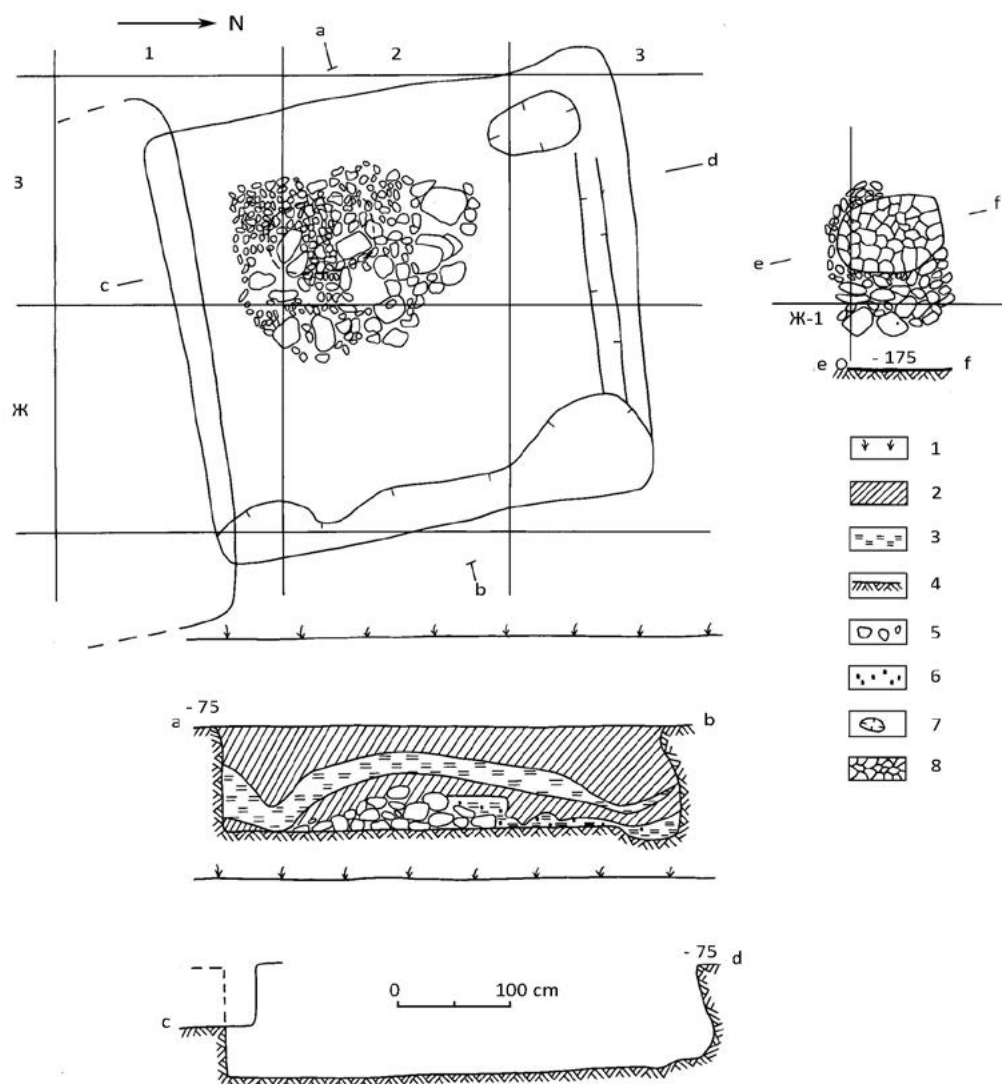

Fig. 13 Locuința nr. 25 (Sec. VIII-IX), plan și profile. Semne convenționale: 1 – suprafața solului, 2 – cernoziom, 3 – lut natural, 4 – sol steril, 5 – pietre, 6 – cărbune de lemn, 7 – gropi de pari, 8 – lipitură de lut ars.

Fig. 13 Dwelling 25 (8th-9th c.), plan and profile. Legend: 1 – soil surface, 2 – chernozem, 3 – natural clay, 4 – sterile soil, 5 – stones, 6 – wood charcoal, 7 – post holes, 8 – burnt adobe.

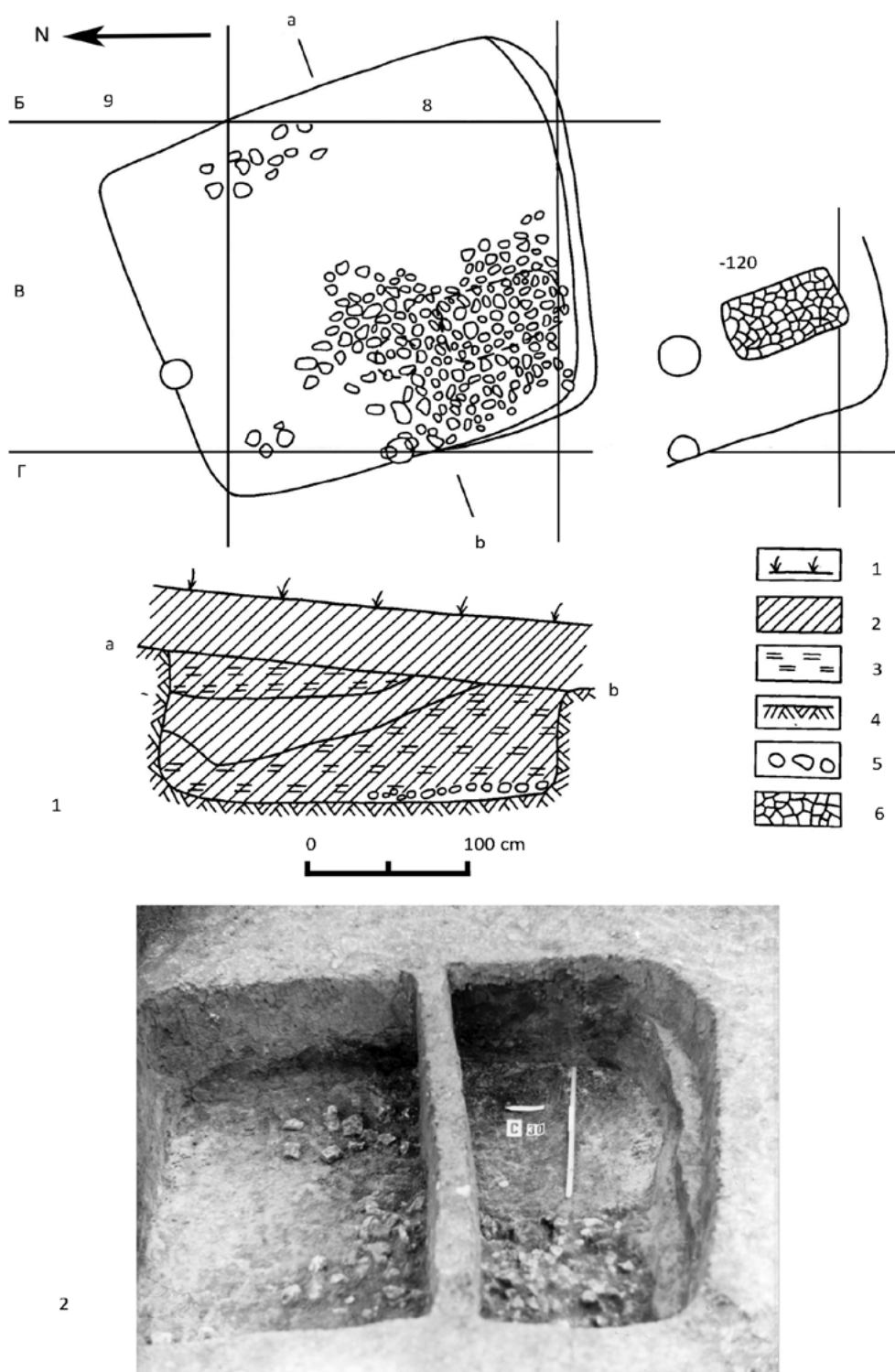

Fig. 14. Locuința nr. 30 (Sec. XI-XI), 1 – plan și profil, 2 – vedere dinspre vest.

Semne convenționale: 1 – suprafața solului, 2 – cernoziom, 3 – lut natural, 4 – sol steril, 5 – pietre, 6 – lipitură de lut ars.

Fig. 14 Dwelling 30 (9th-11th c.), 1 – plan and profile, 2 – view from west. Legend: 1 – soil surface, 2 – chernozem, 3 – natural clay, 4 – sterile soil, 5 – stones, 6 – burnt adobe.

1

2

Fig. 15 Locuința nr. 31 (Sec. X-XI), fotografie *in situ*,
1 – vedere dinspre vest, 2 – vedere dinspre sud-vest.

Fig. 15 Dwelling 31 (9th-11th c.), photography *in situ*, 1 – view from west, 2 – view from south-west.

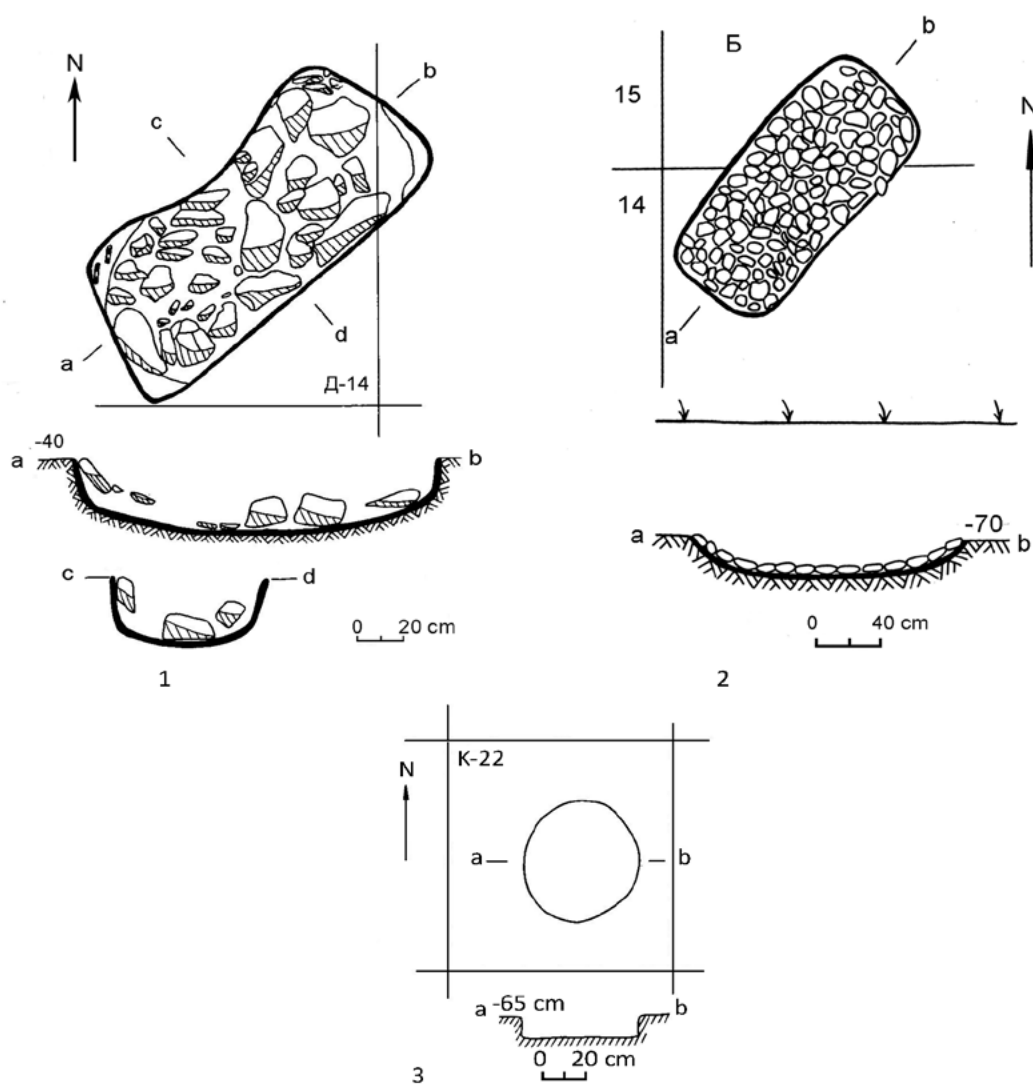
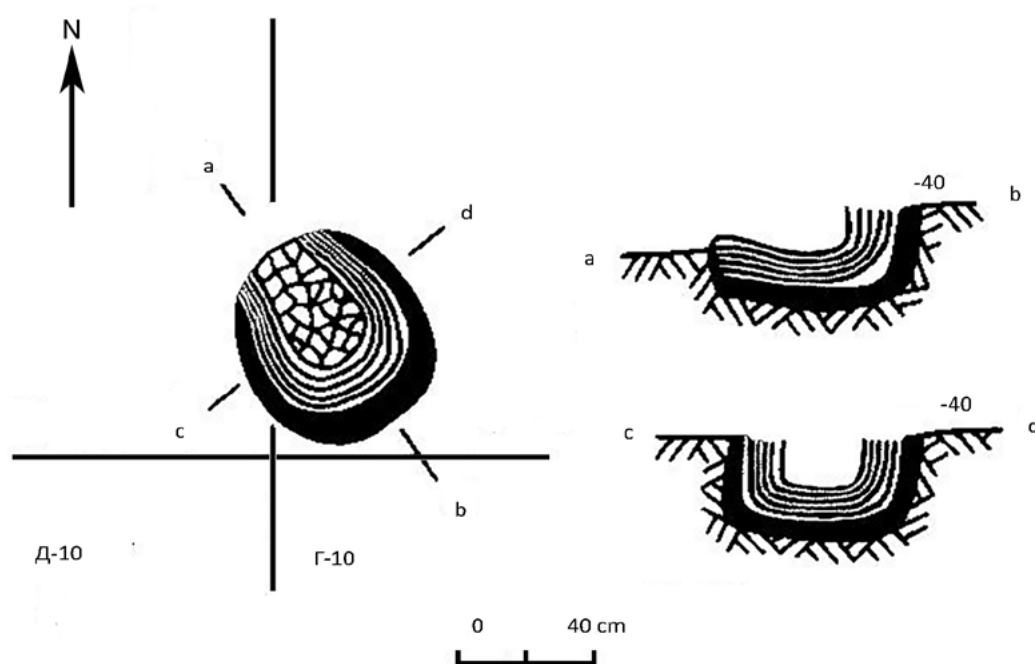

Fig. 16 1, 2 – Vetrele nr. 27 și nr. 34, planuri și profile (Sec. X-XI), 3 – Groapa menajeră nr.35 (Sec. XV-XVI)

Fig. 16 1-2 – Fireplaces 27, 34, plan and profiles (10th-11th).

1

2

Fig. 17 Cuptorul de redus minereu de fier nr. 29 (Sec. X-XI): 1 – plan și profile, 2 – fotografie in situ, vedere dinspre sud-vest.

Fig. 17 Oven for reducing ore 29 (10th-11th c.): 1- plan and profile, 2 – in situ photograph, view from south-west.

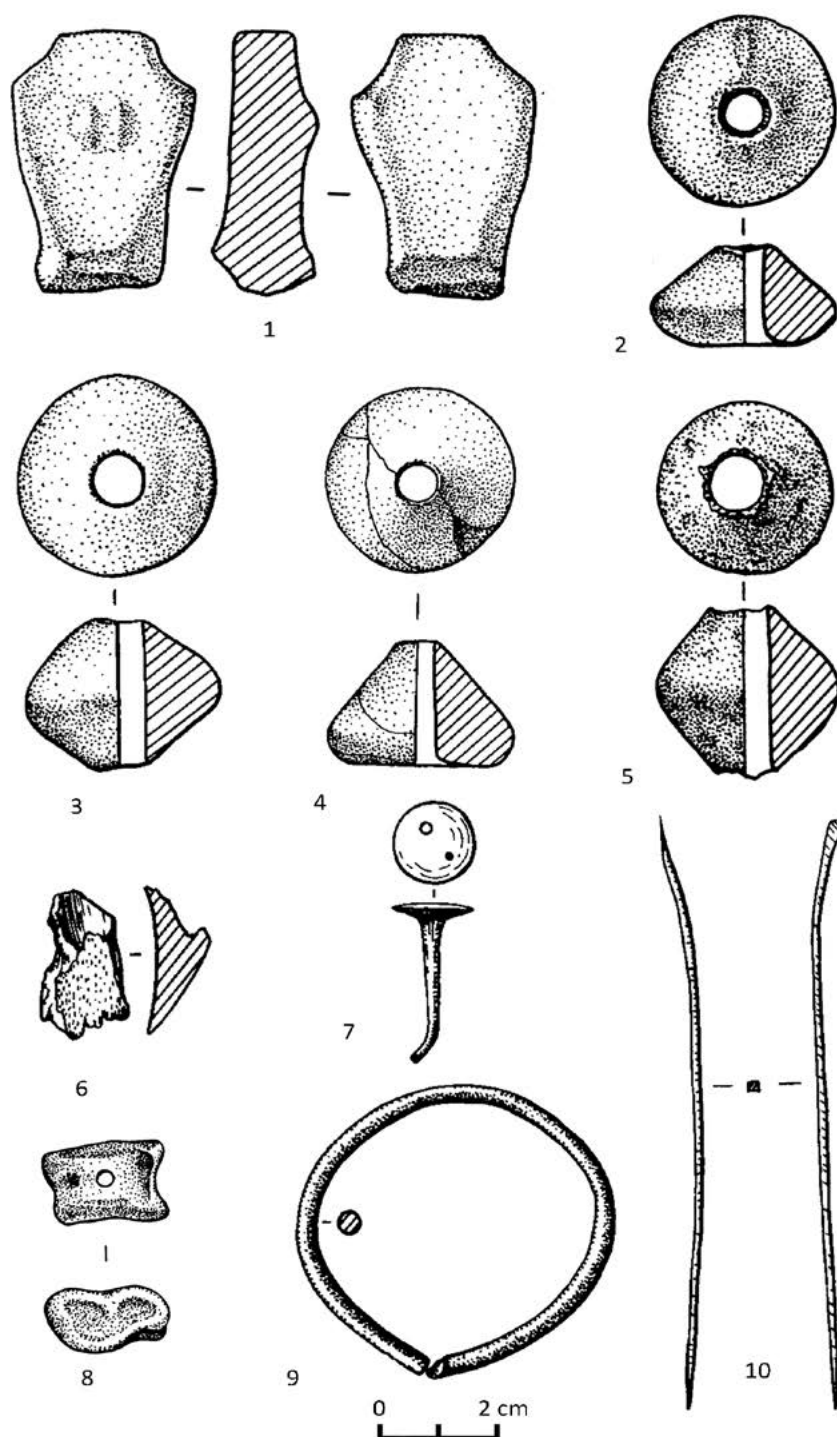

Fig. 18 Pieze de inventar – epoca eneoliticului (1 – statueta și 2-4 fusaiole din lut ars, epoca bronzului (6 – fragmente de os calcinat cu creștături), prima epocă a fierului timpuriu (10 – ac din bronz) și a doua epocă a fierului timpuriu (5 – fusaiole din lut ars, 8 – astragal, 9 – brățară din aramă, ac din aramă).

Fig. 18 Inventory items – Eneolithic (1 – statuette, 2-3 burnt clay spindle whorls); Bronze Age (6 – burnt bone fragment with notches); Early Iron Age (10 – bronze needle); early Late Iron Age (5 – spindle whorl, 8 – astragal, 9 – brass bracelet, brass needle).

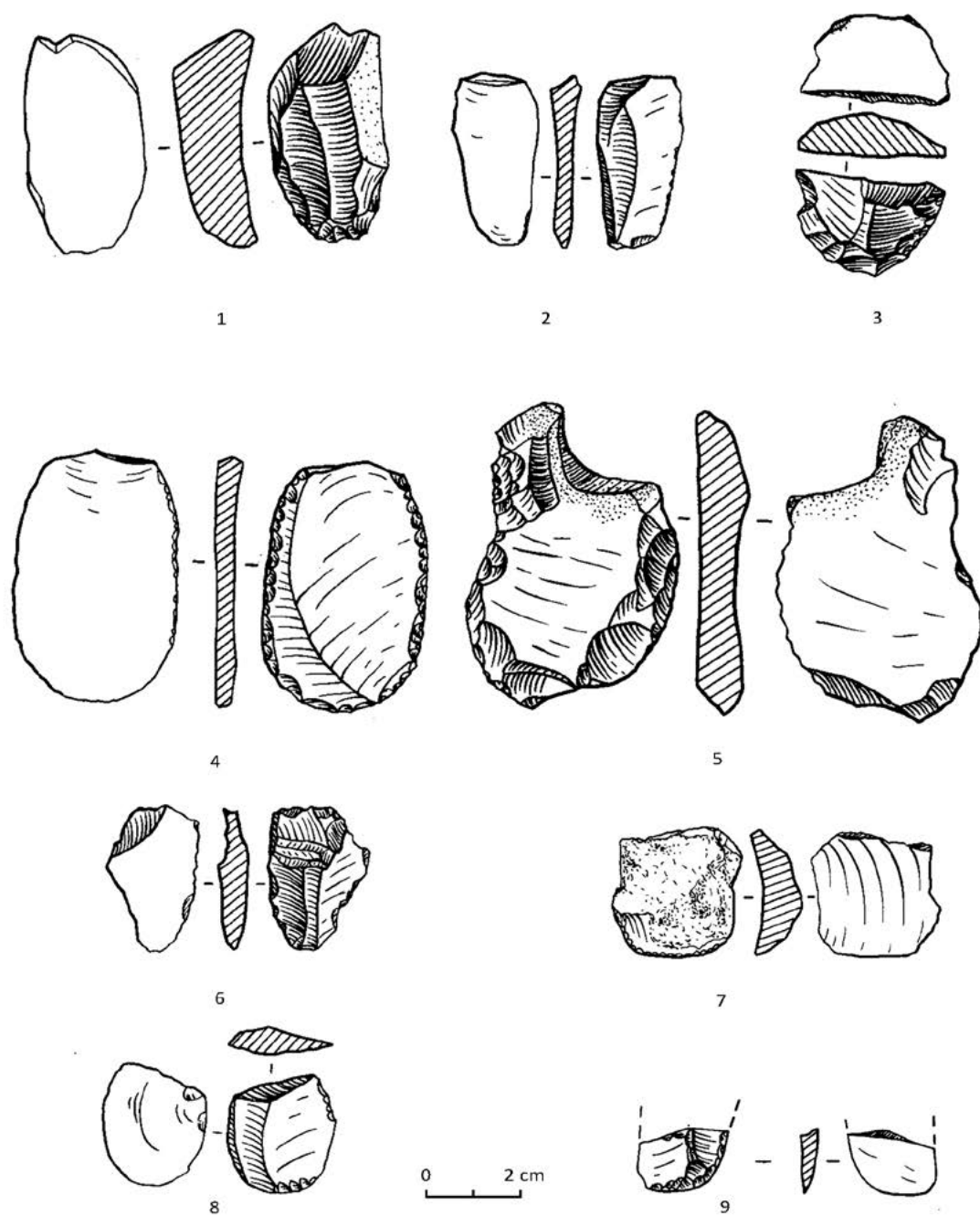

Fig. 19 Răzuitori din silex (1-9), epoca eneoliticului.

Fig. 19 Flint scrapers (1-9), Eneolithic.

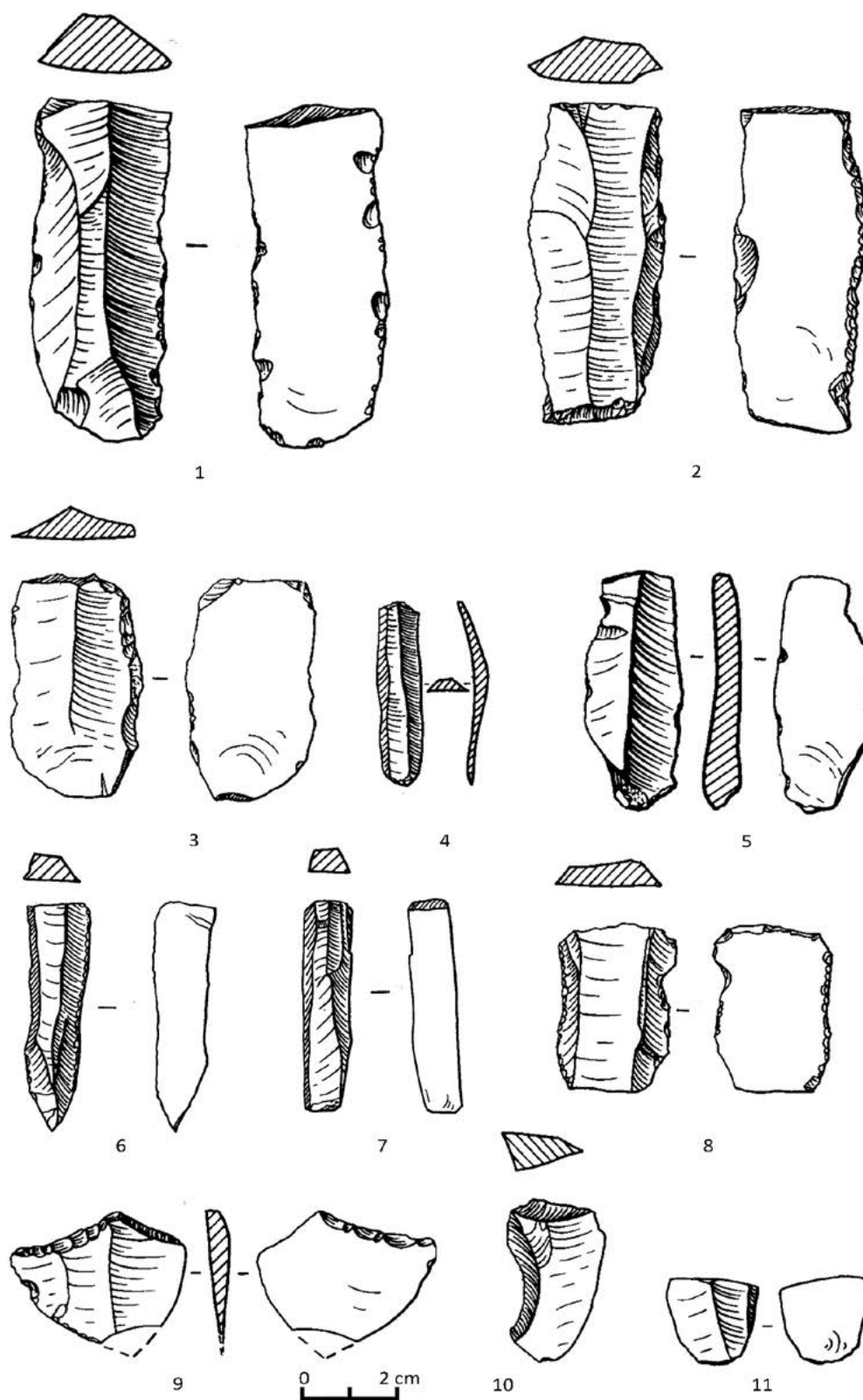

Fig. 20 Lame din silex (1-11), epoca eneoliticului.

Fig. 20 Flint blades (1-11), Eneolithic.

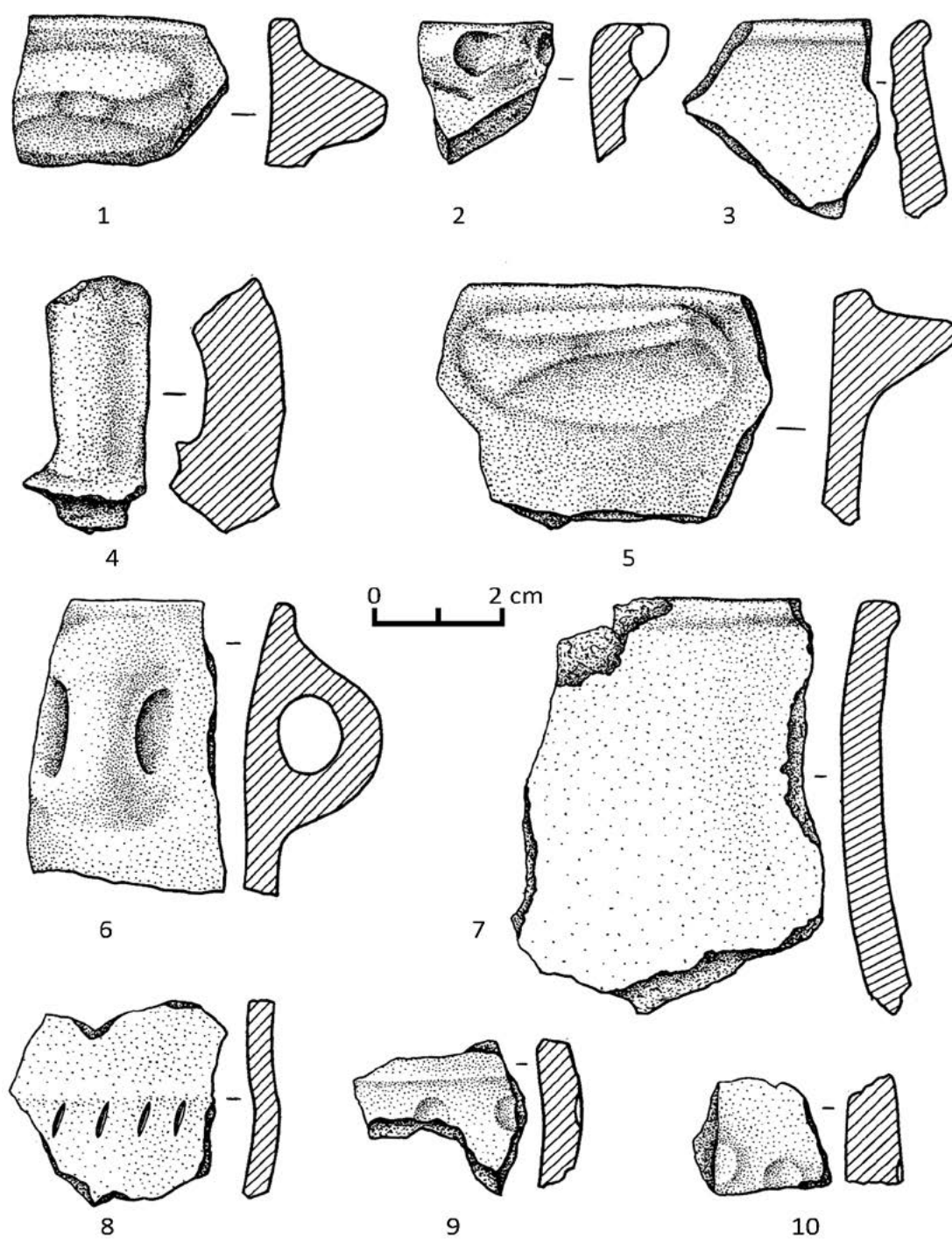

Fig. 21 Ceramică (1-10), epoca bronzului, cultura Noua.

Fig. 21 Pottery (1-10), Bronze Age, Noua.

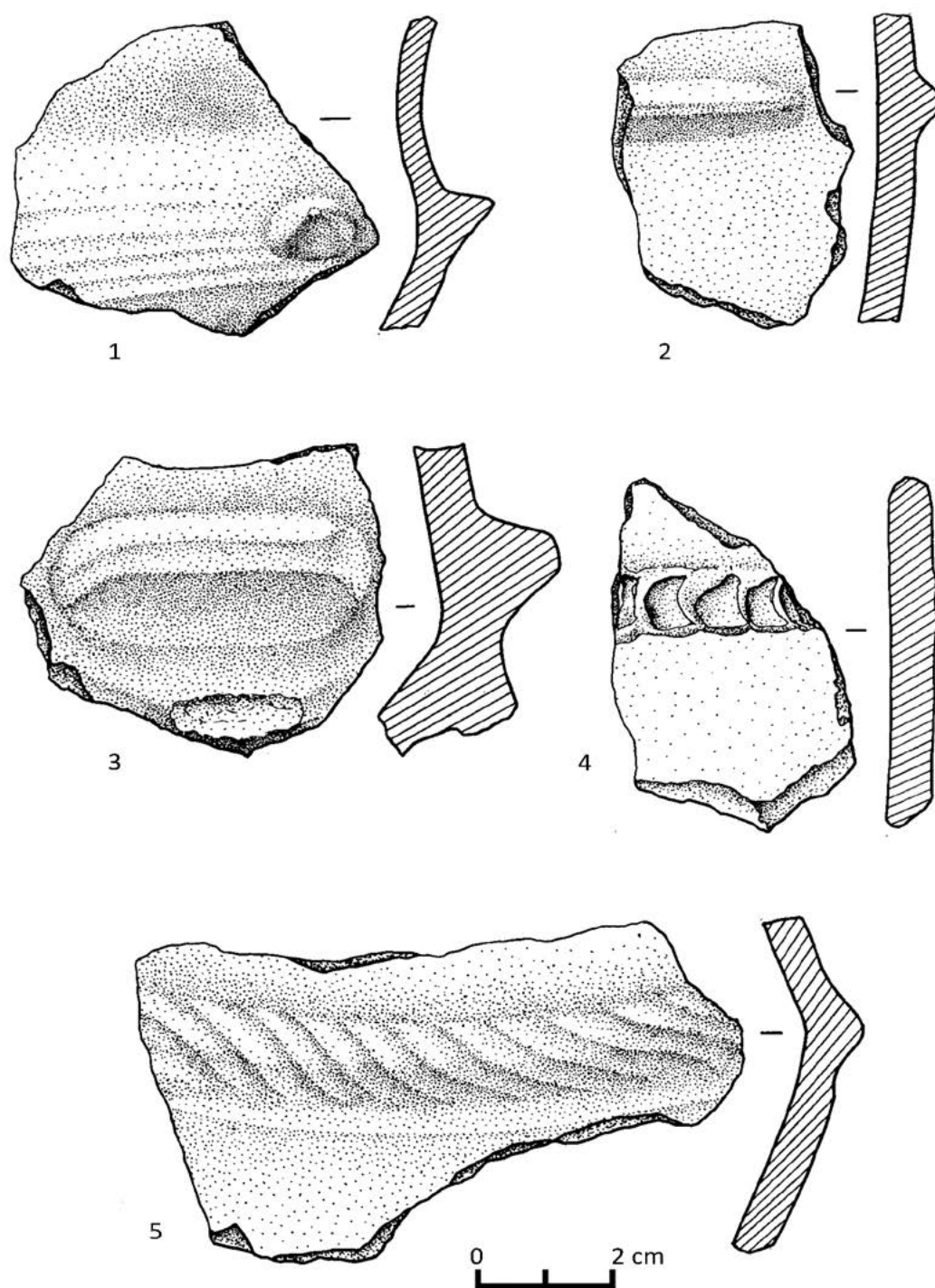

Fig. 22 Ceramică (1-5), prima epocă a fierului timpuriu, cultura Chișinău-Corlăteni.
Fig. 22 Pottery (1-5), Early Iron Age, Chișinău-Corlăteni culture.

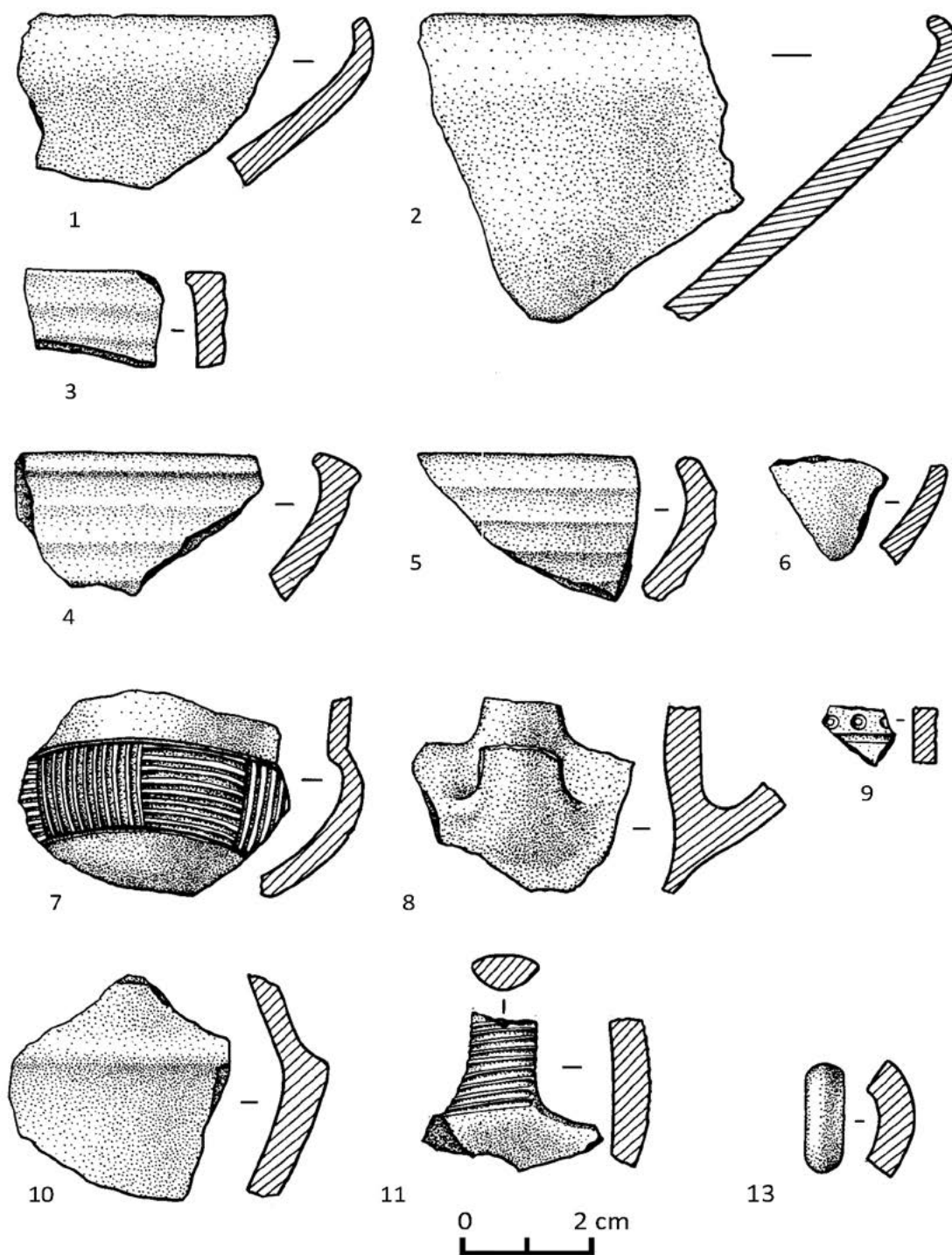

Fig. 23 Ceramică (1-13), prima epocă a fierului timpuriu, cultura Chișinău-Corlăteni.

Fig. 23 Pottery (1-13), Early Iron Age, Chișinău-Corlăteni culture.

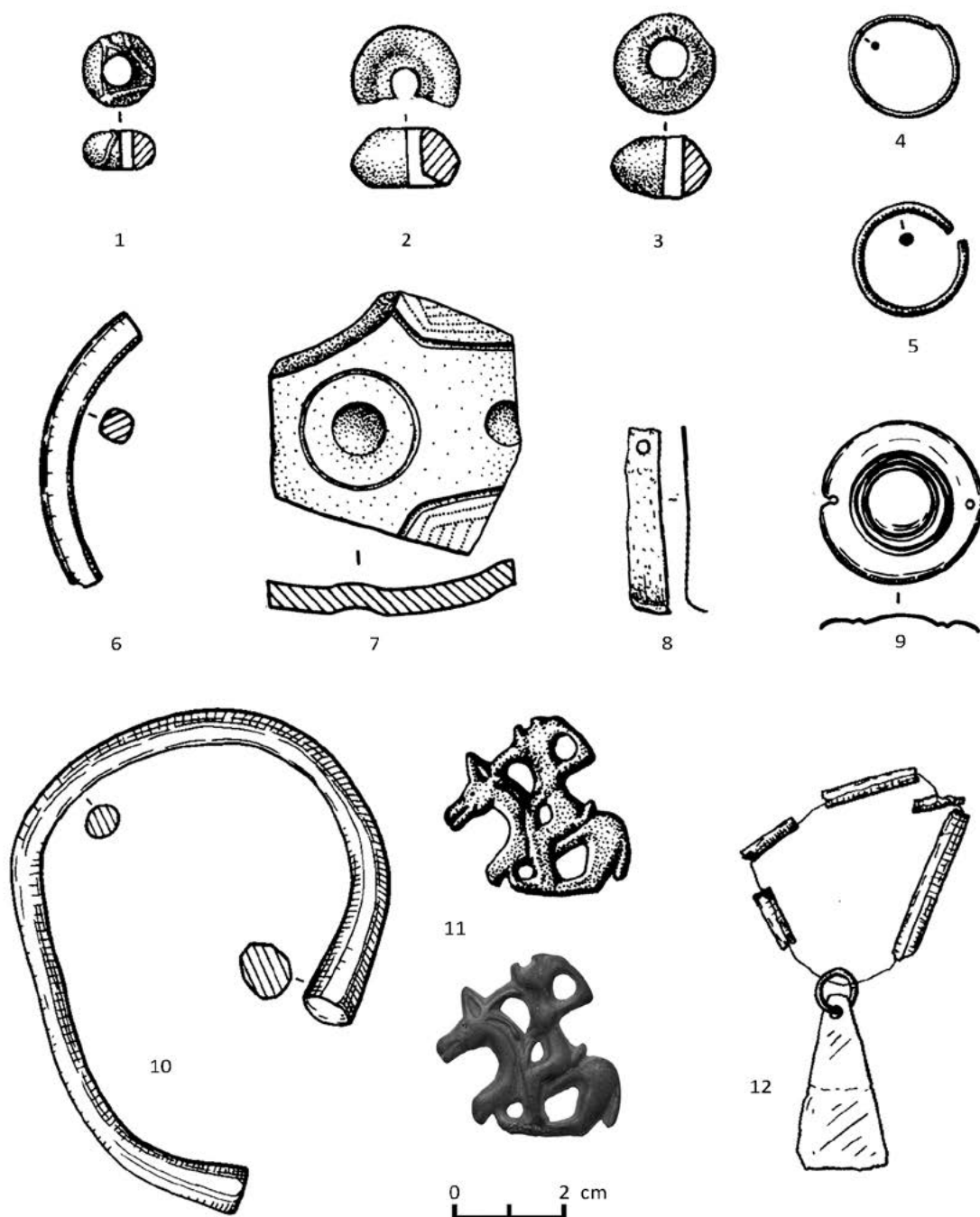

Fig. 24 Piese de inventar: Sec. V-VI (7), Sec. VII-IX (10), Sec. X-XI/XII (1-6,8-9, 11-12).
 1, 2 – mărgelă din sticlă, 3 – greutate din plumb, 4-5 – cercei din sârmă de aramă,
 6 – brățară din sticlă, 7 – fund de cupă de ceramică, 8 – piesă din aramă, 9 – aplică din
 argint, 10- brățară din bronz, 11 – pandantiv-călăreț din bronz, 12 pandantiv din aramă.
Fig. 24 Inventory items: 5th-6th c. (7), 7th-9th c. (10), 10th-11th/12th c. (1-6, 8-9, 11-12).
 1, 2 – glass beads, 3 – lead weight, 4-5 – copper wire earrings, 6 – glass bracelet,
 7 – ceramic cup bottom, 8 – brass piece, 9 – silver applique, 10 – bronze bracelet,
 11 – bronze rider pendant, 12 – copper pendant.

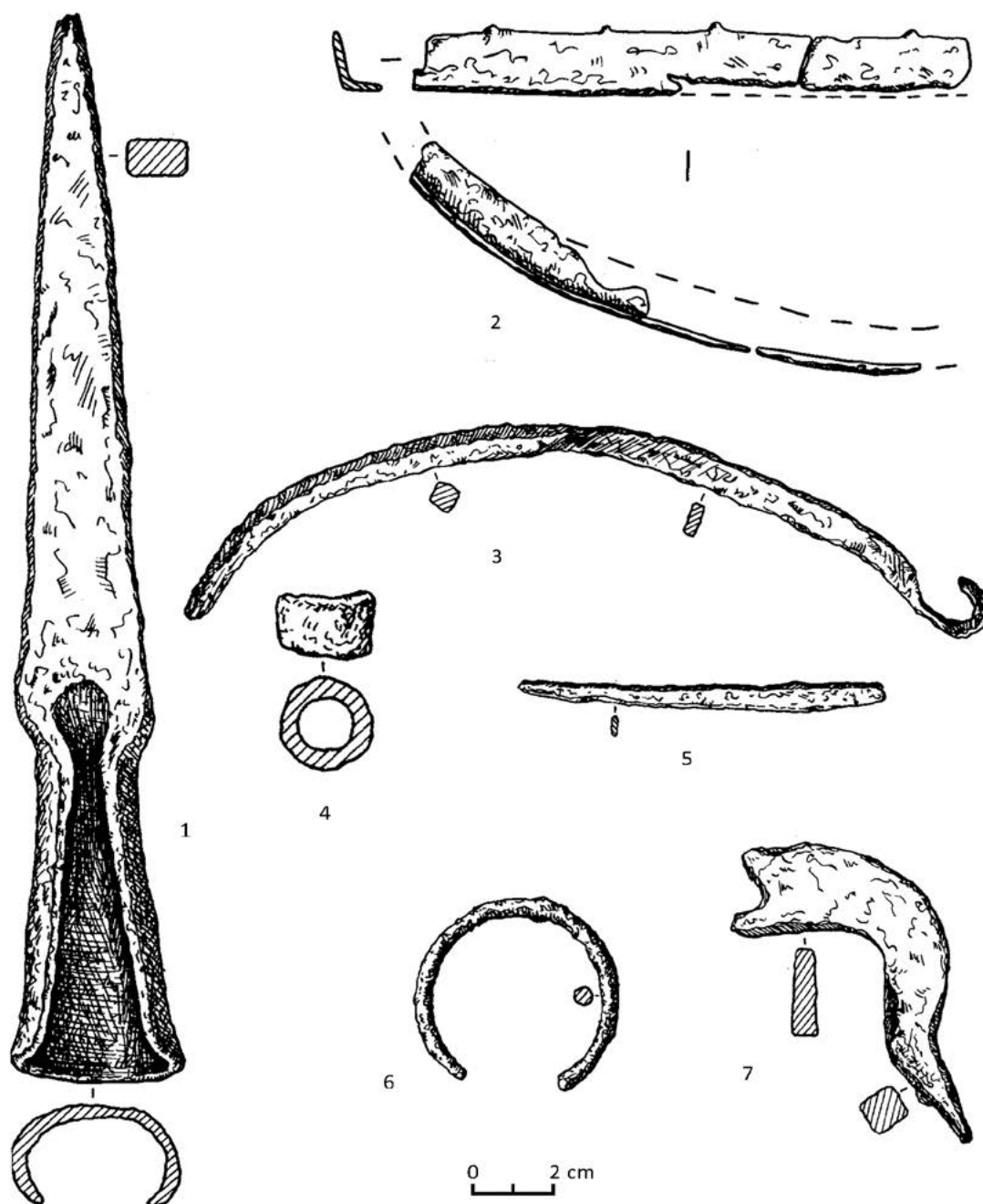

Fig. 25 Piese din fier, Sec. X-XII. 1 – ic, 2 – coasă, 3 – toartă, 4 – bucșă din aramă, 5 – piuliță, 6 – inel, 7 – scoabă.

Fig. 25 Iron items, 10th-12th c., 1 – wedge, 2 – scythe, 3 – handle, 4 – brass muff, 5 – screw, 6 – ring, 7 – clamp.

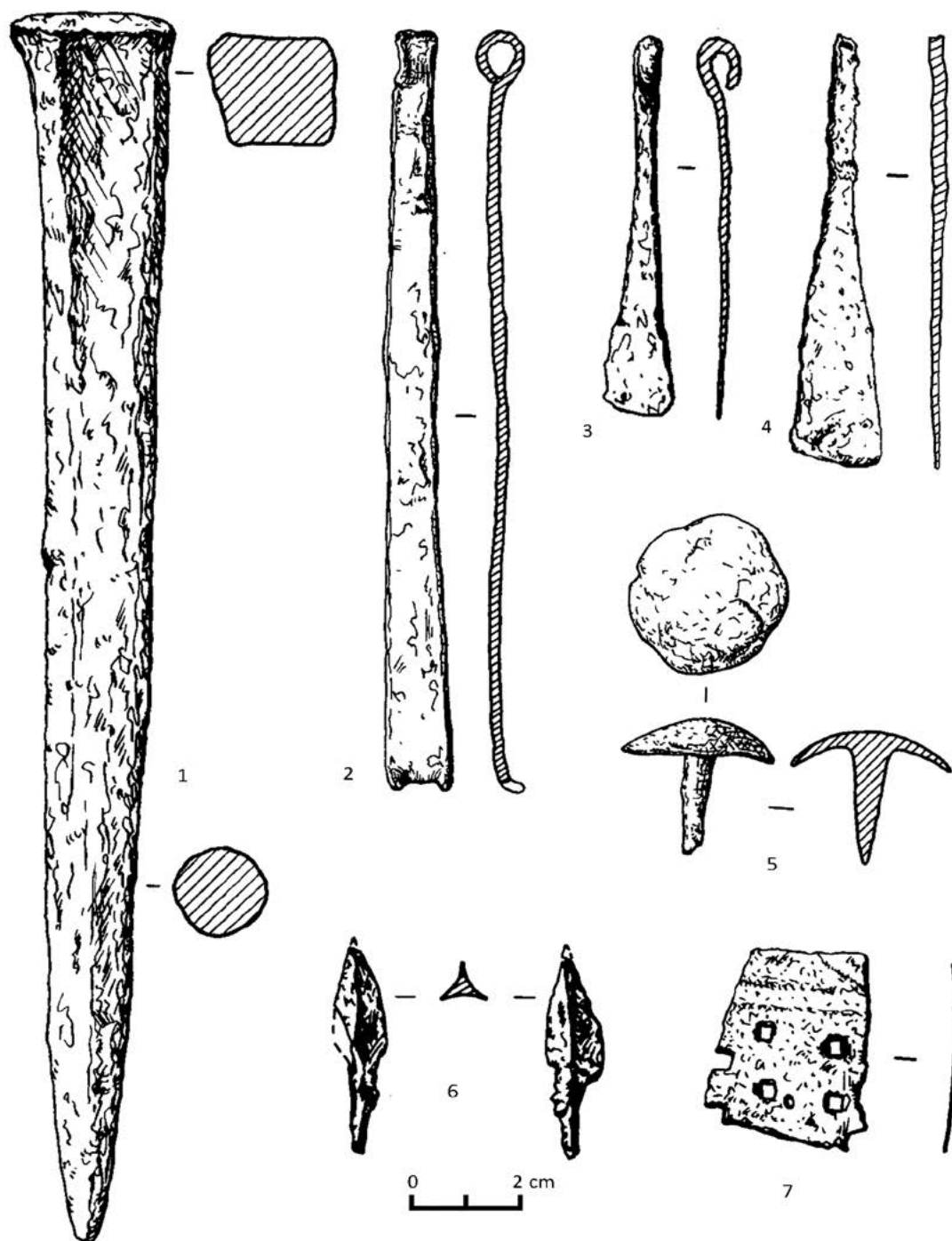

Fig. 26 Piese din fier, Sec. X-XII. 1 – dorn, 2,3,4 – chei, 5 – țință, 6 – săgeată, 7 – plăcuță cu găuri.

Fig. 26 Iron items, 10th-12th c., 1 – mandrel, 2-4 – keys, 5 – pin nail, 6 – arrowhead, 7 – plate with holes.

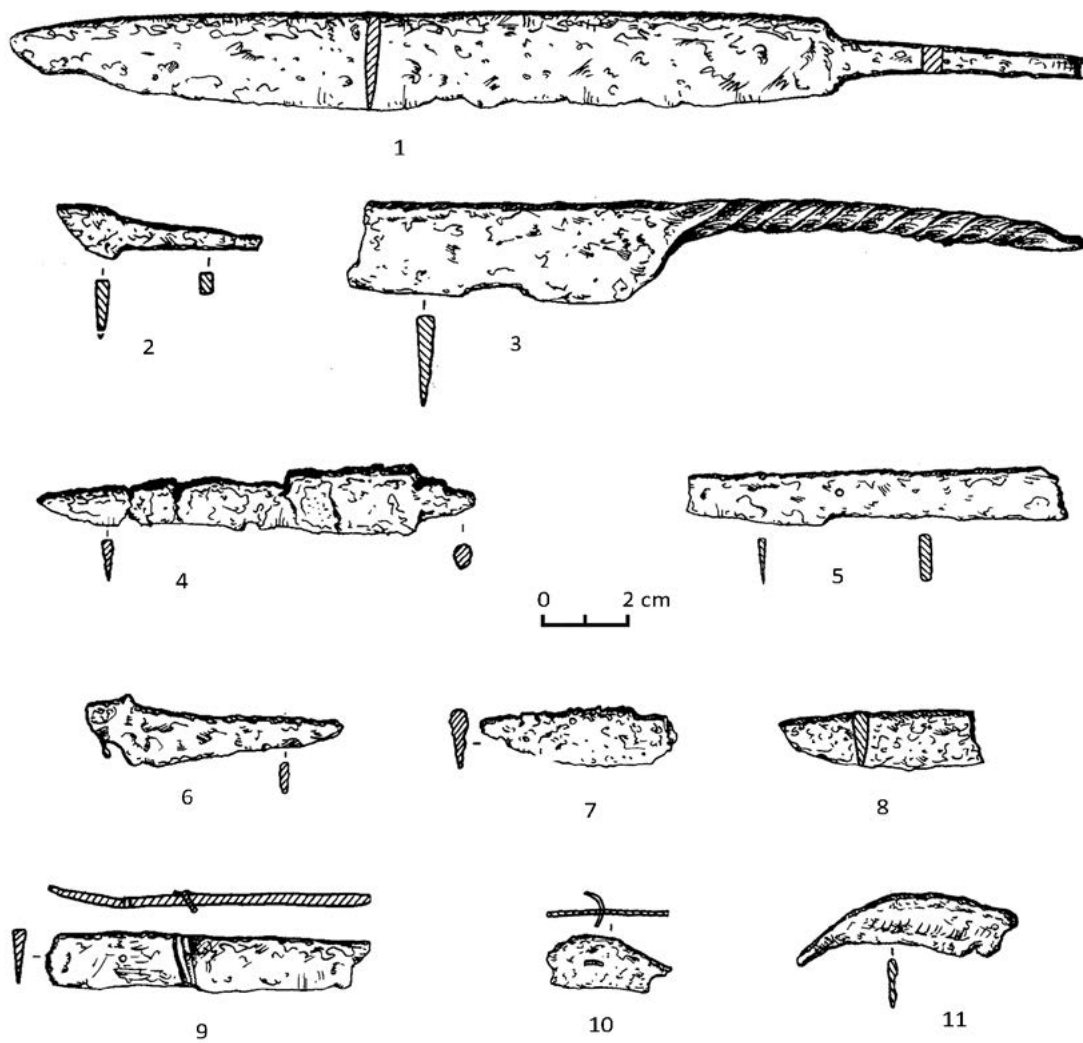

Fig. 27 Piese din fier, Sec. X-XII. 1-10 cuțite, 11 – cosor.
Fig. 27 Iron items, 10th-12th c., 1-10 knives, 11 – pruning knife.

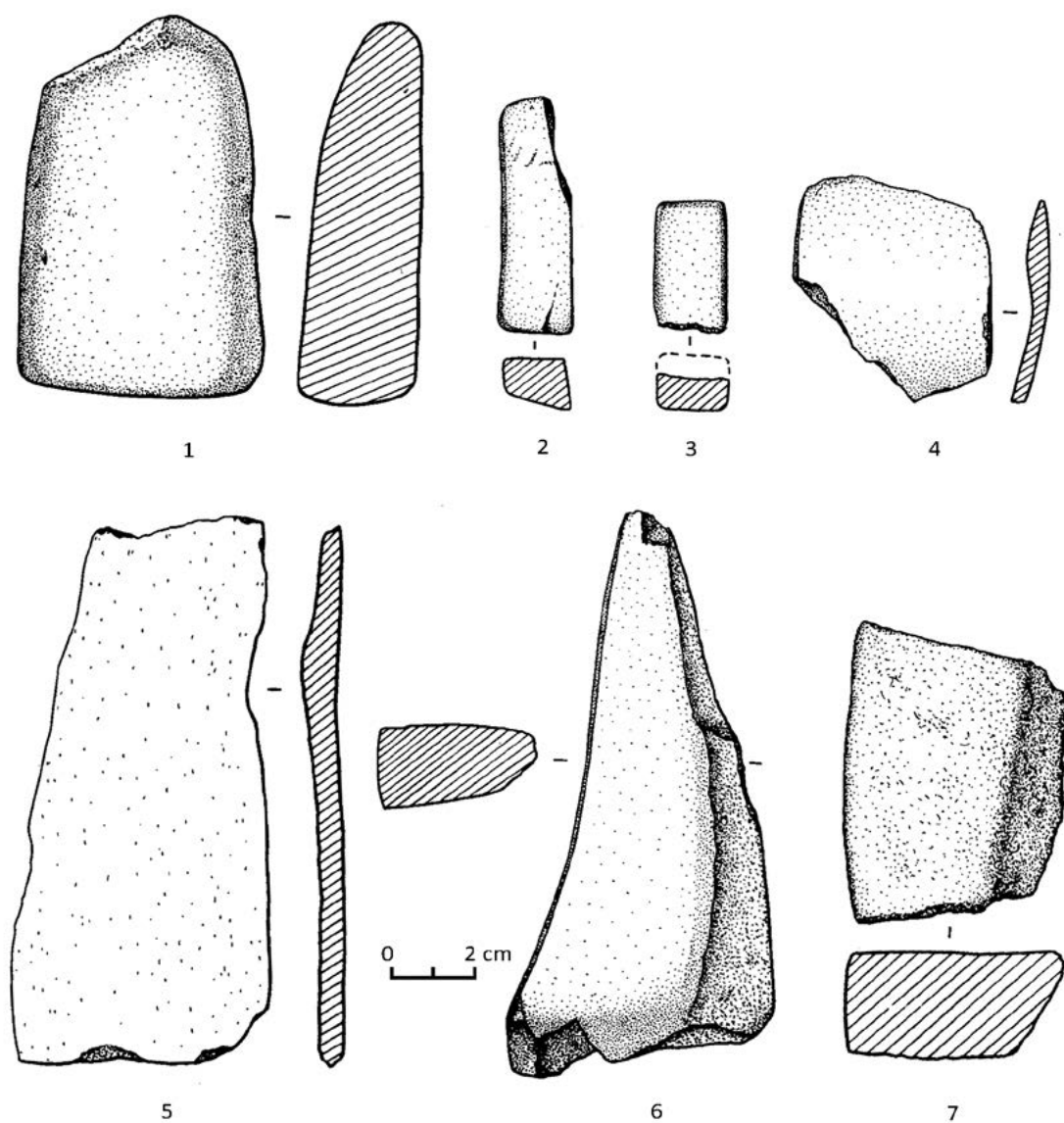

Fig. 28 Cute din şist (1, 3, 4, 5, 6) şi gresie (2, 7), Sec. X-XII.
Fig. 28 Slate whetstones (1, 3-6) and sandstone whetstones (2, 7), 10th-12th c.

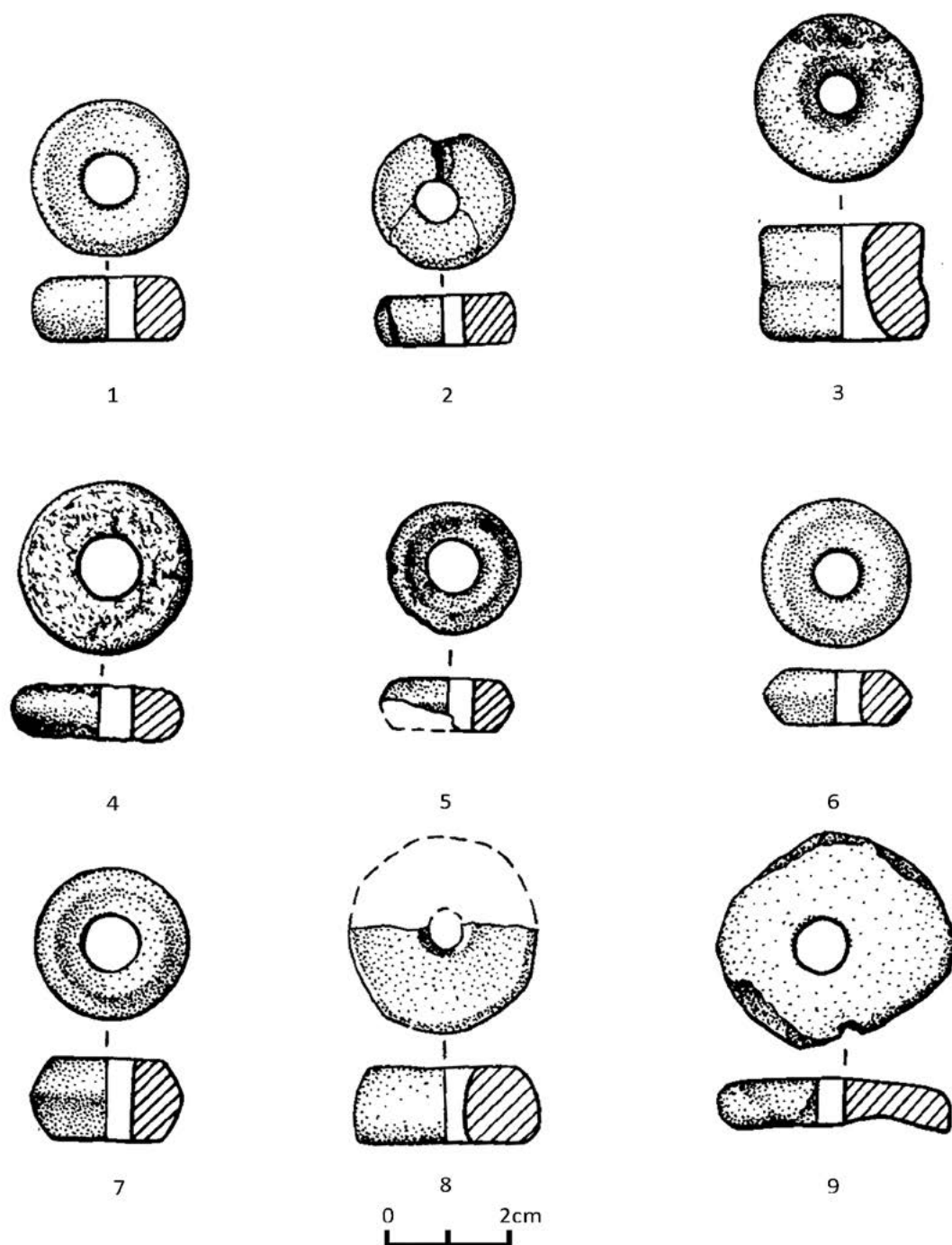

Fig. 29 Fusaiole din fragmente de amfore (1, 2, 3), șist (4, 5, 6, 7, 8) și ceramică locală (9), Sec. X-XII.

Fig. 29 Spindle whorls made of amphorae fragments (1-3), slate (4-8) and local pottery (9), 10th-12th c.

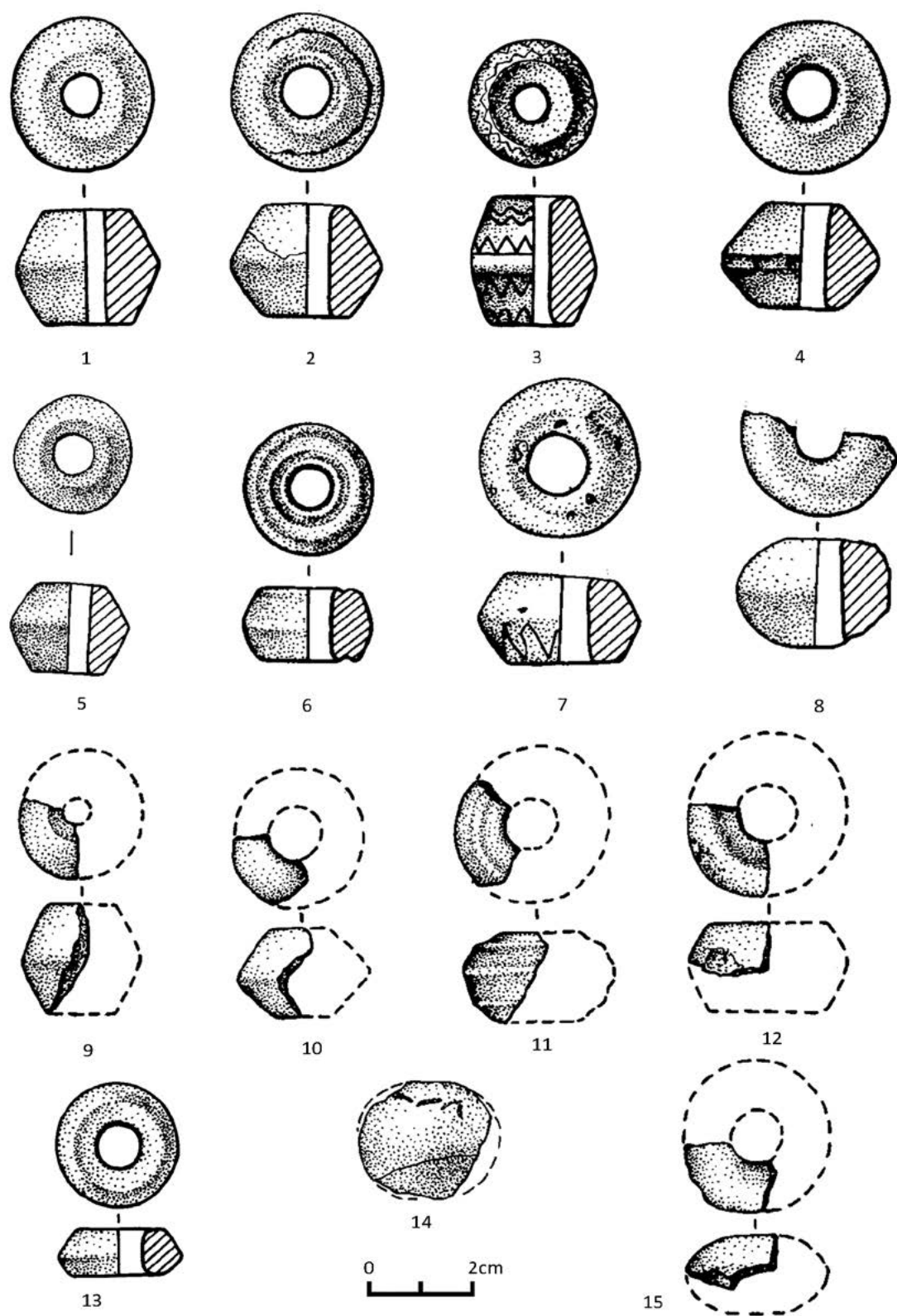

Fig. 30 Fusaiole din lut ars (1-15), Sec. X-XII.
Fig. 30 Spindle whorls, burnt clay (1-15), 10th-12th c.

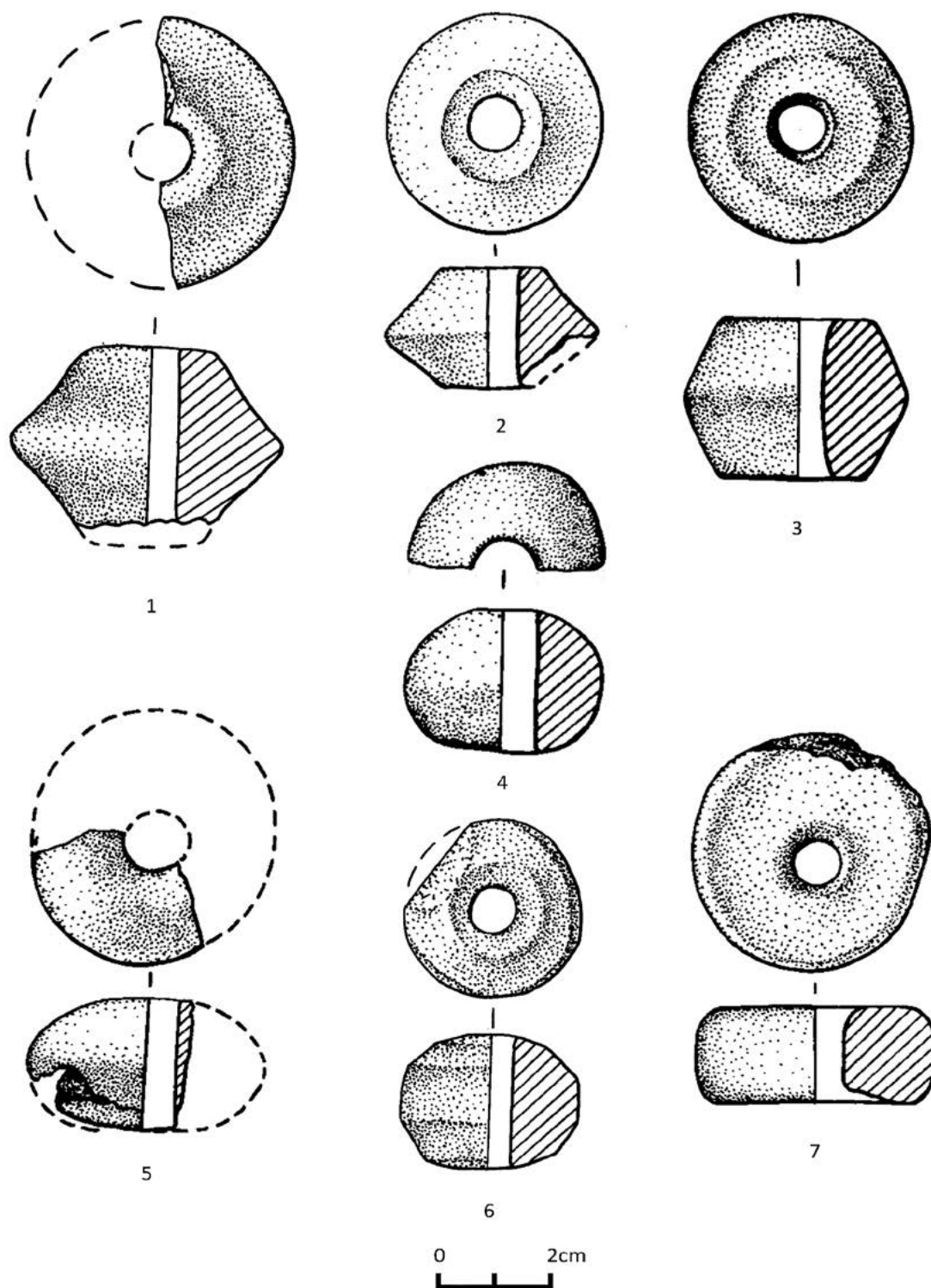

Fig. 31 Fusaiole din lut ars (1-7), Sec. X-XII.
Fig. 31 Spindle whorls, burnt clay (1-7), 10th-12th c.

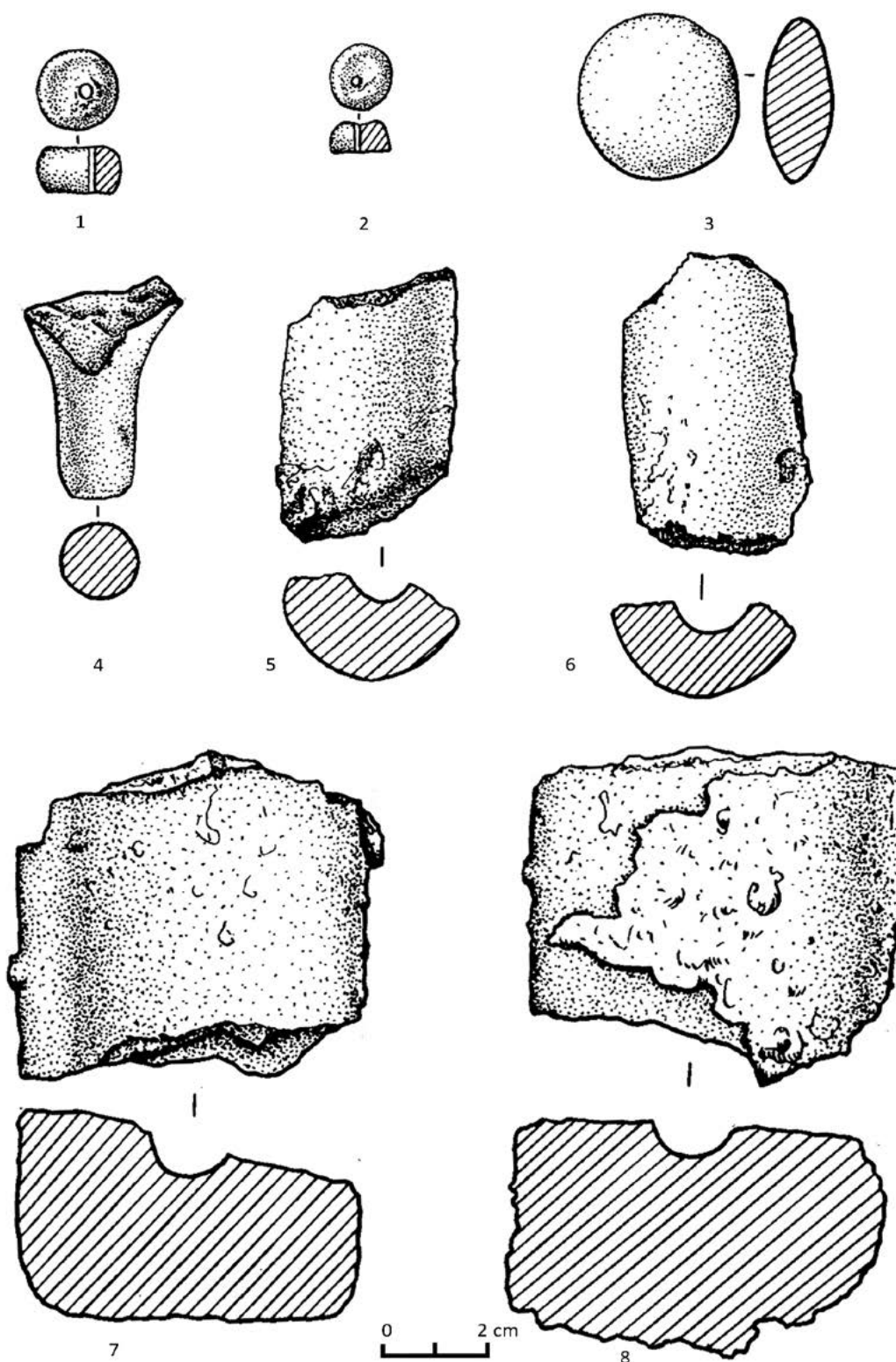

Fig. 32 Piese din lut ars, Sec. X-XII. 1, 2 – mărgel, 3 – „pâinică”, 4 – picioruș, 5, 6, 7, 8 – suflaiuri metalurgice.

Fig. 32 Burnt clay items (10th-11th c.), 1, 2 – beads, 3 – bread loaf, 4 – little leg, 5-8 – air blower tube.

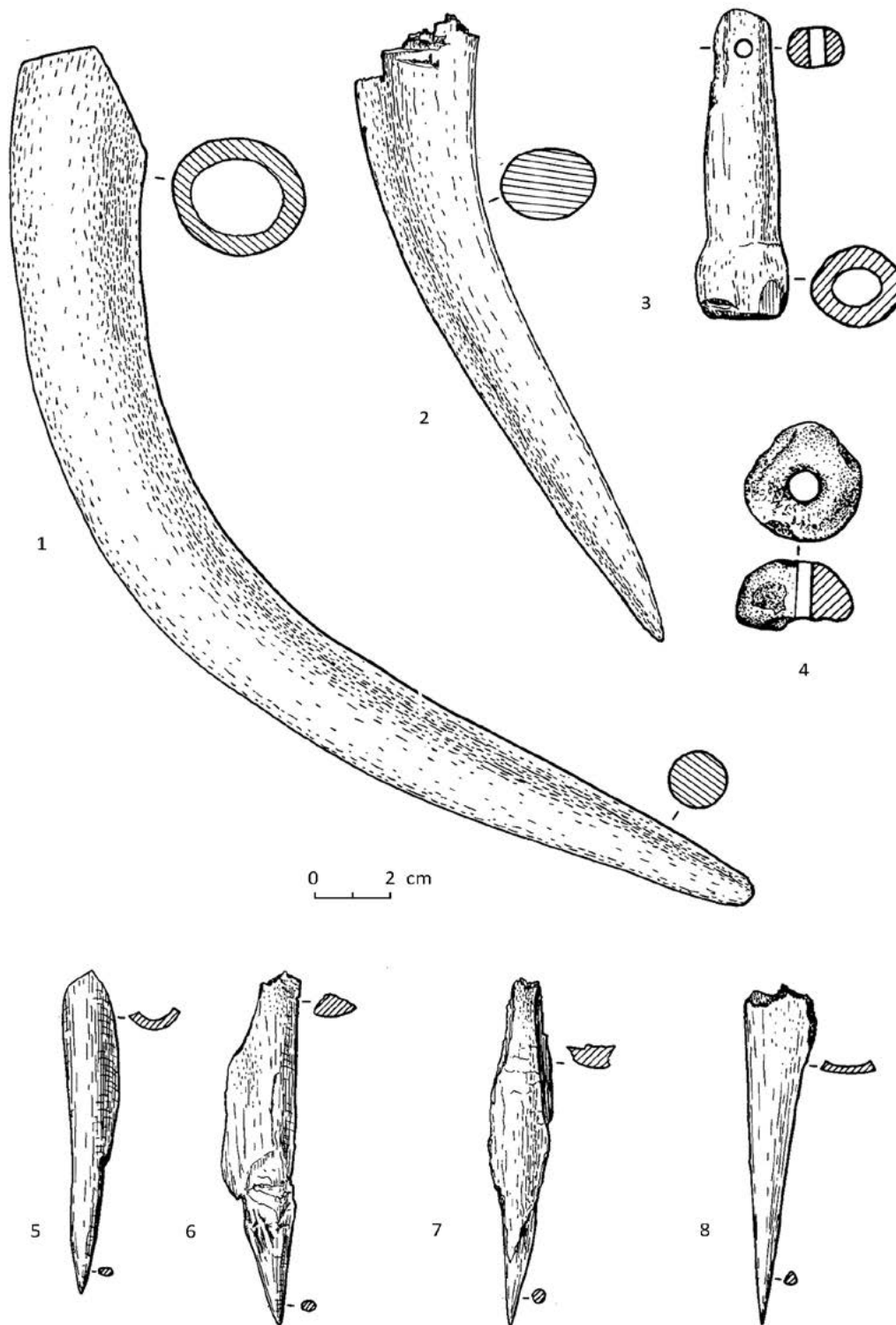

Fig. 33. Piese din corn (1-3) și os (4-9), Sec. X-XII. 1, 2 – săpăligi, 3 – mâner cu manșon, 4 – fusaiolă, 5-8 – străpungători.

Fig. 33 Antler items (1-3) and bone (4-9), 10th-12th. 1, 2 – hoes, 3 – handle with sleeve, 4 – spindle whorl, 5-8 – piercers.

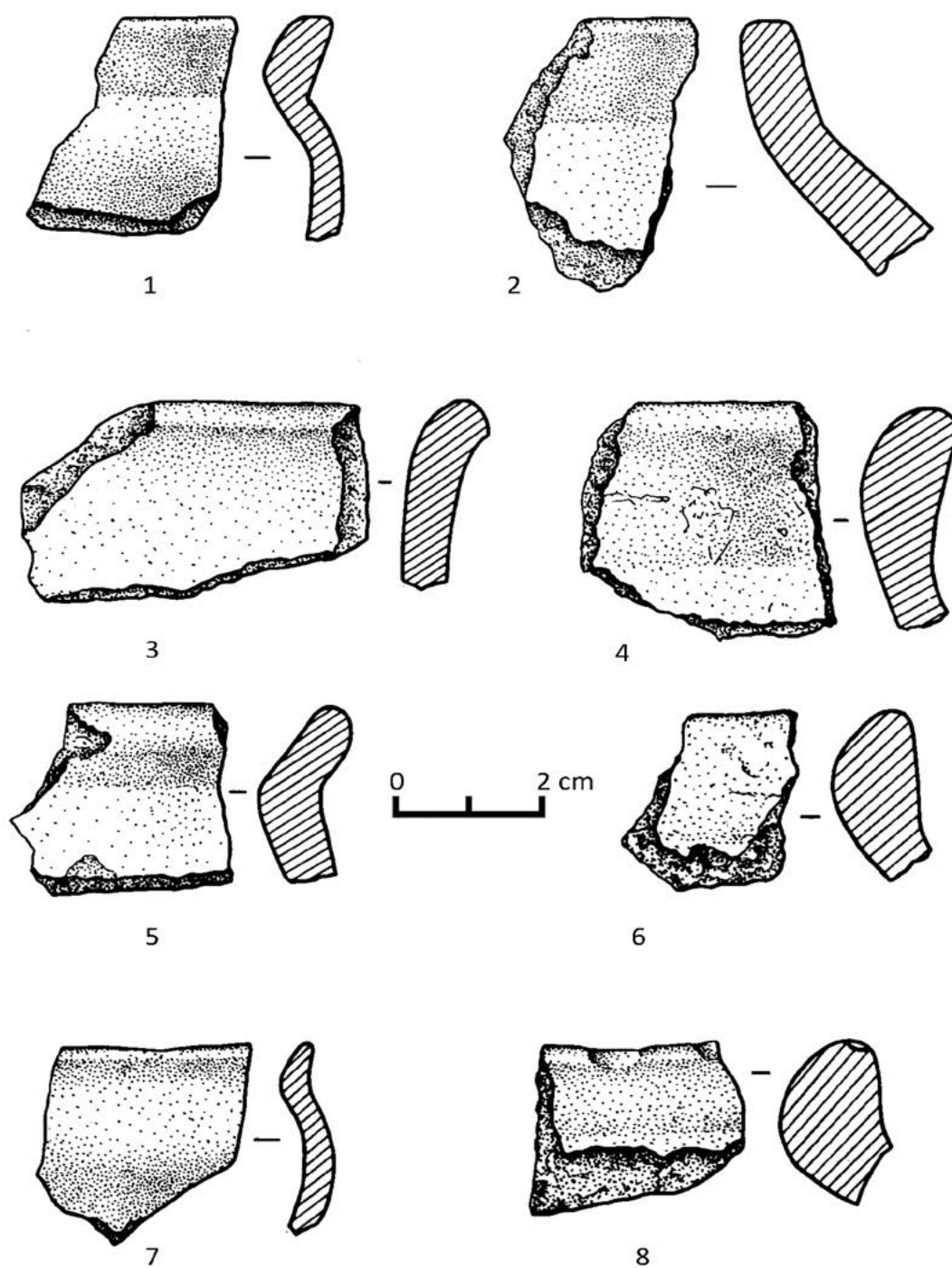

Fig. 34 Ceramică medievală timpurie lucrată manual (1-8), Sec. V-IX.
Fig. 34 Early Medieval hand-made pottery (1-8), 5th-9th).

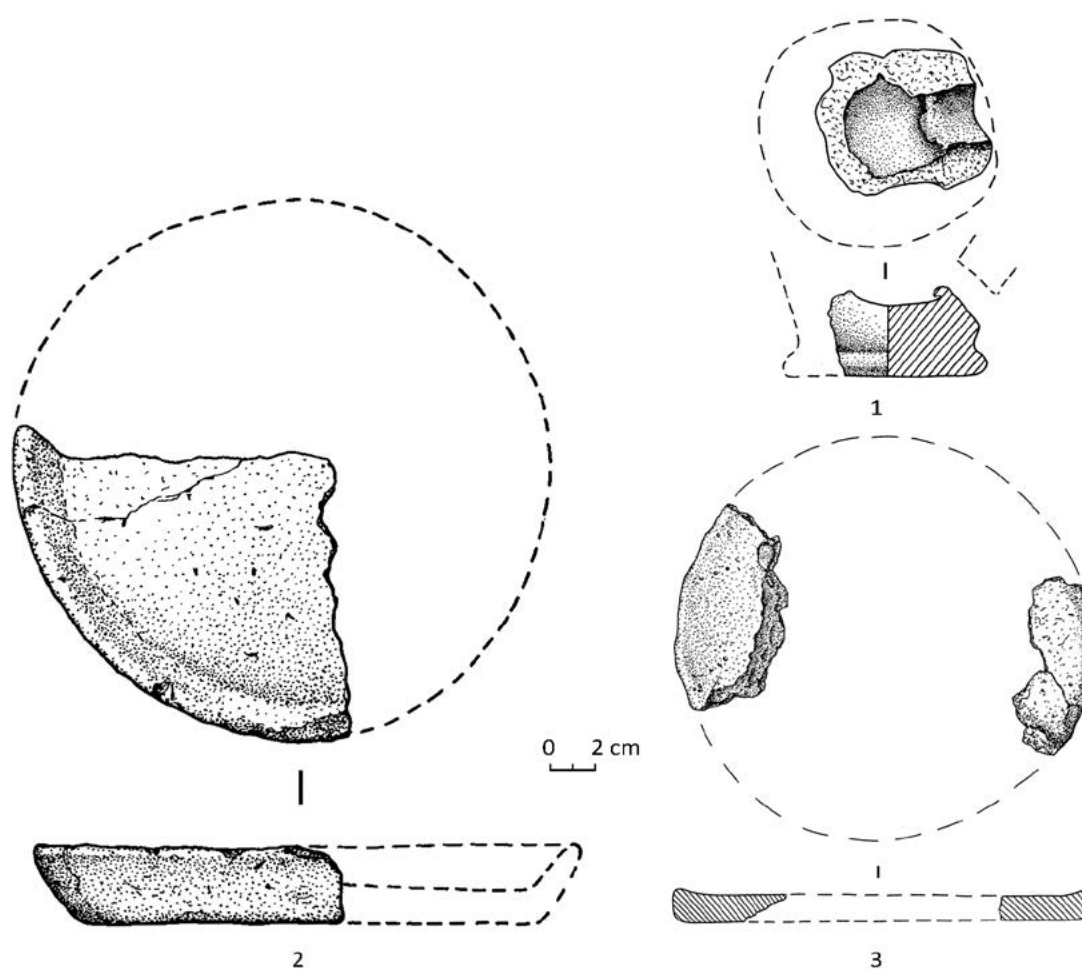

Fig. 35 Ceramică medievală timpurie lucrată manual, Sec. VII-IX:

1 – vas de redus minereu, 2, 3 – tăvi.

Fig. 35 Early Medieval hand-made pottery (7th-9th c.):

1 – vessel for reducing ore, 2, 3 – trays.

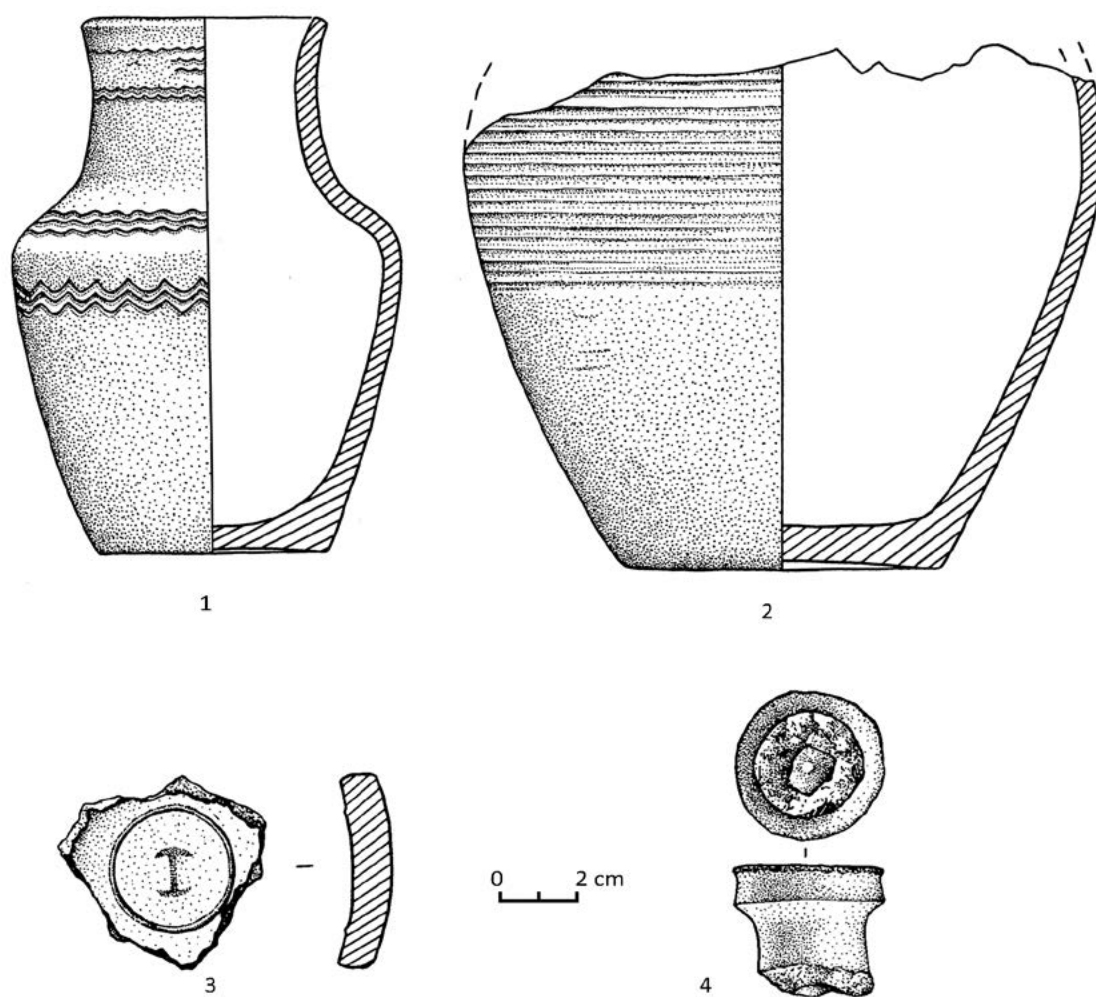

Fig. 36 Ceramică medievală lucrată roată, Sec. X-XI (1-3) și Sec. XV-XVI (4).
Fig. 36 Medieval pottery wheel-made, 10th-11th c. (1-3) and 15th-16th (4).

O camee romană cu reprezentarea Gorgonei Medusa din colecția Muzeului Județean Botoșani

A Roman Cameo with the representation of Gorgo Medusa from the collection of Botoșani County Museum

Ana Cristina Hamat¹

Adela Kovacs²

Cuvinte cheie: Imperiul Roman, camee, Medusa, sec. III p. Chr.

Keywords: Roman Empire, cameo, Medusa, 3rd c. AD.

ABSTRACT

In 1994, within the village Nichiteni, commune Coțușca (Botoșani county), an onix cameo engraved with the image of Gorgo Medusa was discovered. Based on stylistic details and analogies, it can be framed chronologically in the period of the 3rd century AD, being certainly a product of the workshops of the Roman Empire, which operated during this period. From a stylistic point of view, the object belongs to type II and to Popović variant 3 in the typology dedicated to this class of intaglios. It is currently in the deposits of the Botoșani County Museum.

Articolul de față readuce în discuție o piesă deosebită descoperită cu peste 25 de ani în urmă și aflată în prezent în depozitele Muzeului Județean Botoșani³. Este vorba despre o camee cu reprezentarea Gorgonei Medusa, care până în momentul de față nu a beneficiat de o prezentare adecvată, ea fiind adusă la cunoștința publicului larg printr-o scurtă notă într-o publicație locală, editată de Direcția Pentru Cultură Botoșani⁴.

Reprezentarea Gorgonei Medusa pe camee este unul dintre cele mai populare subiecte pentru astfel de piese și prin

urmare ea a devenit pretextul uneia dintre cele mai cunoscute serii gliptice, cu o popularitate care precede chiar epoca Imperiului și durează până în antichitatea târzie, fiind unul dintre simbolurile favorite, atât în arta Evului Mediu, cât și în cea modernă și contemporană.⁵

Context de descoperire

Cameea a fost descoperită în 1994 (Fig. 3, 4), cu ocazia unor cercetări arheologice desfășurate pe raza satului Nichiteni, comuna Coțușca, jud. Botoșani. Ea a apărut într-un sondaj efectuat la 1 km de necropola de secolele IV-V de la Nichiteni⁶ și se află în prezent în depozitele Muzeului Județean Botoșani, având numărul de inventar 14755-colecția Arheologie.

¹ Muzeul Banatului Montan, bv. Republicii, nr. 10, Reșița; anahamat@yahoo.com

² Muzeul Județean Botoșani, str. Unirii, nr. 15, Botoșani; e-mail: adelakovacs.museum@gmail.com

³ Versiunea în limba engleză a prezentului studiu este publicată în Revista Banatica, nr. 20/2020, Muzeul Banatului Montan, Reșița.

⁴ Șovan 2001, 7-8.

⁵ A se vedea spre exemplu celebrul tablou pictat între 1617–1618 de către Rubens, The Head of Medusa și aflat în prezent la Kunsthistorisches Museum, Vienna.

⁶ Șovan 2001, 7; Timofan 2018, 59-66.

Necropola de la Nichiteni, comuna Coțușca (Fig. 1, 2), a fost descoperită în anul 1961, cu prilejul unor ample lucrări pentru îndiguirea cursului pâraului Volovăț și realizarea unei acumulări de apă în locul numit de localnici Mârzâc. Necropola se află la circa 800 m nord de satul Nichiteni și la circa 1 km sud-sud-est de satul Coțușca, pe partea stângă a pâraului Volovăț. În zonă au fost descoperite artefacte care pot fi încadrate în: paleolitic, cultura Cucuteni-faza B, cultura Noua cu elemente Costișa, Hallstatt târziu, cultura Sântana de Mureș-Černjachov și perioada medievală timpurie (culturile Costișa-Botoșana și Suceava-Șipot-Botoșana)⁷. În anii 1962, 1964 și 1966, Emilia Zaharia și Nicolae Zaharia au efectuat săpături preventive în zona necropolei din secolele IV-V d. Hr., recuperând inclusiv o parte din inventarul mormintelor distruse cu ocazia amenajării barajului pe pâraul Volovăț. În total, în necropolă, au fost descoperite și cercetate 25 de morminte, dintre care remarcabil este mormântul 18, care a beneficiat și de o publicare separată⁸.

Descriere. Analogii.

Piesa este o camee lucrată în onix în două straturi, pe spatele ei fiind vizibil cel de-al doilea strat, de culoare albăstrui închis. Având dimensiuni mici (lungime: 12 mm; lățime: 10 mm; grosime: 6 mm) artefactul poate fi încadrat în grupa clasică a reprezentărilor Gorgonei Medusa. Capul personajului este redat prin tăieturi precise și simple. Fața este rotundă, obrații sunt plini, iar trăsăturile faciale sunt abia schițate. Gura este întredeschisă, iar ochii bulbucați au fost redați prin două tăieturi practicate în unghi. Nasul este drept, cu calota tăiată pornind de pe frunte și nerespectând anatomia, partea superioară fiind tăiată în unghi drept fără a fi rotunjită prin șlefuire.

Părul înconjoară fața ca un halou și este redat prin mici creștături marginale în masa stratului alb, acestea delimitând capul, precum și de o rețea de incizii gravate care sugerează bogăția părului. Pe creștet este redat schematic, prin două șanțuri care îl delimitează, nodul format din păr, prezent și în alte reprezentări, aflat în relație cu șerpilor veninoși care formează părul. Aripioarele au fost tăiate în stratul alb, de o parte și de alta a nodului median, pliate pe cap, penajul fiind sugerat prin creștături în rețea rombică. Tăietura generală a cameei oferă reprezentării un pseudo-volum, necesar de altfel pentru a îndulci schematismul reprezentării (Fig. 5).

Folosirea acestui motiv în artă, are la bază câteva legende cunoscute. În mitologia greacă, Medusa, numită și Gorgo, este una dintre cele trei Gorgone, descrise ca ființe supranaturale, monstruoase, cu părul format din șerpi veninoși și a căror privire putea transforma orice ființă vie, sau după unele legende doar bărbații care o priveau, în piatră⁹. Conform altei legende, care a ajuns până la noi datorită lui Ovidius, Medusa a fost o fată frumoasă sedusă de către Poseidon în altarul Atenei, fapt care a atras mânia zeiței, aceasta transformând-o apoi într-o zeitate monstruoasă¹⁰. După ce Perseu a reușit să o decapiteze, capul acesteia și-a păstrat magia și prin urmare el a fost dăruit Athenei, pentru a-și decora scutul. Imaginea acesteia în artă a suferit de-a lungul timpului diverse transformări, de altfel tributare dezvoltării și transpunerii unor variante ale mitului. Într-o primă fază, imaginea capului Medusei a fost integrată în artă prin reprezentarea denumită Gorgoneion. Astfel, între secolele VIII-IV a. Chr. apare în prim plan o divinitate semi-umană cu o figură monstruoasă, ochi bulbucați și gură rânjită, având limba scoasă afară¹¹.

⁷ Zaharia N. 1961, 23; Zaharia N. et alii 1970, 254; Zaharia N., Zaharia E., 1974, 137; Teodor 1974, 102-103; Teodor 1997, 122; Popescu 1964, 599; Păunescu et alii 1976, 92.

⁸ Șovan 2011, 61-66.

⁹ Hesiod, *Theogony* 270-288, și Pseudo-Apollodorus *Bibliothēke*, 1.10 și 2.4.

¹⁰ Ovid, *Metamorphoses* 4.753-803.

¹¹ Milovanović, Anđelković Grasar 2017, 168.

Arta elenistică și apoi arta romană, au transformat Gorgoneion-ul grecesc și l-au adaptat nevoilor societății, impunând tipul Medusei cu chip uman. Ea apare acum mai umanizată, cu chipul rotunjit, am putea spune, chipul unei femei frumoase cu părul bogat, dublat de șerpi și aripioare și a fost denumită de către specialiști-*Medusa Rondanini*¹². Transformarea începe în epoca elenistică și se impune definitiv în timpul lui Augustus¹³, răspândindu-se treptat pe tot teritoriul Imperiului. Sub efectul acestor transformări, Medusa devine un personaj tragic, aproape uman¹⁴, al cărui principal avocat este nimeni altul decât Ovidius¹⁵.

Într-o lucrare recentă, cu privire la folosirea acestui motiv în arta romană din Balcani, B. Milovanović, și J. Andelković Grasar, au demonstrat că acesta era folosit în special, însă nu exclusiv, pentru protecția femeilor¹⁶, ceea ce ar explica prezența cameelor cu acest motiv, montate în diverse bijuterii feminine¹⁷. Astfel de camee erau folosite pentru a decora inele, medalioane, lanțuri și coliere, precum și cerceii¹⁸.

Folosită mai ales pentru funcția sa apotropaică, imaginea Medusei, a devenit una dintre seriile favorite în gliptica romană, mai ales pe camee¹⁹ și mai puțin pe intalii. Ea apare aproape întotdeauna sub forma unui cap fără corp, de sine stătător sau ca parte componentă a scenei mitologice a uciderii de către Perseus. Studiind cameele descoperite în Moesia Superior, I. Popović a ajuns la concluzia că astfel de bijuterii erau purtate atât din motive apotropaice cât și ca obiecte de podoabă și mai ales de prestigiu²⁰.

Datorită versatilității, motivul a fost folosit pentru a decora echipament militar, bijuterii, în arhitectură, artă (fresce, mozaicuri, sculptură), sau chiar pentru a decora arhitectura funerară (sarcofage, stele funerare, altare), reprezentarea căpătând astfel valențe psihopompe și fiind considerată din acest punct de vedere o protectoare a sufletului sau a locului, reprezentantă a vieții de apoi și a victoriei asupra morții²¹, sau asociată cu norocul și aducătoare de noroc pentru cei vii²².

Cu o origine atât de veche, nu este de mirare patronajul extins și implicarea acestui tip de reprezentare în multe domenii, de la protecția imediată a posesorului, la protecția casei, a călătoriilor, ei atribuindu-se chiar valențe procreatoare specifice cultului fertilității²³.

Analogii pentru piesa de față regăsim în multe dintre provinciile Imperiului. Între acestea remarcăm diverse locații din Britannia²⁴, la Augst²⁵ în Germania Superior și Cologne în Germania Inferior²⁶, în Gallia la Alesia, Metz, Beaurains, Boitray²⁷, în Gallia Belgica la Augusta Treverorum²⁸, la Viminacium, Margum, Aquae, Osijek, Kavadar și cu loc de descoperire necunoscut în Moesia Superior,²⁹ Ratiaria și Novae în Moesia Inferior, descoperiri datate în majoritatea situațiilor în secolul al III-lea p. Chr.³⁰ Pe teritoriul României, camee cu efigia Medusei au fost descoperite la Ibida³¹, Apulum³², posibil la Micia³³, iar la

¹² Henig 1974, 20.

¹³ Milovanović, Andelković Grasar 2017, 168; Henig 1974, 20.

¹⁴ Karaglou 2018, 9-10.

¹⁵ Ovid, *Metamorphoses* 4.753-803.

¹⁶ Milovanović, Andelković Grasar 2017, 168.

¹⁷ A se vedea cerceii de aur cu camee de la Drobeta sau Tomis.

¹⁸ Popović 1989, p. 54.

¹⁹ Marshman 2015, 25; Aparaschivei 2018, 95.

²⁰ Popović 2010, 60; Marshman 2015, 25.

²¹ Milovanović, Andelković Grasar 2017, 168; Karaglou 2018, 8.

²² Henig 1974, 20.

²³ Milovanović, Andelković Grasar 2017, 168.

²⁴ Henig 1974, 20; Marshman 2015, 25.

²⁵ Riha 1990, p. 128, Taf. 5/64.

²⁶ Krug 1981, 184, 239.

²⁷ Guiraud 1988, 201.

²⁸ Krug 1995, tafel 52.

²⁹ Popović 1989, 65-68; Milovanović, Andelković Grasar 2017, 174-175.

³⁰ Dimitrova-Milčeva 1980, p. 108-109, no. 311, 313, 317; Guiraud 1988, 201.

³¹ Aparaschivei 2018, 96-97.

³² Ota 2020.

³³ Țeposu-David 1960, fig. 1/26. Din păcate imaginea nu este foarte clară.

Drobeta astfel de camee au fost încastate în doi cercei³⁴, pe când la Tomis ele decorează o pereche de cercei și un inel³⁵. Alături de acestea trebuie menționate și gemele și cameele din colecția Cabinei-tului Numismatic al Academiei Române, publicate de către M. Gramatopol³⁶.

Discuții asupra datării

Subiectul reprezentării Medusei este unul foarte popular atât în timpul antichității greco-romane cât și după răspândirea creștinismului³⁷, fiind folosit în reprezentări diferite inclusiv în perioada modernă.

Faptul că acest motiv este popular pe reprezentările din bijuterii feminine se datorează și faptului că privirea Medusei, conform unor părți ale legendei, împietrea doar subiecții masculini și prin urmare accesoriizarea unor astfel de bijuterii se referea în primul rând la protecția femeilor împotriva forței masculine distrugătoare³⁸. Un alt motiv pentru utilizarea unor astfel de camee, îl reprezintă și simbolistica asociată cu cultul fertilității și de ce nu, chiar prima funcție a bijuteriilor-ca obiecte de prestigiu.

Din punctul de vedere al tipologiei, capul Medusei a fost reprezentat în mai multe variante.

Tipul I

Reprezentat dintr-o parte, tipul fiind ilustrat printr-o serie de camee, în mare parte din sticlă și dateate începând cu perioada elenistică târzie și până în perioada timpurie a Imperiului³⁹. Din această tipologie face parte și Medusa de la Ibida, precum și o camee aflată în colecția Muzeului Hermitage din Sankt Petersburg, alături de alte piese descoperite în Asia Mică⁴⁰, precum și

de Strozzi Medusa aflată în colecția British Museum⁴¹, Apollophanes' Medusa⁴², sau Medusa din colecția Farnese⁴³.

Tipul II

Reprezentare din față, tipică pentru cameele din perioada celei de-a doua jumătăți a sec. al II-lea și până la începutul sec. al IV-lea p. Chr.⁴⁴, cu originea în frumoasele camee de secol I, asociate în principal cu dinastia Iulio-Claudică⁴⁵. Acest tip a fost divizat de către I. Popović în patru variante, în funcție de anumite trăsături stilistice.

Tipul III

Reprezentarea lui Perseus ca învingător, în mână având capul Medusei. Acest tip este cu prevalență reprezentat pe intalii și mai puțin pe camee.

La fel ca și în arta greacă, funcția apotropaică asociată în principal cu imaginea Medusei a dus la prevalența reprezentărilor de tip II, în detrimentul celorlalte⁴⁶.

Din punct de vedere stilistic, varianta de față se încadrează în tipul II-varianta 3 Popović⁴⁷. Cea mai apropiată analogie pentru cameea de la Cotușca-Nichiteni este o camee de opal, descoperită la Viminacium și datată în secolul al III-lea p. Chr.⁴⁸ Prin urmare, propunem ca datare restrânsă a acestui artefact, perioada secolului al III-lea p. Chr.

În ceea ce privește proveniența piesei, cu siguranță ea a fost lucrată într-unul dintre atelierele care funcționau în Imperiu la nivelul secolelor II-III p. Chr., cu siguranță din

³⁴ Bălăceanu 2006, 164.

³⁵ Lungu et alii 2012, 40, nr. cat. 35, pl. XIV/35 și 97, cr. Cat. 8, pl. XLV/8.

³⁶ Gramatopol 2011, p. 141, no. 356-359; 687-700, Pl. XVII și XXV-XXVI.

³⁷ Milovanović, Andelković Grasar 2017, 167.

³⁸ Milovanović, Andelković Grasar 2017, 173.

³⁹ Aparaschivei 2018, 96-97.

⁴⁰ Aparaschivei 2018, 96-97; Plantzos 1999, no. 468; SPIER 1992, no. 232. Referiri: Walters 1926, nos 1830, 1832; Richter 1971, nos 241, 242, 243, 687; Vollenweider 1966, pl. 17.7.

⁴¹ BM no. 1867,0507.389 (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1867-0507-389).

⁴² Spier 1991, p. 93;

⁴³ Sena Chiesa 2009, 94.

⁴⁴ Popović 1989, 55; Milovanović, Andelković Grasar 2017, 173.

⁴⁵ Karaglou 2018, 22.

⁴⁶ Nr. 87.AN.24 Getty Museum (<https://www.getty.edu/art/collection/objects/12867/unknown-maker-cameo-gem-with-perseus-holding-the-head-of-medusa-set-into-a-ring-roman-25-bc-ad-25/>) sau 1867,0507.383 British Museum (https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1867-0507-383).

⁴⁷ Popović 1989, 12.

⁴⁸ Popović 1989, p. 65.

apropiere. Prin urmare am putea propune, pe baza asemănărilor stilistice ca loc de proveniență, atelierul de la Viminacium⁴⁹.

Cum a ajuns această camee în afara granițelor Imperiului, este una dintre întrebările la care nu avem și probabil că nu vom avea niciodată, un răspuns. Comerț, pradă de război, sau zestre, toate aceste situații sunt plauzibile având în vedere faptul că este vorba despre un obiect prețios, de prestigiu. Mai trebuie menționat faptul că, fiind considerat un obiect important, sexul posesorului nu este predestinat, în egală măsură, cameea putea fi deținută atât de femei cât și de bărbați.

Concluzii

Cameea din onix cu imaginea Medusei, descoperită la Nichiteni, comuna

Cotușca, face parte din seria gliptică a cameelor cu chipul Gorgonei Medusa, foarte răspândit în perioada secolelor II-IV p. Chr. Pe baza detaliilor stilistice și a analogiilor ea poate fi încadrată cronologic în perioada secolului al III-lea p. Chr., fiind cu siguranță un produs al atelierelor din Imperiu, care funcționau în această perioadă.

Calitățile de a deturna efectul produs de deochi (*evil eye*) asupra purtătorului se pare că supraviețuiesc în conștiința umană până în perioada bizantină⁵⁰ și prin urmare golirea de conținut a motivului se petrece mult mai târziu, însă nu total, așa cum demonstrează folosirea cameelor de acest fel pentru a decora relicvarii sau chiar coroane regale în perioada medievală⁵¹.

Bibliografie / Bibliography

Alicu, Rusu 1974. Alicu D., Rusu A., Câteva reprezentări ale Gorgonei Medusa în Dacia intracarpatică. *Acta Musei Napocensis*, 11: 93-101.

Aparaschivei D. 2018. Some engraved gemstones of Ibida fortress (Tulcea county). În *Archaeological Small Finds and Their Significance. Proceedings of the International Symposium from Deva – Geoagiu Băi, 23rd – 25th of March 2017*, Deva: 91-110.

Bažant J. 2013. Medusa, ancient gems, and the Holy Roman Emperor Charles IV. În *Anodos. Studies of the Ancient World*, 13: 35-50.

Bălăceanu M. 2006. Podoabe în Dacia Romană, Craiova.

Cravinho G. 2018. A Iconografia de Minerva através da glíptica. În Perea Yébenes S., Tomás García J. (eds.), *Glyptós gemas y camafeos greco-romanos: arte, mitologías, creencias*, Madrid-Salamanca: 41-82.

Dimitrova-Milčeva A. 1980. *Antike Gemmen und Kameen aus Archäologischen Nationalmuseum in Sofia*, Sofia.

Gramatopol M. 2011. *Geme și camee din colecția Cabinetului Numismatic al Academiei Române*, Brașov.

Guiraud H. 1988. *Intailles et camées de l'époque romaine en Gaule (Territoire français)*, Paris.

Hamat A., Dinulescu P. 2014. Câteva considerații cu privire la funcționalitatea bijuteriilor reflectate în descoperirile din provincia romană Dacia. În *Drobeta*: 95-108.

Henig M. 1974. A roman cameo from Wakefords Copse, Leigh Park, Havant, Hants. *Proceedings of Hampshire Field Club Archaeol. Society*, 31: 19-21.

Hesiod. Theogony. Perseus Digital Library, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Hes.+Th.+286> (acc. 01. 12. 2020).

Karagloulou K. 2018. *Dangerous Beauty. Medusa in Classical Art*, The Metropolitan Museum of Art, 75/3, New York.

Krug A. 1981. *Antike Gemmen im Römisch-Germanischen Museum Köln, Sonderdruck aus Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 61, Frankfurt.

⁴⁹ Popović 1989, p. 54.

⁵⁰ Henig 1974, 20.

⁵¹ Bažant 2019

- Krug A. 1995.** Römische Gemmen im Rheinischen Landesmuseum Trier. *Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 76, Frankfurt: 159-218.
- Lungu et alii 2012.** Lungu V., Covacef Z., Chera C., *Bijuterii antice din aur din colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța*, Constanța.
- Marshman I. J. 2015.** *Making Your Mark in Britannia. An Investigation into the use of Signet Rings and Intaglios in Roman Britain*, ms., Leicester.
- Milovanović B., Andelković Grasar J. 2017.** Female power that protects: examples of the apotropaic and decorative functions of the Medusa in roman visual culture from the territory of the Central Balkans. În *Starinar*, 67: 167-182.
- Ota R. 2009.** Mythological Scenes from Dacia Province: Perseus Killing Gorgon Medusa and Zeus Seducing Leda. *Pontica*, 42: 459 – 464.
- Ota R. 2020.** *A recently discovered cameo and a few notes on the glyptics from Apulum*, mss.
- Ovid. Metamorphoses.** The Latin Library, <https://www.thelatinlibrary.com/ovid.html> (acc. 01. 12. 2020).
- Păunescu et alii 1976.** Păunescu Al., Șadurschi P., Chirica V., *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, vol. I, București.
- Plantzos D. 1999.** *Hellenistic Engraved Gems*, Oxford.
- Popescu D. 1965.** Săpăturile arheologice din Republica Socialistă România în anul 1964. *SCI-VA*, XVI (3): 587-604.
- Popović I. 1989.** *Les camées romains au Musée National de Beograd*, Beograd.
- Popović I. 2010.** Roman cameos with female busts from Middle and Lower Danube. *Pallas*, 83: 203-224.
- Pseudo-Apollodorus. Bibliothēke.** TheoiText Library <https://www.theoi.com/Text/Apollodorus1.html> (acc. 01.12. 2020).
- Riha E. 1990.** *Der Römische Schmuck aus Augst und Kaiseraugst*, Augst.
- Richter G. 1971.** *Engraved Gems of the Romans – a supplement to the History of Roman Art (The Engraved Gems of the Greeks, Etruscans and Romans) – part II*, London.
- Sena Chiesa G. 2009.** *Cammei ad Aquileia: una prima ricognizione*, in G. Siena Chiesa, E. Galletti, eds., *Aquileia e la glittica di era ellenistica e romana*, 177, Trieste, 2009, 83–99.
- Spier J. 1991.** Two Hellenistic Gems Rediscovered. *Antike Kunst*, 34 (2): 91 – 96.
- Spier J. 1992.** *Ancient Gems and Finger Rings. Catalogue of the Collections of the J. Paul Getty Museum*, Malibu.
- Șovan O. L. 2001.** Meduza de la Nichiteni. *Forum Cultural*, Direcția pentru Cultură Botoșani, I (2), Botoșani: 7-8.
- Șovan O. L. 2011.** Necropola din secolele IV-V de la Nichiteni (com. Coțușca, jud. Botoșani). În *Acta Musei Tutovensensis*, 6: 61-66.
- Teodor D. Gh. 1974.** Descoperiri arheologice din sec. VI-XI e.n. în județul Botoșani. *Din trecutul județului Botoșani*, I, Botoșani: 101-114.
- Teodor D. Gh. 1997.** *Descoperiri arheologice și numismatice la est de Carpați în secolele V-XI*, București.
- Timofan A. 2018.** Fascinanta Medusa. Timofan A. (ed.), *Pantheon 3D. I. Mituri Greco-romane*, Cluj- Napoca: 59-66.
- Țeposu-David L. 1960.** Gemele și cameele din muzeul de arheologie de la Cluj. Macrea M. (ed.), *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București: 525-534.
- Vollenweider M.-L. 1966.** *Die Steinschneidekunst und ihre Künstler in spätrepublikanischer und augusteischer Zeit*, Baden-Baden, 1966.
- Walters H. B. 1926.** *Catalogue of the Engraved Gems and Cameos Greek, Etruscan and Roman in the British Museum*, London, 1926.
- Zaharia N. 1961.** Descoperiri paleolitice în Moldova efectuate între anii 1952 și 1957. *Arheologia Moldovei*, I: 11-42.
- Zaharia et alii 1970.** Zaharia N., Petrescu-Dîmbovița M., Zaharia E., *Așezări din Moldova (de la paleolitic până în secolul al XVIII-lea)*, București.
- Zaharia N., Zaharia E. 1974.** Contribuții privind rezultatele unor cercetări arheologice în Câmpia Jijiei Superioare din jud. Botoșani. *Din trecutul județului Botoșani*, I, Botoșani: 135-156.

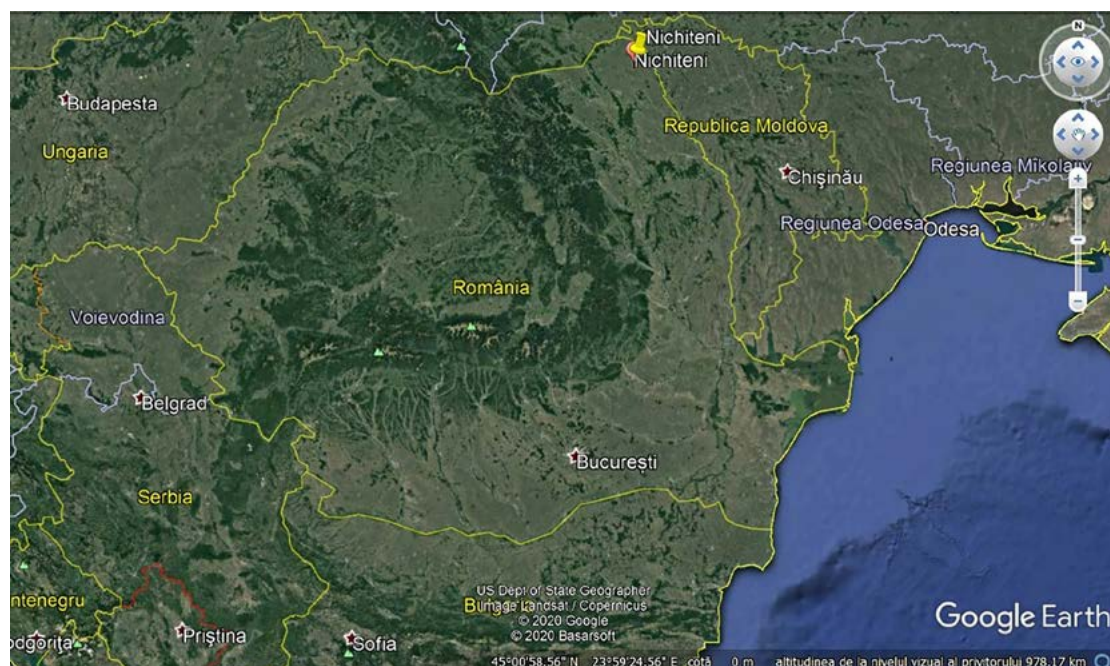

Fig. 1 Harta României cu localizarea satului Nichiteni, comuna Cotușca, jud. Botoșani.

Fig. 1 The map of Romania with Nichiteni village,
Cotușca commune, Botoșani County-location detail.

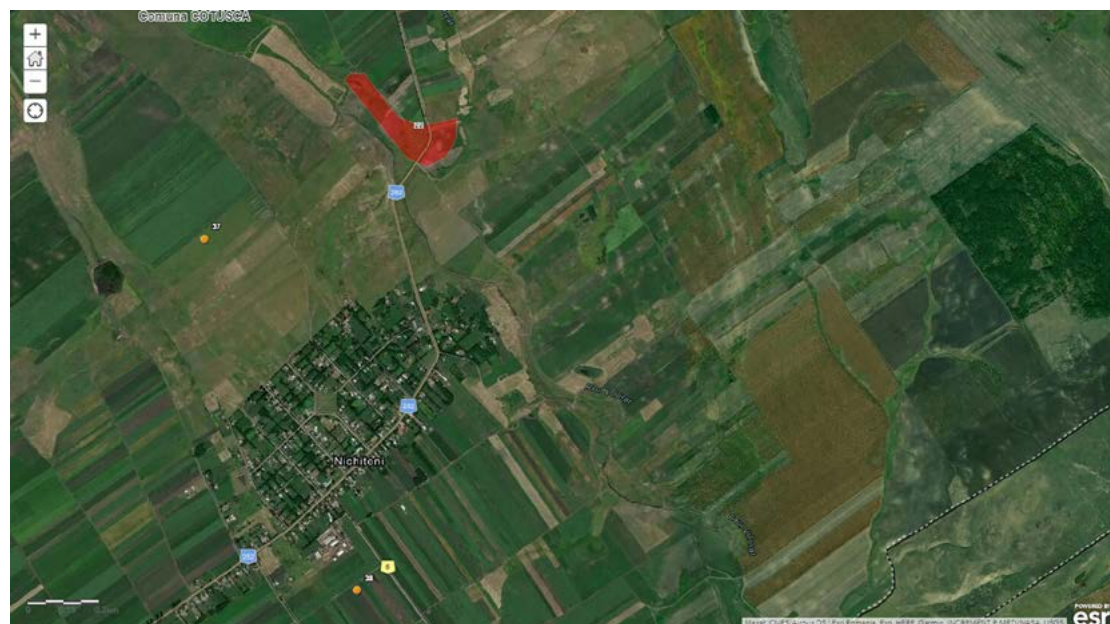

Fig. 2 Hartă cu amplasamentul necropolei de sec. IV-V de la Nichiteni, comuna Cotușca.

Fig. 2 The map with the placement of necropolis from Nichiteni village, Cotușca commune.

Fig. 3 Cameea romană descoperită la Nichiteni, comuna Cotușca, fotografie Adela Kovács.

Fig. 3 The Roman cameo from Nichiteni village, Cotușca commune, photography by Adela Kovács.

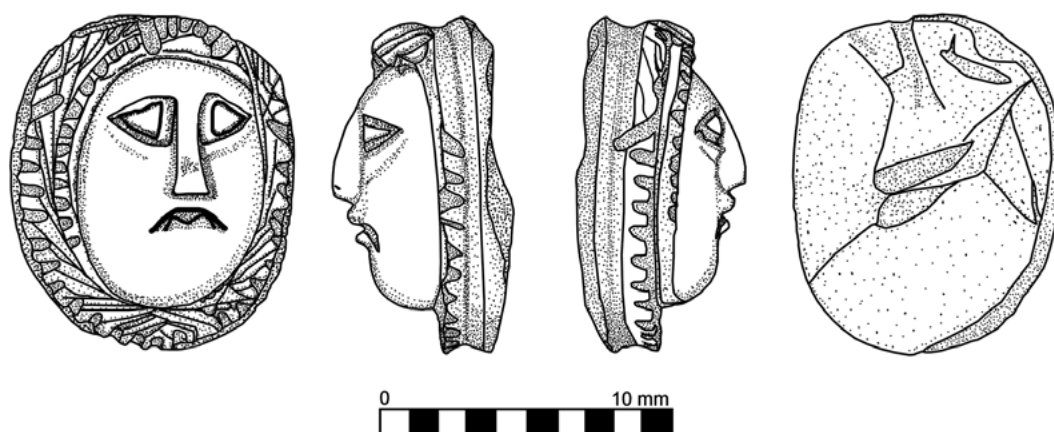

Fig. 4 Cameea romană de la Nichiteni, comuna Cotușca, desen de Adela Kovács.

Fig. 4 The Roman cameo from Nichiteni village, Cotușca commune, drawing by Adela Kovács.

Fig. 5 Cameea romană de la Nichiteni, comuna Cotușca.

Detalii, fotografie de Adela Kovács.

Fig. 5 The roman cameo from Nichiteni village, Cotușca commune.

Details, photography by Adela Kovács

Preliminary Report about the Investigation in the Énlaka/Inlaceni castellum in 2019

Raport preliminar asupra investigațiilor din castrul de la Énlaka/Inlaceni din 2019

Zs. Visy¹

Cuvinte cheie: *Dacia superior, limes roman, Inlaceni, castru, castru cu zid de piatră*

Keywords: *Dacia superior, Roman limes, Inlaceni, castellum, stone fort*

ABSTRACT

The investigation of the Roman military site at Énlaka/Inlaceni goes back to one and a half century. Following the full geophysical investigation of the fort and the bigger part of the vicus at Inlaceni/Énlaka in 2016 the excavation could be started in 2019 on the basis of a five years' research plan of the fort. This year the eastern wall and the area of the south gate could be excavated. It could be proved that the preliminary evaluation of the geophysical investigation needs a correction. The outer line proved to be a runoff ditch, the inner line the via sagularis of the stone fort. Only the middle, maybe double stone line could be interpreted as wall of the fort. They are the earlier and later phase of the stone fort. In lack of datable finds they could be erected in the middle and in the second half of the 2nd century AD.

The investigation of the Roman military site at Énlaka goes back to one and a half century. The first scientific description is to be thanked to I. Paulovics², and excavations have been executed by Z. Székely³ and M. Macrea⁴. A monographic evaluation was prepared by M. Gudea⁵, and the latest summary by A. Popa and his team⁶. With the support of Professor Friedrich Lüth, Zentrale des Deutschen Archäologischen Instituts in Berlin für Kulturgüterschutz und Site Management,

Rainer Komp and Ingo Petri, fellows of the German Archaeological Institute, could carry out the full geophysical investigation of the fort and the bigger part of the vicus at Inlaceni/Énlaka in 2016⁷. The extension of the area measured was 11 ha, bigger than that of the previous one⁸. The investigation could be extended also to parts of the fort that could not be measured earlier, and also the difference in the sensitivity of the equipment between the two campaigns is relevant. According to R. Komp the fort had at least two main periods. The earliest earth and timber fort could not be identified, but it was followed by a stone fort that had two main

¹ Professor emeritus der Universität Pécs, Department of Archaeology. visy.zsolt@pte.hu

² Paulovics 1944.

³ Székely 1946, 39-43; Székely 1956, 31-40; Székely 1961, 185-186.

⁴ Macrea et alii 1951, 285-311; Macrea 1960, 339-352.

⁵ Gudea 1979, 149-273; Gudea 1997, 59-60.

⁶ Popa et alii 2010, 110-112.

⁷ Multi-sensor geomagnetic survey system Magneto MX v2 manufactured by Sensys GmbH.

⁸ Gudea 1997, 60; Popa et alii 2010, 101-128.

phases β and γ . The outer fort with loose stone signs is the fort α that could be the earliest⁹. The extensions are as follows:

stone fort α : 167-171 x 160-177 m
 stone fort β : 150-155 x 148-158 m
 stone fort γ : 140-143 x 143-153 m.

This interpretation of R. Komp was taken over by me in my preliminary report on the 2016 investigation¹⁰ as a probable solution, although the earlier investigations brought other periodization: one earth- and rampart fort and a stone fort, with periodic restoration¹¹. The outer stone fort α with different measures had not been identified. Following, the main task of the 2019 research was to clarify the situation, to take a final decision about the periods of the fort at Énlaka. The best place to do it was the Eastern front of the fort in the territory in the *decumana dextra* quarter. The three defence lines as given on the geophysical map could be cut through with a one 40 m long and 2 m wide trench (A – B in fig. 1). The other investigation of the three main periods took place in the area of the *porta principalis sinistra* as given in the map. The 20 m long and 1 m wide trench (C-D in Fig. 1) could be partially investigated.

The coordinates of the North ends of the section are as follow (fig. 1):

UTM	Y		X
A	5143411,63		355474,88
B	5143420,46		355513,95

⁹ Komp 2017, 249-258. Visy, 2017, 252-253.

¹⁰ Visy 2017, 229-248.

¹¹ The excavations of Z. Székely, Székely 1956; See Also Gudea 1997, Marcu 2009.

Stereo 70	X	Y
A	509286.043	547688.202
B	509324.906	547696.753

UTM	Y	X
C	5143291,5	355419
D	5143262,4	355425

Stereo 70	X	Y
C	509233.255	547565.445
D	509239.989	547536.508

The excavation has been carried out by Hungarian and Romanian colleagues and students in August 2019¹².

I. Section A-B (Fig. 2)

The supposed stone fort α was excavated in the Eastern part of the section. Under the 50-60 cm deep upper earth layer appeared the yellowish organic clay level. Three objects could be observed. Two pits in the eastern end of the section, only partially inside. Beside some stones debris they were empty. West from them, a ditch could be observed that ran in North-South direction in the line where the wall of the stone fort α had been given, but after its excavation it proved not to be a *vallum* of a fort. Its direction and width was not regular, and it was very shallow. However, it was of Roman origin, because a *tegula* fragment was found in its dark fill material. As it could not be a

¹² The Scientific consultants were S. Cocis, Sz. Pánczél and K. Sidó. The finds and the documentation were given the Molnár I. Museum in Cristuru Secuiesc/Székelykeresztúr. The excavation possessed the permission of the Ministerul Culturii si Identitatii Nationale, Directia Patrimoniu Cultural (Nr. 88/06.05/2019) and has been financed by the *Corpus limitum imperii Romani* International Academic Research Centre at the University of Pécs. For several days also M. Szabó (University of Pécs, Aerial Archaeological Archive) and I. G. Farkas (CLIR Centre) and K. Sidó archaeologists joined the team. The author expresses his thanks for their support and to the students at different universities and institutes in Hungary and Romania for their work: D. Kovács, M. Kántor, K. Szabó, P. Pillér, Á. Morvay, S. Deák (pensionist); M. Galambos, M. Mocsári, J. Heissler, O. Szilágyi, B. Tököllyi).

fort ditch, the plausible solution is that it served as a runoff ditch in order to divert the water away that came from the above hillside towards the *decumana* front of the fort (Fig. 3-6).

However, the question of *castellum* α (see map) is not fully solved with this statement, because it was represented on the geophysical map in its totality. All the four gates with big gate towers are drawn, but it is almost impossible for an early fort that it could have had protruding gate towers like here the *porta decumana*. It is also a general phenomenon that – when troops of similar strength changed each other – the earlier fort is less than the later one or identical in size with it. Such a *castellum* could be found during the previous excavation, and it could be identified also in the new geophysical measurement as *castellum* γ. The existence of an earlier, bigger fort cannot be excluded, but not with protruding *decumana* gate towers like given in the map, and not with a ditch that cannot be accepted as a fort ditch. It means that stone fort α has to be deleted from the possible forts at Énlaka.

In addition, the existence of the *castellum* δ is questionable. A kind of a wide stone package could be observed both by A. Popa and R. Komp in long sections inside the fort, in different distance from the wall, not fully parallel with it¹³. We have excavated it in the western part of the AB section, in the place where it was mapped in the geophysical map (Fig. 7-8). However, instead to find a wall and a ditch only a 3 m wide stone package was found 30 cm under the surface. The first possibility is to see the *via sagularis* in it. Its direction is almost the same as that of the two side gates and the *via principalis*. The question is, whether the stone layer served as the basement of the earth rampart of a fort or it was the *via sagularis*. Regarding its

thickness and irregular distance from the wall Komp declined to evaluate it as an earlier fort, possibly element of the early earth-and-timber fort¹⁴. It could be observed on the northern and eastern side in the geophysical map, and only partially on the western and southern ones.

The stones lay in loose order, there was no connection between them. Among the stones here and there mortar pieces could be found. After its documentation, the mainly loose stones without any connection were partly taken out, and it was cut through in a 60 cm wide section. It could be observed that the stone surface had only one layer and was not more than 40 cm wide. Under this layer untouched geological clay layer was found. No trace of a ditch could be found on the eastern side of it (Fig. 9).

A plausible solution would be to identify it with the *via sagularis*, but it is not easy. If so, pebbles and little stone pieces should have been found among the stones which was however not the case. Although according to its width it could be accepted as the *via sagularis* of *castellum* β, but its direction not exactly, because it doesn't run always parallel with the wall of the stone fort. R. Komp identified a building near the eastern wall of the fort, south of the *via decumana*¹⁵. According to his interpretation it is probable that the stone level ran under this building. It means that it was made earlier than the building, and R. Komp proposed that this stone layer represents the earliest phase of the fort. However, it is almost impossible that a building could have been built tight to the *agger*. Such solutions were applied in the limes fortifications only in the 4th century, as this *castellum* together with Dacia was already abandoned. Accordingly this building cannot be taken

¹³ Popa et alii 2010, 112, fig. 15; Komp 2016, 253.

¹⁴ Komp 253 proposed that it was either the *Via sagularis* or part of the earlier earth-and-timber fort.

¹⁵ Komp 254.

into consideration in the question of the interpretation of the stone layer.

Its interpretation as a stone fundament for the earth rampart of fort δ , which occurred in the Roman military praxis¹⁶, would be possible, but the lack of a ditch on its outer side is against it. The only possibility is then to assume that this stone package served as the *via sagularis* of the stone fort *castellum* γ . The existence of „*castellum* δ ” and the existence of its gate towers as given in the map, can be excluded. It means that the stone fort δ has to be deleted from the possible forts at Énlaka.

In the western end of the AB section a pit could be partly unearthed. Its loose filling material contained several ceramics and also some iron fragments, among other some shoe nails¹⁷.

In the middle part of the AB section the wall of the stone fort γ and its ditch could be identified and excavated. The big blocks of the wall were partially found in their original placing so high that they were regularly carved at ploughing. The wall was 160 cm wide (Fig. 10).

On the outer side of the wall big rectangular blocks were laid, also the inner face of the wall was equipped with bigger blocks, while in the inner part of the wall also smaller, not regular stones were put. In the western side of the wall some traces gave a hint to assume the existence of the *agger*. Small stones pieces and pebbles represented this layer. It was 4 m wide and its western side lay deeper than the eastern one at the wall (Fig. 11).

Near to the eastern side of the wall a layer full of mortar and little stone pieces could be identified. This mortar had a yellowish colour, different from the one of the wall. Although it was not possible to make an extensive work to find its exact measurements without destroying the wall, it surely belonged to the earlier the

stone fort β , as it is represented on the geological map. Seemingly, its stone material was taken out and used during the building of the fort γ (Fig. 12).

The wall could stand for a long time, because its big stone slabs lay not in the deepest part of the ditch but higher, and also in the upper level of the ditch near the wall. The axe of the ditch proved to be 4,6 m from the outer face of the wall. It had a depth of 175 cm from the present surface. It was cut in V-form, but during its regular cleaning the sharp V form changed its form for a slight U-shape. The eastern side of the ditch is steeper than the western one. The finds from the ditch are very scarce. Apart from little ceramic pieces and tile fragments there were no finds in the ditch. Its dark black material gives a hint that its filling was a long process (Fig. 13-14).

II. Section C-D (Fig. 15)

The other place of activity was at the southern side of the fort, in the line of the western gate towers of the fort. The side gates of the stone forts are in different distances from the eastern corners: 75 m on the northern and 80 m on the southern side¹⁸. This section was planned to be 30 x 2 m, but because of the shortage of time it could not be fully excavated. It could be investigated in a length of 15 m in a width of 1 m. A 2 m wide section could be opened only in its southern part, but not fully excavated (Fig. 16).

The archaeological find was the western tower of the *porta principalis sinistra* of the fort γ . The section went through its axe; therefore, the northern 3 m long part of the section was totally empty from any remains. It could be identified as the inner

¹⁶ Breeze 2006, 71-75.

¹⁷ The finds will be evaluated by K. Sidó.

¹⁸ It is to be assumed that the mapping of the U-form wall in front of the *principia* is not right (Komp 254), because no other line with the same orientation is visible on the geological map. This wall could be belonging the *principia* that circled the courtyard. If this conjecture will be proven, the full *principia* can be reconstructed.

part of the tower or as the northern outer territory. South of it, however, the wall of the tower was found and identified. It proved to be 3 m wide and had more splits. The surface of the wall proved to be quite compact but being near to the surface the agricultural work harmed it. In the southern part of the section layers full of stone pieces and mortar were excavated. The wall of the tower split in more lines, and they prove that the tower has slipped down to the South¹⁹. This phenomenon provides an explanation to the fact that this gate and the adjoining wall has a curve in their line, which could be clearly not built in this form. The clay sub-soil provides a slippery bottom, and here, where there is a steep surface also in the present time, the wall could move together with the gate towers. The same process can be assumed also in the south-eastern corner of the fort (Fig. 17-18).

The excavation of the C-D section could not be finished, the work will be continued later.

Only few finds came to light. The section A-B provided only some ceramics and iron shoe nails, almost all of them were found in the pit in the far western end of the section. Some interest finds were found, however, in the section C-D. Apart from ceramics a great number of pieces of *tegulae* and *imbrices* became known. There were found also two stamped ones of the *coh(ortis) IIII Hisp(anorum)*²⁰ (fig. 19), and a third century bronze broch (fig. 20). It is supposed that the first garrison of the earth-and-timber fort had been the *cohors VIII Raetorum c(ivium) R(omanorum) equitata*²¹, while the builder and the garrison of the stone fort γ, built in the middle of the 2nd century AD, was the *cohors IIII Hispanorum equitata*²². In the building of the military bath²³ of the fort the *cohors prima Alpinorum* took part²⁴, but this unit was stationed in the fort at Sărățeni. The *cohors IIII Hispanorum equitata* was then the garrison of the fort at Inlăceni from the middle of the 2nd century until the end of the Roman occupation.

Bibliography / Bibliografie

Ardevan R., 2018. Einige Inschriften aus Inlăceni (Dakien). D. Boteva-Boyanova, P. Delev, J. Tzvetkova (eds.), *JUBILAEUS VII Society, Kings, Gods. In memoriam Professoris Margaritae Tachevae*. Sofia: 533-542.

Breeze D. J. 2006. *The Antonine Wall*. Edinburgh.

Gudea N. 1979. Castrul roman de la Inlăceni (Încercare de monografi e). *Acta Mus. Porolissensis* 3: 149-273.

Gudea N., 1997. *Der dakische Limes. Materialien zu seiner Geschichte*. JRGZM, 44, *1-*113 (separatum).

Komp R. 2017. Preliminary Field Report on a Geomagnetic Survey of a Roman Auxiliary Camp in the Community of Inlăceni/Énlaka, Romania, 17.10. - 20.10.2016. *Ephemeris Napocensis XXIV*: 249-258.

Macrea M., Buzdugan L., Ferenczi G., Horedt K., Popescu I., Russu, I. I. 1951. Despre rezultatele cercetărilor întreprinse de șantierul arheologic Sf. Gheorghe – Brețcu. *SCIV* 1: 285-311.

Macrea M., 1957. Apărarea graniței de vest și nord-vest a Daciei pe timpul împăratului Caracalla. *SCIV* 8: 285-311.

²⁰ To the auxiliary army of Dacia see Petolescu 2002, to the *cohors IIII Hispanorum equitata* Ardevan 2018, 533-542.

²¹ Macrea 1960, 343.

²² Gudea 1979, 170-174.

²³ Gudea 1979, 157-170.

²⁴ Székely 1956, 41; Gudea 1979, 157-170.

¹⁹ Gudea 1979, 149 gave the same explanation, while Komp 2017, 252 thinks that it was constructed intentionally this way.

Macrea M., 1960. Garnizoanele Cohortei VIII Raetorum în Dacia. In: *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*. Bucureşti: 339–352.

Marcu F., 2009. *The internal planning of Roman Forts of Dacia*. Cluj-Napoca.

Pánczél Sz., Szabó M., Visy Zs. 2011. Dacia superior keleti határának régészeti kutatása. In: Visy Zs., Szabó M., Priskin A., Lóki R. (szerk./eds): *Danube limes project archaeological research between 2008-2011. Report on the research carried out by the research team of the Department of Archaeology*. Pécs: 173–180.

Paulovics I., 1944. *Dacia keleti határvonala és az úgynevezett „dák”-ezüstkincsek kérdése*. Kolozsvár.

Petolescu C. C. 2002. *Auxilia Daciae. Contributie la istoria militară a Daciei romane*. Bucureşti.

Popa A., Cociş S., Klein Ch., Gaiu C., Man N. 2010. Geophysikalische Prospektionen in Ostsiebenbürgen. Ein Deutsch-Rumänisch-Moldau-

sches Forschungsprojekt an der Ostgrenze der Römischen Provinz Dacia. *Ephemeris Napocensis* XX: 101–128.

Szabó M. 2009. Dacia superior keleti határának légitérészeti kutatása. *Molnár István Múzeum kutatásai 1*, Székelykeresztúr: 117–122.

Székely Z. 1946. *Jegyzetek Dacia történetéhez, Notices sur l'histoire de la Dacie*. Újabb régészeti kutatások Énlakán: 39–43.

Székely Z. 1956. Raport despre cercetările arheologice executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe între anii 1945-1953. *Almanah 1879-1954*. Tîrgu Mureş: 7–47.

Visy Zs. 2009. Régészeti kutatások Dacia superior keleti határán. *Molnár István Múzeum Kiadványai 1*: 107–15.

Visy Zs. 2017. Inlăceni/Énlaka during the Roman period. *Ephemeris Napocensis* XXIV: 229-248.

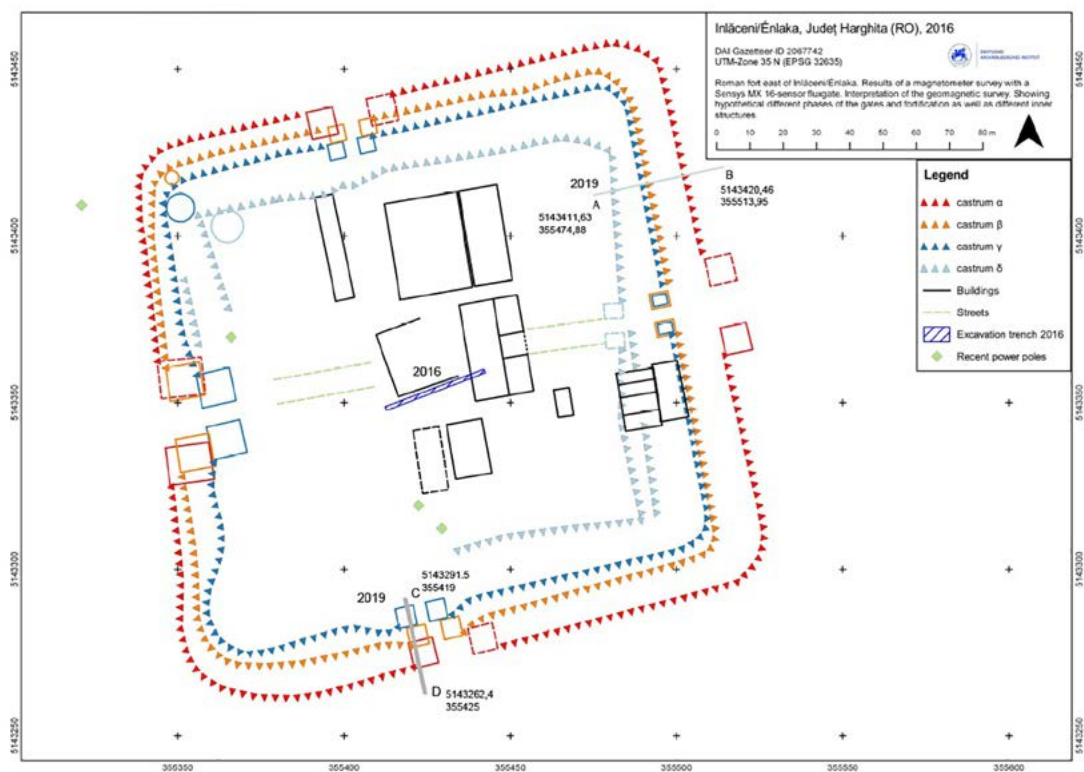

Fig. 1 Sections AB and CD of the 2019 excavation with the indication of the 2019 sections.

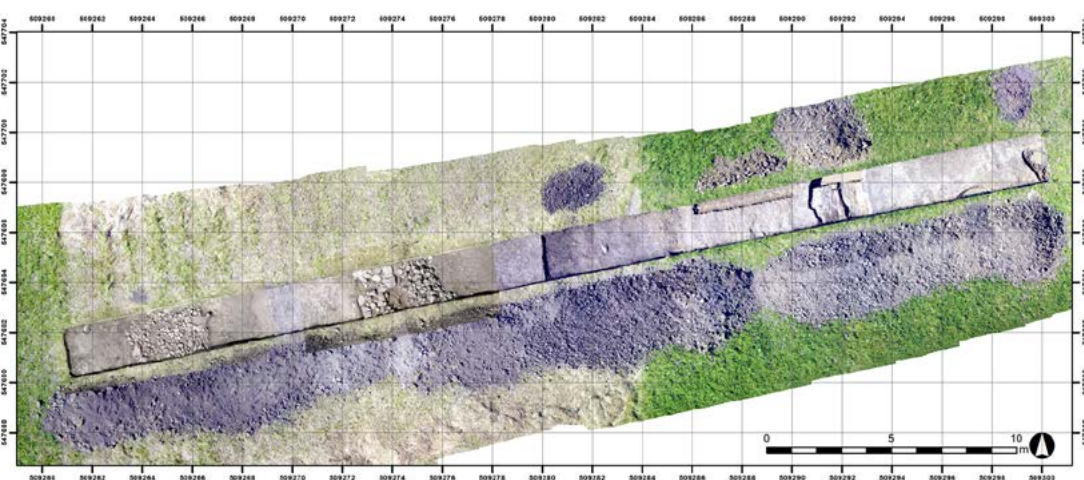

Fig. 2 Photogrammetric representation of the A-B Section.

Fig. 3-4 Runoff ditch.

Fossa I South profile

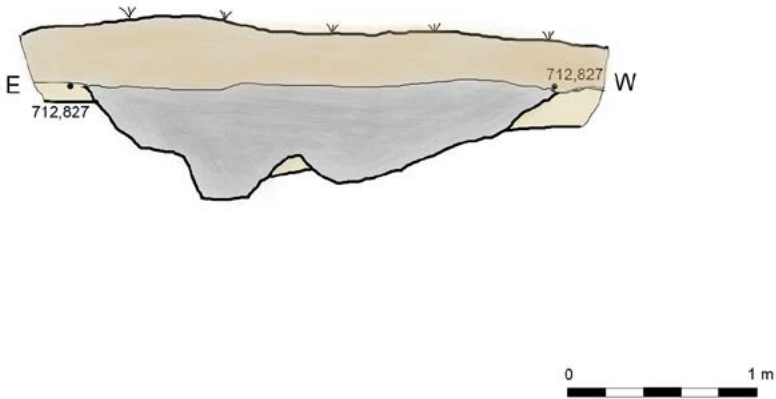

Fig. 5 The south profile of the runoff ditch.

Fossa I North profile

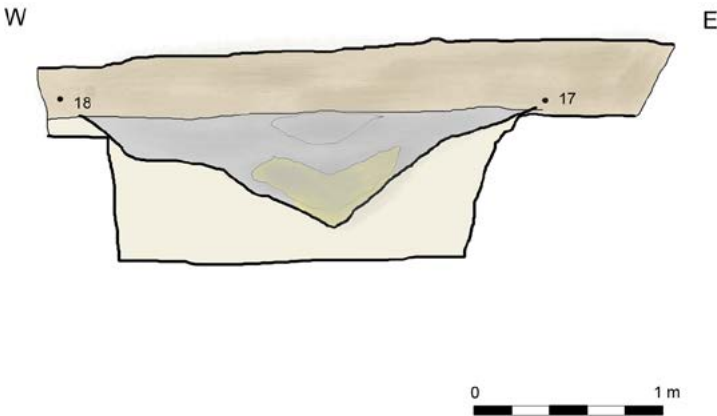

Fig. 6 North profile of the runoff ditch.

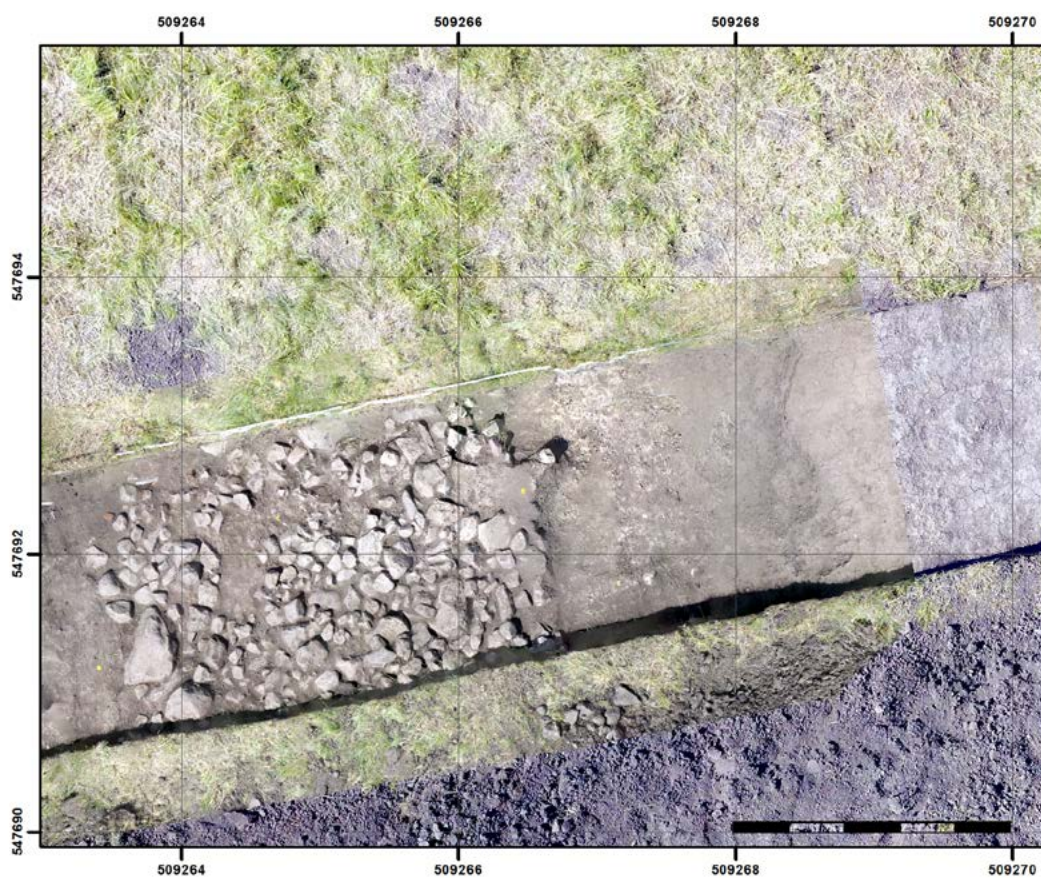

Fig. 7-8 Stone package „castellum δ ” – via sagularis.

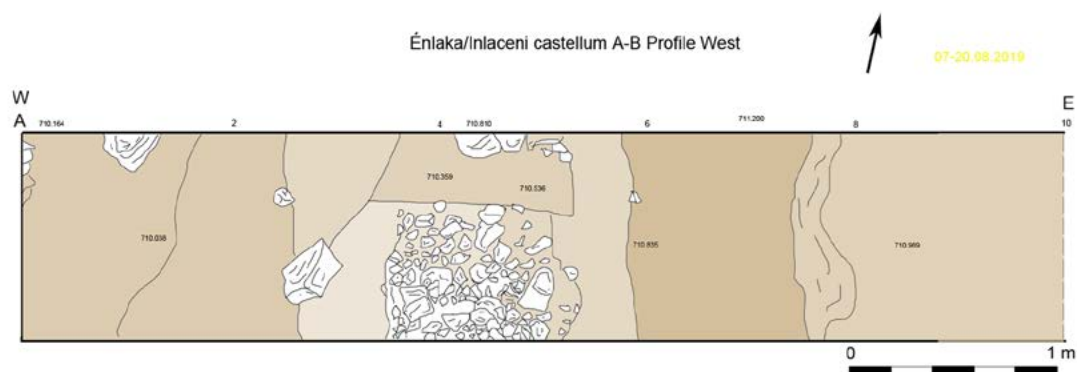

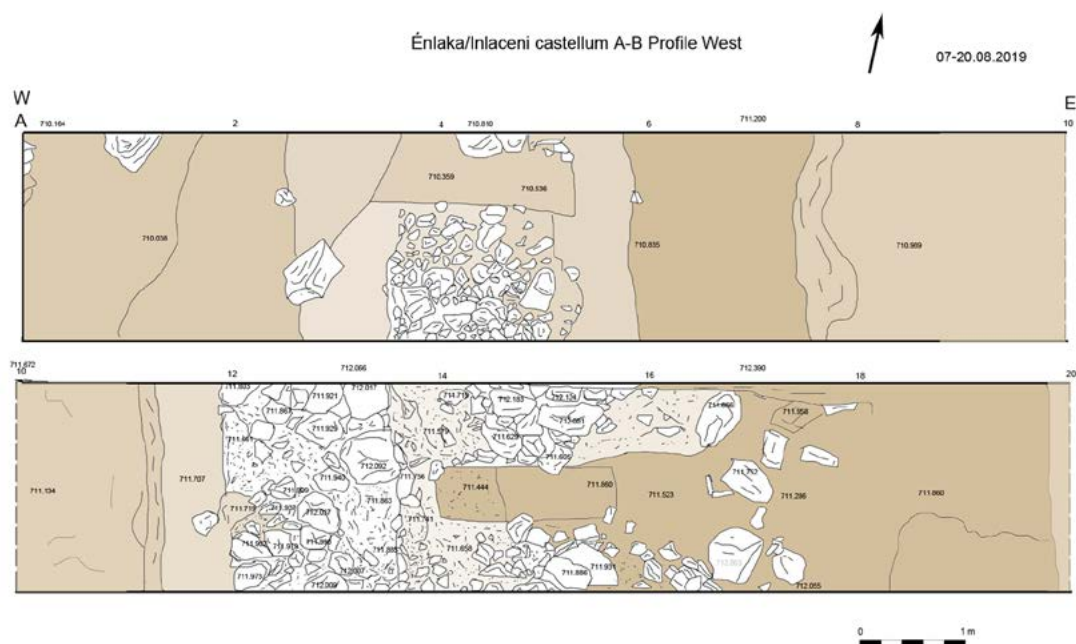
Fig. 9 Stone package „castellum δ ” – via sagularis.

Fig. 10 castella γ and β

Fig. 11 *Castellum γ and the place of the earth rampart.*

Figs. 12 „castellum δ” via sagularis, castellum γ and β.

Fig. 13 *The northern profile of the fossa of the castellum γ.*

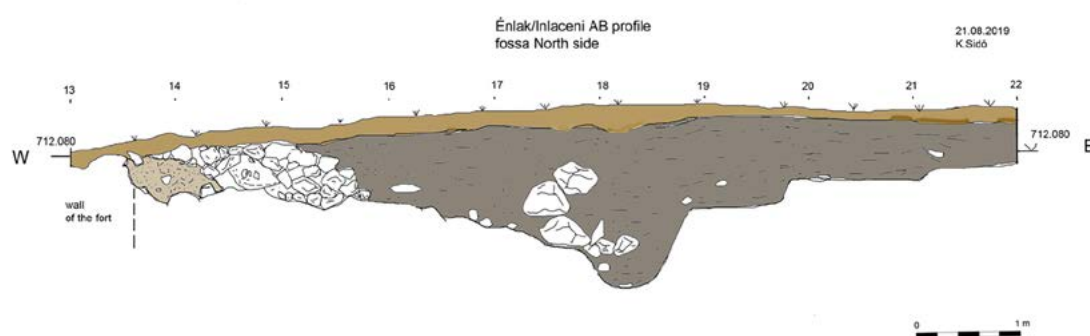
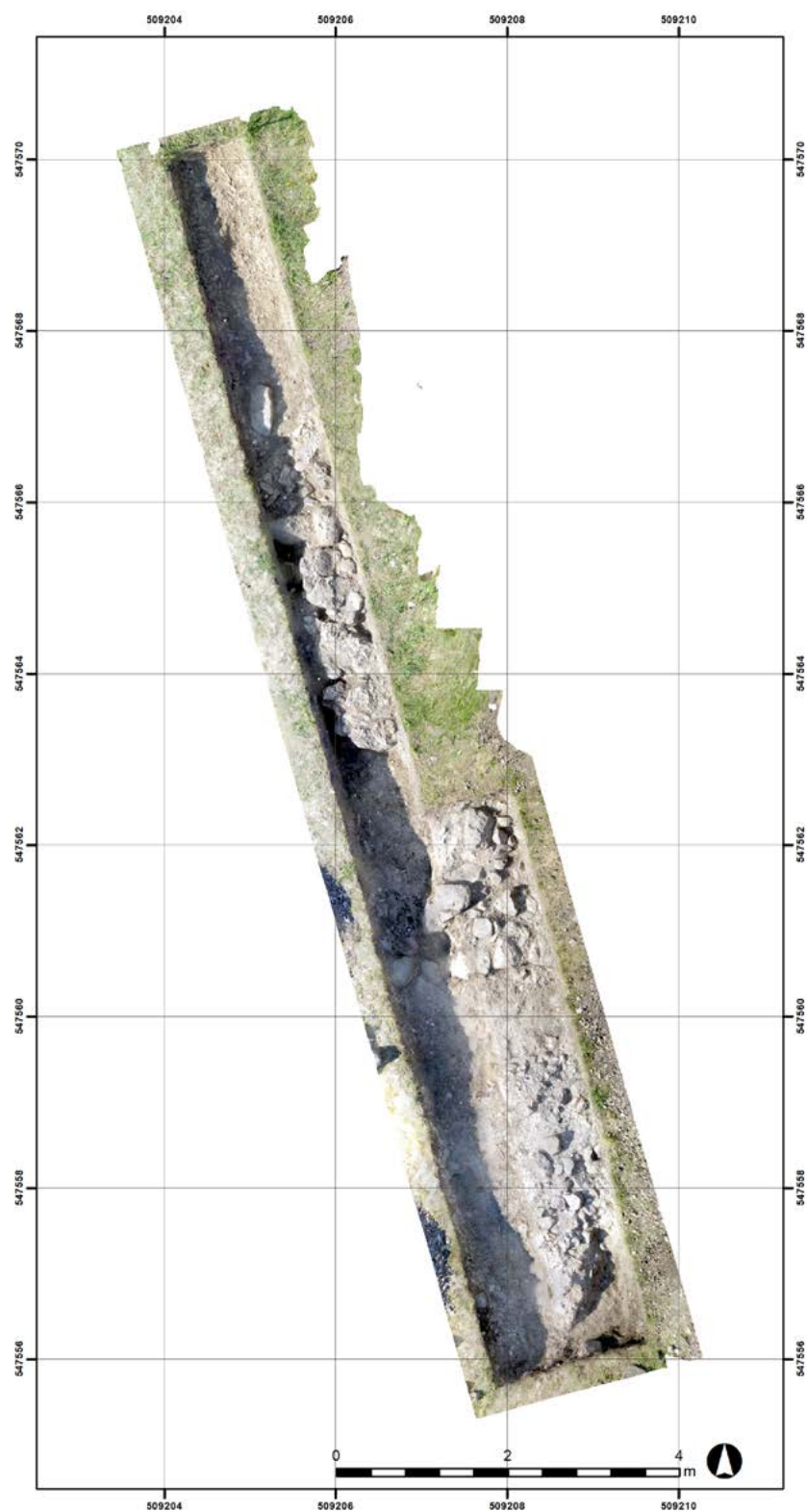

Fig. 14 *The northern profile of the fossa of the castellum γ.*

Figs. 15 The photogrammetric representation of Profile C-D.

Fig. 16 Broken wall of the tower *porta principalis sinistra*.

Fig. 17 Remains of the *porta principalis sinistra* in the Section C-D.

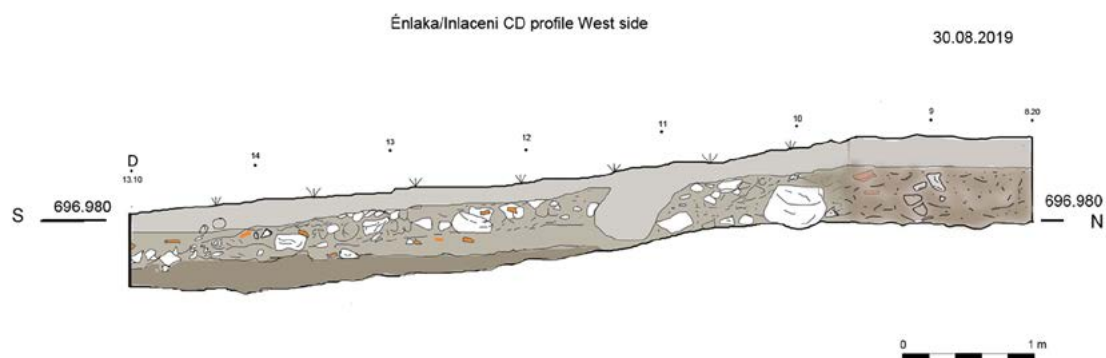

Fig. 18 The western profile of Section C-D.

Fig. 19 Fragment of an imbrex with the stamp of [co]h(ors) IIII Hisp(anorum), C-D section 1st level.

Fig. 20 *Bronze bolt fibula, C-D section 1st level.*

Cercetarea magnetometrică în situl de epocă romană de la „Fântâna Seacă” (localitatea Slava Rusă, jud. Tulcea)

The magnetometric survey of Roman period site ‘Fântâna Seacă’ (Slava Rusă, Tulcea County)

Alexandru Popa¹

Sergiu Musteață²

Mihaela Iacob³

Ștefan Honcu⁴

Lucian Munteanu⁵

Cuvinte cheie: Dobrogea; Ibida, epoca romană, așezare rurală, magnetometrie.

Keywords: Dobruja; Ibida, Roman period, rural settlement, magnetometry.

ABSTRACT

Previous field research at the „Fântâna Seacă” site, in the territory of the ancient city of Ibida, led to the discovery of a Roman settlement. Over the years, systematic archaeological excavations have been carried out, which are currently accompanied by geophysical research. Through the scientific approach presented in this research report, we aimed to highlight the structure of the site, using the magnetometric method. Judging by the identified magnetic anomalies, we can talk about an important number of archaeological complexes arranged in different researched areas of the settlement. Within these measurements, the site boundaries could not be observed.

Introducere

Așezarea rurală din punctul „Fântâna Seacă” se află în teritoriul cetății Ibida, fiind situată la aproximativ doi km spre N de fortificația romano-bizantină. Din punct de vedere geografic, situl este situat într-o vale închisă pe două laturi de pădure (spre N și E) și la câțiva zeci de metri de pârâul Slava, care o mărginește la E (Fig. 1).

Potențialul arheologic al acestei zone a fost semnalat relativ recent, când, în urma lucrărilor agricole, au apărut, la suprafața solului, zone compacte cu piatră fasonată, tegulae și olane romane târzii⁶. Pentru a verifica aceste informații, în anul 2006 au fost inițiate investigații arheologice sistematice, de către George Nuțu (Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea) și Lucian Munteanu (Institutul de Arheologie al Academiei Române, filiala Iași)⁷.

Încă din primii anii de cercetare s-a constatat existența unui nucleu de locuire rurală, din care au fost dezvelite, parțial,

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, alex.popa@mncr.ro.

² Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Arheologie, sergiu_musteata@yahoo.com.

³ Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului, București, iacobm9@yahoo.com

⁴ Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Arheologie, stefanHoncu@yahoo.com.

⁵ Academia Română, Filiala Iași, Institutul de Arheologie, lucanas2000@yahoo.com.

⁶ Nuțu et alii 2008, 284-285

⁷ Munteanu, Nuțu 2007, 341-342

câteva edificii, care se presupunea că ar fi avut o funcționalitate agricolă⁸. Acestea au fost datate în cursul veacului al IV-lea p. Chr., fiind identificate două faze distincte de utilizare a lor⁹. Campaniile ulterioare au oferit informații importante despre unul dintre aceste edificii (E1). S-a stabilit faptul că acesta era format din două compartimente, unul fiind destinat activităților agricole, iar celălalt reprezentând spațiul de locuire al proprietarilor¹⁰. În această ultimă parte a clădirii a fost descoperit un tezaur monetar, ce conținea 40 de piese din bronz, precum și o fibulă de tip „Zwiebelknopffibel” - Keller/Pröttel 3/4B¹¹. Acest gen de accesorii vestimentare erau folosite, mai ales, în rândul militarilor și al aparatului administrativ¹². Ulterior, în aceeași zonă, au mai fost descoperite și alte artefacte ce pot fi puse pe seama prezenței militare și administrative în teritoriul rural al cetății.

După o scurtă pauză, cercetările în acest punct au fost reluate în anul 2013, de către Ștefan Honcu (Institutul de Arheologie al Academiei Române, filiala Iași) și Lucian Munteanu. La o distanță de cca. 100 m față de aria cercetată anterior (denumită, convențional, „punctul A”), spre N-E, a fost deschisă o nouă suprafață („punctul B”), care, din punct de vedere topografic, ține de aceeași zonă¹³. Scopul urmărit era acela de a stabili limita de E a nucleului de locuire cercetat în această zonă. Cu această ocazie a fost identificată o nouă clădire (E 1), de dimensiuni considerabile. Ea prezintă similitudini funcționale și cronologice evidente cu edificiul descoperit în campaniile anterioare. Singurul nivel de locuire al acesteia, cu două faze de utilizare, se datează în cursul secolului al IV-lea p. Chr.¹⁴.

Din inventarul acestei locuințe au fost recuperate un umbo de scut¹⁵, numeroase recipiente ceramice, monede și fragmente de geam¹⁶.

Pe parcursul perioadei de după descoperire, echipa de cercetare a încercat pregătirea documentației necesare clasării sitului și scoaterii terenului din circuitul agricol. În aceste condiții, a apărut nevoia unor cercetări non-invazive, care să răspundă la principalele întrebări despre limitele și compartimentarea interioară a așezării de la „Fântâna Seacă”. Luând în considerare evoluția pozitivă a aplicațiilor magnetometrice, dezvoltate în ultimii ani în cadrul proiectelor noastre de cercetare non-invazivă, am demarat o asemenea verificare în imediata apropiere a orașului antic Ibida (Fig. 1).

Metoda de cercetare

Pentru cartarea anomaliilor magnetice din situl de la „Fântâna Seacă” s-a folosit o instalație compusă din cinci sonde „Fluxgate”, destinate măsurării gradientului vertical al câmpului magnetic terestru. Sondele au fost dispuse pe un suport mobil non-magnetic. Distanța dintre ele este de 0,50 m, așa încât măsurătorile s-au efectuat în fâșii de 2,50 m lățime. Distanța dintre punctele măsurate de fiecare sondă pe direcția mișcării a fost de 0,05 m. Sondele magnetometrice de acest tip măsoară componenta verticală a câmpului magnetic cu o marjă de eroare de circa 0,1-0,5 nT. Măsurările s-au efectuat în perimetre rectangulare, care au fost georeferențiate cu ajutorul unui GPS geodezic. Utilizându-se semnalul de corecție în timp real ROMPOS, acest sistem ne-a oferit o precizie 2-4 cm. Datele topografice achiziționate au fost stocate folosindu-se sistemul național de proiecție „Stereo 1970”. Datele achiziționate cu ajutorul echipamentului magnetometric au fost interpolate prin algoritmul „patrulaterului bi-linear” și ulte-

⁸ Nuțu et alii 2008, 285.

⁹ Nuțu et alii 2010, 176.

¹⁰ Iacob et alii 2013, 121.

¹¹ Iacob et alii 2013, 120.

¹² Iacob et alii 2013, 121.

¹³ Honcu et alii 2014, 124.

¹⁴ Honcu et alii 2014, 124.

¹⁵ Honcu et alii 2015, 83; Honcu, Munteanu 2019.

¹⁶ Honcu et alii 83.

rior compensate prin intermediul algoritmului „median”-ului. Rezultatele interpolării datelor au fost procesate sub formă de plan în tonuri de gri. Valorile mici, corespunzătoare unei magnetizări mai scăzute a suprafeței investigate, sunt reprezentate în tonuri mai deschise de culoare, cele ridicate – în tonuri mai întunecate.

Pentru atingerea obiectivelor demersului nostru, am investigat la „Fântâna Seacă” șase perimetre rectangulare, ale căror dimensiuni și configurație au fost adaptate formei terenului și necesității ocolirii unor parcele inaccesibile pentru măsurări (Fig. 2). Procesarea datelor achiziționate pe parcursul măsurătorilor a condus la alcătuirea de hărți magnetometrice pentru fiecare perimetru investigat. Acestea au fost, la rândul lor, asamblate, împreună, într-un plan general, cu ajutorul unei aplicații GIS¹⁷.

Rezultate

În total s-a cercetat o suprafață de cca 18.400 m². Vizualizarea planului de ansamblu realizat în urma cercetărilor efectuate (Fig. 3), permite identificarea mai multor anomalii magnetice, care se deosebesc între ele prin origine și dimensiuni (Fig. 4).

M1. Are forma aproximativ rectangulară cu dimensiunile de circa 10x7 m și valori magnetice cuprinse între -1 și +6 nT. Identificarea în această arie a unei construcții „ușoare”, probabil din lemn și lut ars, pare fi confirmată și prin prezența câtorva anomalii circulare¹⁸, probabil urme de gropi de stâlp.

M2. Reprezintă o aglomerare de anomalii cu dimensiuni între 30 și 90 cm, dislocate în colțul de S-E al perimetrului A1.

M3. Se prezintă ca o aglomerare de cinci anomalii cu valori magnetice pozitive cuprinse între 2 și 6 nT. Dimensiunile acestor anomalii oscilează între 1 și 3 m.

M4. Este anomalie lineară, complex cu valori magnetice negative. Planimetria ei redă o construcție cu dimensiuni de circa 12x7 m, compartimentată în două încăperi separate printr-un perete median. Judecând în baza unor anomalii cu valori magnetice ridicate, putem aprecia că încăperile erau dotate cu instalații de încălzire amplasate în preajma peretelui median. Intrarea în interiorul construcției pare să se fi aflat în partea de V, unde se observă două anomalii asemănătoare cu urmele unor stâlpi masivi.

M5. Prin aceasta am notat o anomalie cu valori puțin pronunțate, din care se remarcă, în primul rând, două anomalii circulare, cu diametrul de cca. 1,30-1,70 m. Alte anomalii asemănătoare par să se profileze în colțul de NE al perimetrului A2.

M6. Este o anomalie rotunjită ca formă și cu diametrul de cca. 1,5-2 m. Spre SE de aceasta se află o aglomerare de anomalii mici, care, privite de ansamblu, pot fi interpretate drept urme arheologice ale aceluiași complex arheologic.

M7. Este aglomerare de anomalii cu valori magnetice semnificative (între -20 și +30 nT). Forma alungită a anomaliilor reflectă și ea contrastul mare al gradientului vertical al câmpului magnetic terestru din M7 față de restul zonele învecinate. Cele patru anomalii magnetice, împreună, acoperă o suprafață de circa 10x5 m, ceea ce ar trebui să corespundă cu suprafața unei construcții din așezare. După toate probabilitățile construcția în cauză a fost amenajată cu mult lut. Probabil arderea intensă a acesteia a generat o sursă puternică de magnetism.

M8. Reprezintă o serie de anomalii circulare (diametrul de cca. 2,40, 1,30 și 2,5 m) cu valoarea magnetică pozitivă variind între 1-6 nT. Remarcăm dispunerea lor aproximativ într-o linie, care se pare că se prelungește cu cel puțin încă o anomalie asemănătoare celor amintite mai sus.

¹⁷ Pentru cumularea datelor am folosit aplicația Global Mapper, vers. 17.2.

¹⁸ Diametrul maximal al acestor anomalii este de circa 50 cm.

M9. Este o anomalie cu valori magnetice cuprinse aproximativ între -1 și +3 nT. Ea acoperă o suprafață relativ ovală ca formă și cu dimensiunile de cca. 7,6x11 m.

M10. În jurul anomaliei descrise mai gravitează o serie de anomalii mai mici și cu valoare magnetică mai pronunțată, notate pe planul de interpretare cu M10. Nu excludem posibilitatea ca M7-10 să indice urmele unei construcții gospodărești de dimensiuni mari, estimate de noi la 27x45 m.

M11. Pare să reprezinte urma unei structuri rectangulare cu dimensiunea de cca. 10x10 m, compartimentată în două spații separate (2,7x10 și 6,3x10 m). Unul dintre acestea se pare că nu avea peretele de E. Valorile negative pronunțate indică, probabil, dispoziția în teren a unor pereți (zidării (?)) dezafectate.

M12. Reprezintă o aglomerare de anomalii de dimensiuni mici de tip „bi-pol”, vizibile în harta magnetică pe o suprafață de circa 8x15 m, la limita de V a perimetrului B2. Putem presupune că această aglomerare de anomalii de dimensiuni mici ar putea reprezenta urmele țiștelor de la acoperișul unei construcții din așezarea de la „Fântâna Seacă”.

M13. Este o anomalie complexă, formată din mai multe segmente mici, care se pare că ar putea exista și în zona ce nu a fost accesibilă pentru măsurări. Segmentele păstrate sunt formate din anomalii de dimensiuni mult mai mici. Cu toate acestea, trebuie să constatăm că doar pe baza hărții magnetometrice nu putem emite o ipoteză credibilă despre natura sau originea arheologică a acestei anomalii. Probabil că este vorba de două sau mai multe structuri separate, identificate în perimetrele C1 și B2-C2 sau despre o împrejurare care străbate, în acest loc, situl, de la E la V, pe o lungime totală de peste 75 m.

M14. Reprezintă limita de V a unei anomalii cu valori semnificative (-15 : +45 nT) cu lățimea (pe linia N-S) de circa 4 m, care,

pe linia E-V, a putut fi identificată pe o lungime de circa 5,50 m. Semnificația acestei anomalii nu poate fi stabilită.

M15. Pare să reprezinte, prin forma și structura ei, urmele unei construcții rectangulare cu lățimea de circa 7,50 m și lungimea identificată de 9,50-10,50 m. În partea de E anomalia se prezintă prin intermediul a două segmente lineare cu valoare magnetică negativă, care ar putea reprezenta urmele unei zidării/structuri dezafectate. În parte de V, deopotrivă anomalia este marcată de valori magnetice semnificative, provenite de la o sursă mult mai puternică de magnetism.

M16. Este o anomalie cu valori magnetice predominant negative, care indică prezența aici a urmelor unei construcții rectangulare cu lățimea de circa 10,50 m și lungimea vizualizată pe harta magnetică de circa 6-10 m.

M17. Anomalia este dispusă la circa 5 m spre S de M15. Structura ei este determinată de valori magnetice puțin pronunțate. Suprafața este de circa 5,8x3 m. Pe mijlocul ei au fost identificate două (trei) anomalii cu valori magnetice pozitive, de până la 14 nT.

M18. Constituie o anomalie quasi-liniară, cu lățimea de circa 1,5-2 m, care a putut fi urmărită pe o distanță de circa 62 m și care se observă și în ortofotoplan. Această anomalie reprezintă, după toate probabilitățile, urmele unui șanț de la o împrejurare sau, eventual, a unei cărări care străbate, parțial, situl.

M19. Este vorba despre trei anomalii magnetice, care s-au constituit în timpul săpăturilor din secțiunea arheologică alăturată.

M20. Reprezintă o anomalie magnetică puternică (de tip „bi-pol”) care a fost interpolată la dimensiunile de cca. 7,5x9,5 m. Natura sau originea anomaliei nu pot fi stabilite cu siguranță. Nu excludem prezența aici a urmelor unei surse de foc, de exemplu a unui cuptor.

După cum s-a văzut, numeroasele anomalii magnetice pot corespunde atât unor complexe arheologice, cât și unor formațiuni de origine geologică sau chiar unor artefacte de metal, pierdute în pământ. Dintre anomaliile magnetice de origine antropică, identificate de noi la „Fântâna Seacă”, remarcăm, în primul rând, pe cele corespunzătoare unor edificii rectangulare cu zid de piatră sau a șanțului de delimitare, precum și unuia sau mai multe cuptoare. Cercetările ulterioare urmează să completeze planul magnetometric al sitului și să contribuie considerabil la atingerea obiectivelor cercetării pluridisciplinare din situl de la „Fântâna Seacă”.

Concluzii

Cercetările prezentate mai sus s-au bazat pe metoda măsurării gradientului vertical al câmpului magnetic terestru

și au adus câteva elemente noi pentru înțelegerea structurii așezării umane de la „Fântâna Seacă” din preajma orașului antic Ibida. Astfel, putem presupune că, în cuprinsul sitului, au existat spații locuite mai intens, separate unul de altul prin zone libere de construcții. Observăm că M1, 3, 5, 6, dispuse la extrema de N-E a zonei cercetate, sunt separate de restul așezării printr-o zonă liberă de anomalii magnetice. Restul spațiului din partea investigată a așezării, dispus în cuprinsul perimetrelor B1-2 și C1-2, reprezintă un alt nucleu de locuire. Limita de sud a acestuia ar putea reprezenta acea împrejmuire, în spatele căreia se află anomalia magnetică puternică, probabil urma unui cuptor. Aceste observații ar putea fi în viitor verificate prin săpături punctuale, de dimensiuni mici.

Bibliografie / Bibliography

Honcu Șt., Nuțu G., Neagu A., Odochiciuc A., Turică C., Seranfir V. 2013. Punctul „Fântâna Seacă”. In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campania 2012, București: 124.

Honcu Șt., Muntean, L., Mocanu M., Stan A.D. 2015. Punctul Fântâna Seacă. In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campania 2012, București: 83-84.

Honcu Șt., Munteanu L. 2019. A Shield Umbo Discovered in the Rural Settlement of Ibida – ‘Fântâna Seacă’ (Slava Rusă, Tulcea County). In: V. Cojocaru, L. Ruscu, Th. Castelli, A.-I. Pázsint (eds.), *Advances in Ancient Black Sea Studies: Historiography, Archaeology and Religion*, Mega Publishing House, Cluj-Napoca: 457-472,

Iacob M., Paraschiv D., Nuțu G., Mocanu M., Costea I., Rusu V., Marcu L., Efimov J., Chiriac C., Aparaschivei D., Rubel A., Opaiț A., Munteanu L., Mihăilescu-Bîrliaba, L., Stanc, S., Soficar, A., Mateevici, N., Neagu, A., Hon-

cu, Șt., Boțan, S.P., Coadă, R., Dobrescu, V., Nadă, V., Voicu, B., Coropceanu, I., Prisecaru, D., Aaniței, G., Odochiciuc, A., Stan, D., Nica, C., Man, S., Radu, C., Tudorache, B., Turică, C., Costea S., Patriche V., 2013. Slava Rusă, com. Slava Cercheză, jud. Tulcea [(L)Ibida] Punct: Cetatea Fetei. In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campania 2012, București: 119-121.

Munteanu L., Nuțu G. 2007. Sectorul Fântâna Seacă. In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campania 2006, București: 341-342.

Nuțu G., Munteanu L., Midvichi N., Neagu A., 2008. Sector Fântâna Seacă. In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campania 2007, București: 284-285.

Nuțu G., Opaiț A., Munteanu L., Midvich, N., Neag, A., Dewas J., 2010. Sectorul Fântâna Seacă. In: *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campania 2009, București: 176.

Fig. 1 Poziția topografică a sitului de la „Fântâna Seacă” (Slava Rusă, jud. Tulcea).
Fig. 1 Topographic position of the site ‘Fântâna Seacă’ (Slava Rusă, Tulcea County).

Fig. 2 Localizarea în teren a perimetrelor în care s-a măsurat gradientul vertical al câmpului magnetic terestru (A1-2, B1-2, C1-2).

Fig. 2 Location in the field of the perimeters for which the vertical gradient of the terrestrial magnetic field was measured (A1-2, B1-2, C1-2).

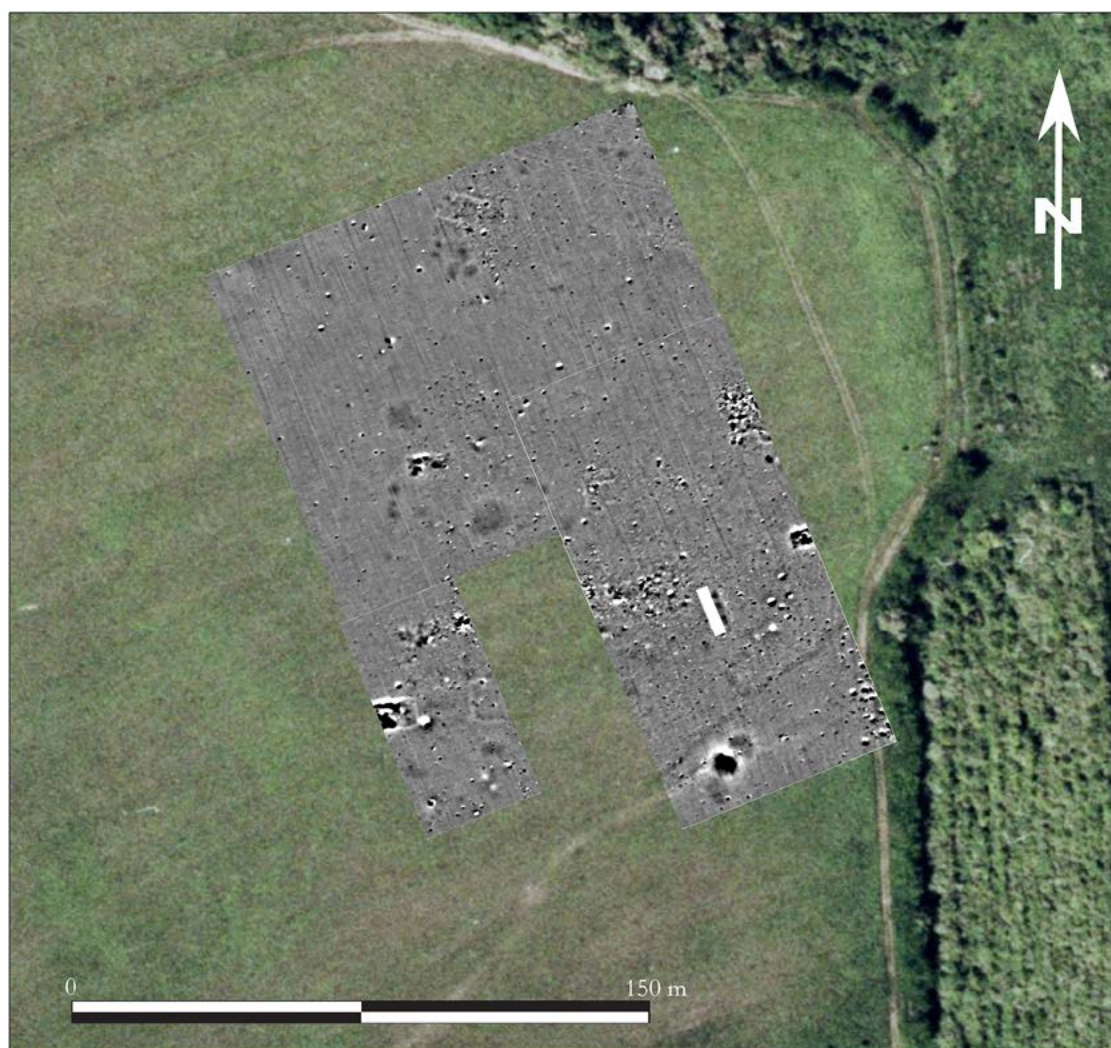

Fig. 3 Rezultatele cercetării magnetometrice în situl de la „Fântâna Seacă”.
Fig. 3 The results of the magnetometric research in the site from ‘Fântâna Seacă’.

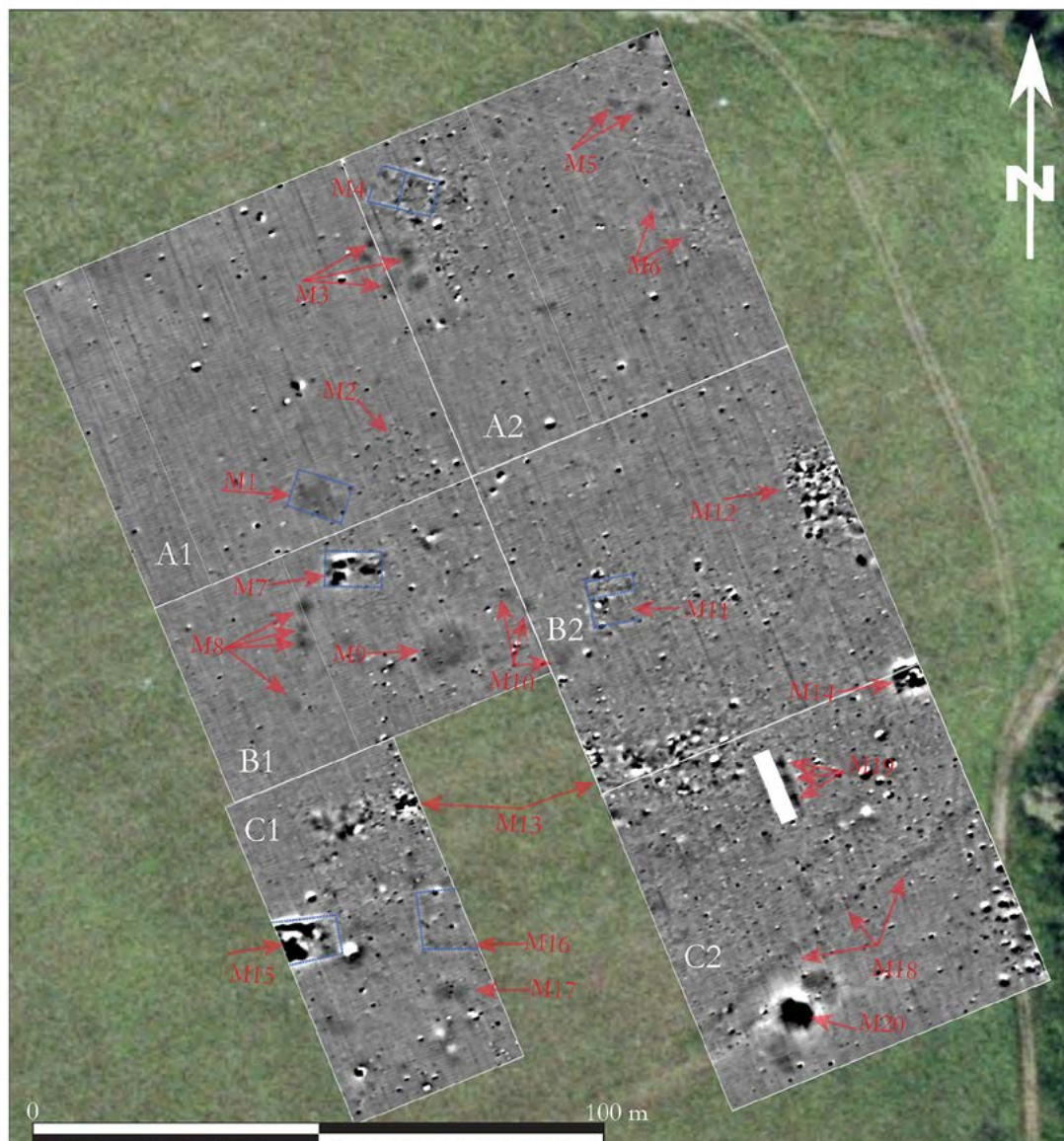

Fig. 4 Propunere de interpretare a rezultatelor cercetării magnetometrice de la „Fântâna Seacă”.

Fig. 4 Interpretation proposal for the results of the magnetometric research at ‘Fântâna Seacă’.

**Teledetecție și valorificarea arheologică a datelor LiDAR
în zona Defileului Oltului de la Racoș
Partea I - Studiul instalațiilor și amenajărilor folosite
în practicarea meșteșugului vărăritului¹**

***Remote-sensing and archaeological survey of LiDAR data
acquired in the Olt Gorge, at Racoș.
Part I – The study of installations and structures related to
quicklime production***

**Dan Ștefan²
Maria-Magdalena Ștefan³
Valeriu Sîrbu⁴
Lucica Savu⁵
Alexandru Halbac⁶**

Cuvinte cheie: Transilvania, LiDAR, teledetecție, geo-arheologie, vărărit, cuptoare de obținere a varului, extragerea non-industrială a pietrei

Keywords: *Transylvania, LiDAR, remote-sensing, geo-archaeology, quicklime, lime kilns, non-industrial quarrying*

ABSTRACT

The article opens a series of reports detailing the results of an extensive multi-annual archaeological survey grounded on a large-scaled airborne LiDAR analysis carried on in a heavily forested mountainous archaeological landscape characterized by spectacular volcanic relief. The studied area, the Olt Gorge between Augustin and Mateiaș, in the county of Brașov, represents one of the key access gates into the Transylvanian basin, if coming from the east. It is particularly relevant for the Bronze and Iron Ages periods, when the picturesque high peaks bordering the Olt river were repeatedly occupied and fortified. During the late Iron Age, the southern section of the gorge developed in a complex ensemble of sites bearing a monumental character. The agglomeration of large buildings, some with a certain cultic purpose, discovered on Tipia Ormenișului, is the second largest after the well-known capital of the Dacian Kingdom, Sarmizegetusa Regia. The airborne LiDAR survey evidenced a variety of anomalies: morphologic, geologic and anthropic, attesting the long-durée human impact on the relief. After initial mapping and LiDAR data

¹ Cercetările care stau la baza acestui studiu au fost posibile în baza unui grant al Ministerului Cercetării și Inovării, CNCS – UEFISCDI, proiect 19/2018, PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0090/*This work was supported by a grant of Ministry of Research and Innovation, CNCS - UEFISCDI, project number 19/2018, PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0090, within PNCDI III.*

² Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; danstefan00@gmail.com

³ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; m_magdalena.stefan@yahoo.com

⁴ Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; valeriu_sirbu@yahoo.co.uk

⁵ Muzeul Județean de Istorie Brașov; savu.lucicaolga@gmail.com

⁶ Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; halbac_alexandru@yahoo.com

analysis, relevant instances of the identified categories of anomalies were tested in the field with trial trenches and supplementary documented with a portable 3D LiDAR scanner, for increased resolution.

The current article details further the research results concerning one category of anomalies which is the most wide-spread in the analysed region – the remains of lime-kilns and their associated modified landscape through quarrying and transport roads. More than 70 lime kilns were mapped in the forests covering both sides of the Olt river, usually organized in batteries. One kiln was excavated, and samples of wood were collected for radiocarbon dating. The complex and widespread vestiges, previously hidden in the forest, attest the intense mining and quick-lime production activities organized at the level of families coming from the neighbouring villages. The traditional geologic knowledge of the area of the people involved in the lime production was extraordinary, considering the localisation of the insular lime sources amidst a dominant surrounding volcanic relief.

Introducere

Defileul Oltului din Munții Perșani (Fig. 1) este cunoscut de multă vreme pentru peisajul arheologic extraordinar în care se asociază urme ale activităților umane din trecut cu peisaje naturale de o măreție și frumusețe stranie.⁷ Oltul și erupții vulcanice recente au modelat un relief spectaculos ce exercită un puternic impact vizual. Cele mai importante situri arheologice de aici au fost intens locuite sau au fost folosite în alte scopuri practice sau simbolice, în special în epoca bronzului⁸, prima epocă a fierului⁹, dar mai ales în perioada epocii târzii a fierului atunci când malul sudic al defileului cunoaște o organizare de tip proto-urban caracterizată de ridicarea unor structuri monumentale, din care unele sigur pot fi interpretate ca fiind de cult.¹⁰ Vestigiile arheologice nu lipsesc nici pentru perioadele romană¹¹, post-romană sau medievală.¹²

Defileul Oltului din Munții Perșani și zonele adiacente se numără, în prezent, printre obiectivele de studiu urmărite în cadrul unui nou proiect de cercetare arheologică interdisciplinară de anvergură,

derulat prin programul *Proiecte complexe de cercetare de frontieră* al Ministerului Educației și Cercetării.¹³ Cea mai mare parte a defileului este studiată acum prin tehnici din domeniile teledetecției și scanărilor LiDAR, din aer și de la sol, cu scopul integrării vestigiilor deja cunoscute într-un ansamblu natural și antropic extins, dar și pentru identificarea de noi urme arheologice și înțelegerea caracteristicilor geomorfologice ale microreliefului și a modului în care acestea au fost exploatare pentru circulație și tranzit de-a lungul timpului.

Metodologia de cercetare

Pentru generarea unor modele digitale ale terenului aflat, cel mai adesea, sub umbrela unor păduri imposibil de pătruns prin analiză vizuală, a fost planificată o misiune aeriană de teledetecție LiDAR. Misiunea a fost executată cu ajutorul unei aeronave DA42-MPP, echipată cu un senzor LiDAR Riegl q 780 și accesorii (receptor GPS Novatel și controller + unitate inerțială produse de IGI). Datele LiDAR au fost evaluate și filtrate statistic și clasificate în funcție de tipul ținutelor (vegetație, clădiri, suprafața terenului etc.). Pe baza norului de puncte clasificat drept suprafața de teren (*ground*) au fost calcu-

⁷ Kavruk et alli 2017; Ștefan, Duțescu 2006.

⁸ Piatra Detunată/Durduia (Costea 1999; Costea et alli 2015).

⁹ Dealul Vărașiei/Meszes (Costea 2000; 2010).

¹⁰ Tipia Ormenișului, Durduia, așezările de la Augustin-Bocșărie și Mateiaș (Costea et alli 2006; 2015; Costea 2002; 2004; Kavruk et alli 2017), contexte funerare pe terasa Oltului, imediat sub Tipia Ormenișului și la Cotul Turzunului, în Pădurea Bogății (cercetări recente).

¹¹ Costea 2002; 2004.

¹² Sófálvi 2013; Dénes, Bordi 1998.

¹³ „Hidden Landscapes: Exploratory Remote-sensing for the Archaeology of the Lost Roads, Borders and Battlefields of South-Eastern Carpathians” (2017-2023) în cadrul căruia colaborează specialiști de la Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni din Sfântu Gheorghe, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” București și Muzeul Județean de Istorie Brașov; www.hilands.net4u.ro.

late și generate modele digitale ale terenului, cu densitatea de până la 8 puncte pe metru pătrat (35 cm echidistanța medie între punctele rețelei). Aceste modele ale terenului, disponibile la acest nivel al analizei pentru o suprafață de 1319 ha, au fost studiate prin aplicarea unor iluminări din unghiuri și cu intensități variate, uneori combinate, sau reprezentate în funcție de diverși parametri ai pantelor, pentru a facilita observarea și cartarea anomaliilor cu potențial arheologic (Fig. 4). Analiza prin profile altimetrice și verificarea încrucișată cu norul de puncte au permis înțelegerea suplimentară a originii diverselor aparente perturbări ale reliefului. Mai multe categorii de anomalii au fost astfel evidențiate, nu toate, însă, imediat inteligibile. Nu doar cronologia este cea care nu poate fi stabilită decât prin săpătură arheologică, dar, uneori, nici măcar nu este posibil a se deosebi cu claritate între originea antropică ori naturală a diferitelor urme observate. Aceste dificultăți sunt cu atât mai ridicate cu cât zona studiată este una montană, accidentată. De aceea, cartările s-au realizat inițial cu mare libertate, urmând ca pe măsură ce punctele cu potențial (sau un reprezentant relevant, dacă e vorba de o serie) sunt verificate în teren, să se propună categorii interpretabile și să se clarifice funcționalitatea. Ansamblul anomaliilor a fost tratat ca un tot, în care chiar și vestigiile de origine recentă au fost considerate a fi relevante în înțelegerea dinamicii utilizării antropice a terenului și valorizării sale strategice.

Pentru anumite zone cheie, acolo unde au fost identificate structuri arheologice noi sau a fost necesară studierea în detaliu a siturilor arheologice anterior cunoscute, au fost și sunt în derulare misiuni de scanare 3D de la sol, cu un echipament portabil echipat cu senzor LiDAR. În acest fel au fost obținute, după clasificare automată și/sau manuală și procesarea norilor

de puncte, modele digitale cu rezoluție mai bună de 100 de puncte pe metru pătrat (10 cm echidistanța între rețelei) și precizie de până la 1,5 cm (Fig. 5-6). Mai departe, studiile au fost continuate prin investigații geofizice și prin săpături arheologice de diagnostic, de mică amploare, dar precis amplasate deasupra vestigiilor identificate prin tehnici de teledetecție și geofizică.

Cea mai numeroasă categorie de anomalii LiDAR în Defilul Oltului de la Racoș

Analiza modelelor digitale generate în baza prelucrării norului de puncte LiDAR a adus date noi referitoare la morfologia terenului în siturile arheologice deja cunoscute din Defileul Oltului de la Racoș și a pus în evidență numeroase structuri de factură antropică necunoscute până acum. Printre aceste din urmă au fost observate, în mod recurent, formațiuni circulare cu diametre cuprinse între 5 și 10 m, ridicate deasupra solului cu 1 până la 2 m, a căror principală caracteristică era reprezentată de existența unei depresiuni centrale, coborâtă cu cca. 1 m (Fig. 1, 4). Aceste movilițe scobite se află, cel mai adesea, grupate în aliniamente în lungul curbelor de nivel de la baza unor formațiuni stâncoase monticulare. În imediata apropiere a majorității formațiunilor circulare, de obicei pe pantă, au fost observate zone aproximativ rectangulare, cu dimensiunea maximă în jur de 10 m, cu margini neregulate, ușor adâncite în relieful înconjurător (cu cca. 50-70 cm).¹⁴ Au fost identificate cel puțin 75 de astfel de anomalii, grupate pe ambele maluri ale Oltului, într-un areal cu diametrul de cca 3 km, la est de satul Racoșul de Jos, de jur-împrejurul siturilor arheologice bine cunoscute de la Durduia și Tipia Ormenișului.

¹⁴ Fruchart (et alii 2011, fig. 4) observes on LiDAR data in France that 'Lime kilns are often found alongside small quarries, pits and charcoal burning platforms.

În urma săpării unei structuri considerate tipice, dar și ușor accesibile (Fig. 2a), această categorie de anomalii LiDAR a fost considerată a fi reprezentată de instalații și amenajări folosite pentru arderea calcarului. Zonele de lucru au fost compuse, în general, dintr-un cuptor de ars piatra de calcar, o excavație către partea superioară a pantei, foarte probabil în scopul obținerii materiei prime și amenajării unei zone de lucru, posibil pentru depozitare (?). Majoritatea cuptoarelor (cele 75 cartate) au fost golite de utilizatori și șarjele recuperate, așa cum indică cavitatea centrală caracteristică. Câteva alte anomalii par să indice că bolta cuptorului nu a fost dezafectată. Acestea însă, chiar dacă se regăsesc în asocieri cu anomalii tipice unor cuptoare cu bolta demontată (pe malul nordic al Oltului), rămân mai dificil de interpretat cu certitudine, până la viitoare excavații arheologice.

Analiza hărții geologice

Anomaliile LiDAR interpretabile drept cuptoare de var se concentrează în estul zonei analizate. Cu toate că poligonul acoperit de date LIDAR a fost limitat ca suprafață, remarcăm că la vest de Piatra Detunată, pe aproape 4 km în lungul Oltului, nu a mai fost observată nicio anomalie ce ar putea fi echivalată cu un cuptor de var (chiar dacă există acolo toponime conectate – Dealul Vărașiei/Meszes). Suprapunerea anomaliilor identificate pe harta geologică (1:50000)¹⁵ ne oferă o explicație pentru această distribuție diferențiată (Fig. 2b). Toate anomaliile identificate se află grupate în jurul și, în general, la baza unor masive din calcar (calcare vermiculate, dar mai ales calcare masive albe și calcare noduloase roșii) individualizate punctual în ansamblul reliefului vulcanic înconjurător format din bazalte. Chiar și zonele de calcare de mică întindere, marcate pe Harta geologică, au fost, se pare, cunoscute și exploatate, așa

cum arată asocierea lor clară cu vestigiile cuptoarelor de obținere a varului.

Urme de extragere nesistematică a pietrei, indicând o activitate neorganizată, atomizată, se pot observa pe datele LiDAR, în apropierea cuptoarelor, în special în aglomerarea de pe malul nordic al râului (Fig. 4g). Tot aici, de altfel, o parte a masivului de calcar semnalizat în harta geologică (1:50000), Vf. Boului, a fost exploatat aproape complet în ultimele decenii în cadrul unei cariere de amploare. Localizarea cuptoarelor s-a făcut, așadar, în imediata apropiere a resurselor de calcar folosite pentru obținerea varului, dar și în poziții convenabile accesului facil cu căruța – pe curbe de nivel. Urmele vechilor drumuri ce asigurau accesul la cuptoare se mai pot observa, pe alocuri, pe datele LiDAR (Fig. 5b). Rețeaua extinsă de drumuri forestiere, în general localizată pe culmile dealurilor¹⁶, așa cum a fost ea marcată în documentele cartografice mai vechi sau care transpar din analiza LiDAR, indică că, cel puțin, grupul sudic de cuptoare ar fi putut fi folosit de localnicii din Ormeniș.

Sondajul arheologic

Am selectat pentru verificare arheologică, din ansamblul anomaliilor LiDAR identificate, una care înregistra dimensiuni consistente (10 x 11 m; 1,5 m înălțime) și care prezenta elemente tipice de identificare: formă aproape circulară, apropierea de un drum – aflat la cca. 10 m spre sud; depresiune centrală circulară (de 3.5 m diametru, 1 m adâncime); zonă puțin adâncită (cu 0.7 m) localizată adiacent, spre pantă, la 4.6 m spre est, dar și la care se putea ajunge ușor, pentru a înlesni cercetările (Fig. 2a; 4a-b). Întreaga zonă era puternic împădurită, copacii fiind tineri (max. 20 de ani), vizibilitatea, chiar la sol printre ei, minimă (Fig. 5a; 6a, c). Ridicătura circulară de pământ și cavitatea cu formă aproximativ rectangulară din apropiere erau acoperite cu humus de pădu-

¹⁵ Popescu et alli 1976.

¹⁶ Ștefan, Duțescu 2006.

re și copaci, sugerând, totuși, că nu sunt amenajări foarte recente.

Au fost trasate două secțiuni: S1, de 8,7 x 1,5 m, pe mijlocul anomaliei circulare, aproximativ pe direcția SE-NV, adică în lungul pantei, și S2, de 7 x 1,5 m, orientată ESE-VNV, prin zona depresionară aflată la est de anomalia circulară. Săpăturile, la care au luat parte toți autorii, s-au desfășurat în perioada 8-11 septembrie 2020. Ele s-au desfășurat în acest punct simultan cu alte sondaje realizate în arealul pentru care au fost disponibile date LiDAR. Scopul lor nu a fost de a cerceta exhaustiv vestigiile arheologice, ci doar de a lămuri natura lor și, eventual, datarea. De aceea, în acest caz, secțiunile nu au fost epuizate pe întreaga lor lungime. S2 nu a pus în evidență strat cu materiale antropice. Depresiunea a fost amenajată parțial în rocă – în capătul dinspre pantă, și, în rest, într-un strat de sol cafeniu, compact.

Cele două mici sondaje au arătat destul de clar că avem de-a face cu un cuptor de ars piatră de calcar pentru obținerea varului. Cuptorul a fost, inițial, amenajat prin adâncire în sol, oblic într-o pantă, pereții fiind amenajați parțial și în elevație din pământul rezultat la săpare și poate din cel rezultat la excavarea zonei depresionare aflată în apropiere. Pereții laterali au fost întăriți, doar în partea superioară, cu piatră semi-fasonată în blocuri rectangulare, așezate în trepte (tot calcar, fără urme de ardere). Peretele cel mai înalt obținut prin excavarea pantei era, în mod logic, cel aflat în poziția ridicată. Locul în care a fost amenajată instalația de ardere a fost judicios ales - la marginea unui mic platou, cu gura de alimentare poziționată către exteriorul platoului, în pantă. Cuptorul putea avea, astfel, tiraj natural, depunându-se totodată și un efort mai mic la săparea spațiului interior prin atacarea pantei în mod oblic și nu de sus în jos.

Dacă anomalia LiDAR a înregistrat cca 10 m în diametru, în urma săpăturii, chiar

dacă una neexhaustivă, se poate estima că, fără a lua în considerare groapa de ardere, pe exterior, cuptorul a măsurat în jur de 5,50 m, iar pe interior cel puțin 3,50 m, fiind păstrat pe o înălțime maximă de 2,50 m.¹⁷ Anomalia LiDAR a fost mai mare pentru că ea include și groapa de ardere, precum și solul scos pe laterale, la golirea de var (parțială a cuptorului).

Din groapa de alimentare am identificat marginea nordică (Fig. 7b). Aceasta a fost amenajată chiar pe axul median al cuptorului. Ea avea pereții ușor oblici, îngustați pe fund, marcați de o lentilă subțire de calcar ars. A fost surprinsă pe 70 cm adâncime, la 1 m sub nivelul actual de călcare, și pe doar 40 cm din lărgimea totală. Fundul său se află cu 30 cm mai sus decât fundul cuptorului. La rândul lui, acesta se află cu 2,50 m mai jos decât partea cea mai înaltă păstrată a cuptorului – partea superioară a peretelui clădit din pământ și bolovani mari de calcar (nearși) aflat către partea ridicată a pantei.

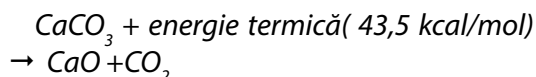
Sondând zona centrală a cuptorului, cea care corespunde alveolării observate pe LiDAR, am coborât 1,10 m printr-o succesiune de straturi de var, lemn ars – sub formă de bârne lungi și pământ ars la roșu, întărit (Fig. 7c; 8). Straturile observate se întindeau pe întreaga lungime a suprafeței cercetate (1.50 m) (Fig. 6b). Pe fund se aflau plăci de calcar înnegrite de foc și lemn, urma un strat de var gros de 40/60 cm, punctat de urmele unor bârne carbonizate, apoi un strat de sol ars la roșu de 15/20 cm grosime. În total, se observă trei straturi destul de compacte de var de calitate, separate de sol ars în diferite grade de intensitate ce crește pe măsură ce coborâm spre fundul cuptorului. În zonele

¹⁷ Despre rezultatele cercetării unui cuptor de ars var din secolul al-XIV-lea, din Republica Moldova de văzut Vornic et alii 2019, diametrul total al cuptorului fiind de 4 m. În raport cu alte cuptoare modern de același tip (îngropate, pe pantă), cel sondat la Augustin poate fi considerat mare 2006 (Goman 2006: 62-63).

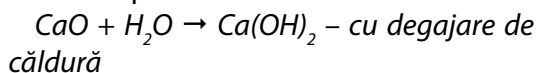
cercetate nu s-au identificat roci vulcanice și nici artefacte.

Tipologia cuptoarelor de obținere a varului

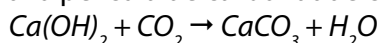
O tipologie generală a cuptoarelor arizane folosite pentru arderea pietrei de var distinge două mari categorii: cuptoare îngropate și cuptoare construite în elevație.¹⁸ Cuptorul de la Augustin, cercetat prin săpătură arheologică, la fel ca și toate celelalte cuptoare identificate în zonă prin teledetecție, sunt evident de tip îngropat, fiind construite pe pantă sau în zone de platou ale pantelor, cu gura de ardere și de alimentare cu combustibil înspre vale și cu zonele de extracție a pietrei (ce puteau fi ulterior folosite și pentru depozitare) amenajate prin nivelare în partea superioară a pantei. Aceste instalații de combustie au fost folosite pentru transformarea chimică, cu aport de energie termică, a bolovanilor de calcar (cu conținut ridicat de carbonat de calciu – CaCO_3) în var nestins (oxid de calciu – CaO). Reacția chimică care descrie această transformare este:

Utilitatea varului pentru numeroase aplicații din viața oamenilor derivă din reversibilitatea reacției chimice de mai sus. Varul nestins este transformat, mai întâi, într-o pastă (varul stins sau hidroxidul de calciu – Ca(OH)_2), atunci când este amestecat cu apă:

Atunci când varul stins este utilizat prin aplicare pe diverse suprafețe, după uscare, prin absorbție de bioxid de carbon din atmosferă, acesta se transformă din nou într-o peliculă de carbonat de calciu.

În acest fel, carbonatul de calciu, disponibil în natură sub formă de rocă (calcarul), devine ușor de aplicat, sub formă de var

stins, direct sau în amestec în tencuială, pe suprafețele clădirilor construite având în același timp rol de protecție, de igienizare și decorativ. Un alt domeniu important de utilizare în preistorie și în trecutul istoric a fost arta, varul fiind frecvent utilizat pentru decorarea ceramicii, a statuetelor și a obiectelor din lut. Mai târziu, varul devine o componentă de neînlocuit pentru realizarea picturilor murale în frescă în arta decorativă bisericească.

Studii etnografice asupra meșteșugului vărării

Studii etnografice realizate în alte zone, în Munții Apuseni, în Depresiunea Beiuș sau în zona Bicăzului¹⁹, au arătat că meșteșugul vărării se dezvoltă considerabil în Transilvania începând cu zorii secolului al XVIII-lea, odată cu proliferarea construcțiilor religioase și civile cu zidărie de cărămidă și/sau piatră care înlocuiesc masiv construcțiile din lemn.

Cuptoarele erau amplasate în zonele în care materia primă (piatra de var și lemnul) era disponibilă. Pentru o producție de var de calitate, piatra de calcar trebuie să aibă un conținut de minim 95% carbonat de calciu.

Conform studiilor etnografice, pentru un cuptor mediu sunt necesare 30 de căruțe de piatră de calcar. Piatra este spartă și adusă la dimensiunea optimă, bolovan cu dimensiunea de aproximativ 10-15 cm. Pentru prelucrarea acestei cantități de piatră se arde o cantitate echivalentă de lemne (30 de căruțe de lemne, echivalent a 45 de metri steri²⁰). În aceste condiții, consumul de lemn folosit pentru combustia cuptoarelor de var este de așteptat să fi fost unul considerabil, cel puțin în perioada de maxim al cererii de var utilizat

¹⁹ Maier 1967; Goman 2006.

²⁰ Metrul ster este unitatea de măsură frecvent folosită pentru lemnele de foc. Un metru ster este volumul unei stive de lemne, de formă cubică, cu latura de un metru. Un metru ster de lemne stivuite cuprinde un volum de lemne de aproximativ 0.66 mc.

¹⁸ Goman 2006.

local sau valorificat comercial în zone mai îndepărtate. Studiile etnografice au pus în evidență numeroase rute comerciale care au legat între ele zonele de producție a varului, caracterizate prin exces de resurse de piatră de calcar și lemn, cu zone în care cererea depășea capacitatea de producție, așa cum sunt aglomerările urbane sau zonele fără materii prime²¹.

Cronologie

În timpul cercetării cuptorului situat pe pantele NV ale Tipiei Ormenișului au fost colectate numeroase probe de sol și de conținut, var nestins și din combustibilul lemnos aflat în interior. Analizele fizico-chimice ale acestor probe, inclusiv analize pentru datarea absolută prin metoda radiocarbon, sunt în curs.

Până la aflarea rezultatelor datării cu radiocarbon a probelor de lemn colectate din interiorul cuptorului de obținere a varului, folosim pentru moment doar indicii și raționamente indirecte referitoare la perioada de utilizare a instalației studiate. Astfel, cuptorul ar fi putut fi construit și folosit oricând între începutul secolului XVII, atunci când cererea pentru var a crescut în urma utilizării acestuia la construirea și întreținerea clădirilor din zidărie, care iau locul celor din lemn, și mijlocul sec. XX. Limita superioară este sugerată de starea de conservare a cuptorului săpat și a celor vizitate, dar și de vârsta copacilor crescuți în solul de deasupra acestora.

Analiza cartografică (Fig. 3) sugerează că activități asociate vărării s-au reflectat în toponimia locală (de ex. valea aflată imediat la est de Tipia Ormenișului) pe parcursul secolului al XIX-lea. Dacă în Prima Ridicare Topografică Iosefină (a doua jumătate a secolului XVIII) valea se numea *Kis Orom Patak* (Pârâul Înălțimii Mici), în cea De-a Doua Ridicare Iosefină ea este denumită *Meszes Patak* (Pârâul Varului).

Cercetarea de față contribuie la înțelegerea modului în care se organizează și arată peisajele „industriale” tradiționale, în acest caz cele marcate de vestigiile activităților legate de cariere de piatră, meșteșugul vărării și transportul varului/lemnului. Amploarea și complexitatea celui din Defileul Oltului de la Racoș au devenit clare, în primul rând, prin analiza datelor LiDAR. Distribuția spațială a cuptoarelor și instalațiilor conexe relevă un grad ridicat de organizare și eficientizare a procesului de producție, chiar dacă aceasta se desfășura la nivelul comunităților locale, dar și cunoașterea foarte bună, la nivel tradițional, a resurselor geologice și a geografiei locale. Prin acest lucru, aceste vestigii, chiar dacă nu aparțin antichității, reprezintă elemente valoroase și relevante ale patrimoniului arheologic și natural specific Defileului Oltului din Munții Perșani.

²¹ Maier 1967.

Bibliografie / Bibliography

Costea F. 1999. Așezarea Wietenberg de la Racoș-Piatra Detunată, *Angustia* 2: 39-76.

Costea F. 2000. Fortificații hallstattiene din județul Brașov, *Angustia* 5: 221-226.

Costea F. 2002. *Dacii din sud-estul Transilvaniei înaintea și în timpul stăpânirii romane. Contribuții la etnogeneza și continuitatea românilor*, Brașov.

Costea F. 2004. *Repertoriul arheologic al județului Brașov*, Brașov.

Costea F. 2010. Din nou despre centrul de putere al dacilor din Defileul Oltului din Munții Perșani, județul Brașov. *Sargetia XXXVII*: 71-85.

Costea F., Bălos A., Savu L., Ardevan R., Ursuțiu A., Șoneriu I., El Susi G., Ciută B., Ștefan D., Duțescu M.-M. 2006. *Augustin-Tipia Ormenișului județul Brașov monografie arheologică*. Brașov: C2 Design.

Costea F., Sîrbu V., Savu L., Bălos A., Ștefănescu R., Gonciar A. 2015. *Racoș - Piatra Detunată, județul Brașov. Monografie arheologică (I). Epoca Bronzului: cultura Wietenberg*. Brașov.

Dénes I., Bordi Z. L. 1998. Az alsórákosi Tepő-vára. *Acta Siculica* 1997/1: 235-244.

Eliyahu-Behar A., Yahalom-Mack N., Ben-Shlomo D. 2017. Excavation and analysis of an early Iron Age lime kiln. *Israel Exploration Journal*, 67 (1): 14-31.

Fruchart C., Laplaige C., Opitz R., Nuninger L. 2011. The LIEPPEC Project: using lidar for the study of long term landscape change. *Antiquity*, 085 (327).

Goman I. 2006. Meșteșugul vărăritului în sate din depresiunea Beiușului (secolul al XVIII-lea-Începutul secolului al XXI-lea). *Biharia* 28: 53-92.

Kavruk V., Ștefan M. M., Buzea D., Ștefan D., Bordi S. L. 2017. Towards an Archaeological and Ethnographic Network Analysis of Salt Supply Routes in South-eastern Transylvania. *Istros XXIII*: 381-430.

Maier R. O. 1967. Vărăritul, o străveche ocupație a locuitorilor din Munții Apuseni. *Apulum* VI: 473-501.

Popescu I., Mihăilă N., Peltz S., Țicleanu N., Andreescu I. 1976. Republica Socialistă România Harta Geologică, 1:50000, 78d Racoș (L-35-63-D). – Institutului de Geologie și Geofizică, București.

Sófalvi A. 2013. Ramparts in the Görgén, Harghita and Persani Mountains. In: Czajlik, Z & Bődöcs, A. (eds.) *Aerial Archaeology and Remote Sensing from the Baltic to the Adriatic*, Budapest: 89-126.

Ștefan D., Duțescu M. M. 2006. Topografie arheologică și modele de analiză spațială. In Costea et alli 2006, pp. 253-7.

Tegethoff F. W., Rohleder J., Kroker, E. (Eds.) 2001. *Calcium carbonate: From the Cretaceous period into the 21st century* (English ed). Birkhauser Verlag.

Vornic V., Popovici, S., Ciobanu I. 2019. Săpăturile arheologice de salvare în situl medieval de la Costești-Gârlea din anul 2017. În: *Cercetări Arheologice în Republica Moldova. Campania 2018, Chișinău*: 88-90.

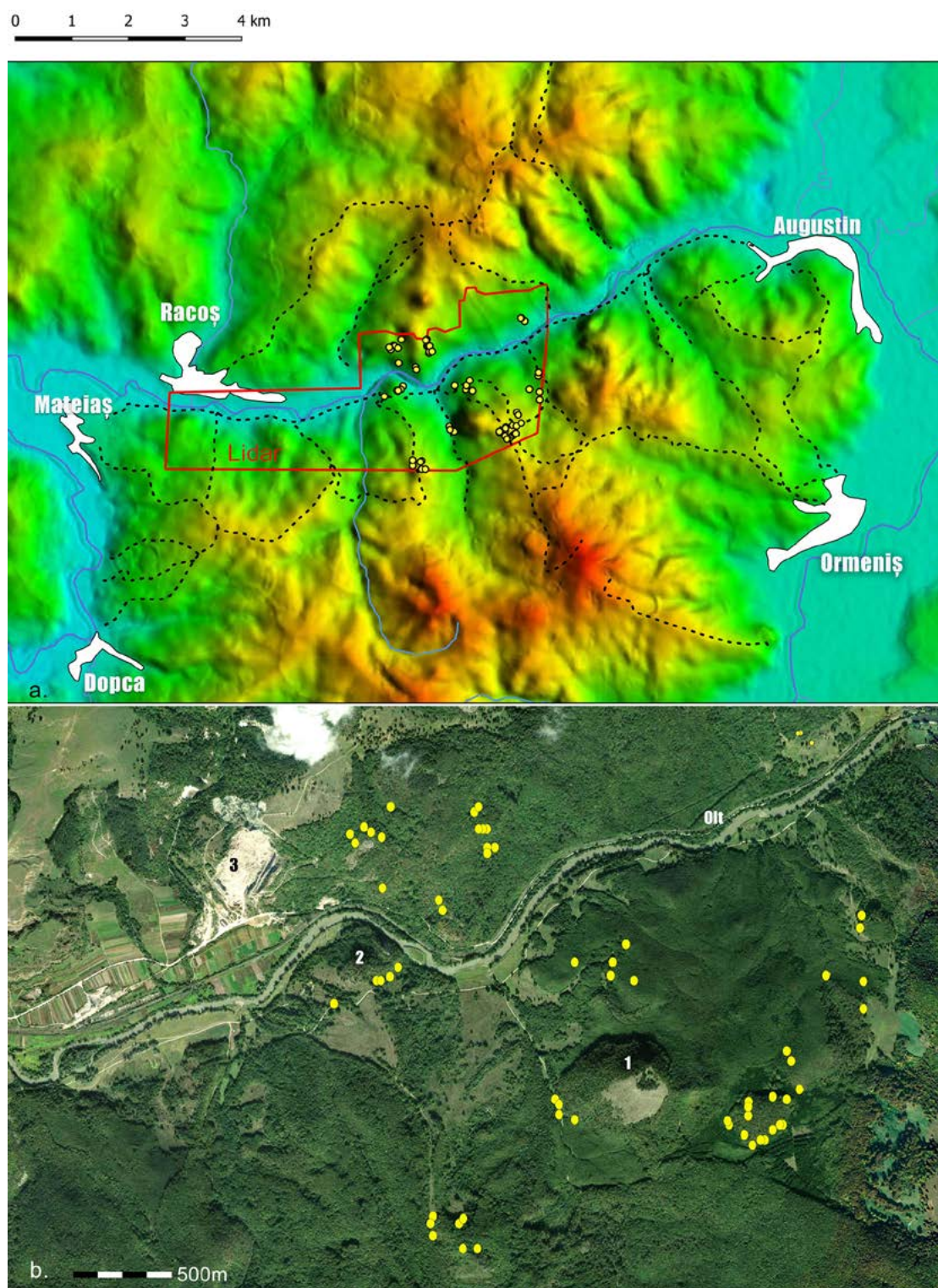

Fig. 1 a – Zona analizată cu LiDAR evidențiată pe EU-DEM (rezoluție 30 m);
 b – Harta anomaliilor LiDAR considerate cuptoare de obținere a varului.
 1 – Tipia Ormenișului; 2 – Durduia/Piatra Detunată; 3 – Cariera de calcar.

Fig. 1 a – Location of the LiDAR covered area;
 b – map of LIDAR anomalies interpreted as lime-kilns.

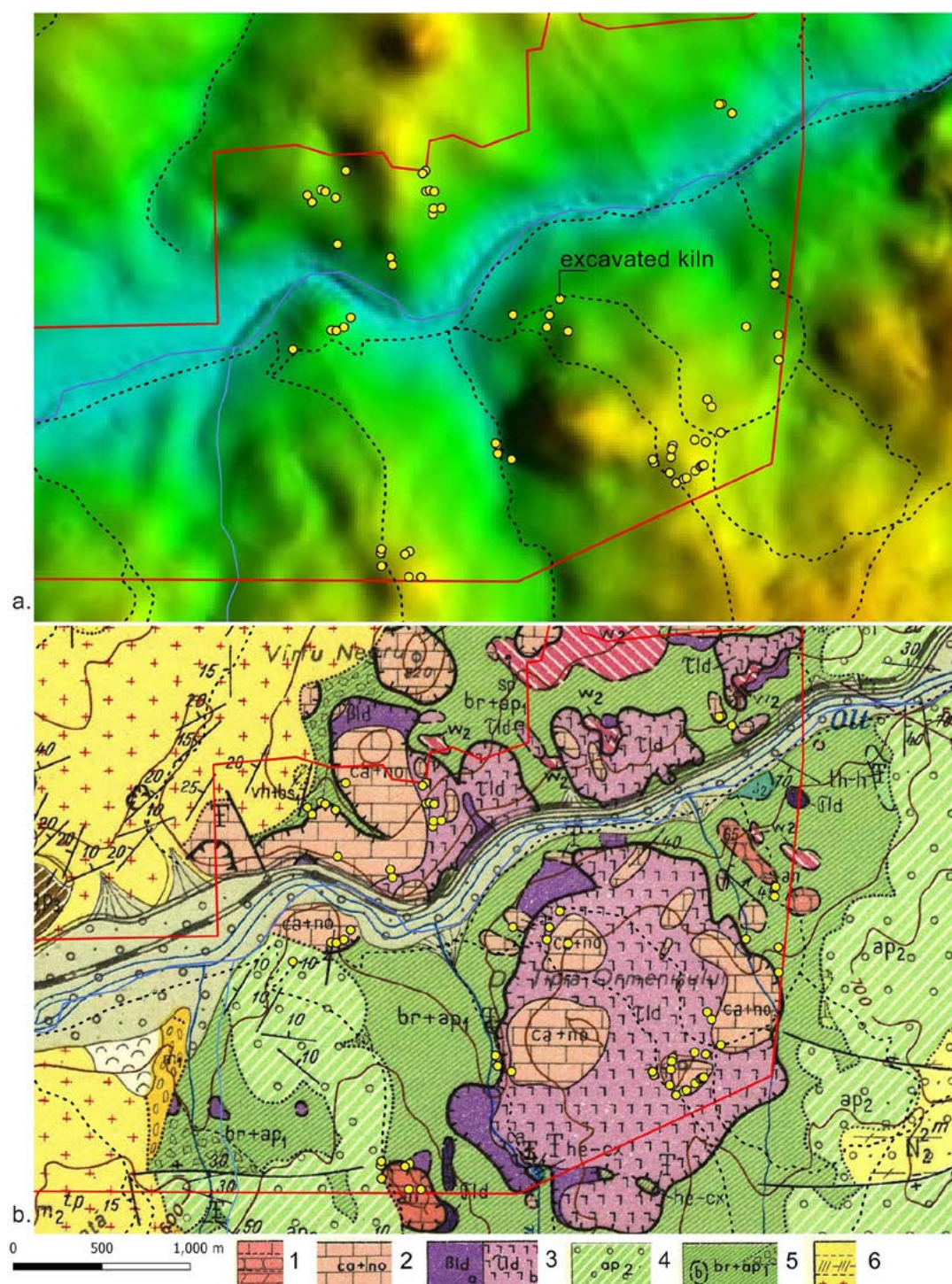

Fig. 2 Harta anomaliilor LiDAR (buline galbene) considerate cuptoare de obținere a varului redată în relație cu relieful general (EU-DEM) (a) și harta geologică (1: 50000) (b); 1 – calcare vermiculate; 2 – calcare masive albe și calcare noduloase roșii; 3 – bazalte; 4 – conglomerate polimictice; 5 – wildflysch; 6 – argile mărnose.

Fig. 2 Map of LIDAR anomalies (yellow dots) interpreted as lime-kilns on Eu-DEM (in a) and geology (in b); 1 - vermicular limestone; 2 - massive white limestones and red nodular limestones; 3 - basalts; 4 - polymictic conglomerates; 5 - wildflysch; 6 - marly clays.

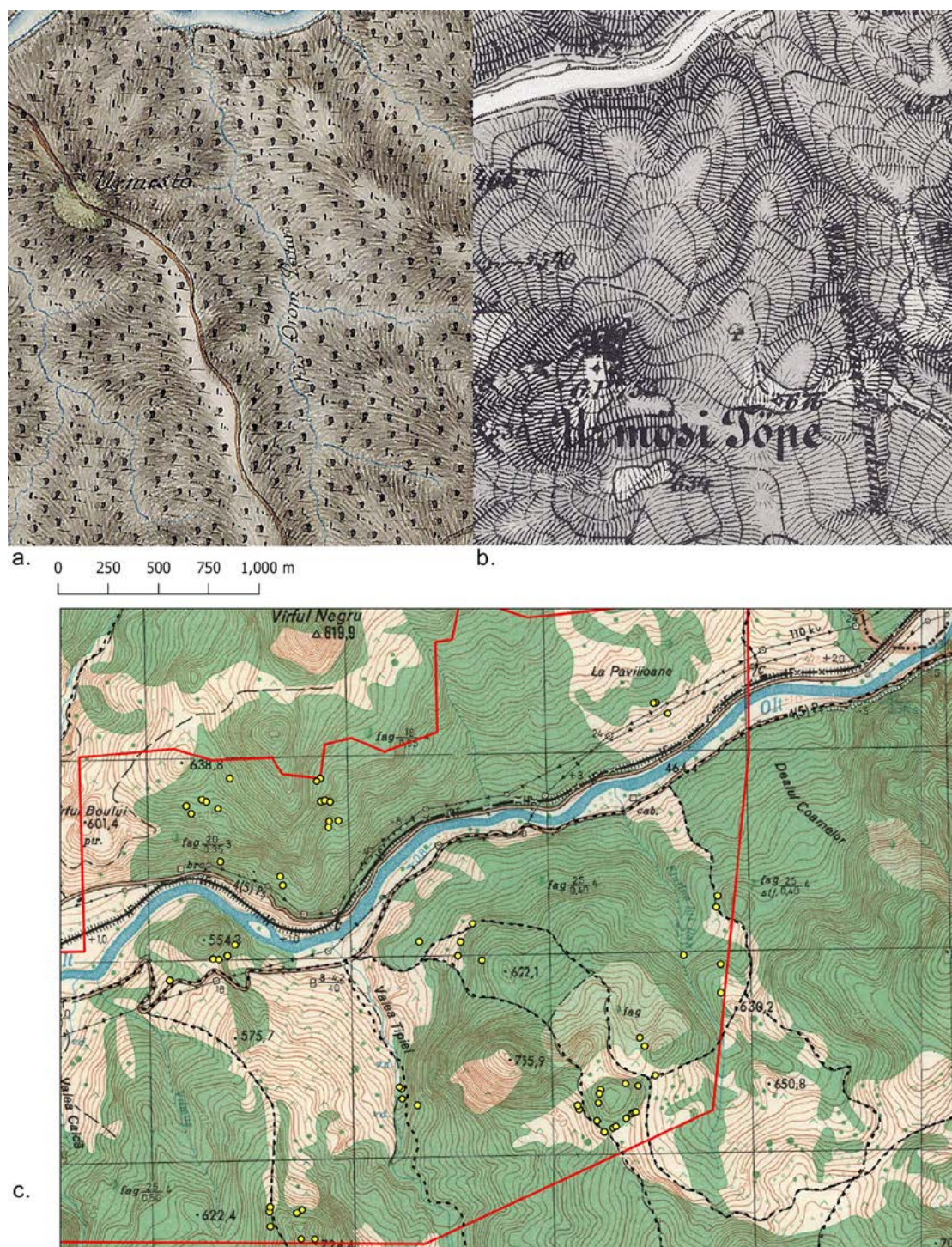

Fig. 3 Elemente de cartografie și toponimie:

a – Prima ridicare topografică Iosefină (1769-1773); b – A doua ridicare topografică Iosefină (1853-1858; 1869-1870); c – Harta topografică militară (1: 25000) din 1975.

Fig. 3 Elements of cartography and toponymy:

a – First military survey of the Habsburg Empire (1769-1773); b – Second military survey of the Habsburg Empire ((1853-1858; 1869-1870); c – Military Map (1: 25000) from 1975.

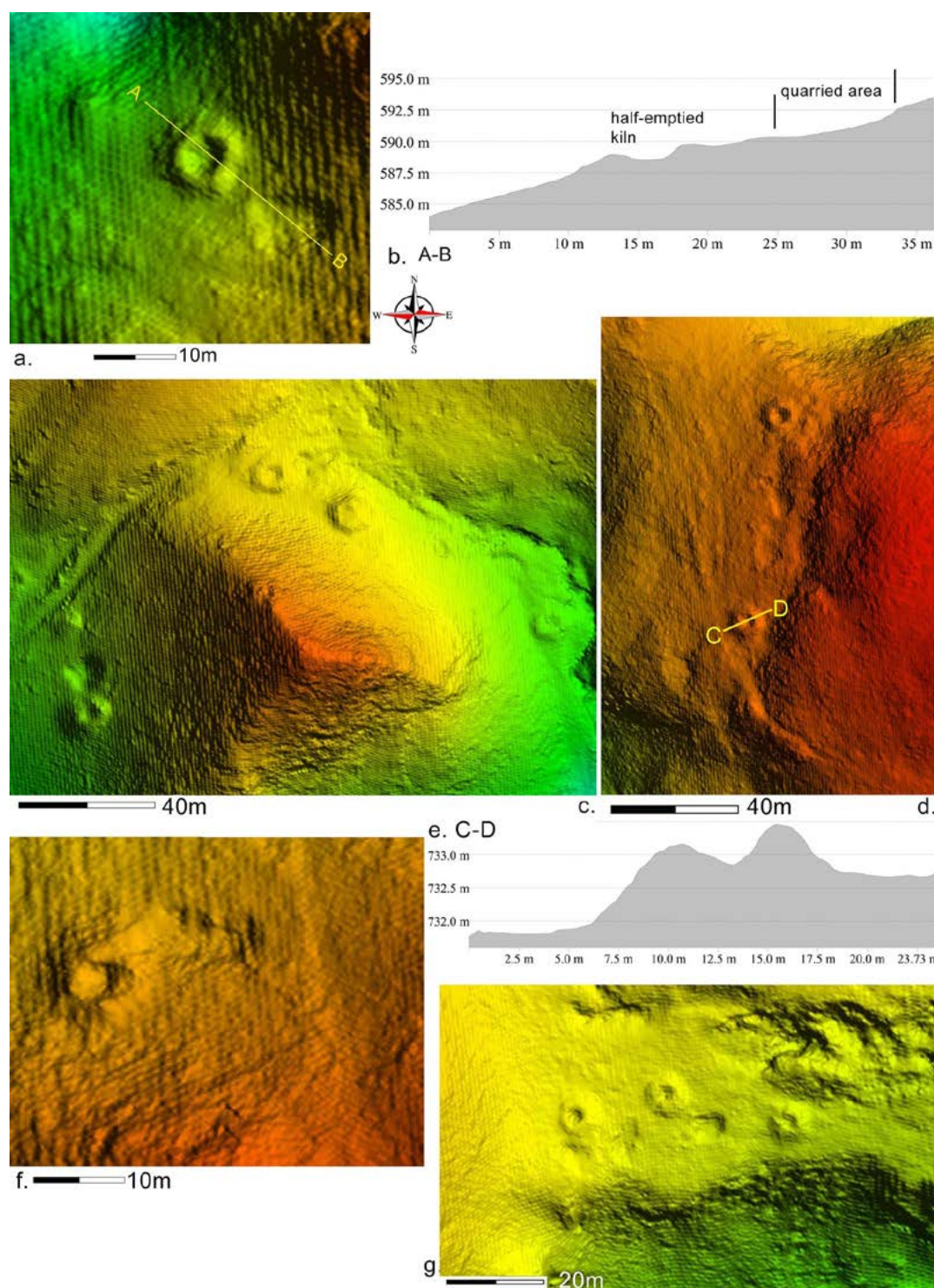

Fig. 4. Exemple de anomalii LiDAR (aeropurtat, rezoluție 0.33 m) interpretate drept cuptoare de obținere a varului, parțial golite, și zonele lor adiacente de carieră; a-b – cuptorul cercetat, înainte de săpătură.
Fig. 4. Examples of LiDAR anomalies (airborne, resolution 0.33 m) considered quicklime kilns, isolated or in batteries, and their adjacent quarry areas (rectangular depressions); a-b – the investigated kiln before excavation.

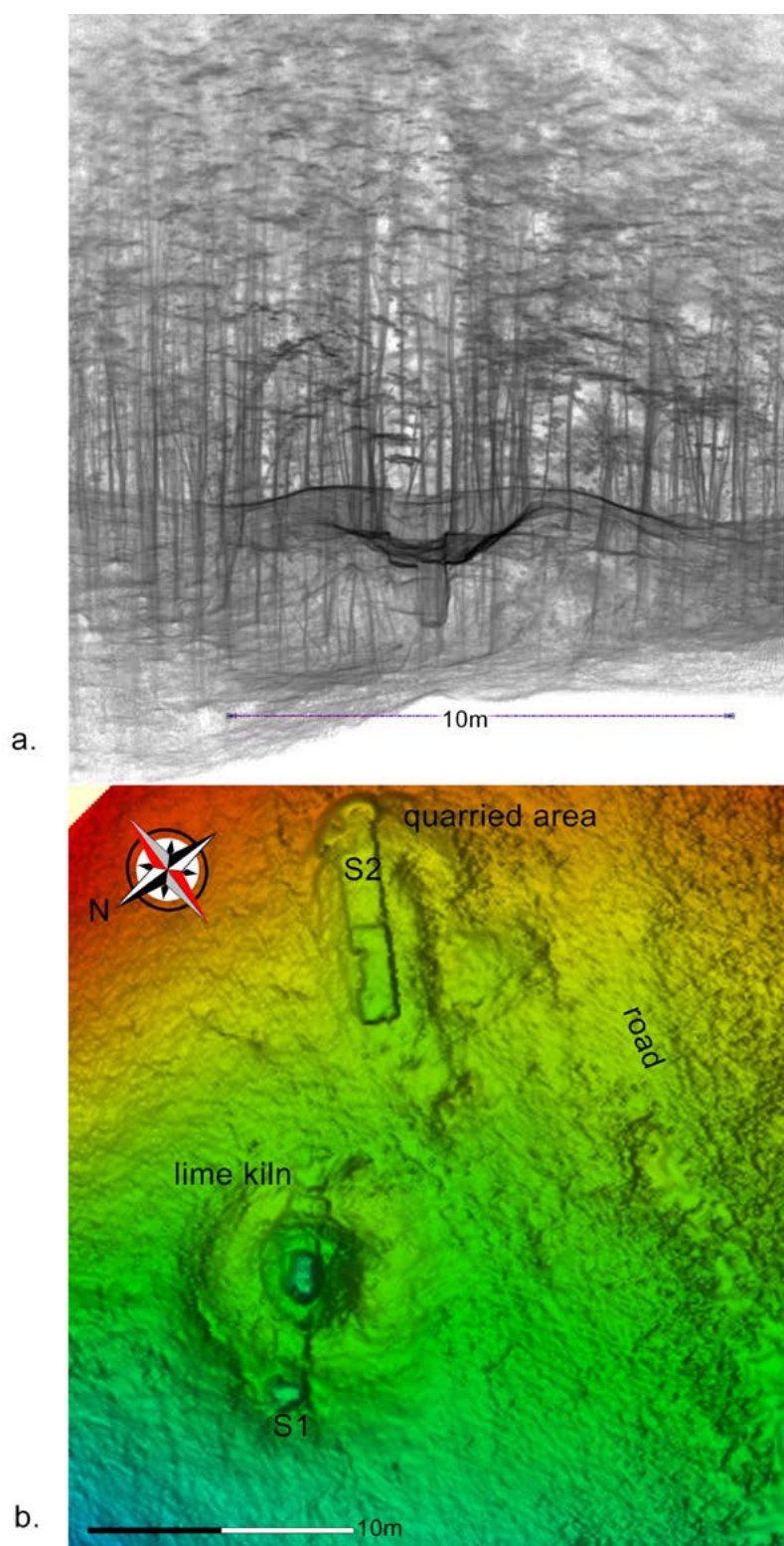

Fig. 5 Modelul 3D al cuptorului de var săpat, obținut prin scanare manuală cu senzor LiDAR: a – vedere dinspre NV, cu copaci; b – vedere verticală, vegetație filtrată.

Fig. 5 The 3D model of the excavated lime kiln based on data acquired with portable LiDAR scanner: a – view from NV, with trees; b – top view, vegetation filtered.

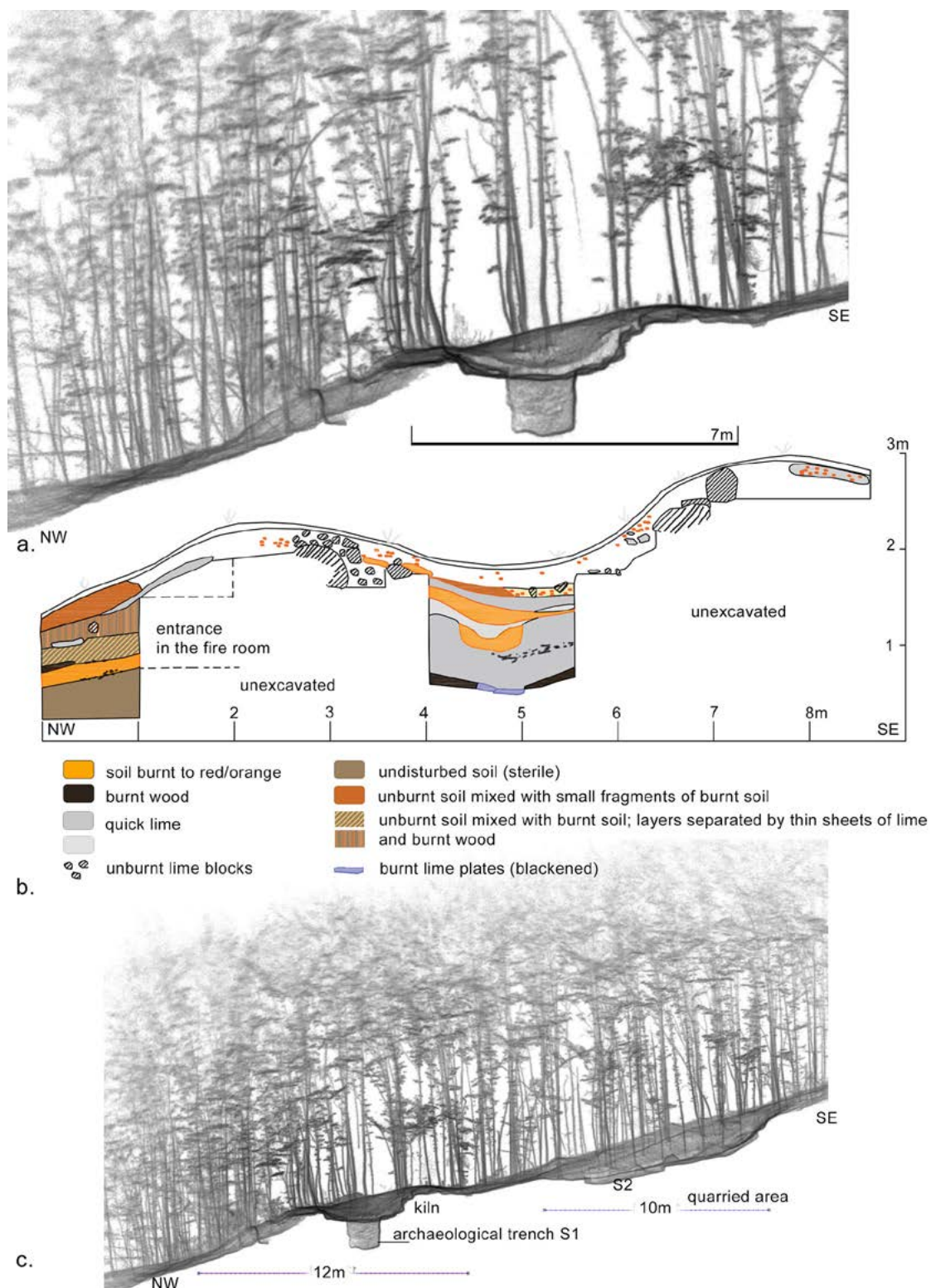

Fig. 6 a, c - secțiuni altimetrice (pe date colectate cu scanner LiDAR);
b – profilul stratigrafic nordic al sondajului S1.

Fig. 6 a, c - altimetric sections (on the LiDAR scanner data) after archaeological excavation;
b – northern stratigraphic profile of trench S1.

Fig. 7 Sondajul S1 (septembrie 2020); b – gura de ardere;
c – depozit de var nestins abandonat în partea inferioară a cuptorului.
Fig. 7 Trial trench S1 (September 2020); b – the entrance to the fire room;
c – deposit of quicklime left on the kiln bottom.

Fig. 8 Sondaj prin depunerea aflată pe fundul cuptorului în zona centrală. Straturi alternati-
ve de var, pământ ars și lemn ars.

Fig. 8 Trial trench S1 revealed the 1.10 m thick deposit of quicklime left on the bottom of the
kiln, organized in alternating sheets with baked earth and burnt wood.

Studii de istorie și etnografie

History and ethnography studies

Informații documentare privind învățământul confesional românesc în localitatea Covasna (a doua jumătatea a sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea)

Documentary information regarding the Romanian confessional education in Covasna locality (second half of the 19th century - beginning of the 20th century)

Ana Dobreanu¹

Cuvinte cheie: Covasna, învățământ confesional românesc, populație școlară, salarizare învățători, calificare învățători, averea mobilă și imobilă a școlii, structura anului școlar

Keywords: *Covasna, Romanian confessional education, school population, teachers' salary, teachers' qualification, the school's movable and immovable property, school year structure*

ABSTRACT

The current article addresses the issue of Romanian confessional education in a community in Covasna locality, Treiscaune County, selected according to certain criteria, prevailing the specifics of the occupation of the majority of the Romanian population, their material condition and the impact on school population. The period to which it refers, the second half of the nineteenth century and the beginning of the twentieth century, is distinguished by the complexity of the problems generated by the major events that took place at the macrosocial level with impact on multiple levels, including education. This is an area in which the changes that have taken place, on several occasions, at the level of legislation have brought great challenges for communities and churches in order to maintain denominational education, which is vital for education in the mother tongue. Starting from the fact that the demographic evolution of the ethnic and confessional element imprints the evolution of the school system at a certain moment in a determined space, an analysis of this problem was considered, highlighting the significant population growth in the period 1850-1810 with the preservation of the ethnic structure, the majority being the Hungarian ethnic population followed by the Romanian ethnic population. The existence of the confessional school was conditioned by the number of school-age population. The evolution of the school population was analysed, highlighting the problems related to attendance and the causes of absenteeism. The biggest challenges for denominational education were those related to the condition of the school building, facilities, teachers, their qualification and salary. In order to see the response of the church, of the local communities and of all those involved in the education process to these challenges, we focused on these aspects, namely on the situation of the school's movable and immovable property, teachers' salaries, qualification and improvement. And because one of the important criteria for evaluating the teaching work carried out by teachers with students during a school year was the result obtained by them at the final exam of a school year, it was also considered how the school year was structured and completed.

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; anadobreanu@gmail.com

Orașul Covasna este așezat, din punct de vedere geografic, în Curbura Carpaților, la poalele munților Vrancei și a munților Brețcului, iar din punct de vedere administrativ² se află în colțul estic al județului care îi poartă, din 1968, numele.³

Așezarea a fost locuită din cele mai vechi timpuri. Aici au fost descoperite materiale arheologice care datează din epoca pietrei, epoca cuprului și epoca bronzului.

Prima atestare documentară a orașului datează din anul 1548 (Kowazna)⁴ fiind consemnată de-a lungul timpului, în documente, Koazna (1567), Kovaszna (1591), Kohaszna (1839), Kovászna, Covasna (1854).⁵

Condițiile geologice deosebite de care dispune localitatea prin așezarea sa geografică și-au pus amprenta pe dezvoltarea localității în timp. Numărul mare de izvoare de apă minerală și emanațiile puternice de acid carbonic și folosirea lor în scop terapeutic, mai cu seamă începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, au făcut din Covasna o stațiune balneo-climaterică cunoscută. Apa minerală de aici a fost folosită, de-a lungul timpului, nu doar pentru băi ci și pentru consum, fiind apreciată nu numai pe plan local. Astfel, de exemplu, la expoziția mondială din 1882 de la Triest, apa minerală din izvorul Horgasz a primit distincție de aur.⁶

² Începând cu secolul al XIV și până la Marea Unire de la 1 Decembrie 1918, zona de sud-est a Transilvaniei, zonă în care se află și localitatea Covasna, a trecut prin mai multe modificări ale organizării trecând-se de la forma scăunală la cea districuală, de prefectură, iar scăunală și apoi cea de comitat ca unități politico-administrative. Covasna a fost centrul administrativ al Scaunului Orbai, iar în perioada dualismului, reședința plasei Orbai din cadrul Comitatului Trei Scaune.

³ La 16 februarie 1968 a fost adoptată *Legea nr. 2 privind organizarea administrativă a teritoriului României care, cu mici modificări, este în vigoare și astăzi*. Au fost desființate regiunile și înființate 39 județe printre care și Județul Covasna, care poartă denumirea orașului stațiune balneoclimaterică Covasna.

⁴ Benkő et alli 2007, 63.

⁵ Coriolan 1967, Vol. I, 170.

⁶ Vărădi, Löwey 2006, 48.

Covasna a avut statutul de așezare rurală și deși la sfârșitul secolului al XIX-lea devenise deja o stațiune balneo-climaterică cunoscută, rangul de oraș l-a obținut abia în anul 1952. După dobândirea rangului de oraș sfera serviciilor balneo-climaterice și turistice au fost extinse și dezvoltate, iar construirea în 1961 a Spitalului de Recuperare Cardiovasculară a crescut și mai mult renumele stațiunii.

Date privind evoluția demografică și componența din punct de vedere etnic și confesional a populației localității reflectată de recensăminte începând cu anul 1850

Evoluția demografică, a elementului etnic și confesional își pune amprenta pe evoluția sistemului școlar, pe aspectele specifice la un moment dat într-un spațiu determinat.

La mijlocul secolului al XIX-lea Covasna era deja o localitate relativ mare. Conform recensământului din anul 1850 avea 3802 locuitori, din care: 3065 maghiari, 638 români, 171 alte etnii. 2970 suflete erau de confesiune reformată, 664 de cea ortodoxă și 165 catolică.⁷

La treizeci de ani distanță, în 1880 Covasna (împreună cu Chiuruș⁸) avea 4232 de locuitori din care: 3512 maghiari, 552 români, 6 germani, 1 alte etnii și 161 cu lb. maternă necunoscută. După confesiune erau: 3371 reformați, 578 ortodocși, 247 romano-catolici, 15 evanghelici, 6 greco-catolici, 1 altele.⁹

La cumpăna dintre secole, conform recensământului din 1900 populația era de 5163 de persoane din care 4226 erau maghiari, 769 români, 85 ruteni, 37 germani, 3 slovaci și 43 de alte etnii. După confesiune erau: 3686 de reformați, 767 ortodocși, 450 romano-catolici, 142 greco-catolici, 57 unitarieni, 33 evanghelici

⁷ V. Căvruc et alli 2002, 11.

⁸ Chiuruș este o localitate componentă a orașului Covasna.

⁹ *Recensământul din 1880 Transilvania*, 1997, 162-163.

și 27 izraeliți.¹⁰ Se constată o creștere a populației de la recensământul anterior, deci în 20 de ani, cu 931 de persoane (+714 maghiari, +217 români, + 31 germani, apar 85 de ruteni și față de 1 alte etnii acum sunt 43).

Potrivit recensământului din 1910 numărul locuitorilor a ajuns la 6070 de persoane, cu 907 mai mult decât la recensământul din 1900. Se constată o accelerare a creșterii numărului populației, într-un deceniu creșterea a fost aproape cât în două decenii anterioare. Din totalul populației 4756 erau maghiari (+530 față de 1900, reprezentând 58,43% din creșterea populației în această perioadă), 1105 români (+336 față de 1900, reprezentând 37,04% din creșterea populației în această perioadă), 49 germani (+12 față de 1900), 2 slovaci (-1 față de 1900), 92 ruteni (+7 față de 1900), 2 croați, 2 sârbi și 62 alte etnii (+19 față de 1900). După confesiune situația la 1910 se prezenta astfel: 4038 reformați, 1058 ortodocși, 635 romano-catolici, 174 greco-catolici, 84 izraeliți, 43 unitarieni, 38 evanghelici și 1 de altă religie.¹¹

În perioada 1850-1910 populația localității Covasna a crescut de la 3802 la 6070 (cu satul Chiuruș) de locuitori (cu 2268 de persoane, procentual cu 62,64%) (Fig. 1).

Biserica și școala

Potrivit celor consemnate în condica parohială din 1925 la Covasna, „s-a ținut școală”, prin preoți și dieci, la sfârșitul secolului al XVIII-lea în tinda bisericii, iar mai târziu în casa gocimanului de atunci.¹² Școala confesională s-a construit în anul 1858 pe terenul donat, în 1825, de un negustor brașovean bisericii pentru această destinație.¹³

Grija pentru asigurarea unui cadru adecvat pentru educație, pus sub supraveghe-

rea bisericii, nu era de loc întâmplătoare pentru că singurul cadru organizat în care copiii români au putut să studieze în limba lor maternă a fost învățământul primar confesional care a putut exista datorită eforturilor comunităților și ale bisericii.

Eforturile pentru supraviețuirea școlii s-au amplificat în perioada dualistă, perioadă în care legislația în domeniul învățământului promovată de guvernanți a adus provocări mari pentru comunități și biserici în vederea menținerii învățământului confesional, lucru vital pentru educație în limba maternă.

Plasarea școlii în sfera și grija statului și schimbarea percepției legate de educație și învățământ au favorizat dezvoltarea rețelei școlilor de stat și creșterea numărului școlilor, fapt ce se reflectă și în creșterea numărului știutorilor de carte. Astfel, în localitatea Covasna, în perioada 1880-1910, procentul alfabetizaților, raportat la numărul populației, a crescut de la 31,88% la 62,55%, adică cu 30,67%¹⁴ (Fig. 2). Însă, cum s-a menționat, accesul la educație în limba maternă pentru tinerii români era asigurat doar prin școala confesională ortodoxă din localitate.¹⁵

După Marea Unire, din 1918 școala confesională românească din Covasna – Voinești a devenit școală de stat.

Populația școlară

Legea XXXVIII/1868 declara obligativitatea învățământului elementar pentru toți copiii între 6 și 12 ani. Copiii cu vârstă

¹⁴ *Recensământul din 1880 Transilvania; Recensământul din 1910 Transilvania*, 1997.

¹⁵ Pe ansamblu, în Comitatul Trei Scaune, comitat din care făcea parte și localitatea Covasna, reformele din educație au avut ca efect creșterea și diversificarea rețelei școlare și implicit au înlesnit accesul unui număr mult mai mare de tineri la educație. Aceasta s-a reflectat în creșterea numărului alfabetizaților. Trebuie însă, menționăm faptul că accesul la educație, în limba maternă pentru tinerii români, din comitat, era posibil doar prin intermediul școlilor confesionale care se confruntau cu mari greutăți ca urmare a rigorilor impuse de legile școlare adoptate de guvernanți și a greutăților materiale ale comunităților române. (Dobreanu 2016, 108-126).

¹⁰ *Recensământul din 1900 Transilvania*, 1999, 298-301.

¹¹ *Recensământul din 1910 Transilvania*, 1999, 284-285.

¹² *Condica Parohială a Bisericii Române. Comuna Covasna*, 1925, 3.

¹³ Ticușan, ms., 1928, 29-30.

între 13 și 15 ani erau obligați să frecventeze școlile de repetiție. Conform legii, școli confesionale puteau fi organizate în localitățile în care o confesiune deținea un număr suficient de elevi și puteau fi susținute din fondurile proprii ale confesiunilor, chiar și prin intermediul unor taxe speciale bisericesti proprii.

Îndatorirea înscrierii copiilor de vârstă școlară la școală revenea protopopilor și preoților parohi, conform obligațiile ce le reveneau pe linia școlilor confesionale, protopopii de inspectori școlari tractuali și preoții parohi de directori¹⁶ ai școlilor din comunitățile bisericesti. Astfel, prin circulară nr. 1711/1873, forul tutelar cerea acestora, în conformitate cu art. 38 din Legea școlară emisă în 1868, „să se îngrijească ca de timpuriu să se conscrie prin parohii locale cu cea mai mare acuratețe toți copii obligați la învățământul de ambele școale, de la 6-12 ani, pentru școala de toate zilele, și de la 12-15 ani pentru școala de repetiție...”¹⁷

Conform cifrelor statistice referitoare la populația școlară (copii între 6-12 ani) și cele privind frecventarea cursurilor școlilor confesionale ortodoxe, în Covasna în anul școlar 1878/1879, erau 114 „prunci harnici de școală”, din care au frecventat cursurile 98 (85,96%).¹⁸

În anul 1891 erau în Covasna 143 de copii obligați a frecventa școala (113 din categoria 6-12 ani și 30 din categoria 12-15 ani), din care în toamnă, în luna noiembrie, erau înmatriculați 122 din care 113 din categoria 6-12 ani și doar 9 din cei mai mari, procentual 85,31%. Dacă dintre

copiii de 6-12 ani s-au înmatriculat 100%, din categoria 12-15 ani doar 30%.¹⁹

În datele statistice pe anul școlar școlar 1901/1902 la școala confesională Covasna sunt consemnați, 165 de elevi (130 cu vârsta între 6-12 ani și 35 cu vârsta între 13-15 ani) care au frecventat școala, din 205 copii obligați a umbla la școală (144 cu vârsta între 6-12 ani și 61 cu vârsta între 12-15 ani), iar la filia Zăbala sunt consemnați 54 de elevi (42 cu vârsta între 6-12 ani și 12 cu vârsta între 13-15 ani), care au frecventat școala, din 59 copii obligați a umbla la școală (47 cu vârsta între 6-12 ani și 12 cu vârsta între 13-15 ani), se consemnează și existența a câte un edificiu propriu.²⁰

În anii școlari 1906/1907 și 1907/1908 conform statisticilor, întocmite de preoții parohi și învățători, care conțin date referitoare la numărul copiilor de vârstă școlară, numărul celor ce au frecventat școala, pe categorii de vârstă, numărul învățătorilor și salariul lor etc., situația populației școlare la școala confesională din Covasna se prezenta astfel: pe anul școlar 1906/1907 sunt consemnați 129 elevi, cu vârsta între 6-12 ani care au frecventat școala din 222 de copii obligați a umbla la școală (148 cu vârsta între 6-12 ani și 74 cu vârsta între 13-15 ani), se consemnează și existența edificiului propriu, cu două săli de clasă, în stare corespunzătoare²¹ și pe anul școlar 1907/1908 sunt consemnați, 126 elevi, cu vârsta între 6-12 ani care au frecventat școala din 216 copii obligați a umbla la școală (143 cu vârsta între 6-12 ani și 73 cu vârsta între 13-15 ani), se consemnează și existența a două edificii proprii, în stare corespunzătoare.²²

Comparând datele pe cei trei ani de învățământ de la începutul secolului al XX-lea, menționați mai sus, se observă

¹⁶ Directorul școlar era conducătorul școlii în problemele morale, spirituale, disciplinare. El trebuia să-l controleze pe învățător, să se asigure acesta respectă planul de învățământ și obține rezultate bune în activitatea școlară. Una dintre atribuțiile principale ale directorului local, era cultivarea în rândul sătenilor a sentimentelor de dragoste pentru școală (vezi Ghibu 1912).

¹⁷ ANCV, F. Parohia ortodoxă Cernatul de Jos, d. 1, f. 8.

¹⁸ Lăcătușu et alli 2009, 72.

¹⁹ MNCR, 18246/90.

²⁰ MNCR, 18688.

²¹ MNCR, 18789.

²² MNCR, 18889; 18893.

că, populația de vârstă școlară (6-15 ani) se menține peste 200, diferențe semnalandu-se la procentul celor ce frecventau școala dintre cei obligați a umbla la școală. Astfel, în anul școlar 1901/1902, procentul era de 80,48%, în anul școlar 1906/1907 de 58,10%, iar în anul școlar 1907/1908 de 58,33%, numărul mare de cei care nu frecventau școala este din categoria 13-15 ani (Fig. 3).

Chiar dacă conform legii XXXVIII/1868 învățământului elementar pentru toți copiii între 6 și 12 ani era obligatoriu, iar copiii cu vârstă între 13 și 15 ani erau obligați să frecventeze școlile de repetiție, cum s-a menționat deja, neeradicându-se cauzele principale ale absenteismului, lipsa de la școală a unui număr destul de însemnat al populației de vârstă școlară a constituit o realitate încă mult timp. Frecvența la școală a continuat să fie o problemă, deși s-a ameliorat treptat, mai ales pe perioada muncilor la câmp. Părinții pe perioada muncilor agricole își țineau acasă copiii care puteau muncii la muncile agricole.

Principala cauză a absenteismului, sărăcia, s-a accentuat în partea de sud a Transilvaniei, deci și în Comitatul Trei Scaune, din care făcea parte și localitatea Covasna, în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, urmare a consecințelor nefaste ale războiului vama dintre România și Austro-Ungaria²³ care a generat și un puternic aflus de emigrare a populației, în primul rând spre România. Mulți dintre emigranți au luat cu ei și familia, fie în întregime, fie parțial.

Efectul situației generate, pentru cei din Covasna, este ilustrat și de un document care face la referire la un al doilea post de învățător, aprobat, în 31 mai 1889, de Comitetul parohial în care se consemnează, legat de salariul mic aprobat pentru acesta că situația nu poate fi altfel „vreo câțiva

ani, până când poporul își va reveni în fire, sau în stare, deoarece starea economilor de oi e vrednică de compătimit, cu deosebire de când s-a închis vama – poporul a devenit la sapă de lemn, din care cauză foarte mulți poporeni sunt duși ca servitori în străinătate spre a-și căpăta pâine de toate zilele”.²⁴

În statisticile privind absențele la școala din Covasna, întocmite de învățătorul George Furtună²⁵, în lunile octombrie și noiembrie din anul 1891 sunt consemnate 10, respectiv 3 absențe (Fig. 5).

Problema frecvenței a fost mereu în atenția forurilor tutelare și îmbunătățirea ei a fost una dintre preocupările fundamentale, intensificându-se începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La 1873, prin adresa circulară nr. 1711 a Consistoriului arhidiecezan se solicita preoților protopopi și parohi, printre altele ca, să ceară învățătorilor ca la sfârșitul primei săptămâni de școală, să întocmească lista elevilor absenți pe care să o predea preotului paroh, președintele Comitetului parohial.²⁶ Acesta urma să desemneze doi membri ai Comitetului parohial care să se deplaseze la locuințele copiilor care nu au fost la școală lămurindu-i pe părinții acestora „cu vorbe frumoase să transmită copilașii lor la școală, căci aceasta este spre binele și folosul copilașilor și al părinților”. Deoarece nefrecventarea școlii era

²⁴ ANCV, F. Parohia ortodoxă Cernatul de Jos, d. 1, f. 179-180.

²⁵ MNCR, 18246/59, 18246/90.

²⁶ Atribuțiile comitetelor parohiale, legate de școala primară, conform Statutului organic, erau: trebuiau să se îngrijească ca edificiile școlare să se zidească după planul dat de ministerul de culte și învățământ și să se păstreze în bună stare; trebuiau să înscrie copiii la școală, cu două luni înaintea începerii fiecărui an școlar; trebuiau să determine pe părinți să-și trimită copiii la școală și în fiecare sâmbătă să-i raporteze la primărie pe aceia care nu îndeplinesc această cerință, pentru a fi pedepsiți potrivit legii. Președintelui i se impunea totodată, de a se îngriji ca banii din amenzile pentru nefrecventarea școlii să se încaseze prin primăria comunală și să se predea epitropiei parohiale spre administrare.

²³ Războiul vama dintre România și Austro-Ungaria a izbucnit în 1886 și a durat șase ani, până în 1892, cu grave efecte asupra comerțanților și meseriașilor în deosebi din zona de sud și sud-est a Transilvaniei.

pedepsită și de legea școlară în vigoare, preoții erau îndemnați să predea lista elevilor absentești și conducerii „comunei politice, spre pedepsirea celor care nu împlineau legea”, banii rezultați din amenzile aplicate, urmând a fi folosiți pentru nevoile școlii”. Despre modul de îndeplinire a tuturor acestor obligații, care făceau parte din principalele răspunderi ale preoților, protopopul urma să raporteze periodic.²⁷

În anul 1884, în ședința comitetului parohial ortodox din Covasna, din data de 31 decembrie, președintele comitetului, preotul paroh Nicolae Comșa, propunea „ca în sensul legii scolastice, în fiecare an să se statorească mărimea unei pedepse pentru lipsirea copilului de la școală fără motiv”.²⁸

Situația absențelor era strict monitorizată și la începutul secolului al XX-lea, problema preocupând în mod deosebit forurile tutelare, Protopopiatul de care aparținea comuna bisericească care întreținea școală confesională și Consistoriul arhiepiscopar, artrăgându-se atenția pentru orice derapaj în acest sens. Astfel, de exemplu, printr-o adresă din 8 noiembrie 1901 de la Consistoriul arhiepiscopar, semnată de Mitropolitul Ioan, arătându-se că de data aceasta se acceptă justificarea unui învățător din Protopopiatul Trei Scaune, se solicită protopopului Dimitrie Coltofeanu ca pe viitor „să îndrume” toți învățătorii „a conduce protocoalele de absenții sub orice împrejurări”.²⁹

Prin adresa nr. 430 din 18 ianuarie 1901 Consistoriul arhiepiscopar din Sibiu, trimitea protopopului Dimitrie Coltofeanu, concluziile ce rezultau din raportul întocmit în urma controlului efectuat la toate școlile confesionale din protopopiatul Trei Scaune, iar la măsurile ce se impuneau pentru îndreptarea neajunsurilor se cerea și „... oficiile și comitetelor parohiale

să fie responsabile de prezența la școala a elevilor și să manifeste o mai serioasă îngrijire în această problemă, în caz contrar vor fi luate dispoziții disciplinare împotriva lor de către Consistoriu”³⁰

Fenomenul era stric monitorizat de organele tutelare pentru că acestea vedeau în școală calea de ieșire din sărăcie pentru acești tineri. De asemenea rolul școlii în limba română, în contextul politic dat, avea o semnificație care depășea cadrul strict pedagogic. Frecventând școlile primare confesionale copiii români aveau pe lângă ocazia să învețe în limba maternă și posibilitatea să cunoască principalele valori ale culturii naționale.

Averea mobilă și imobilă a școlii

Privind școlile din secuime, făcând referire la starea lor vizavi de cerințele legislației școlare, Gazeta Transilvaniei nr. 98 din 5 mai 1893 consemna că „în comunele așezate sub munți, peste tot sunt școli românești corespunzătoare legilor. Ba în comune cum sunt: Covasna, Întorsura Buzăului, Brețcu, Poiana Sărată, avem școli cu câte două sau trei puteri didactice, foarte bune”.³¹

Înăsprirea condițiile materiale minime pe care trebuia să le îndeplinească orice clădire în care se afla o școală și cele legate de plata învățătorilor și locuința acestora, impuse de legislația școlară, mai ales după 1907 (Legea Apponyi), au pus noi presiuni asupra școlilor confesionale nemaghiare.

Întreținerea școlilor de către comunități era un efort mare, mai ales acolo unde aceste comunități nu erau foarte numeroase, cum era și în Trei Scaune, unde românii erau în minoritate și posibilitățile lor materiale erau destul de precare.³²

Printre concluziile ce au rezultat în urma controlului efectuat la toate școlile confesionale din protopopiatul Trei Scaune

²⁷ ANCV, Fond Parohia ortodoxă Cernatul de Jos, d. 1, f. 8.

²⁸ ANCV, Fond Parohia ortodoxă Cernatul de Jos, d. 1, f. 134.

²⁹ MNCR, 18486/39.

³⁰ ANCV, Fond Protopopiatul ortodox Sfântu Gheorghe, d. 8, f. 2-3.

³¹ Gazeta Transilvania, 1893.

³² Dobreanu 2016.

trimise la 18 ianuarie 1901 de Consistoriul arhidiecezan din Sibiu, protopopului Dimitrie Coltofean se află și informații referitoare la starea imobilelor școlare, la dotarea lor cu mobilier, cu manuale și rechizite. Sunt consemnate următoarele nereguli întâlnite: localurile de școală necorespunzătoare în Brețcu și Boroșneul Mic, Mărcuș, Băcel, Belin și Hăghig, iar în Covasna lipsea locuinței învățătorului; mobilierul de școală era cu totul necorespunzător, la care se adăuga și probleme de curățeniei la școlile din Brețcu, Boroșneul Mic, Băcel și Belin; ... Lipseau, într-o măsură mai mare sau mai mică, cărțile și rechizitele școlare...". Referitor la situația dată Ilarion Pușcariu, Vicar arhiepiscopesc, semnatarul adresei, menționa că „o îndreptare se poate face numai îndeplinindu-și cu toții, de sus până jos, cu tot zelul și cu toată stăruința toate îndatoririle, ce le impune chemarea, altfel nu se va putea ajunge la nici un rezultat favorabil. Materialul trimis protopopului conține pe lângă constatări și măsurile ce se impun: să se adune, rând pe rând, „mijloacele trebuincioase bănești”, pentru a putea fi înlocuite edificiile școlare cu totul necorespunzătoare, prin edificii noi corespunzătoare și „înzestrate peste tot, acolo unde trebuie, după cum s-a arătat, cu mobilierul trebuincios și cu rechizitele necesare, atât pentru școli cât și pentru elevi, căci aceștia lipsiți fiind de cărți, table, caiete etc., nu progresează îmbucurător”³³

Cu privire la starea materială a școlii din Covasna și filia Zăbala grăitoare este și consemnarea averilor „bisericești și școlare”, pe anul 1901, întocmită de preotul paroh Gheorghe Furtună. Potrivit acestui document atât la Covasna cât și la Zăbala școala avea edificiu propriu, doar că cel din Covasna nu era cu locuință pentru învățător, dar valoarea acestuia era de 800 de coroane iar a celui din Zăbala de

600 de coroane. Diferențe între cele două școli erau și la valoarea „Capitalului fonduri și fundații școlare”, care erau de 7 ori și ceva mai mari pe seama școlii din Covasna, și la valoare prețului mobilei și rechizitelor școlare diferența era mare, dar pământ în dotarea învățătorului era doar la Zăbala.³⁴

Raportat la situația altor 11 școli confesionale ortodoxe din Trei Scaune, conform consemnărilor din 1901, poziția școlii din Covasna era următoarea: în 9 din cele 11 parohii existau edificii școlare cu locuință pentru învățător, a căror valoare varia între 2000 de coroane (Zagon) și 130 de coroane (Boroșneul Mic), în 2 parohii existau edificii școlare fără locuință pentru învățător, a căror valoare era de 800 de coroane (Covasna) și 400 de coroane (Lisnău). Prețul mobilei și rechizitelor școlare varia între 451 de coroane și 11 fl. (Covasna) și 14 coroane și 40 fl. (Ozun). Capitalul fondurilor și fundațiilor școlare era cuprins între 8102 coroane și 27 fl. (Covasna) și 190 coroane și 67 fl. (Mărtănuș).³⁵ Prin urmare, școala din Covasna deținea mobilier și rechizite școlare de valoarea cea mai mare și de asemenea avea și Capitalul fondurilor și fundațiilor școlare cu valoarea cea mai mare dintre cele 11 școli.

Potrivit datelor statistice referitoare la anii școlari 1906/1907 școala confesională din Covasna avea edificiul propriu, cu două săli de clasă, în stare corespunzătoare³⁶, iar pentru anul școlar 1907/1908 se consemnează existența a două edificii proprii, în stare corespunzătoare.³⁷ Și pentru filia Zăbala, pentru ambii ani școlari menționați, se consemnează existența unui edificiu propriu aflat în stare corespunzătoare.³⁸

³⁴ MNCR, 18491/8.

³⁵ MNCR, 18491/2; 18491/3; 18491/4; 18491/5; 18491/6; 18491/7; 18491/8; 18491/9; 18491/10; 18491/11.

³⁶ MNCR, 18879.

³⁷ MNCR, 18893.

³⁸ MNCR, 18880; 18887.

³³ ANCV, Fond Protopopiatul ortodox Sfântu Gheorghe, d. 8, f. 2-3.

Controalele, din partea autorităților abilitate ale statului, privind cerințele impuse, privitoare la calitatea clădirilor, dotarea materială, salariul învățătorilor etc. au pus presiune tot mai mare pe școlile confesionale.

Această provocare a constituit tema a numeroase dezbateri în consiliul parohial din Covasna și la 25 ianuarie 1909 Sinodul parohial a luat în discuție înaintarea către Consistoriul arhidiecezan a propunerii ca începând cu anul școlar 1909/1910 să fie predată școala statului. Motivele care au stat la baza propunerii au fost: poporenii din Covasna partea cea mai mare erau exclusiv mici economi de oi și erau foarte strâmtorați încât existența lor nu era sigură „de azi pe mâne”; nu puteau să satisfacă cerințele art. XXVII al legii școlare din 1907 și li se cerea, prin inspectorul de școală regească a comitatului Treiscaune, să satisfacă acestea; avînd în vedere numărul copiilor obligați a umbla la școală (de toate zilele în număr de 150 și cca. 70-75 de repetiție, pentru care localul nu mai corespundea) cu începerea anului școlar viitor comunei i se va solicita să înființeze al treilea post de învățător și se întrebau „cum vom putea dar satisface legea pe lângă cele mai mari jertfe posibile”, atîta timp cît nici „salariile celor doi învățători nu sunt asigurate nici conform legii din anul 1893”.³⁹

Desigur se avea în vedere și anumite condiții pentru predarea școlii statului și anume: să fie păstrate „puterile didactice care sunt în prezent”; programa „să conțină două ore pe săptămână pentru limba română”; „totdeauna statul să fie obligat, la permutarea ori moartea învățătorilor actuali, a denumi doi învățători de lege gr. Ortodoxă, care totodată vor servi și ca cantori”.⁴⁰

Răspunsul Mitropoliei din Sibiu, se pare că, nu a fost favorabil pentru că în ianuarie anul următor, în 1910, Comitetului

parohial din Covasna „după lungi și serioase dezbateri” a decis în unanimitate următoarele: comunitatea bisericească va susține pe viitor „școala numai cu un singur învățător cu elevii din cursul I și al II-lea – cu întregirea salariului învățătoresc și ajustarea edificiului școlar conform legii școlare din anul 1907 art. 7”, fără a recurge la „ajutoare din altă parte”; postul al II-lea de învățător cu elevii din cursul anului școlar III și IV să se mijlocească din partea autorităților bisericești școlare confesionale școlare, la Înalțul Ministeru de Culte, a se alătura la școala de stat din Covasna aflătoare în nemijlocita apropiere pe lângă considerarea la propuneri și a limbei române cu elevii de confesiunea și naționalitatea noastră”.⁴¹

După 1905 jumătate dintre cele 18 școli din protopopiat nu au făcut față presiunilor exercitate de legislația școlară. Biserica și comunitatea românească din Covasna, prin eforturi susținute, a reușit să mențină școala confesională, aceasta fiind una din cele 9 care mai funcționau, în anul școlar 1913/1914, alături de cele din Băcel, Boroșneul Mic, Brețcu, Mărtănuș, Întorsura Buzăului, Mărcuș, Poiana Sărată, Vama Buzăului. Printre școlile închise a fost și cea din Zăbala, filie a parohiei Covasna.

Învățătorii și salariile lor

Primul învățător cunoscut a fost Iosif Pop zis Popovici. A urmat Ioan Gridean, mai târziu preot, până în 1839, apoi Gheorghe Dogar, care era și cântăreț, originar din Prejmer. Următorii învățători au fost: Ioan Fleșer zis Topârceanu; Toma Grindeanu, (1864-1870); Zosim Butnar (1870-1872); Ioan Iosif (1872-1876), al doilea post de învățător s-a înființat după 1871); pr. Gheorghe Furtună și Ioan Nițu (1877-1894), desființat în 1880; postul al doilea a fost reînființat în 1889, învățător și director fiind Nicolae Dobros, celălalt post, din 1899 a revenit lui Gheorghe Albu din

³⁹ Lăcătușu et alli 2009, 76.

⁴⁰ ANCV, F. Parohia ortodoxă Covasna, d. 1, f. 282-283.

⁴¹ ANCV, F. Parohia ortodoxă Covasna, d. 1, f. 288

Apold, iar din 1900 a funcționat Alexandru Ciucan.⁴²

Principalul mijloc de subzistență al învățătorului era salariul. Acesta avea o componentă în bani și una în natură. Cuantumul lui era stabilit de comitetul parohial fiind cuprins în bugetul anual ce se supunea spre aprobare sinodului parohial. Sursa, de bază, care asigura achitarea salariilor învățătoresți era contribuția specială pe care trebuiau să o plătească credincioșii dintr-o parohie.⁴³

Stabilirea salariilor învățătoresți era o problemă de care comitetele parohiale trebuiau să se achite ținând cont de două aspecte și anume, pe de o parte de prevederile legale referitoare la salarizarea învățătorilor, iar pe de altă parte de resursele materiale și financiare de care dispuneau locuitorii așezării. Și pentru că aceste resurse erau precare pentru multe comunități devenea o mare problemă sincronizarea celor două aspecte.

Urmare condițiilor puse de legislația școlară cu privire la cuantumul minim al salariului învățătorului, multe comunități au trebuit să facă eforturi foarte mari să poată să se încadreze în cerințele legale, deoarece nerespectarea lor putea aduce după sine transformarea școlii confesionale în școală de stat în care predarea se făcea în limba maghiară.

Pentru anul școlar 1879/1880 în protopopiatul Trei Scaune sunt consemnate 11 școli, toate cu învățători, care erau plătiți de comunitate, din fondul scolastic și din alte surse. Printre acestea erau și școlile din Covasna și filia Zăbala la care situația privind asigurarea învățătorului, calificarea lui și plata acestuia, sunt menționate în Fig. 6.

Veniturile în bani și natură ale învățătorilor, în cele 11 școli din protopopiat, erau cuprinse între 243 fl. la Întorsura Buzăului și 43 fl. la filia Păpăuți. În Covasna

venitul celor doi învățători era de valoare diferită, pentru George Fortuna 210 fl. și pentru Ioan Nițiu 160 de fl. În comparație cu cea mai mare și cea mai mică leafă din protopopiat, leafa învățătorului George Fortuna era cu 33 de fl. mai mică decât cea a învățătorului din Întorsura Buzăului și cu 167 de fl. mai mare decât a învățătorului din filia Păpăuți, iar a învățătorului Ioan Nițiu, era mai mică cu 83 fl. și mai mare cu 117 fl.⁴⁴ (Fig. 4).

În anul școlar 1906/1907 conform statisticilor, întocmite de preoții parohi și învățători, situația privind numărul învățătorilor, salariul lor și sursa acestuia, în Covasna, erau doi învățători care aveau un salariu de 1200 de coroane (Fig. 7).

În comparație cu venitul din urmă cu 27 de ani, învățătorii aveau un salariu mai mare de aproape trei ori, având în vedere faptul că, schimbul de la florini la coroane s-a făcut în raportul de două coroane la un florin.

În ceea ce privește salariul învățătorilor din Covasna, raportat la cel al altor colegi de-ai lor de la școli din protopopiat el era, pentru anul școlar 1906/1907, dublu față de cel de la Zăbala și Dobârlău și cu 400 de coroane mai mare decât cel de la Băcel, iar pentru anul școlar 1907/1908 era dublu față de cel de la Mărtănuș, cu 500 de coroane mai mare decât la Zagon și Zăbala, cu 400 mai mare ca la Băcel și mai mic cu 300 de coroane decât la Mărcuș.

În protopopiatul Trei Scaune, în anul școlar 1913/1914, funcționau 9 școli confesionale cu 15 învățători, printre care era și școala confesională din Covasna și 35 de școli de stat și două de alt fel. Salariul învățătorilor era asigurat o parte de la comuna bisericească, altă parte din fondul școlar și altă parte de la stat. Salariul mediu pe învățător era de aproape 1400 de coroane.

În ceea ce privea salariul învățătorilor din Covasna, la nivelul anului 1916, aflăm

⁴² Lăcătușu et alii 2013, 271.

⁴³ MNCR, 18904.

⁴⁴ AMA, F. Protocolul școlilor 864/ 1879-1880.

din bugetul parohiei ortodoxe din localitate pe acel an că, pentru salariul învățătorilor erau prevăzuți 3000 de coroane. Suma era mai mare cu 600 de coroane față de anul școlar 1907/1908, când însumate cele două salarii se ridicau la valoarea de 2400 de coroane.

Calificarea și perfecționarea învățătorilor

Cu privire la calificarea învățătorilor și încadrarea lor era, în majoritatea protopopiatelor ortodoxe din Transilvania, o situație aparte, în sensul că exista un număr mare de învățători provizorii deși mulți dintre ei aveau calificarea pedagogică corespunzătoare. Această situație se datora, în primul rând, imposibilității comunelor de a plăti salariile datorate unor învățători definitivi și prin urmare preferau angajarea unor învățători provizorii, cu salarii mai mici.

Potrivit protocolului școlilor pe anul școlar 1879/1880 dintre cei trei învățători, de la școlile confesionale ortodoxe din Covasna și filia Zăbala, doi aveau examen de calificare (Fig. 8).

Problema privind calificarea învățătorilor și încadrarea lor rămâne o provocare și după 1900. Consistoriului arhiepiscopar ca senat școlar era preocupat de această situație și solicita celor îndrituiți să se ia măsurile necesare pentru ca începutul de an școlar să nu fie situații în care posturile vacante să nu fie ocupate. Printr-o adresă din 24 august 1901 se solicita, de exemplu, protopopului de Trei Scaune, Dimitrie Coltofean, înaintarea unui raport cu privire la locurile vacante de învățători și cu propunerile pentru ocuparea lor.

Protopopul Dimitrie Coltofean era preocupat și de problema modalității de încadrare, definitiv sau provizoriu. La 7 iulie 1902, el comunica, mai multor oficii parohiale, condițiile în care se putea ocupa definitiv posturile de învățător acolo unde în anul școlar precedent au fost ocupate doar în mod provizoriu.

Situația privind calificarea învățătorilor și încadrarea lor se afla și în atenția autorităților, la nivel de comitate prin Inspectoratul școlar regesc. Astfel, de exemplu în anul 1902 Inspectoratul școlar regesc din Trei Scaune solicita printr-o adresă din 15 august protopopului de Trei Scaune să rezolve problema numărului mare de învățători provizorii de la școlile confesionale ortodoxe, să se pună capăt deselor mișcări ale învățătorilor de la o școală la alta pe teritoriului comitatului, să fie angajați învățători calificați și care, potrivit Legii XVIII/1876, să poată preda limba maghiară, iar lista cu solicitanții și cu specificarea pregătirii să se înainteze Inspectoratului școlar. După trei luni, la 15 noiembrie, legat de aceeași problemă se solicită protopopului Dimitrie Coltofean să informeze cu privire la: dintre învățătorii angajați în anul precedent câți au plecat și unde; pe posturile rămase vacante cine sunt cei angajați; câți dintre aceștia au diplomă de calificare ca învățători; câți cunosc (vorbit și scris) limba maghiară; care dintre ei sunt membri ai Casei naționale de pensii.

Prin circulara nr. 7277 din 1 iulie 1910 Consistoriul arhiepiscopar comunica oficiilor protopresbiterale din diaceza ortodoxă română a Transilvaniei dispoziția ministrului cultelor și instrucțiunii publice conform căreia toți învățătorii care nu au calificarea necesară să fie înlocuiți cu învățători calificați de la 1 septembrie și aducea lămuriri cu privire la înțelesul acestei dispoziții referitoare la învățătorii de la școlile confesionale.

Un rol important în perfecționarea profesională a învățătorilor l-au avut conferințele și reuniunile învățătorescilor. Ele au oferit cadrul în care s-a putut realiza schimbul de experiență și idei pedagogice între învățători, dar nu numai, ci ele au fost și „laborator” de prefacere și modernizare a actului didactic în școlile românești.

În 1866 conferința învățătorilor din protopopiatele Brașov II și Treiscaune a avut loc în Covasna.

Între anii 1878-1900 în Covasna a funcționat „Reuniunea învățătorilor români ortodocși” din Districtul X Brașov, cu 4 des-părțăminte: Despărțământul I și II Brașov, III Bran și IV Treiscaune și avea ca deviză: „cultura ulterioară pedagogico-didactică a învățătorilor și ridicarea școlii noastre populare la o stare mai bună și la o reală (autoritate) mai mare”. În vederea realizării acestor nobile obiective, începând din 1886, reuniunea și-a publicat propria revistă, intitulată „Școala și familia”, la care au fost abonați toți membrii reuniunii. Președinte al asociației pentru Trei Scaune, între anii 1884-1894, a fost învățătorul Gheorghe Furtună din Covasna.

Structura și finalizarea anului școlar

Înainte de apariția legii învățământului XXXVIII/1868 structura anului școlar pentru școlile populare a fost stabilită prin Intimatul ministerial nr. 3441, din 5 martie 1855 potrivit prevederilor căruia, cursurile începeau la 1 octombrie și se încheiau la 6 august. Anul școlar era împărțit în două semestre: primul, între lunile octombrie și februarie și al doilea, între lunile martie și iulie. Fiecare semestru se finaliza cu examene școlare.

Legea din 1868, preciza că, durata anului școlar va fi de cel puțin 8 luni la sate și cel puțin 9 luni la orașe. În ceea ce privea datele privind începutul și sfârșitul anului școlar, acestea au fost stabilite prin dispoziții ulterioare. S-a fixat ca, școala primară să-și înceapă cursurile la 1 octombrie și să se finalizeze la 31 mai. În iunie se desfășurau examenele, iar lunile iulie, august și

septembrie erau de vacanță. Desigur puteau să apară mici modificări, de la o zonă la alta, cu privire la data începerii și finalizării anului școlar, stabilite prin senatele școlare, dar cu respectarea duratei anului școlar stabilit prin lege. Pe parcursul celor nouă luni de cursuri se mai acordau și zile libere, una sau mai multe, cu ocazia unor sărbători religioase.

În școlile confesionale greco-ortodoxe din Arhidieceza Ardealului, deci și în cele din Protopopiatul Trei Scaune cursurile începeau, de regulă, la 1 octombrie și se terminau la sfârșitul lunii mai. Prin circulară nr. 1711/1873, semnată de Nicolae Popeea, arhimandrit și episcop vicar, adresată „Inspectoratele districtuale ale școalelor confesionale greco-ortodoxe din Arhidieceza Ardealului”, se cerea preoților protopopi și parohi, pe lângă respectarea altor obligații ce le reveneau pe linia școlilor confesionale, să aibă grijă „ca duminica înainte de 1 octombrie, în 30 septembrie, să se publice în biserică, că la 1 octombrie, adică în ziua următoare, luni, se va începe învățământul în școalele noastre confesionale.”

Finalizarea unui an de studiu se făcea printr-un examen susținut în prezența protopopului, în calitate de acestuia de inspector școlar pentru școlile confesionale ortodoxe din tract.

Examenele școlare erau o componentă importantă a activității școlare. Ele aveau ca scop evaluarea muncii didactice desfășurate de învățători cu elevii pe parcursul unui an școlar. Aprecierile făcute asupra pregătirii elevilor și evaluarea activității învățătorilor, erau prezentate în rapoarte ce se înaintau senatelor școlare.

Bibliografie / Bibliography

- AMA** = Arhiva Mitropoliei Ardealului
ANCV = Arhivele Naționale Covasna
Benkő G., Fábíán E. 2007. *Kovászna*, Sfântu Gheorghe: Charta.
- Bocșan N., Leu V. 2002.** *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circularele școlare bănețene*, Cluj-Napoca: Ed. Presa Universitară Clujeană.
- Brusanowski P. 2005.** *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918*, Cluj-Napoca.
- Cavruc V., Lăcătușu I., Bota 1. 2002.** *Scurt istoric al orașului Covasna*. În: *Potențialul turistic și patrimoniul cultural din zona Covasnei* (red. Valeriu Cavruc), Sfântu Gheorghe: Ed. ANGVSTIA: 11-12.
- Condica Parohială a Bisericii Române. Comuna Covasna, 1925.** Colecția de documente, Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Sfântu Gheorghe.
- Coriolan S. 1967.** *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, Academia RSR.
- Dobreanu, A. 2016.** Rețeaua de școli și considerații privind accesul la educație în Comitatul Trei Scaune la începutul secolului al XX-lea. *Acta Carpatica* 3: 108-126
- Ghibu, O. 1912.** *Școala românească în Ungaria*. Sibiu: Tiparul lui W. Krafft.
- Lăcătușu I., Cornea L., Luca I. 2009.** *Personalități ale orașului Covasna*, Sf. Gheorghe: Ed. Eurocarpatica.
- Foaia învățătorilor poporului 1868.** *Foaia învățătorilor poporului*, Budapesta, I, 1868, nr. 43, din 26 noiembrie, apud Florin Zamfir, *Școala și societatea românească din Comitatul Timiș, între anii 1867-1900*, Timișoara: Ed. Marineasa, 2009.
- Gazeta Transilvaniei, Brașov**
- Lăcătușu I., Lechințan V., Pătrunjel V. 2013.** *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală. Cultură*, Miercurea-Ciuc: Ed. Grai românesc.
- MNCR** = Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni (urmează numere de inventar)
- Ploșnea N. 2012.** *Biserici, Școli, comunități rurale românești din Covasna și Harghita (1850-1918)*, Ed. Grai Românesc.
- Recensăminte 1997;1999**
Recensământul din 1880 Transilvania; Recensământul din 1900 Transilvania; Recensământul din 1910 Transilvania (coord. Traian Rotariu), București: Ed. Staff.
- Roșca E. R. 1911.** *Monografia Institutului seminarial teologic-pedagogic „Andreian”, Sibiu.*
- Ticușan E. 1928.** *Istoricul Parohiei Ortodoxe Covasna*, ms., 1928: 29-30, Colecția de documente, Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, Sfântu Gheorghe.
- Țircovnicu V. 1970.** *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București: Ed. Didactică și Pedagogică.
- Váradi Péter P., Löwey L. 2006.** *Erdély. Székelyföld. Kovászna. A történelmi Orbaiszék*, Péter Pál Kiadó, Veszprém.

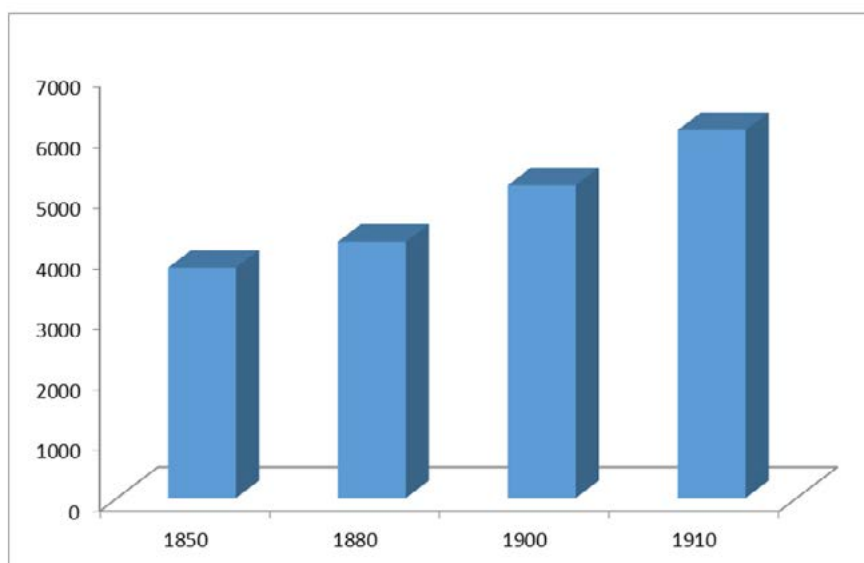

Fig. 1 Evoluția numerică a populației în perioada 1850-1910.

Fig. 1 The numerical evolution of the population during 1850-1910.

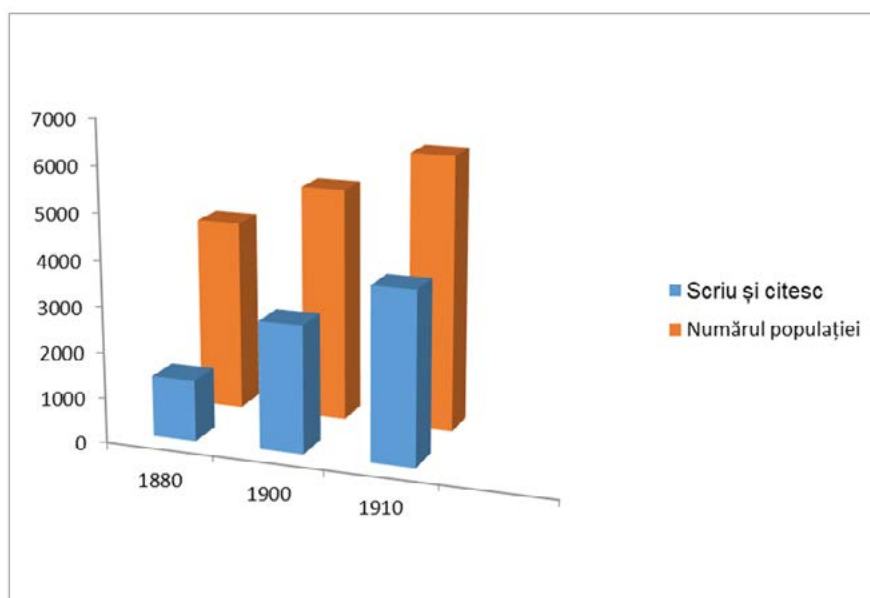

Fig. 2 Evoluția numărului alfabetizaților în Covasna în perioada 1880-1910.

Fig. 2 The evolution of the number of literate people in Covasna during 1880-1910.

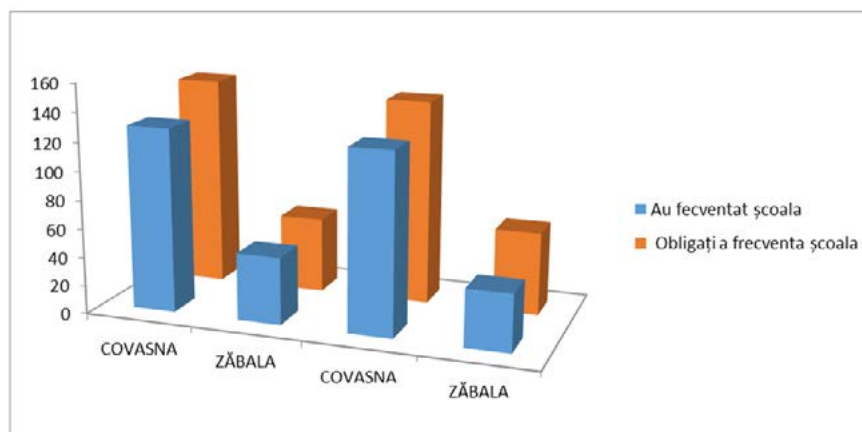

Fig. 3 Frecvența, în anii școlari 1906/1907 și 1907/1908, la școlile confesionale ortodoxe din Covasna și filia Zăbala.

Fig. 3 Attendance, in the school years 1906/1907 and 1907/1908, at the Orthodox confessional schools in Covasna and the Zăbala branch.

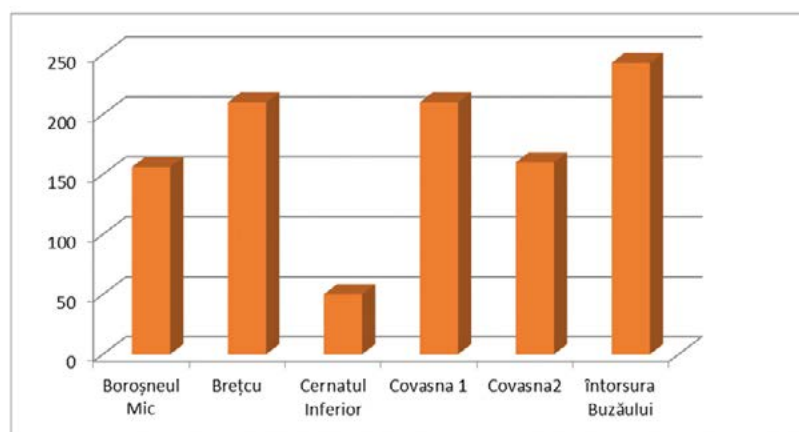

Fig. 4 Venitul învățătorilor din Covasna în comparație cu venitul celor din alte 4 școli din protopopiat în anul școlar 1879/1880.

Fig. 4 The income of teachers from Covasna compared to the income of those from other 4 schools in the archdiocese in the school year 1879/1880.

Școala conf. din localitatea	Obligați a frecvența școala		Câți au fost înmatriculați		Câți au absentat	Suma absențelor	Suma pedepse-lor	Cât s-a plătit	Cât e rest
	6-12	12-15	6-12	6-15					
Octombrie	113	30	111	7	10	-	-	-	-
Noiembrie	113	30	113	9	3	-	-	-	-

Fig. 5 Situația absențelor pe lunile octombrie și noiembrie 1891 în Covasna, potrivit statisticilor întocmite de învățătorul George Furtună.

Fig. 5 *The situation of absences for October and November 1891 in Covasna according to teacher George Furtună.*

Comuna biseri-cească	Numele învățătorului	Calificarea învățătorului	Leafa învățătorului			De la cine primește
			în bani	în bucate	total	
Covasna	George Fortuna	4 cls. gimnazi-ale+1 teologi-că+1 examen de calificațiune	180 fl.	10 fl. valoarea lemnelor de foc Cvarțiru în valoa-re de 10 fl. Victu-ale în valoare de 10 fl.	210 fl.	170 fl. de la popor și 10 fl. din alte izvoare
	Ioan Nițiu	4 cls. norma-le+1 examen de calificațiune	130 fl.	10 fl. valoarea lemnelor de foc Cvarțiru în valoa-re de 10 fl. Victu-ale în valoare de 10 fl.	160 fl.	120 de la po-por 10 din alte izvoare
Filia Zăbala	Nicolau Solomon	4 cls. normale	70 fl.	8 fl. valoarea lem-nelor de foc Cvarțiru în valoa-re de 10 fl. Victu-ale în valoare de 50 fl.	138 fl.	50 fl. de la po-por 20 fl. din alte izvoare

Fig. 6 Situația privind asigurarea învățătorului, calificarea lui și plata acestuia pentru anul școlar 1879/1880 în școlile din Covasna și filia Zăbala.

Fig. 6 *The situation regarding the teacher's insurance, his qualification and his payment for the school year 1879/1880 in the schools from Covasna and Zăbala branch.*

Comuna bi-sericească	Numele învățătorului	Salariu total	Sursa salariului			
			de la com bis.	de la fon- dul școlar eparhial	de la stat	din alte izv.
Anul școlar 1906/1907						
COVASNA	Nicolae Dobroș	1200 cor	1200			
	Alexandru Ciucan	1200 cor	1200			
ZĂBALA	Mihai Petru	600 cor		360	-	240 din care 100 de la Con- sistoriul arhidi- ecean

Fig. 7 Numărul învățătorilor, salariul lor și sursa acestuia în anul școlar 1906/1907 conform statisticilor întocmite de preoții parohi și învățători.

Fig. 7 The number of teachers, their salary and its source in the school year 1906/1907 according to statistics compiled by parish priests and teachers.

Comuna bisericească	Numele învățătorului	Calificarea învățătorului
COVASNA	George Fortuna	4 cls. gimnaziale + 1 teologică + 1 examen de calificare
	Ioan Nițiu	4 cls. normale + 1 examen de calificare
FILIA ZĂBALA	Nicolau Solomon	4 cls. normale

Fig. 8 Pregătirea învățătorilor de la școlile confesionale ortodoxe din Covasna și filia Zăbala în anul școlar 1879/1880, potrivit protocolului școlilor.

Fig. 8 The training of teachers from the Orthodox confessional schools in Covasna and the Zăbala branch in the school year 1879/1880, according to the school protocol.

Parohia Covasna și filia Zăbala

Consemnare

despre starea averilor bisericesti și școlare cu finea anului 1901

Protopresbiteratul Trei Scaune

I. Averele demisicătoare a comunității bisericesti												II. Averele misicătoare a comunității bisericesti												Observări
A) Averi bisericesti						B) Averi școlare						A) Averi bisericesti						B) Averi școlare						
1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	1	2	3	4	5	6	
Titlu	Proportie	Proportie	Proportie	Proportie	Proportie	Titlu	Proportie	Proportie	Proportie	Proportie	Proportie	Titlu	Proportie	Proportie	Proportie	Proportie	Proportie	Titlu	Proportie	Proportie	Proportie	Proportie	Proportie	
1. 1. 1901	1. 1901	-	-	-	-	1. 1901	-	-	-	-	-	1. 1901	-	-	-	-	-	1. 1901	-	-	-	-	-	
2. 1. 1901	-	-	-	-	-	2. 1. 1901	-	-	-	-	-	2. 1. 1901	-	-	-	-	-	2. 1. 1901	-	-	-	-	-	

Data la Covasna la 6/19 Decembrie 1903

George Tudor
protopresbiter

George Tudor
paroh

Fig. 9 6/19.10.1903. Consemnare ale averilor „bisericești și școlare cu finea anului 1901” ale parohiei ortodoxe Covasna și filia Zăbala, Protopopiatul Trei Scaune (18491/8).

Fig. 9 6 / 19.10.1903. Recording of the „church and school fortunes with the end of 1901” of the Orthodox parish of Covasna and the Zăbala branch, the Archdiocese of the Three Chairs (18491/8).

Protopresbiteratul Trei Scaune

Budget
pe anul 1902

Parochia gror Covasna

A. Percepțiuni (venituri).			B. Erogațiuni (cheltuieli).		
Rubrică	Cet.	Fl.	Rubrică	Cet.	Fl.
1. Salariați comitari	4	-	1. Salariați presbiteri	150	-
2. Salariați după raportul bisericii	230	-	2. Salariați invitatilor	1400	-
3. Salariați funcționarii	90	-	3. Contribuții anuale	28	-
4. Venitul donatorilor	360	-	4. Fondul de pensii invitatilor	40	-
5. Venitul pînărilor	120	-	5. Fondul de pensii preșterii	8	-
6. Venitul celor 3 depozitarii de stare	-	-	6. Părerii sacotalilor	16	-
7. Venitul clăpărilor	4	-	7. Procurări pentru suta	12	-
8. Venitură extraordinară	100	-	8. Cheltuieli extraordinare	240	-
Suma totală	1400	-	Suma totală	1700	-

Covasna la 30 Decembrie 1901

Nicolae, funcționar
George Tudor
paroh

Fig. 10 30.12.1901. Copie a bugetului parohiei ortodoxe Covasna, Protopopiatul Trei Scaune, pe anul 1902 (18756).

Fig. 10 30.12.1901. Copy of the budget of the Covasna Orthodox Parish, Three Chairs Archdiocese, for 1902 (18756).

1907
Comuna: *Covasna* Protopresbiteratul: *Freisauene* 1.

Date statistice școlare.

Anul școlar *1906/7*

A. In general.

1. Obligați a frecvență școala: *148*

	Dela 6—12 ani		Dela 13—15 ani		De toți		+ —	Notă
	Anul curent		Anul curent Anul trecut					
Prunci	<i>68</i>	<i>87</i>	<i>105</i>	<i>96</i>				<i>De la 13 ani și mai mult de studiu.</i>
Fete	<i>80</i>	<i>87</i>	<i>117</i>	<i>112</i>				
Total	<i>148</i>	<i>174</i>	<i>222</i>	<i>208</i>				

2. Au frecventat școalele noastre populare:

	Dela 6—12 ani		Dela 13—15 ani		De toți		+ —	Notă
	Anul curent		Anul curent Anul trecut					
Prunci	<i>57</i>	—	<i>57</i>	<i>59</i>				
Fete	<i>42</i>	—	<i>42</i>	<i>71</i>				
Total	<i>129</i>	—	<i>129</i>	<i>130</i>				
In percente								

3. Au frecventat școale străine de orice categorie:

	Școale elementare		Școale medii		De toți		+ —	Notă
	Anul curent		Anul curent Anul trecut					
Prunci	—	<i>2</i>	<i>2</i>	<i>3</i>				<i>Peșteră pădure cursul de apă și de studiu.</i>
Fete	<i>4</i>	—	<i>4</i>	<i>2</i>				
Total	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>6</i>	<i>5</i>				
In percente								

	Anul curent	Anul trecut	+ —	Notă
4. Numărul total al elevilor cari au frecventat școala elementară a noastră și străină	<i>135</i>	<i>135</i>		<i>și unde de studiu.</i>
5. Numărul puterilor didactice	<i>2</i>			
6. Edificiu de școală: a) proprii b) închiriate	<i>proprie</i>			
7. Sale pentru instruire: a) corespunzătoare b) necorespunzătoare	<i>2</i>			
8. Este școală de repetiție economică a) învățătorul are calificare pentru aceste școale b) este grădina școlară	—			

146

Fig. 11 19.05.1907. Date statistice referitoare la anul școlar 1906/1907 în Covasna (18879).

Fig. 11 May 9, 1907. Statistical data regarding the school year 1906/1907 in Covasna (18879).

Documente privind învățământul confesional românesc din Trei Scaune

Documents regarding the Romanian confessional education in Three Chairs

Ana Dobreanu¹

Florin Herțeg²

Cuvinte cheie: Comitatul Trei Scaune, documente, învățământ confesional românesc

Keywords: *Three Chairs Counties, documents, Romanian confessional education*

ABSTRACT

The collection of documents concerning to the Romanian confessional education from Three Chairs Counties, belonging to National Museum of Eastern Carpathians historical-documentary heritage, formed of over 1200 documents, most of them from 1887-1915 period, contain information about number of students and the situation of schools buildings, movable and immovable assets of some schools, the construction, the repairing and the maintenance of schools buildings, the beginning of school year, text-books, auxiliary support, exams, teachers etc., constituting a rich source of documentation for those interested in the situation of Romanian confessional education from this area from the second half of the 19th century and the beginning of the 20th century.

În patrimoniul istorico-documentar administrat de Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni face parte și o colecție de peste 1200 de documente referitoare la învățământul confesional românesc din Comitatul Trei Scaune³.

Cele mai multe, dintre cele peste 1200 de documente la care facem referire, sunt din perioada 1887-1915, iar altele, cu mici excepții, sunt din intervalele temporare 1821-1867 și 1920-1957. Prin urmare ele aparțin, în marea lor majoritate, din punct de vedere al încadrării în timp, perioadei dualiste, perioadă în care învățământul confesional românesc transilvan, deci și cel din Trei Scaune, a trecut prin prefaceri majore datorate politicilor școlare promovate de factorii decidenți din epocă, politici concretizate într-o serie de legi școlare care și-au pus amprenta

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; anadobreanu@gmail.com

² Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; herzegflorin@yahoo.com

³ După încheierea pactului dualist, în 1867, Transilvania a pierdut în scurtă vreme autonomia sa politică, fiind înglobată, din punct de vedere politic și administrativ, Ungariei. În 1876 s-a trecut la noua reorganizare teritorială și vechile comitate, districte și scaune au fost înlocuite prin noile comitate. Comitatul Trei Scaune s-a format, prin delimitarea comitatelor, la 1876-1877, din vechiul Scaun Trei Scaune și mici părți din comitatele vechi, vecine (vezi Meruțiu, 1929, 256). Organizarea politico-administrativă, realizată în baza Legii XXXIII din 1876, cu unele modificări aduse prin Legea XXI din

1886, a durat până la făurirea României Mari la 1 Decembrie 1918, când comitatele ardelenice au fost integrate în sistemul administrativ românesc, sub denumirea de județe.

asupra rețelei școlare și al accesului la învățământ în limba maternă.

Documente au fost emise în 60 de localități, din care peste 70% erau din spațiul administrativ – teritorial Trei Scaune și restul din alte spații administrative, dar adresate unor persoane sau instituții din Trei Scaune. Cele mai multe documente adresate Trei Scaunelor din afara comitatului au ca loc de emitere Sibiu, lucru explicabil având în vedere faptul că, forul tutelar al bisericilor ortodoxe și implicit al școlilor confesionale ortodoxe din Trei Scaune era Arhiepiscopia și Mitropolia Ardealului care avea reședința la Sibiu.

Dintre documentele emise în Trei Scaune cele mai multe, peste 300 au ca loc de emitere Brețcu. Acolo, în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, s-a aflat Protopopiatul Greco-Ortodox Trei Scaune care avea și atribuții de for tutelar al școlilor confesionale ortodoxe din aria lui de competență. Alte peste 100 de documente au fost emise la Sfântu Gheorghe, reședința comitatului, iar celelalte au ca loc de emitere alte localități din Trei Scaune.

Materialul pe care sunt scrise documentele este hârtia și pentru aproape 400 dintre ele substratum-ul este hârtia cu filigran. Pentru scriere, în cea mai mare parte, s-au folosit ca materiale cerneala sau tușul de culoare neagră. După tehnica de redactare, peste jumătate dintre documente sunt manuscrise, iar restul sunt tipărite, dactilografiate sau multiplicat prin tehnica șapirografierii, foarte puține au și text scris și text șapirografiat.

În ceea ce privește limba în care au fost redactate documentele peste 80% sunt în limba română, puține dintre ele fiind redactate cu caractere chirilice, restul sunt în limba maghiară și latină, iar o mică parte sunt bilingve, română-maghiară și germană-maghiară.

Aproape 90% dintre documente sunt autentificate prin semnături *manu pro-*

pria, restul sunt subscrise neautograf și o mică parte nu au nici o semnătură. Peste 300 dintre ele sunt autentificate și prin pecetluire.

O analiză asupra genurilor de documente arată faptul că un sfert dintre documentele sunt adrese, fie de la forurile tutelare către cele subordonate, fie invers, fie adresate de alte instituții unor biserici și școli sau invers etc. O altă categorie de documente o reprezintă actele financiare (bugete, bilanțuri, facturi, chitanțe, conturi de gestiune, evidență împrumuturi, jurnal de casă, înscrisuri privind darea sau primirea unor sume de bani pentru materiale, munci prestate sau salariu, etc.) În procente cuprinse între 16% și sub 1% sunt: inventare, fișe personale, decrete de numire, programe, informări, circulare, consemnări și conspecte privind numărul elevilor, catehizarea, absențe, manuale școlare, rechizite, situații statistice privind averea mobilă și imobilă a parohiilor și școlilor confesionale, copii (adeverințe, diplome și certificate de studiu, etc.), notificări, note, însemnări, cereri, solicitări, petiții, rapoarte, epistole, cărți poștale, adeverințe, procese-verbale, protocoale, evidențe nominale, pastorale, înștiințări, convocatoare, orare școlare etc.

Documentele supuse analizei noastre conțin informații privind: numărul de elevi și situația clădirilor (anexa 1), construirea, repararea și întreținerea clădirilor școlilor (anexa 2), numiri, revocări, mutări de învățători (anexa 3), manuale, materiale auxiliare didactice și orare școlare, averea mobilă și imobilă a unor școli, situația catehizării, materii predate, programe școlare, predarea religiei ortodoxe la școlile de stat sau ale altor confesiuni, elevi ortodocși care frecventează alte școli, absenteismul, verificările anuale și rezultate, problema închiderii unor școli, conferințe ale învățătorilor etc.

În urma analizei asupra documentelor din colecție conchidem că, prin informațiile

ce le conțin, ele constituite o bogată sursă de documentare pentru cei ce se apleacă asupra situației învățământului confesio-

nal românesc din zona Trei Scaunelor în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Bibliografie / Bibliography

MNCR = Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Documente privind învățământul confesional românesc din Trei Scaune

Meruțiu, V., 1929. Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Cluj-Napoca: Institutul de arte grafice „Ardealul”.

ANEXA 1

Informații privind numărul școlarizaților și situația clădirilor școlilor (1901-1908)

31.12.1901. Situație statistică referitoare la anul școlar 1900/1901 pentru Școala confesională ortodoxă din Arini (sunt consemnați 84 de elevi – 64 cu vârsta între 6-12 ani și 20 cu vârsta între 13-15 ani- care au frecventat școala, din 107 copii obligați a umbla la școală – 68 cu vârsta între 6-12 ani și 39 cu vârsta între 13-15 ani-, se consemnează și existența unui edificiu propriu, dar la stare apare ca fiind „necorespunzătoare” (doc. 18486/94).

09.08.1901. Date statistice referitoare la anul școlar 1900/1901, Școala confesională ortodoxă din Băcel. (sunt consemnați 91 de elevi – 79 cu vârsta între 6-12 ani și 12 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 98 copii obligați a umbla la școală, se consemnează și existența unui edificiu propriu, dar la stare apare ca fiind „necorespunzătoare” (doc. 18486/63).

01.08.1901. Situație statistică referitoare la anul școlar 1900/1901 pentru Școala confesională ortodoxă din Boroșneu Mic (sunt consemnați 60 de elevi, în semestrul I – 50 cu vârsta între 6-12 ani și 10 cu vârsta între 13-15 ani – și 34, în semestrul II – 30 cu vârsta între 6-12 ani și 4 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala,

din 130 de copii obligați a umbla la școală – 79 cu vârsta între 6-12 ani și 51 cu vârsta între 12-15 ani –, se consemnează și existența unui edificiu propriu, dar la stare apare ca fiind „necorespunzătoare” (doc. 18486/59).

1901. Date statistice referitoare la anul școlar 1900/1901, Școala confesională ortodoxă din Dobârlău (sunt consemnați 67 de elevi – 55 cu vârsta între 6-12 ani și 12 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 133 copii obligați a umbla la școală – 90 cu vârsta între 6-12 ani și 43 cu vârsta între 13-15 ani -, se consemnează și existența unui edificiu propriu, iar la stare apare ca fiind „corespunzătoare” (doc. 18486/64).

1901. Date statistice referitoare la anul școlar 1900/1901, Școala confesională ortodoxă din Teliu (sunt consemnați 124 de elevi – 93 cu vârsta între 6-12 ani și 31 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 201 copii obligați a umbla la școală – 135 cu vârsta între 6-12 ani și 66 cu vârsta între 13-15 ani (doc. 18486/93)

25.07.1901. Date statistice referitoare la anul școlar 1900/1901, Școala confesională ortodoxă din Vama Buzăului (sunt consemnați 118 de elevi – 75 cu vârsta între 6-12 ani și 43 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 270 copii

obligați a umbla la școală – 169 cu vârsta între 6-12 ani și 101 cu vârsta între 13-15 ani –, se consemnează și existența unui edificiu propriu (doc. 18486/56).

30.01.1902. Date statistice referitoare la anul școlar 1900/1901, Școala confesională ortodoxă din Dobolii de Jos (sunt consemnați 65 de elevi, în semestrul I – 55 cu vârsta între 6-12 ani și 10 cu vârsta între 13-15 ani – și 64, în semestrul II – 54 cu vârsta între 6-12 ani și 10 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 67 de copii obligați a umbla la școală – 55 cu vârsta între 6-12 ani și 12 cu vârsta între 12-15 ani –, se consemnează și existența unui edificiu propriu, iar la stare apare „nu este de tot corespunzătoare” (doc. 18486/52).

13.01.1902. Date statistice referitoare la anul școlar 1901/1902, Școala confesională ortodoxă din Mărcuș (sunt consemnați 89 de elevi – 71 cu vârsta între 6-12 ani și 18 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 153 copii obligați a umbla la școală – 101 cu vârsta între 6-12 ani și 52 cu vârsta între 13-15 ani (doc. 18486/49).

24.06.1902. Date statistice referitoare la anul școlar 1901/1902, Școala confesională ortodoxă din Întorsura Buzăului (sunt consemnați 225 de elevi – 172 cu vârsta între 6-12 ani și 53 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 573 copii obligați a umbla la școală – 409 cu vârsta între 6-12 ani și 172 cu vârsta între 13-15 ani – se consemnează și existența unui edificiu propriu (doc. 18689).

1902. Date statistice referitoare la anul școlar 1901/1902, Școala confesională Covasna și filia Zăbala (sunt consemnați, la Covasna, 165 de elevi – 130 cu vârsta între 6-12 ani și 35 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 205

copii obligați a umbla la școală – 144 cu vârsta între 6-12 ani și 61 cu vârsta între 12-15 ani –, iar la Zăbala sunt consemnați 54 de elevi – 42 cu vârsta între 6-12 ani și 12 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 59 copii obligați a umbla la școală – 47 cu vârsta între 6-12 ani și 12 cu vârsta între 13-15 ani –, se consemnează și existența a câte un edificiu propriu (doc. 18688).

1902. Date statistice referitoare la anul școlar 1901/1902, Școala confesională ortodoxă din Dobolii de Jos (sunt consemnați 62 de elevi – 50 cu vârsta între 6-12 ani și 12 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 83 copii obligați a umbla la școală – 59 cu vârsta între 6-12 ani și 24 cu vârsta între 13-15 ani (doc. 18687).

25.07.1902. Date statistice referitoare la anul școlar 1901/1902, Școala confesională ortodoxă din Boroșneu Mic (sunt consemnați 52 de elevi, în semestrul I – 26 cu vârsta între 6-12 ani și 26 cu vârsta între 13-15 ani – și 29, în semestrul II – 23 cu vârsta între 6-12 ani și 6 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 137 de copii obligați a umbla la școală – 100 cu vârsta între 6-12 ani și 37 cu vârsta între 13-15 ani –, se consemnează și existența unui edificiu propriu (doc. 18686).

1902. Date statistice referitoare la anul școlar 1901/1902, Școala confesională Mărtănuș și filia Ojdula (sunt consemnați, la Mărtănuș, 73 de elevi, în semestrul I – 64 cu vârsta între 6-12 ani și 9 cu vârsta între 12-15 ani – și 63, în semestrul II – 56 cu vârsta între 6-12 ani și 7 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 96 de copii obligați a umbla la școală – 64 cu vârsta între 6-12 ani și 32 cu vârsta între 13-15 ani – iar la Ojdula sunt consemnați 10 de elevi, cu vârsta între 6-12, care au frecventat școala, din 40 copii obligați

a umbla la școală – 30 cu vârsta între 6-12 ani și 10 cu vârsta între 13-15 ani –, se consemnează și existența a câte un edificiu propriu (doc.18685).

16.06.1905. Date statistice referitoare la anul școlar 1904/1905, Școala confesională Vama Buzăului (sunt consemnați, 160 elevi, care au frecventat școala – cu vârsta între 6-12 ani 119 și cu vârsta între 13-15 ani 41) din 288 copii obligați a umbla la școală – 233 cu vârsta între 6-12 ani și 55 cu vârsta între 13-15 ani – se consemnează și existența a câte un edificiu propriu, starea corespunzătoare (doc. 18878).

19.05.1907. Date statistice referitoare la anul școlar 1906/1907, Școala confesională Covasna (sunt consemnați, 129 elevi, cu vârsta între 6-12 ani care au frecventat școala din 222 de copii obligați a umbla la școală – 148 cu vârsta între 6-12 ani și 74 cu vârsta între 13-15 ani, se consemnează și existența edificiului propriu, cu două săli de clasă, în stare corespunzătoare (doc. 18879).

25.05./07.06. 1907. Date statistice referitoare la anul școlar 1906/1907, Școala confesională Zăbala (sunt consemnați, 47 elevi, care au frecventat școala – cu vârsta între 6-12 – din 53 copii obligați a umbla la școală – 53 cu vârsta între 6-12 ani – se consemnează și existența unui edificiu propriu, starea necorespunzătoare. Se consemnează și faptul că cei cu vârsta între 13-15 ani frecventează școala de stat (doc. 18880).

<1907> Date statistice referitoare la anul școlar 1906/1907, Școala confesională Dobârlău (sunt consemnați, 57 elevi, care au frecventat școala – cu vârsta între 6-12 ani 55 și cu vârsta între 13-15 ani 2) din 150 copii obligați a umbla la școală – 106 cu vârsta între 6-12 ani și 44 cu vârsta între 13-15 ani – se consemnează și exis-

tența a câte un edificiu propriu, stare corespunzătoare. Se consemnează și faptul că, 41 de copii au frecventat școala elementară de stat (doc. 18881).

<1907> Date statistice referitoare la anul școlar 1906/1907, Școala confesională Băcel (sunt consemnați, 80 de elevi, care au frecventat școala – cu vârsta între 6-12 ani 65 și cu vârsta între 13-15 ani 15) din 115 copii obligați a umbla la școală – 80 cu vârsta între 6-12 ani și 35 cu vârsta între 13-15 ani – se consemnează și existența unui edificiu propriu, starea corespunzătoare (doc. 18892).

18.08.1908. Date statistice referitoare la anul școlar 1907/1908, Școala confesională Covasna (sunt consemnați, 126 elevi, cu vârsta între 6-12 ani care au frecventat școala din 216 copii obligați a umbla la școală – 143 cu vârsta între 6-12 ani și 73 cu vârsta între 13-15 ani, se consemnează și existența a două edificii proprii, în stare corespunzătoare (doc. 18889; 18893).

10/23.08.1908. Situație statistice ce conține datele școlare pentru filia Băcel pe anul școlar 1907/1908 (sunt consemnate: un edificiu propriu, 1 învățător și din 109 copii obligați a frecventa școala – 80 cu vârsta între 6-12 ani și 29 cu vârsta între 13-15 ani –, cu 20 mai mulți decât în anul precedent, au frecventat „școala noastră populară” 84, 69 cu vârsta între 6-12 ani și 15 cu vârsta între 1-15 ani (doc. 18890)

19.08.1908. Date statistice referitoare la anul școlar 1907/1908, Școala confesională Zagon (sunt consemnați, 116 elevi, în semestrul I – 95 cu vârsta între 6-12 ani și 21 cu vârsta între 12-15 ani – și 110, în semestrul II – 89 cu vârsta între 6-12 ani și 21 cu vârsta între 13-15 ani – care au frecventat școala, din 187 de copii obligați a umbla la școală – 135 cu vârsta între 6-12 ani și 52 cu vârsta între 13-15 ani, se con-

semnează și existența a câte un edificiu propriu. (doc. 18892).

16/29.07.1908. Date statistice referitoare la anul școlar 1907/1908, Școala confesională Vama Buzăului (sunt consemnați, 123 elevi, care au frecventat școala – cu vârsta între 6-12 ani 89 și cu vârsta între 13-15 ani 34) din 281 copii obligați a umbla la școală – 225 cu vârsta între 6-12 ani și 56 cu vârsta între 13-15 ani – se consemnează și existența a câte un edificiu propriu, starea corespunzătoare (doc. 18895).

28.07.1908. Date statistice referitoare la anul școlar 1907/1908, Școala confesională Hăghig (sunt consemnați, 49 elevi, care au frecventat școala – cu vârsta între 6-12 – din 49 copii obligați a umbla la școală – 49 cu vârsta între 6-12 ani – se consemnează și existența unui edificiu propriu, starea corespunzătoare (doc. 18894).

1908. Date statistice referitoare la anul școlar 1907/1908, Școala confesională Mărtănuș (sunt consemnați, 59 elevi, care au frecventat școala – cu vârsta între 6-12 – din 88 de copii obligați a umbla la școală – 59 cu vârsta între 6-12 ani și 29 cu vârsta între 13-15 ani) – se consemnează și existența unui edificiu propriu, starea corespunzătoare. Se consemnează și faptul că, 29 de copii, cu vârsta între 13-15 ani au frecventat „școli străine” (doc. 18891).

11/24.08.1908. Date statistice referitoare la anul școlar 1907/1908, Școala confesională Zăbala (sunt consemnați, 40 elevi, care au frecventat școala – cu vârsta între 6-12 – din 58 copii obligați a umbla la școală – 58 cu vârsta între 6-12 ani – se consemnează și existența unui edificiu propriu, starea corespunzătoare. Se consemnează și faptul că 18 copii cu vârsta între 6-12 ani frecventau școala de stat (doc. 18887).

ANEXA 2

Informații privind construirea, repararea și întreținerea clădirilor școlilor (1891-1905)

16.11.1891. Adresă prin care preotul Daniil Cojocaru, din Teliu, înaintează protopopului extrasul din protocolul adunării eparhiale referitor la repararea școlii și a edificiilor parohiale și se solicită Consistoriului aprobarea a 250 fl. și protopopului de a „prevedea cu clausul de aprobare” ca să se poată încasa banii și procura materialele necesare la reparații (doc. 18478/11).

20.11.1891. Adresă a preotului Nicolae Puianu către protopopul de Trei Scaune în legătură cu școala confesională ortodoxă din Dobolii de Jos, urmare raportului inspectorului școlar al Comitatului Trei Scaune. Preotul arată că, urmare acestui raport s-au dispus „mici reparații necesare anul acesta” și comitetul parohial a luat măsuri în acest sens, dar problema fântânii în curtea școlii este greu de realizat, necesitând o cheltuială foarte mare”. Preotul arată că nici școala maghiară nu are fântână și de aceea această impunere o consideră „un act de persecuțiune” (doc. 18246/85).

14.11.1891. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan, urmare ședinței consistoriului arhidiecezan ca senat școlar, „în firul” raportului din 6 noiembrie a protopopului Dimitrie Coltofean în chestiunea școlii din Chichiș, solicită acestuia să ia toate măsurile ca această școală „până la ridicarea unui nou edificiu să se țină în cele interne după putință în ordine” (doc. 18246/75).

28.02.1901. Protest adresat Consistoriului arhidiecezan împotriva opunerii, unei părți din adunarea eparhială din Mărcuș, de a se efectua un împrumut la Banca Albina pentru „edificarea școlii”. Cei

71 de protestatari consideră că hotărârea are ca și consecință „pierirea școlii... românești” de la ei din localitate și solicită Consistoriului de a nu aproba această hotărâre (doc. 18486/12).

09.03.1901. Extras din protocolul ședinței ordinare a „sinodului eparhial” al parohiei ortodoxe Mărcuș, din 18 februarie 1901, referitor la cele hotărâte cu privire la edificarea școlii confesionale printr-un împrumut de la banca „Albina” (doc. 18486/9).

12.03.1901. Adresă prin care preotul paroh George Dogaru, din Mărcuș, înaintează Consistoriului arhidiecezan extrasul din protocolul de la sinodul din 1900 din care reiese că majoritatea a fost favorabilă înființării școlii și protestul față de hotărârea din 18 februarie 1901, de a nu se aproba împrumutul bancar pe seama școlii și înștiințează Consistoriul că deși „poporul din această comună peste tot e foarte sărac”, primii pași s-au făcut deja din 1897 și există un plan aprobat, de Consistoriu, din 1898. El roagă Consistoriul să aprobe cele hotărâte la sinodul din 1900 și susținute de minoritatea protestatară, în 1901, și solicită ajutor pentru întregirea salariului învățătorului (doc. 18486/14).

12/25.10.1902. Adresă prin care preotul paroh Ioan Marin îl roagă pe protopop să facă demersurile necesare la Consistoriu pentru a debloca situația referitoare la școala confesională din Boroșneu Mic deoarece în urma ordinului inspectorului regesc „antistia comunală au umblat din casă în casă și a interzis copiilor frecventarea școlii în timp de 1 lună de zile”, timp în care se solicită rezolvarea unor probleme legate de calificarea învățătorului, localul școlii, mobilier etc (doc. 18703).

27.01.1903. Adresă prin care preotul paroh Ioan Bucșa, din Arini, solicită de

la protopop să-i trimită răspunsul primit în legătură cu cerere sa adresată Consistoriului arhidiecezan, privind un ajutor pentru repararea școlii, ca să știe ce are de făcut (doc. 18836).

05.06.1903. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan comunică administratorului protopresbiteral Constantin Dimian că, cererea comunei bisericești Arini s-a transpus la comisia administrativă a Fundației „Șaguna” de unde vor primi un ajutor și până când se va ține ședința se solicită a se dispune măsurile necesare ca începând cu anul școlar viitor școala să ajungă într-o stare satisfăcătoare (doc. 18843).

01.05.1903. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan comunică administratorului protoprebiteral din Trei Scaune faptul că, la solicitarea credincioșilor din Dobolii de Jos, Consistoriul arhidiecezan ca senat școlar a aprobat suma de 200 de coroane „pentru acoperirea trebuințelor școlare”, sumă ce poate fi ridicată de la „cassa arhidiecezană” cu „chitanță netimbrată din partea epitropiei parohiale” semnată și de administratorul protopresbiteral (doc. 18840).

11/24.12.1903. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan, urmare raportului înaintat și a celor hotărâte în ședința Consistoriului ca senat școlar, comunică protopopului de Trei Scaune că s-a intervenit la Comitetul administrativ în cauza școlii confesionale ortodoxe din Belin și problema ajutoarelor se va discuta în primele ședințe din anul următor (doc. 18832).

14.06.1903. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan comunică administratorului protopresbiteral din Trei Scaune că, Consistoriul arhidiecezan ca senat epitropesc a aprobat „actul de asigurare încheiat de comuna bisericească Mărcuș și

Institutul de credit, filiala Albina din Brașov pentru contragerea unui împrumut" destinat construirii școlii de acolo (doc. 18845).

09.1903. Scrisoare – apel a protopopul Constantin Dimian, prin care arătând „starea strâmtorată” a școlilor românești precum și posibilitățile materiale reduse ale românilor din Tractul Trei Scaune precum și trebuința de a se face ceva precum și dorința de a începe zidirea unei școli din piatră pentru doi învățători în comuna sa natală, face apel la cei născuți în Brețcu, „care mai stau în legătură cu această comună”, și au o stare materială bună să vină în ajutor (doc. 18885).

ANEXA 3

Informații privind numiri, revocări, mutări de învățători (1889-1903)

16.03.1889. Adresă prin care Consistoriului arhidiecezan comunică protopopului ortodox de Trei Scaune faptul că, în Ședința Consistoriului arhidiecezan ca senat școlar, învățătorul G. Zaharia, care a funcționat din 1874 neîntrerupt la Școala din Întorsura Buzăului și care avea și calificarea necesară, a fost „instituit definitiv” la școala menționată (doc. 18246/1).

19.09.1891. Adresă prin care Consistoriului arhidiecezan solicită protopopului ortodox de Trei Scaune Dimitrie Coltofean, în urma celor stabilite în ședința Consistoriului arhidiecezan ca senat școlar, „a provoca pe candidatul Georgiu Popovici să-și procure „testimoniul de calificățiune” și să-l trimită la Sibiu (doc. 18246/5).

26.09.1891. Adresă prin care Consistoriului arhidiecezan comunică protopopului ortodox de Trei Scaune, Dimitrie Coltofean, faptul că a fost numit ca învățător provizoriu la școala confesională din Ză-

bala absolventul de teologie Ioan Moldovan (doc. 18246/7).

26.09.1891. Decret de numire, pe anul școlar 1891/1892, a învățătorului la școala elementară ortodoxă din Zăbala, Protopopiatul Trei Scaune, în persoana lui Ioan Moldovan, din Teiuș, absolvent al cursului de teologie. (18246/8)

26.09.1891. Adresă prin care Consistoriului arhidiecezan comunică protopopului ortodox de Trei Scaune, Dimitrie Coltofean, faptul că, a fost numit Ioan Sângheorzan ca învățător provizoriu la școala confesională din Brețcu (doc. 18246/9).

19.09.1891. Adresă prin care Consistoriului arhidiecezan, în ședinței consistoriului arhidiecezan ca senat școlar, comunică protopopului de Trei Scaune, Dumitru Coltofean, că la școala din Vama Buzăului, pe anul școlar în curs „se instituie de învățătoriu provizoriu candidatul Ludovic Pop” (doc. 18246/34).

28.10.1891. Adresă a protopopului D. Coltofean înaintată Consistoriului arhidiecezan în legătură cu al doilea post de învățător din Poiana Sărată (doc. 18246/46).

31.10.1891. Adresă a Consistoriului arhidiecezan către protopopul de Trei Scaune în legătură cu cererea lui George Pop și Onisim Irimia, din Poiana Sărată, privind posturile de învățător (doc. 18246/54).

14.11.1891. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan solicită protopopului Dimitrie Coltofean, urmare ședinței consistoriului arhidiecezan ca senat școlar în care absolventul de teologie Ioan Moldovan a fost eliberat din funcția de învățător la școala din Zăbala, deoarece acesta „aspiră la o parohie”, să facă o altă numire pentru această școală și să înainteze documentele celui numit. Pe verso se află

dispoziția protopopului Coltofean, din 9 decembrie 1891, prin care numește, în mod provizoriu, învățător la Zăbala pe G. Marin (doc. 18246/76).

01.07.1901. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan, privitor la solicitarea comitetului parohial din Poiana Sărată în legătură cu reducerea celui de-al doilea post de învățător, solicită protopopului „ca cercetând starea lucrului” să dea informațiile suplimentare „pe lângă reaşter-nerea comunicatelor în termen de 15 zile. (doc.18486/22).

24.08.1901. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan, în baza celor hotărâte în şedința Consistoriului arhidiecezan ca senat şcolar, solicită protopopului Dimitrie Coltofean înaintarea unui raport cu privire la locurile vacante de învățători și cu propunerile pentru ocuparea lor, având în vedere faptul că se apropie începerea anului şcolar. (doc.18486/27).

29.08.1901. Adresă prin care Inspectoratul şcolar regal solicită protopopului ortodox de Trei Scaune dacă au avut loc, și unde, schimbări de învățători și date privind pe aceștia (de unde au venit, pregătirea, dacă au diplomă de învățător), precum și să specifice unde au plecat cei ce au predat în anul anterior (doc. 18486/28).

31.08.1901. Cerea lui Nicodin Bagiu, din Dobârlău, absolvent al Școlii comerciale din Brașov, calificat pe cale privată, ulterior, ca învățător adresată Protopopului de Trei Scaune prin care solicită un post de învățător pe locurile vacante din protopopiat. (doc 18486/29).

18.10.1901. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan comunică protopopului că urmare vacantării postului ca urmare a plecării învățătorului – diacon David Pop la Hărman, a admis ca, potrivit dorinței

credincioșilor din Poiana Sărată, postul să fie ocupat, pe perioada cât a mai rămas din anul școlar 1901/1902, de „aspirantul Constantin Popovici din Poiana Sărată, care fusese numit tot în calitate de tolerat în comuna Suplac”, solicitând acestuia să dea examen la pedagogie dacă pe viitor dorește post de învățător (doc. 18486/37).

08.11.1901. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan comunică protopopului de Trei Scaune că, în şedința Consistoriului arhidiecezan ca senat şcolar, s-a decis numirea în postul de învățător în Poiana Sărată, pentru anul şcolar în curs, în mod provizoriu a candidatului Mihai Petru, revocarea decretului de numire a lui Ioan Vâga la Mărtănuș pentru că nu s-a prezentat la post și a fost numit, în locul lui, Constantin Popovici din Poiana Sărată, fiind îndrumat „a se prezenta la facerea examenelor prescrise” (doc. 18486/40).

09/22.07.1901. Adresă prin care preotului paroh Nicolae Crizbășan din Mărtănuș, cu învoirea și „la însărcinarea Comitetului parohial, înaintează protopopului taxa pentru publicarea în „Telegraful Român” a concursului pentru postul de învățător – cantor, devenit vacant, pentru anul şcolar 1901/1902, și prezintă cheltuielile pe care le implică postul, arătând de unde provin banii. (doc.18487/14).

28.07.1901. Cerere prin care Alexandru Galdeu, din Ponor, Alba, absolvent al cursului de pedagogie de la Seminarul ortodox din Sibiu, adresează protopopului de Trei Scaune rugămintea de a i se „ține unul dintre cele mai bune posturi vacante” cu explicația că ceea ce-l îndeamnă să-și aleagă un post așa de îndepărtat „este necesitatea limbii maghiare” (doc. 18487/15).

05.08.1901. Epistolă a învățătorului Ioan Popa, din Comăna de Jos, protopo-

piatul Făgăraș, absolventul de pedagogie la Seminarul din Sibiu și care a fost doi ani învățător suplinitor în Părâu, adresată protopopul de Trei Scaune, pe care îl roagă să-l sprijine să obțină un post, pe anul școlar ce urmează, într-o comună unde are ocazia „a deprinde cât mai mult și cât mai bine în l. maghiară” pentru a putea da examenul solicitat din limba maghiară (doc. 18487/16).

22.07.1901. Copie a adeverinței referitoare la activitatea și aprecierea acesteia, desfășurate de Ioan M. Popa la școala confesională din comuna Părâu în anii școlari 1899/1900 și 1900/1901 (doc. 18487/17).

10.08.1901. Cerere prin care învățătorul Mihail Petru roagă pe protopopul de Trei Scaune să fie acceptat de candidat pentru postul din Poiana Sărată (doc. 18487/19).

<1901>. Cerere prin care Mihail Petru solicită comitetului parohial înscrierea la concursul pentru ocuparea postului de învățător la Poiana Sărată (doc. 18487/20).

02/15.09.1901. Copie a diplomei de învățător a lui Mihail Petru (doc. 18487/23)

20.08.1901. Adresă prin care de la Consistoriul arhidiecezan se solicită protopopului de Trei Scaune să fie întrebat diaconul David Pop, din Poiana Sărată, dacă vrea să fie învățător la Hărman (doc. 18487/24).

20.08.1901. Adresă prin care, de la Consistoriul arhidiecezan, se solicită protopopului de Trei Scaune lămurirea problemelor legate de ocuparea postului de învățător la Hărman de către diaconul David Pop din Poiana Sărată (doc. 18487/25).

06.09.1901. Adresă prin care Consistoriu arhidiecezan comunică protopopului că la școala confesională din Dobârlău,

pentru anul școlar 1901/1902, a fost numit învățător candidatul Alexandru Găldău și se solicită să fie introdus „în oficiu, și despre introducere a se face raport” (doc. 18487/27).

06.09.1901. Adresă prin care Consistoriu arhidiecezan comunică protopopului că, prin hotărârea Consistoriului arhidiecezan ca senat școlar, la școala confesională din Mărtănuș, pentru anul școlar 1901/1902, a fost numit învățător candidatul Ioan Varga și se solicită să fie introdus „în oficiu, și despre introducere a se face raport” (doc. 18487/28).

27.10.1901. Adresă prin care Consistoriu arhidiecezan comunică protopopului că postul al doilea de la școala din Poiana Sărată, locul lui David Pop, trecut la Hărman, „se rescrie” și pentru că a susținut că cele semnalate despre înlocuitorul acestuia, Constantin Popovici, nu sunt adevărate i se solicită să ceară comitetului parohial „să se pronunțe asupra persoanei” (doc. 18487/32).

23.10.1901. Dispoziție prin care protopopul Dimitrie Coltofean numește, în locul lui D. Pop, pe Mihail Petru ca învățător provizoriu la Poiana Sărată (doc. 18487/33).

10.12.1901. Adresă de înaintare de către Consistoriul arhidiecezan către protopopul de Trei Scaune a documentelor de numire în mod provizoriu pe anul școlar în curs, a lui Mihail Petru ca învățător în Poiana Sărată (doc. 18487/35).

02.05.1902. Adresă prin care Inspectoratul școlar regesc solicită protopopului Dimitrie Coltofean ca, în baza reglementărilor în vigoare, la angajarea învățătorilor să se dea prioritate candidaților care cunosc limba maghiară și după alegerea învățătorului să se înainteze imediat acte-

le acestuia de studii și adeverință privind cunoașterea limbii maghiare la Inspectoratul școlar, iar în caz de neconformare se va înainta informare către Ministerul cultelor și instrucțiunii publice (doc. 18634).

15.08.1902. Adresă prin care Inspectoratul școlar regesc solicită protopopului de Trei Scaune să rezolve problema numărului mare de învățători provizorii de la școlile confesionale ortodoxe, să se pună capăt deselor mișcări ale învățătorilor de la o școală la alta pe teritoriului comitatului, să fie angajați învățători calificați și care, potrivit Legii XVIII/1876, să poată preda limba maghiară, iar lista cu solicitanții și cu specificarea pregătirii să se înainteze Inspectoratului școlar (doc. 18645).

24.10.1902. Adresă prin care învățătorul George Baboș informează pe protopop că a fost instalat în post, ca urmare a numirii sale la școala din Dobârlău, și pentru că, inspectorul școlar regesc îi solicită „Decretul și absolutoriul” îl roagă să-i trimită copie după aceste acte. (doc.18702).

18.03.1902. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan solicită protopopului Dimitrie Coltofean să restituie „absolutoriul” ce a însoțit ordinul consistorial de numire a lui Ioan Varga ca învățător provizoriu la școala confesională ortodoxă din Mărtănuș (doc. 18761).

04.04.1902. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan, urmare cererii învățătorului Mihail Petru, din Poiana Sărată, de a primi „decret de învățătoriu definitiv” și precizând faptul că astfel de decret se poate da „numai celor întăriți pe baza alegerii legale săvârșite în sinodul parohial”, solicită protopopului Dimitrie Coltofean să verifice dacă sinodul parohial vrea să-l aleagă și dacă candidatul, pe baza calificării, poate fi ales și în baza celor constatate să înainteze raport (doc. 18762).

07.07.1902. Adresă prin care protopopul Dimitrie Coltofean comunică, mai multor oficii parohiale, condițiile în care se poate ocupa definitiv posturile de învățător acolo unde în anul școlar precedent au fost ocupate doar în mod provizoriu (doc. 18764).

07.07.1902. Adresă prin care Oficiul protopopial Trei Scaune înaintează la Consistoriul arhidiecezan „publicarea” concursului pentru posturi vacante de învățători. În anunțul care însoțește adresa se publică scoaterea la concurs a posturilor de învățători, cu specificarea salariului și a altor beneficii, în Mărtănuș, Dobârlău, Mărcuș, Poiana Sărată și Vama Buzăului (doc. 18765).

16.07.1902. Adresă prin care preotul Ioan Oltean, din Poiana Sărată, aduce la cunoștința protopopului faptul că, „comitetul parohial după cum a decis în ședința ținută la 14 iulie nu consimte la publicarea concursului pentru întregirea postului al II-lea de învățător la școala noastră în mod definitiv” (doc. 18767).

10.08.1902. Cerere prin care Nicodim Bâgiu, fiind învățător provizoriu, în anul școlar 1901/1902, la școala confesională ortodoxă din Întorsura Buzăului, roagă pe protopop, ca până va face „examele pentru cursurile pedagogice”, să-l numească, pe anul școlar 1902/1903 învățător provizoriu tot la școala din Întorsura Buzăului sau dacă nu se poate acolo, atunci la orice școală confesională ortodoxă din protopopiatul Trei Scaune (doc. 19771).

10.08.1902. Cerere prin care Victor Zaharia, absolvent de pedagogie la stat în Deva, solicită protopopului de Trei Scaune, pe anul școlar 1902/1903, un post de învățător la Poiana Sărată sau Mărcuș (doc. 18772).

19.09.1902. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan solicită protopopului Dimitrie Coltofean să aplice ordinul referitor la numirea pe anul școlar în curs, ca învățători provizorii pe Nicolae Hamzea la Mărcuș și Mihail Petru la Întorsura Buzăului și numai din „motive care în interesul școlii noastre confesionale ar reclama” să se facă schimb între cei doi învățători și să raporteze cum s-a rezolvat (doc. 18773).

04.12.1903. Adresă de revenire prin care Inspectoratul școlar regesc solicită protopopului de Trei Scaune unele date cu privire la învățătorii de la școlile confesionale ortodoxe: câți din anul școlar precedent nu mai sunt pe posturi, cu cine au fost completate posturile vacante, câți dintre cei angajați au calificare, câți cunosc limba maghiară și care sunt membrii ai Casei naționale de pensii (doc. 18775).

25.01.1903. Adresă prin care, urmare solicitării, preotul paroh Daniil Cojocairu din Teliu, transmite protopopului de Trei Scaune numărul și data de eliberare a „testimoniului” de calificare și a decretului de numirea ale învățătorului Nicodim

Dogariu de la școala confesională greco-ortodoxă din localitate. (doc.18805).

29.05.1903. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan, urmare raportului înaintat, comunică administratorului protopopesc Constantin Dimian cele hotărâte cu privire la fostul învățător Șerban Nicolae din Boroșneu Mic (doc. 18814).

02.04.1903. Adresă prin care Consistoriul arhidiecezan înaintează protopopului de Trei Scaune „hârtia comitetului parohial din comuna Nadeșul săsesc” și solicită să se ceară punctul de vedere al candidatului de învățător, în Micfalău, Cornel Cosma cu privire la cele semnalate și în termen de 30 de zile să fie trimis la Consistoriul arhidiecezan. (doc.18856).

09/22.05.1903. Adresă prin care preotul Augustin Cosma din Micfalău, urmare solicitării „referitoare la fostul învățător în Nadeșul Săsesc, Corneliu Cosma, „aș face reflexiunile” cu privire la cele semnalate de comitetul parohial de acolo „în cauza salariului”, comunică Oficiului protopopesc cele întreprinse (doc. 18864).

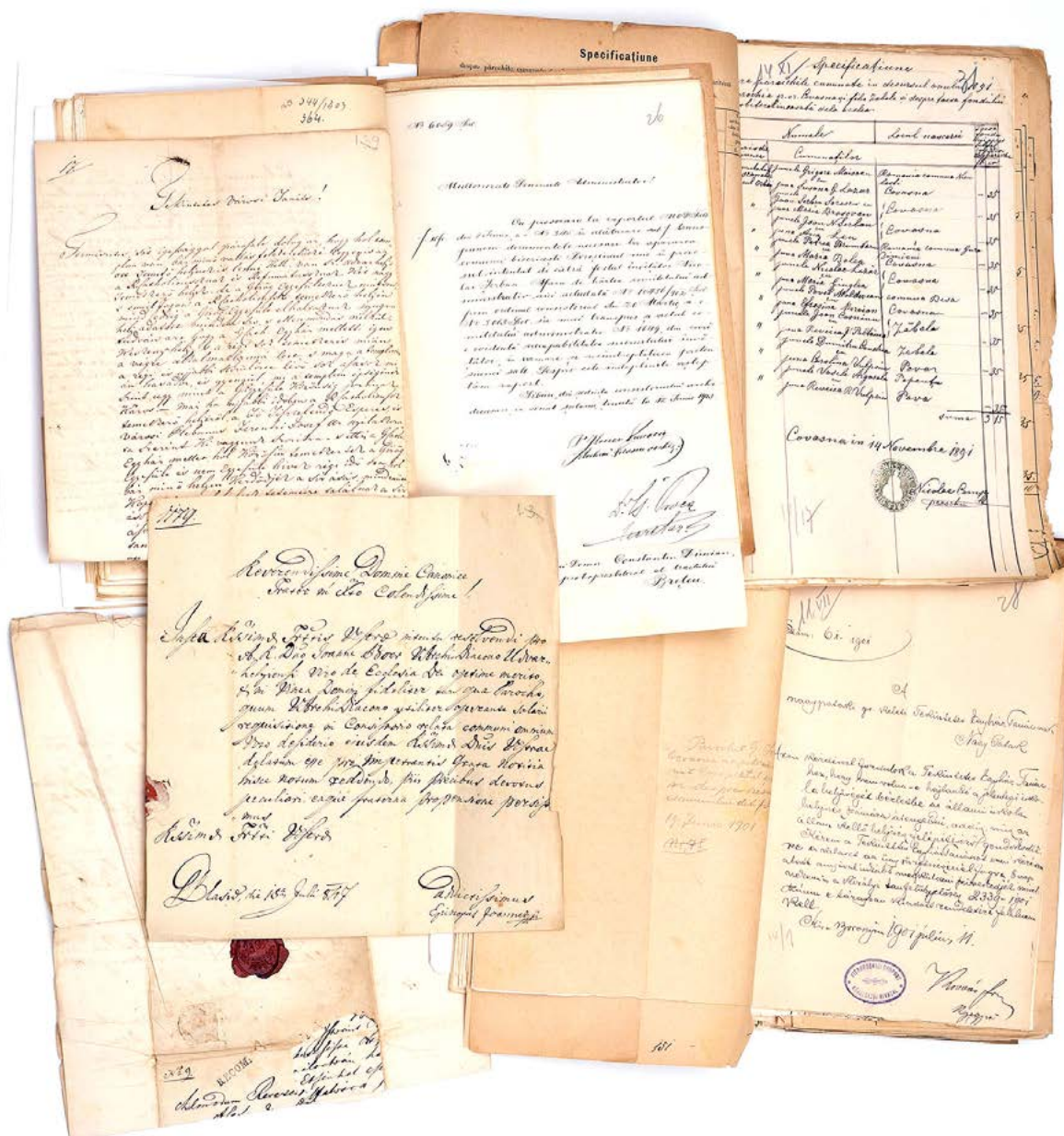

Fig. 1 Documente privind biserici și școli confesionale, preoți și învățători din zona Covasna și Harghita de azi (sec. al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea) (sursa: MNCR).

Fig. 1 Documents regarding churches and confessional schools, priests and teachers from today's Covasna and Harghita area. (19th century – first half of the 20th century) (source: MNCR).

Portul popular din Voșlăbeni, județul Harghita, aflat în patrimoniul Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni

Traditional Costume from Voșlăbeni, Harghita County, found in the National Museum of Eastern Carpathians Heritage Collection

Florina Bănică¹

Cuvinte cheie: patrimoniu muzeal, port popular, zona etnografică Mureșul Superior, Voșlăbeni, județul Harghita

Keywords: *Museum heritage, traditional costume, ethnographic area Upper Mureș, Voșlăbeni, Harghita County*

ABSTRACT

The ethnographic heritage collection of the National Museum of Eastern Carpathians includes 207 traditional costume pieces which illustrate the particularities of both woman and man traditional costume from Voșlăbeni, Harghita County, through composition, the materials used, chromatics, working techniques and motifs. The women's traditional costume underwent changes, such as, in the first half of the twentieth century, two types of costume were simultaneously used: one similar to the Moldavian set that includes embroidered blouse with 'altiță' and the other – a combination of the Transylvanian embroidered blouse with 'fodori' and the Moldavian skirt decoration 'catrință'. The men's traditional costume had a simpler composition, the shirt being the essential element.

Încă de la înființare Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni a derulat mai multe proiecte de cercetare etnografică în județele Harghita, Covasna, Mureș, Bistrița-Năsăud, în arealul Carpaților Răsăriteni care au prilejuit recuperarea mărturiilor și valorilor culturii tradiționale românești și care reflectă ocupațiile tradiționale strâns legate de mediul geografic, istoric și social specific acestui spațiu multi-etnic. Cercetările de teren demarate de colectivul muzeului au urmărit anumite teme, precum ar fi: oieritul transhumant,

alimentația, exploatarea tradițională a sării, meșteșuguri tradiționale, astfel constituindu-se un patrimoniu etnografic mobil reprezentativ.

Un loc aparte în colecția de bunuri culturale etnografice îl ocupă colecția de port popular care cuprinde întreaga gama de piese vestimentare femeiești și bărbătești specifice pentru prima jumătate a secolului XX provenite din comunitățile românești din județele Harghita și Covasna, la care se mai adaugă piese de port din județele vecine.

Dintre acestea, 207 piese componente ale costumului femeiesc și bărbătesc

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; florina_banica@yahoo.com

provin din Voșlăbeni, județul Harghita: 12 piese pentru găteala capului (basmale, năfrâmi, batice, bonete) 38 cămăși femeiești, 22 cămăși bărbătești, 18 poale femeiești, 51 catrințe, 22 brăie femeiești, 10 brăie bărbătești, 20 bete, șapte cioareci și ițari, patru pieptare, un suman și două perechi de cizme.

Comuna Voșlăbeni este situată în partea de sud a depresiunii Giurgeu la o altitudine de 780 m, mărginită la est de munții Giurgeu, la poalele Dealului Cocoșelul și de munții Gurghiului la vest. Din punct de vedere administrativ, se învecinează la sud-est cu Izvorul Mureșului, sat aparținător comunei, la nord cu Valea Strâmbă, iar la nord-vest cu comuna Suseni. Rețeaua hidrografică este reprezentată de râul Mureș care străbate partea de sud-vest a așezării. Izvoarele sale sunt localizate pe versantul sudic al Muntelui Negru (1538 m alt.) și, după ce străbate localitatea cu nume generic; Izvorul Mureșului, se constituie în axă de drenaj și talveg morfologic pentru întreaga depresiune a Giurgeului.² Climatul este specific depresiunilor intramontane, răcoros și umed cu frecvente inversiuni de temperatură, în special în anotimpul rece. Comuna este străbătută de DN 12 al cărui traseu actual a fost construit la sfârșitul sec. al XIX-lea și asfaltat în anii 1968–1969. Prin Voșlăbeni trece calea ferată Brașov – Ciceu – Deda, lucrările la sectorul Siculeni – Gheorgheni au fost încheiate la sfârșitul toamnei anului 1907³.

Din punct de vedere etnografic, Voșlăbeni aparține zonei Mureșului Superior, care cuprinde satele din bazinul superior al Mureșului, de la Deda în sus, din depresiunea Giurgeu și munții învecinați.⁴ În această zonă, în formele de cultură românești sunt prezente destul de intens interferențele, schimburile dintre așeză-

rile situate pe ambii versanți ai Carpaților Răsăriteni, dintre Transilvania și Moldova⁵. Legăturile permanente pe care locuitorii le-au avut de-a lungul timpului cu comunitățile din Moldova au generat un fenomen de schimb al bunurilor culturale între două grupe de populație aparținând aceleiași etnii.⁶

Trăsăturile portul popular din zona Mureșului Superior se suprapun cu cele ale portului românesc de pe întregul areal românesc prin materialele folosite, croiala asemănătoare și tehnica de execuție a motivelor decorative. Costumul popular femeiesc din Voșlăbeni se înscrie în tipologia costumului cu fotă⁷, predominând două tipuri de costum, unul similar celui moldovenesc care cuprinde cămașă cu *altiță* și un costum care combină cămașa transilvăneană cu *fodori* și catrința moldovenească. Ambele costume se compun din cămașă încrețită la gât, fotă care în zonă poarte numele de *catrință* sau *prijitoare*, brâu, bete, poale și încălțăminte. Sumanul și pieptarul completează costumul în perioada rece a anului. Diferențieri în cadrul acestui tip apar în croiala cămășilor, ornamentație și cromatică. Componenta costumului bărbătesc este mult mai simplă, bărbații purtau cămașă, ițari sau cioareci, la mijloc purtau curea, iar în zilele de sărbătoare brâu țesut tricolor sau brodat cu model floral.

Se disting două categorii de port popular: de lucru și „de mândrit” de sărbătoare. Diferențele nu sunt de ordin structural, ci sunt determinate de calitatea materiilor folosite, de calitatea și cantitatea decorului, de ornamentică și cromatică. De remarcat este că decorul nu lipsește nici de pe costumul de lucru, doar este mult simplificat.⁸

² Cocean et alli 2013, 64.

³ Cocean et alli 2013, 226.

⁴ Butură 1978, 42.

⁵ Marc 2012, 58.

⁶ Bătcă 2006, 120.

⁷ Secoșan, Petrescu 1984, 38.

⁸ Doboreanu 2008, 15.

Materiale și tehnici de țesut

Sub influența principalilor factori geografici, un climat răcoros cu ierni aspre și relieful muntos, accidentat, care au impus anumite limitări, locuitorii comunei Voșlăbeni au fost nevoiți să se adapteze și să dezvolte anumite tradiții și ocupații. Creșterea animalelor favorizată de extinderea suprafețelor cu pășuni și fânețe și cultivarea plantelor tehnice au oferit materia primă pentru confecționarea în gospodăria țărănească a țesăturilor utilizate pentru realizarea pieselor de port. Lâna este folosită pe scară largă pentru țesutul catrințelor, al brâielor și betelor și al cioarecilor. Culturile de cânepă au furnizat fibrele necesare pentru obținerea pânzei pentru cămăși, renunțându-se odată cu introducerea bumbacului din care țeseau o pânză superioară din punct de vedere calitativ. În Voșlăbeni cânepa a continuat să fie folosită pentru alte țesături utile în gospodărie. Pentru decorarea iilor și cămășilor bărbățești analizate au fost folosite bumbacul mercerizat, arniciul și mătasea, paiete și mărgel.

Pânza necesară pentru cămășile femeiești și bărbățești era țesută în două ițe. Caracteristica acestui tip de structură este raportul de egalitate în expunerea urzelii și a bătăturii atât pe față cât și pe dosul țesăturii⁹, acest lucru a permis coaserea cu ușurință a motivelor decorative. Țesutul în patru ițe era folosit obținerea țesăturilor necesare pentru catrințe, brâie, ițari, cioareci, acest tip de țesătură asigurând o mai mare rezistență la purtat. Acest tip de țesătură este caracterizată prin aparența liniilor structurale diagonale într-o singură direcție, la stânga sau la dreapta, sau în direcții alternate¹⁰, rezultând linii oblice, motivul *brăduțului* și *ozoarele*.

Cusături

Pentru piesele aflate în colecția muzeului principala tehnică de decorarea cămășilor bărbățești și a iilor era cusătura realizată pe baza numărării firelor de urzeală și băteală printr-un număr restrâns de puncte folosite. Punctele realizate pe suprafața pânzei cele mai des folosite în colecție sunt punctul în cruce, cusutul peste fire, cusutul pe dos, cusutul peste încrețitură la care se adaugă coaserea paietelor fixate cu mărgel colorate folosite ca umplutură în cadrul unui motiv sau registru ornamental și cusătura pe țesătura cu fire scoase, șabacul prezent pe marginea de jos a cămășilor bărbățești și a poalelor femeiești de-a lungul tivului. Din categoria cusăturilor funcționale folosite pentru finisarea marginilor mânecilor, a gulerelor menționăm tivul cu găurele, cheițele folosite pentru asamblarea părților componente și încrețirea pânzei care susține volanul mânecilor cămășilor femeiești. Pentru o parte din piesele de port s-a renunțat la cusăturile funcționale fiind înlocuite cu cusătura realizată la mașina de cusut. Pentru înfrumusețarea pieselor de port nu se omite marginea lor, unde de tivul cu găurele al mânecilor cămășilor femeiești și de poalele cămășilor bărbățești este prinsă dantelă croșetată.

Portul popular femeiesc

Pentru rolul ei decorativ deosebit, cea mai valoroasă piesă a costumului popular femeiesc este *cămașa*, căreia voșlăbencele îi acordau cele mai multe ore de muncă pentru a o desăvârși. În colecția Muzeului se întâlnesc două tipuri de cămașă, un tip de inspirație transilvăneană, cămașa cu mâneca amplă și volan numit *fodori* mărginită de dantelă croșetată numită local *cipcă* și cămașa de inspirație moldovenească cu mâneca largă și *altiță*. Toate cămășile au partea din față, partea din spate și partea superioară a mânecilor încrețite în jurul gâtului peste care este aplicat bentița gulerului.

⁹ Zaharia 2008, 141.

¹⁰ Zaharia 2008, 148.

Pânza folosită pentru confecționarea iilor din colecție are lățimea care variază între 42-46 cm și este realizată din bumbac țesută în două ițe deoarece această tehnică permitea coaserea cu ușurință a motivelor decorative.

Din analiza iilor aflate în colecție rezultă că s-au folosit două tipuri de croiuri pentru care s-au utilizat trei lățimi de pânză pentru față și spate. Pentru cămășile care au gura în față, au pieptul numit *stan* croit din două lățimi de pânză unite pe mijloc cu cheiță decorativă, care se prelungesc spre spate unde sunt unite cu încă o lățime care reprezintă spatele¹¹. Pentru cămășile care au deschizătura pe o parte, pieptul este croit dintr-un lat care se unește cu cei doi lați cusuți pe mijlocul spatelui și care se prelungesc în față¹². Pentru mânecile cămășilor cu fodori s-au folosit două lățimi de pânză¹³, fie una la care s-a adăugat băgătura din jumătate de lățime¹⁴, iar pentru cămășile cu altiță s-a folosit câte o lățime de pânză¹⁵. Pentru o mai bună mobilitate, cămășile erau prevăzute cu *pavă* la subraț.

Cămășile cu fodori pot fi grupate în funcție de modul de dispunere al pozițiilor ornamentale pe mânecă în două tipuri: cămăși cu un șir peste cot, dispus orizontal, care este intersectat de 3 până la 5 șire de motive ornamentale, mai înguste, dispuse vertical care pornesc de pe umăr și se termină lângă lănceț și cămăși cu altiță și șire drepte. Tehnicile de ornamentare utilizate sunt broderia realizată pe dos sau în cruciulițe. Mânecile sunt tivite pe margine cu găurele, iar deasupra tivului este brodat un șir de motive îngust, realizat în aceeași tehnică și având aceeași cromatică ca restul decorului, iar

de marginea lor este atașată o dantelă croșetată. Motivele ornamentale redată pe cămășile cu fodori sunt cele geometrice, dispuse simetric, fie monocrom (roșu sau negru), fie bicrom (negru și roșu), dar și motive florale, vegetale redată după desen: trandafirul, mărul, viță de vie dispuse sub forma unor tulpini ondulate, brodate în cruciulițe cu o cromatică variată. Pentru accentuarea broderiei realizată cu bumbac s-au aplicat, discret, mărgelile și paiete. În general, acest tip de cămașă nu prezintă un decor prea bogat pe piept, câte două șiruri de motive similare cu cele de pe mânecă, dispuse de-o parte și de alta a deschizăturii cămășii, atunci când aceasta era în față sau câte trei când era dispusă pe o parte.

Al doilea tip de cămașă purtat în Voșlăbeni și prezent în colecția Muzeului este *cămașa cu altiță* și mâneca largă. Structura ornamentală a mânecii este împărțită în trei registre dispuse orizontal, vertical sau oblic. Altița dispusă orizontal cuprinde motive geometrice și florale stilizate, mărginite pe trei laturi. *Ajurul* redat sub altiță este la multe exemplare cusut cu mătase și dintr-o singură culoare: galben, portocaliu, verde. În continuarea ajurului, decorul variat este redat în șiruri drepte sau costisate cu motive geometrice, florale stilizate sau realizate după desen și redată pe fond negru. În jurul încheieturii mâinii sunt realizate un șir de găici croșetate dispuse la distanțe egale prin care este introdusă o panglică de culoarea predominantă a ornamentației care avea rolul de a încreți mâneca sau de a o lăsa largă după gustul celei care o purta.

Poalele acoperă partea de jos a corpului, pe sub catrință, erau confecționate din pânză de bumbac țesută în două ițe, încrețite în talie, croite din trei sau patru lățimi de pânză încheiate cu cheiță și tivite cu găurele sau cu ajur pe marginea de jos. De margine este atașată o dantelă îngustă numită *cipcă*. Poalele sunt

¹¹ Număr de inventar: MNCR_6185.

¹² Numerele de inventar: MNCR_3328, MNCR_16239, MNCR_15937, MNCR_6180, MNCR_15915.

¹³ Număr de inventar: MNCR_6180.

¹⁴ Număr de inventar: MNCR_6185.

¹⁵ Numerele de inventar: MNCR_15914, MNCR_15915, MNCR_3328, MNCR_16239, MNCR_15937.

ornamentate cu un șir de motive florale sau geometrice, brodate în cruci, dispuse deasupra tivului. Uneori, cromatica și motivele redată se regăseau pe cămașă. Poalele erau călcate cu ajutorul *ticlăzăului*, obținându-se prin plisare cute înguste și dese dispuse la distanțe egale.

Peste poale se încinge *catrința* de formă dreptunghiulară, țesută la război în patru ițe, cu urzeală neagră din lână și băteală din lână mai aspră sau lână moale industrială similară cu cea purtată în Moldova. Se prinde în talie cu baiera. În colecția muzeului se întâlnesc două tipuri de catrințe, una mai veche confecționată din lână toarsă, numită *strămătură*, mai aspră și catrința mai nouă țesută din *ho-roampă* (lână moale industrială) și care era purtată cu precădere în zilele de sărbătoare. Catrința este mărginită, pe lungime, în partea de sus și jos de *bartă* de culoare roșie la catrințele mai vechi și de culoare vișinie, sau roșu închis la cele mai recente, barta fiind despărțită de dungi subțiri multicolore de ornamentul compus din vrăste colorate, dispuse simetric și repetitiv pe vertical unde predomină culoarea roșie. Văstrele verticale policrome (galben, verde, roșu, albastru, alb, negru) decorează suprafața catrinței dinspre margini spre centru, unde se află spatele ei, numit *curar*, de culoare neagră. La catrințele mai recente o parte din vrăstele din lână au fost înlocuite cu mătase albă. Catrințele purtate în zilele de sărbătoare sunt decorate în partea de jos a dosului cu aplicații de paiete aurii¹⁶.

La mijloc femeile purtau *brâie* și *bete* țesute din lână și aveau caracter ornamental, dar și un rol practic de a susține celelalte piese de îmbrăcăminte. Brâiele purtate peste cămașă erau țesute în patru ițe și decorate cu văstre colorate pe un fond predominant roșu pentru femeile tinere și pe fond negru pentru femeile în

vârstă. În colecția muzeului se regăsesc și câteva brâie țesute în două ițe decorate diferit de la o jumătate a lungimi la alta, astfel rezultând mai multe moduri de a purta brâul. O jumătate este decorată cu motive geometrice, iar cealaltă păstrează culoarea țesăturii, roșu, negru, verde¹⁷.

Peste catrință, în jurul taliei se poartă *betele* – înguste și lungi atât cât să înconjoare talia de câteva ori, viu colorate cu model ornamental realizat din neveditură.

Peste cămașă, femeile purtau *pieptare înfundate*, confecționate din piele de miel albă încheiate pe partea stângă pe umăr și la subraț cu nasturi din piele, cu o lungime până în talie. Decorul redat este concentrat pe piept și spate și format din mai multe flori brodate după desen, realizate cu lână colorată – arnici; cu aplicații de meșină albă ștanțată cu motiv floral în părțile laterale, iar pe margini este aplicată catifea neagră¹⁸. Aceste pieptare erau confecționate de cojocarii bistrițeni și au fost comercializate în Voșlăbeni de către Voaides Petru, care pe lângă pieptare aducea și basmale roșii înflorate¹⁹.

Pentru găteala capului, femeile purtau peste pieptănătură năfrâmi și broboade negre în perioada rece a anului. Încă de la începutul secolului al XX-lea au pătruns „năfrămile” industriale, care au înlocuit treptat ștergarul de cap țesut manual²⁰. Colecția muzeului cuprinde astfel de basmale cu cromatică de fond roșu, negru, albastru cu motive florale realizate cu culori vii achiziționate din târguri și prăvălii.

Port popular bărbătesc

Portul popular bărbătesc cuprinde un număr redus de piese, fiind format dintr-o cămașă lungă până deasupra genunchilor

¹⁶ Numerele de inventar: MNCR_16030, MNCR_16061, MNCR_16096.

¹⁷ Numerele de inventar: MNCR_15932, MNCR_15933, MNCR_16010, MNCR_16022.

¹⁸ Numerele de inventar: MNCR_15928, MNCR_16032, MNCR_16067.

¹⁹ Informatori Tinca Ana, Voșlăbeni; Suci Maria, Voșlăbeni.

²⁰ Secoșan et alli 1979, 11.

care se prinde la mijloc cu cureaua sau brâu, ȋtari sau cioareci și suman din pânură de culoarea neagră. Colecția muzeului cuprinde *cămăși bărbătești* din prima jumătate a secolului al XX-lea, confecționate din pânză de bumbac țesută în două ȋte, dar și cămăși mai recente realizate din pânză industrială. Cămașa bărbătească împrumută elemente de croi de la clasică *cămașă dreaptă* pentru partea de deasupra taliei și include elemente noi, un guler răsfrânt și poale croite separat și ulterior fixate de partea de sus. Este croită din foi drepte, un lat de pânză este trecut din față înspre spate, fără cusătură pe umeri, răscoită rotund la gât, iar în față se despică gura cămășii.²¹ La subraț este introdusă băgătura pentru reglarea lărgimii cămășii până în talie. Mânecele sunt croite dintr-un lat de pânză, prinse drept de umăr și se termină cu pliuri prinse într-o manșetă. Poalele sunt croite din 4-5 lățimi de pânză, unul drept în față și 3-4 încrețiți la spate. Registrele ornamentale sunt concentrate pe guler și în jurul deschizăturii din față, pe manșetele mânelor și pe marginea de jos a poalelor și cuprind

motive florale și geometrice cusute în cruci cu bumbac sau umplute cu mărgelile.²² Poalele sunt decorate cu un ajur, iar marginea se termină cu un rând de colțișori realizați cu o dantelă albă croșetată.

La mijloc, peste cămașă, bărbații purtau *brâul* confecționat din lână țesută în două ȋte pe care erau brodate în cruci motive decorative florale și geometrice cu lână colorată²³ sau cureaua din piele achiziționată din târguri.

Bărbații purtau vara *ȋtari* din pânză țesută în patru ȋte din bumbac amestecat cu lână ornamentată structural cu *ozoare*, iar iarna *cioareci* confecționați din pânură albă țesută în patru ȋte și îndesită la puiă la Gheorgheni. ȋtarii și cioarecii nu prezintă elemente decorative, iar croiala lor păstrează elemente vechi tradiționale.

Efortul necesar pentru realizarea pieselor de port a fost unul deosebit din dorința de a crea o estetică echilibrată cu elemente de noutate, dar care să se înscrie în rigorile impuse de tradiția comunității, fără a pierde din vedere latura practică a acestor piese.

Bibliografie / Bibliography

Bâtcă, M. 2006. *Costumul popular românesc*, București: Centrul Național pentru Conservarea și Promovarea Culturii Tradiționale.

Butură, V. 1978. *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca: Ed. Dacia.

Coccean, P., Niță, A., Dombay, Șt. 2013. *Județul Harghita*, București: Ed. Academiei Române.

Dobreanu, D. 2008. *Cusături artistice din Subcetate – Mureș (Harghita)*, Gheorgheni: F&F International.

Marc, D. 2012. *Protejarea identităților culturale în procesele globale prin cercetarea, conservarea și valorificarea patrimoniului cultural etnologic din mediul multiethnic, Studiu de caz: Valori identitare culturale în județele Mureș, Harghita și Covasna.*

Interculturalitate, multiculturalitate, București: Ed. Muzeului Național al Literaturii Române.

Secoșan, E., Kósa S. V., Kardalus, J. 1979. *Portul popular din județul Harghita. Hargita megyei népviselet*, Miercurea-Ciuc: Centrul județean de îndrumare a creației populare Harghita.

Secoșan, E., Petrescu, P. 1984. *Portul popular de sărbătoare din România*, București: Ed. Meridiane.

Zaharia, F. 2008. *Textile tradiționale din Transilvania- tehnologie și estetică*, Suceava: Ed. Accent print.

²¹ Secoșan et alli 1979, 32.

²² Numerele de inventar: MNCR_16131, MNCR_16014, MNCR_16004, MNCR_16003.

²³ Numerele de inventar: MNCR_16318, MNCR_15941, MNCR_15940, MNCR_15939, MNCR_3288.

Fig. 1 Port popular femeiesc din Voșlăbeni. Cămașă cu fodori, poale și catrință fixate în talie cu brâu și bete. Prima jumătate a secolului XX.

Fig. 1 Women's traditional costume from Voșlăbeni. White embroidered blouse with fodori, white skirt, wrap-around skirt, thick belt made of wool and waistband. The first half of the 20th century.

Fig. 2 Port popular femeiesc din Voșlăbeni. Cămașă cu fodori, poale și catrință fixate în talie cu brâu și bete. Prima jumătate a secolului XX.

Fig. 2 Women's traditional costume from Voșlăbeni. White embroidered blouse with fodori, white skirt, wrap-around skirt, thick belt made of wool and waistband. The first half of the 20th century.

Fig. 3 Port popular femeiesc din Voșlăbeni. Cămașă cu altiță, poale și catrință fixate în brâu cu brâu și bete. Prima jumătate a secolului XX.

Fig. 3 Women's traditional costume from Voșlăbeni. White embroidered blouse with altiță, white skirt, wrap-around skirt, thick belt made of wool and waistband. The first half of the 20th century.

Fig. 4 Port popular bărbătesc din Voșlăbeni. Cămașă bărbătească, ițari și brâu țesut.
Prima jumătate a secolului XX.

Fig. 4 Men's traditional costume from Voșlăbeni. White mid-thigh length shirt,
white pants and woven belt. The first half of the 20th century.

Fig. 5 Detalii de broderie cusute cu fire de bumbac și mărgel
pe pânză de bumbac țesută în două ițe

Fig. 5 Embroidery details sewn with cotton threads and beads
on cotton fabric woven in two threads.

Fig. 6 Detaliu de broderie cusută pe încrețitura mânecii.
Fig. 6 Detail of embroidery sewn on the crease of the sleeve.

Fig. 7 Detaliu de broderie pe marginea de jos a cămășii bărbățești.
Fig. 7 Detail of embroidery on the bottom edge of the men's shirt.

Fig. 8 Detaliu de broderie cusută pe poalele femeiești.

Fig. 8 *Detail of embroidery sewn on the bottom of women's white skirt.*

Recenzii – Prezentări de carte

Book reviews

Marion Dowd – Robert Hensey (eds):

The archaeology of darkness,

Oxbow Books, Oxford & Philadelphia, 2016, 143 p.

József Puskás¹

Volumul apărut în 2016, sub egida prestigioasei edituri Oxbow Books, este rezultatul unei conferințe intitulat: *Into the Earth: the Archaeology of Darkness*, ținut la Institutul de Tehnologie Sligo din nordvestul Irlandei, organizat de Marion Dowd și Robert Hensey. Chiar dacă titlul sugerează discutarea temei întunericului din punct de vedere al arheologiei, din cuprins reiese că sunt și capitole care abordează tema dintr-o altă perspectivă. Primele șapte capitole sunt rezultatele unor cercetări arheologice, efectuate în peșterile din vestul și sudul Europei. Ultimele șase capitole sunt contribuții din diferite domenii, ca etnografia, speologia, literatura etc. Cartea urmărește trăirea întunericului din cele mai vechi timpuri până în ziua de azi.

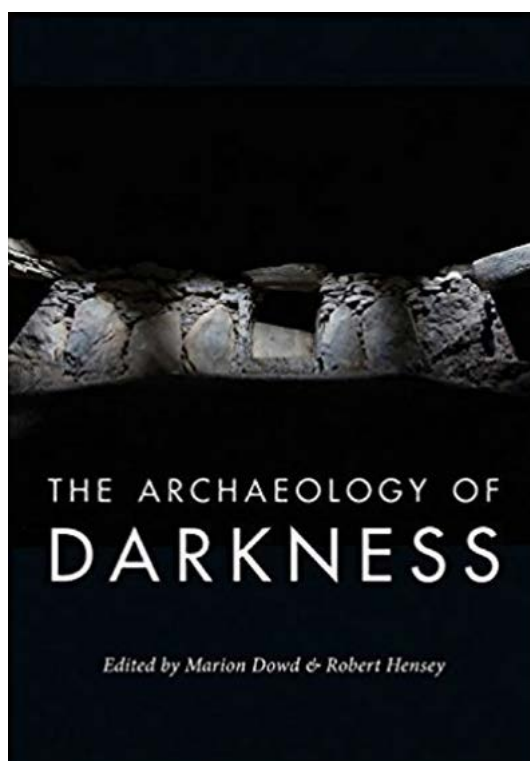
Pe primele pagini ale volumului sunt plasate cuprinsul (*Content*), lista figurilor și a planșelor (*List of figures; List of plates; List of tables*), urmate de o scurtă introducere și mulțumiri (*Background and acknowledgements*), respectiv de lista autorilor (*Contributors*). Articolele sunt relativ bogat ilustrate, toate imaginile fiind de alb-negru, cu excepția capitolului 6, unde majoritatea figurilor sunt color.

Primul capitol (*Chapter 1. Past dark: a short introduction to the human relationship with darkness over time*) începe cu o „introducere” în tema întunericului, lipsa tot mai mare al acesteia în ziua de azi,

mai ales în zonele urbane. Autorul Robert Hensey reflectă și asupra rolului întunericului ce putea să aibă în viața comunităților străvechi. Exemplul este dat din peșteri, unde diferitele desene puteau să aibă diferite impresii asupra oamenilor în galeriile slab iluminate. Pentru unii retragerea în izolare și întuneric a fost și este un mod de a evolua spiritual, dar tot așa pentru alții poate să fie și pedeapsă. În diferite forme întunericul apare în cultura de azi (filme, literatură, pictură), dar aveau un impact mult mai mare în trecut. Astfel sărbătorile de iarnă, cum este Crăciunul sau erau festivitățile dinaintea creștinismului, erau menite să ajute psihic comunitățile să treacă de nopțile lungi și de frigul iernii.

Capitolul al doilea (*Chapter 2. Darkness visible. Shadows, art and the ritual experience of caves in Upper Paleolithic Europe*) de Paul Pettitt începe cu o scurtă introducere și o schițare a problemelor de interpretare a artei figurative rupestre din perioada paleoliticului superior. Urmează o discuție despre limitele de vizibilitate în peșteri, nevoia de folosire a unor surse de iluminat (torțe sau alte mijloace de iluminat) și efectul acestora la percepția vizuală. Cercetătorul consideră că la executarea desenelor rupestre, foarte probabil a fost luat în considerare și fundalul: crăpături, nișe, suprafețe denivelate etc. Văzute la lumina pâlpâitoare a surselor de iluminat ies în evidență diferite forme. Combinate cu desenele rupestre acestea par că prind

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sf. Gheorghe; joska1987@yahoo.com.

viață în urma jocului de lumini și umbre/întuneric. În același timp pentru privitor aceste interacțiuni aveau și o conotație specială.

Autoarea capitolului trei (*Chapter 3. Between symbol and sense: the role of darkness in ritual in prehistoric Italy*), Ruth D. Whitehouse abordează tema întunericului din perspectiva a trei peșteri din Italia, care au fost folosite pentru scopuri rituale în perioada Neoliticului. Prima parte a articolului, ca o scurtă introducere, prezintă succint cele trei peșteri: structura acestora, respectiv materialele arheologice descoperite în ele. Autoarea consideră că peșterile erau folosite pentru ritualuri de inițiere, în care întunericul juca un rol decisiv. Bazat pe analogii etnografice aceste ritualuri pot fi împărțite pe trei faze majore: în prima fază participantul este detașat simbolic din mediul lui (*segregation*); în faza a doua trece prin ritualul de inițiere (*margin*), pentru ca în final să fie acceptată în noua lui „stare” în comunitatea respectivă (*aggregation*). În

urma ritualului de inițiere participanții trebuiau să treacă prin întunericul peșterilor (voluntar sau forțat), probabil conduși de o persoană inițiată, care avea control total asupra desfășurării întregii activități. Aceste procese, ce puteau să fie chiar confuze sau înfricoșătoare, au contribuit la un sentiment de transformare, dar cel mai important, la trecerea la un alt nivel în rândul societății.

În capitolul 4, intitulat: *Chapter 4. Experiencing darkness and light in caves: later prehistoric examples from Seulo in central Sardinia*, autorul Robin Skeats prezintă rezultatele preliminare a unui proiect (Seulo Cave Project) care era menit să studieze efectele luminii și a întunericului în câteva dintre peșterile din centrul Sardiniei între perioada Neoliticului mijlociu și a bronzului final. În capitol sunt discutate două peșteri. Prima (peștera Longu Fresu) a fost folosită în perioada Neoliticului mijlociu, aici descoperindu-se depuneri de rămășițe umane, picturi rupestre și un topor de piatră. Toate acestea erau depuse în adâncul peșterii, în nișe cu vizibilitate foarte redusă. Foarte probabil avem de a face cu un loc unde se practicau ritualuri de trecere, atât mortuare cât și de inițiere. În peștera a doua (Grutta de is Janas) nu au fost descoperite rămășițe umane, însă în trei camere mici a fost descoperit un strat subțire format în urma arderii unei cantități mari de crengi. Focul a fost atât de intens încât chiar și un vârf de obsidian s-a topit parțial. Care a fost scopul acestei incinerări nu este clar, dar în orice caz combinația flăcărilor, a fumului și a întunericului putea să aibă efect de neuitat asupra participanților. O altă descoperire făcută tot în această peșteră aparține bronzului timpuriu. Într-o cameră mică, departe de intrare și de orice lumină naturală a fost descoperită o mică ofrandă, format dintr-un vas și câteva obiecte de cupru. Omul preistoric a frecventat peșterile pentru a veni în contact cu supranatu-

ralul, de a depune ofrande. Lumina artificială (torțe etc.) a creat un joc al luminii și al umbrei, care accentua sentimentul de supranatural.

Capitolul al 5-lea (*Chapter 5. The dark side of the sky: the orientations of earlier prehistoric monuments in Ireland and Britain*) discută orientarea unor monumente preistorice din Irlanda și Marea Britanie. Autorul Richard Bradley abordează problema din perspectiva a două monumente funerare și anume cel de la Newgrange și cel de la Balnuean of Clava, primul datat în neolitic, al doilea în epoca bronzului. Primul este orientat în așa fel încât în timpul solstițiului de iarnă, la răsărit razele solare pătrund în camera funerară printr-un pasaj. În cazul monumentului din epoca bronzului, tot în aceeași zi a anului, razele solare pătrund numai la apus. Concomitent pune și întrebarea: de ce sunt atâtea construcții similare neolitice orientate spre răsărit, iar cele din epoca bronzului spre apus? În subcapitolul dedicat orientării Bradley compară orientarea mormintelor cu pasaj și a cercurilor de piatră (Stonehenge). În schimbarea orientării acestor tipuri de monumente (cercuri de piatră și de lemn, morminte cu pasaje etc.) distinge patru faze. În prima fază (neoliticul timpuriu și mijlociu, 3700-3000 BC) puține construcții au orientare precisă (circa 20 %), acestea fiind orientate majoritar spre solstițiu, aproape în egală măsură spre răsărit și apus. Faza a doua (neoliticul târziu, 3000-2400 BC) este caracterizat prin orientarea atât spre răsărit cât și spre apus. În perioada calcoliticului și a epocii bronzului timpuriu (2400-1500 BC) construcțiile de acest tip rareori marchează răsăritul, ci mai degrabă sunt orientate spre sud-vest, vest și nord-vest. Faza finală (1500-800 BC) este caracterizată prin construcții ceremoniale orientate spre sud-vest. În urma analizei orientării construcțiilor domestice, majoritatea orientate spre

răsărit, autorul este de părere că acestea erau în asociere cu soarele, cu lumina, cu viața, iar construcțiile ceremoniale, de foarte multe ori monumente funerare cu întunericul și moartea.

Capitolul 6 (*Chapter 6. In search of darkness: cave use in Late Bronze Age Ireland*) redactat de Marion Dowd, analizează câteva descoperiri de peșteri de pe teritoriul Irlandei, începând cu descoperirile din peștera Robber's Den din județul Clare. Aici, în adâncul unei peșteri întunecate a fost descoperit scheletul unei femei. În ciuda faptului că în perioadele preistorice activitatea în peșteri se limita la intrarea acestora, eventual până la limita penetrării luminii naturale, în perioada epocii bronzului târziu (circa 400 de ani) unele activități se desfășurau în adâncul peșterilor, în locuri întunecate și deseori greu accesibile. O astfel de peșteră era Brother's Cave unde s-au descoperit mai multe mărgelile de chihlimbar, un mic depozit de bronzuri, foarte probabil cu caracter votiv. Cei care intrau în aceste peșteri erau inițiați, care țineau legătura cu lumea spiritelor și lumea oamenilor. Ei puteau să folosească încăperile întunecate ca loc de meditație, sau pentru unii putea să fie și locul unor ritualuri de trecere. În unele dintre peșteri, lângă perețele acestora au fost construite mici încăperi din piatră, care au fost puse în legătură cu activități rituale. La final autoarea capitolului revine la rămășițele femeii din peștera Robber's Den, schițând câteva posibilități despre cum și de ce s-ar fi ajuns acolo cadavrul. Dowd este de părere că vizitele efectuate în peșteri în perioada epocii bronzului târziu erau mai degrabă excepții decât obișnuințe.

În capitolul următor (*Chapter 7. Digging into the darkness: the experience of copper mining in the Great Orme, North Wales*) Sian James abordează tema întunericului din prisma mineritului de cupru din perioada epocii bronzului respectiv perioada

post-medievală. Minele au fost deschise la finalul epocii bronzului timpuriu și folosite până la începutul bronzului mijlociu (1800-1200 BC), după care au fost redeschise și folosite abia în secolele XVIII-XIX. În depozitele epocii bronzului s-au descoperit unelte de piatră îngrămădite care probabil au fost depuse la locul respectiv intenționat, pentru a substitui minereul de cupru care s-a extras. Unele zone au fost blocate cu ziduri. Acestea puteau servi la amplificarea ventilației și/sau marcau o zonă închisă. Superstiția minerilor din perioada post-medievală este atestată de mai multe depuneri din caverne, printre care și schelete de pisici și de câini, depuneri care probabil erau menite să aducă noroc. Depunerea unor ofrande pentru spiritele și ființele subterane era un lucru obișnuit și practicat.

În capitolul 8 (*Chapter 8. Between realms: entering the darkness of the hare paenga in ancient Rapa Nui (Easter Island)*) autorii Sue Hamilton și Colin Richards ne fac o scurtă introducere în cosmologia polineziană dualistică și în simbolistica bine cunoscutelor construcții de pe Insula Paștelui: „oamenii de piatră” (moai), platformele pe care acestea sunt amplasate (ahu), respectiv în construcțiile în formă de canoe (hare paenga). Acestea din urmă sunt considerate casele (de dormit) unor șefi sau preoți, respectiv ale familiilor acestora. Casele aveau fundament de piatră, cu o suprastructură de lemn, acoperit cu diverse plante și frunze. Accesul se făcea printr-un mic coridor pe la mijlocul construcției, câteodată mărginit de statui sau stâlpi de lemn sau de piatră. În interiorul caselor fiind întuneric coridorul poate fi considerat legătura dintre două lumi: între lumină, lumea de zi cu zi (Ao) și întuneric, noaptea (Po). Aceste treceri între lumi pot fi interpretate și în cazul construcțiilor ahu, în cazul acesta trecerea fiind între mare, apă și uscat, pământ.

Capitolul 9 (*Chapter 9. Dark places and supernatural light in early Ireland*) de John Carey discută întunericul din perspectiva literaturii. Poeții din evul mediu se inspira din întuneric, obicei probabil preluat din perioada dinaintea creștinătății. Aceste inspirații puteau veni din subteran, din lumea de dincolo (tot din întuneric), un mediu în care locuiau zeii și conducători nemuritori. Un astfel de loc este considerat Newgrange în Irlanda, unde încă în secolul XI d. Chr. oamenii veneau pentru surse de inspirație.

În capitolul 10 (*Chapter 10. Enfolded by the long winter's night*) Charlotte Damm discută întunericul din zona Cercului Polar arctic din perspectiva locuitorilor de azi, după experiențe proprii și după surse etnografice. În timpul iernii nopțile pe partea asta a lumii devin mult mai lungi. Timpul zilelor fără soare peste orizont poate varia între câteva zile (zona Cercului Polar) și trei luni și jumătate (ex. partea de nord a golfului Baffin). Cât de întunecate sunt „nopțile” depinde de stratul de zăpadă, de lumina Lunii și a stelelor, de intensitatea Aurorii Boreale etc. Chiar și în nopțile lungi viața nu s-a oprit. Călătoria pe timpul nopților boreale era practică după ce gheața și zăpada se stabilizau, drumul fiind făcut cu sănii trase de câini sau de reni, pe schiuri sau patine. Călătoriile pe apă (pe mare) erau practicate mai puțin. Încălzirea locuințelor putea fi făcută cu ajutorul unor pietre încinse sau cu lămpi de ulei (grăsime), acesta din urmă fiind și sursa de lumină în interiorul caselor. Activitățile pe timpul nopților lungi constau din vizite la rude sau la alte comunități (vizite chiar și până la 1000 km), diferite jocuri, sărbători. Predarea cunoștințelor generației tinere se făcea mai ales în această perioadă a anului, pe cale orală. Se transmiteau atât cunoștințe practice cât și spirituale. Unele erau povestite mai multe zile sau săptămâni. Autorul abordează și tema „isteriei arctice” (*arctic hysteria*) și a

depresiei de iarnă (*Seasonal Affective Disorder - SAD*) care nu pot fi legate direct de nopțile îndelungate ale nordului.

Următorul capitol (*Chapter 11. „The outer darkness of madness” – the Edwardian Winter Garden at Purdysburn public asylum for the insane*) de Gillian Allmond discută lumina și întunericul din perspectiva azilelor pentru bolnavi psihici din a doua jumătate a secolului XIX. În prima parte a articolului ne face o scurtă introducere despre cum au fost văzute întunericul și lumina din punct de vedere medical: întunericul fiind ceva negativ, stimulant al bolilor mintale pe când lumina opusul acestuia. În partea a doua autorul prezintă un azil din Purdysburn, care a fost proiectat cu un fel de „grădină interioară” (*Winter Garden*), un loc cu lumină abundentă, ce se credea că avea beneficii terapeutice asupra bolnavilor. Un astfel de azil (cu grădină interioară, fără gratii pe geamuri etc.) era menit să fie văzut ca un loc unde vindecarea era posibilă și nu ca o închisoare întunecată, cum era considerat de publicul larg.

Capitolul 12 (*Chapter 12. Descent into darkness*) se construiește în jurul întrebării „De ce?”. De ce practică unii speologia? Ce satisfacții are coborârea în întuneric și necunoscut? Autorul Tim O’Connell este un speolog profesionist, cu experiență acumulată în urma expedițiilor din întreaga lume. După o scurtă prezentare a istoriei speologiei din Irlanda, despre beneficiile și provocările acesteia autorul descrie o experiență proprie din Krubera, Abhazia. Expediția de nouă zile în cea mai adâncă peșteră a lumii a pus la încercare pe participanți atât fizic cât și mental. Această activitate (speologia) poate fi văzută ca o anxietate plină de plăcere (*“joyful anguish”*), plăcerea neavând semnificația

de zi-cu-zi, ci plăcerea de a experimenta ceva nou (ex. întunericul), de a descoperi necunoscutul.

Ultimul capitol (*Chapter 13. Coming in and out of the dark*) de Gabriel Cooney este un fel de epilog în care se reflectează asupra celor prezentate la conferință și în volum. Subliniază varietatea cercetărilor prin care tema întunericului a fost abordată.

Volumul poate fi considerat o contribuție importantă privind rezultatul noilor cercetări legate de peșteri și rolul acestora în viața (mai ales viața spirituală) a comunităților preistorice. Explorează ritualurilor efectuate în întuneric, reflectând asupra specificului acestor cavități și impactului spiritual asupra unor persoane sau comunități, unele chiar și din ziua de azi.

Pentru cercetările din România ar fi un bun exemplu de urmat, atât din punct de vedere al organizării unor conferințe pe tema arheologiei peșterilor, cât și de editare a unor volume concentrate pe această temă. Cu atât mai mult cât, în anii trecuți, în România, au fost făcute progrese semnificative privind cercetarea arheologică în peșteri (ex.: Peștera Cioclovina cu Apă, peșterile din Cheile Vârghișului etc.). Folosirea acestora este documentată chiar din neolitic până în epoca modernă. O activitate mult mai intensă se observă în perioada epocii bronzului mijlociu și târziu (Br A-Ha A).² Aceste activități prezintă asemănări cu câteva prezentate și în volum, care constau mai ales în depuneri de vase, de podoabe,³ de arme⁴ sau înmormântări (?) umane.⁵ Se pare că în această perioadă pe tot teritoriul Europei avem de-a face cu ritualuri care se practicau în adâncul peșterilor, în (semi)întuneric.

² Rotea et alii 2020, 109-140.

³ Rotea 2017, 41-104.

⁴ Emódi 2006, 31-48.

⁵ Luca et alii 2005, 51.

Bibliografie / Bibliography

Emődi J. 2006. Bronzlelet a homoródalmási ORBÁN Balázs-barlangból. *Acta (Siculica)* II: 31-48.

Luca S. A., Roman C., Diaconescu D., Ciugudean H., El Susi, G., Beldiman C. 2005. Cercetări arheologice în peștera Cauce (II). *Bibliotheca Septemcastrensis* V, Sibiu.

Rotea M. 2017. The Hoard from the Cioclovina cu Apă Cave: Content, Dating and Significations. *Acta Musei Napocensis*, 54 (1): 41-104.

Rotea M., Palincaș N., Varberg J., Netea M., Emődi J., Rișcuța C., Borș C., Oanță-Marghitu S., Ghemiș C., Sava T., Marc A., Tecar T., Răchită M., Bindea D., Sopincean M., Sopincean A., Pușcaș R., Miclăuș A., Gâza O., Dima A. 2020. The Sanctuary Hoard from Cioclovina cu Apă Cave: Revisiting its Relative and Absolute Chronology. *Arheovest. Interdisciplinaritate în arheologie și istorie*. VIII (1): 109-140.

Cronica activităților

Chronicle of activities

Raport de activitate al Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni în anul 2019

The National Museum of Eastern Carpathians Activity Report in 2019

Valerii Kavruk¹

Dan Buzea²

Cristina Felea-Baubec³

Ana Dobreanu⁴

A. Descrierea sumară a proiectelor în cadrul programelor Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni din anul 2019:

1. PROGRAM PROTEJAREA PATRIMONIULUI MUZEAL

Proiecte subsumate programului:

1.1. Conservarea preventivă a patrimoniului (activitatea cu caracter permanent)

Responsabil de proiect: D. Buzea. Echipa de proiect: L. Dănilă, M. Mureșan, F. Herțeg, Gheorghică, M. Toth, I. Sas.

Activități:

- Monitorizarea permanentă și ajustarea periodică a microclimatului în spațiile de păstrare și expunere a patrimoniului
- Desprăfuirea periodică a obiectelor de patrimoniu
- Aerisirea obiectelor din materii textile

- Tratarea obiectelor etnografice textile aflate în spații expoziționale și de depozitare
- Tratarea obiectelor de metal
- Tratarea obiectelor de lemn

Rezultate:

- *Jurnal de Monitorizare a microclimatului* în spațiile de depozitare și expunere a patrimoniului muzeal, privind regimul termic, completat zilnic.
- 975 obiecte din materii textile aerisite.
- 898 obiecte etnografice textile aflate în depozit tratate preventiv.
- 77 obiecte etnografice textile din expoziție tratate preventiv.
- 555 de piese etnografice de lemn și metal tratate preventiv.

1.2. Conservarea invazivă a artefactelor de lemn descoperite în situl Băile Figa

Responsabil de proiect: D. Buzea. Echipa: M. Mureșan, L. Dănilă, P. Palamar, M. Stanciu.

¹ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; valeriiivanovici@gmail.com

² Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; buzealuci@yahoo.com

³ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; feleacristina@gmail.com

⁴ Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe; ana_dobreanu_6@yahoo.com

Activități:

- Selectarea și pregătirea artefactelor de lemn descoperite în situl Băile Figa care necesită măsuri intruzive de conservare
- Fotografierea, descrierea și împachetarea artefactelor selectate
- Identificarea furnizorilor de servicii competenți pentru conservarea intruzivă a lemnului arheologic
- Transportul artefactelor la laboratorul specializat în acest tip de activitate
- Recepția lucrărilor de desalinizare la finalul contractului

Rezultate:

- 27 obiecte arheologice desalinizate
- Set de fotografii cu obiectele înainte de desalinizare
- 27 fișe FAE și 27 fișe de conservare

1.3. Restaurarea artefactelor de lemn descoperite în situl Băile Figa

Responsabil de proiect: V. Kavruk. Echipa de proiect: D. Buzea, M. Mureșan, L. Dănilă, P. Palamar, M. Stanciu.

Activități:

- Selectarea artefactelor de lemn în vederea restaurării
- Fotografierea obiectelor înainte de restaurare
- Realizarea schițelor de obiecte în vederea restaurării
- Transportul obiectelor la laboratorul din Suceava
- Restaurarea obiectelor
- Recepția obiectelor restaurate

Rezultate:

- 10 obiecte arheologice restaurate
- 10 fișe de restaurare
- 10 fișe de conservare.
- Set de fotografii cu piesele înainte și după restaurare.

1.4. Expertizarea patrimoniului în vederea clasării și evaluării

Manager de proiect: D. Buzea. Echipa de proiect: M.-M. Ștefan, Al. Popa, M. Mureșan, F. Herțeg, A. Dobreanu, M. Stanciu.

Activități:

- Selectarea bunurilor de patrimoniu muzeal în vederea expertizării și clasării;
- Încheierea de contracte cesiune drept de autor cu experți autorizați MC (dr. Dorel Marc, dr. Viorica Crișan și Karla-Bianca Roșca);
- 68 obiecte arheologice și etnografice selectate pentru expertiză științifică;
- Întocmirea documentației pentru 182 bunuri muzeale pentru întocmirea dosarelor de clasare.

Rezultate:

- 68 de expertize științifice pentru bunurile muzeale administrate;
- 3 contracte cesiune drept de autor încheiate între MNCR și experți;
- Întocmirea și depunerea la Comisia Națională Muzeelor și Colecțiilor a **78** de dosare de clasare;
- Întocmirea a 75 dosare de expertiză pentru obiecte arheologice (preistorie, perioada post-romană, medievală, etnografie) și etnografice, urmând să fie depuse în Trimestrul I – 2020

Perspective de continuare pe termen scurt mediu:

- Continuarea activității pentru finalizarea celor **104** dosare de clasare și trimiterea acestora la Comisia Națională Muzeelor și Colecțiilor în Trimestrul I – 2020
- Expertizarea unui număr de circa **300** de bunuri arheologice, etnografice și istorice necesare pentru întocmirea dosarului de clasare pentru bunurile administrate de MNCR în anul 2020.

1.4.1. Evidența patrimoniului muzeal

Perioada: 2019. Loc de desfășurare: Spațiile MNCR. Responsabil de proiect – D. Buzea. Echipa: toți cercetătorii, muzeografi și conservatorii MNCR.

Activități:

- Completarea Registrului Unic de Inventar (RUI),

- Completarea fișelor analitice,
- Completarea fișelor de conservare,
- Completarea dosarelor de restaurare,
- Introducerea fișelor în baza de date DOCPAT.

Rezultate:

- În anul 2019, numărul total al bunurilor introduse în RUI a ajuns la **22.547**
- Număr bunuri muzeale înscrise în RUI în 2019: **791**
- Număr fișe de conservare completate în anul 2019: **400**
- Număr fișe analitice de evidență completate în 2019: **1466**
- Număr fișe introduse în DOCPAT: **943**
- Număr fișe/dosare de restaurare: **10**.

1.4.2. Clasarea patrimoniului cultural

Activitatea de clasare, pe parcursul existenței instituției, a evoluat lent. În perioada 2006-2014, clasarea s-a finalizat pentru un număr de **61** bunuri clasate din domeniul arheologiei. În anul 2018 activitatea s-a intensificat și membrii Secției CCVP au depus la MC un număr de **195** de dosare pentru clasare.

În anul 2019, activitatea de clasare a patrimoniului s-a direcționat pentru **182** bunuri cu valoare arheologică și etnografică. La finalul anului documentația a fost încheiată numai pentru **78** dosare de clasare care au fost depuse la MC.

În anul 2019 se observă o scădere a numărului de dosare de clasare depuse la MC față de anul 2018. Chiar dacă MNCR a început procedura de clasare pentru încă **104** bunuri arheologice și etnografice, aceasta nu s-a încheiat la 31.12.2019.

MNCR și-a propus până la finalul Trimestrului I – 2020 să depună documentația pentru **104** dosare de clasare.

1.4.3. Evaluarea patrimoniului cultural administrat de MNCR

Evaluare a patrimoniului MNCR (1996-2017): **1831** bunuri muzeale inventariate, din care: 789 bunuri patrimoniu public al

statului, 1042 poziții patrimoniu privat al statului. Bunuri culturale din categoria patrimoniu public al statului (contul 101) – 789 de poziții, 6085 de bucăți, valoare totală 270.824 lei. Bunuri culturale din categoria patrimoniu privat al statului (contul 102) – 1042 de poziții, 1822 de bucăți, valoare totală 94.941 lei.

În anul 2018, Comisia de Evaluare reorganizată prin decizia Managerului, a analizat și stabilit valoarea pentru **1.891** bunuri muzeale care au fost înregistrate în contabilitatea MNCR. Pentru alte **3.148** s-a demarat procedura de analiză științifică în vederea evaluării.

La finalul anului 2018, erau introduse în evidența contabilă a MNCR **6.870** din totalul de bunuri de **21.756**, înregistrat în Registrul de Evidență Analitică al MNCR la 31.12.2018.

În anul 2019, Comisia de Evaluare s-a întâlnit pentru ședințe de **12** ori. Președintele Comisiei de Evaluare a predat conform Referatului nr. 534/29.03.2019 un număr de **1.164** bunuri pentru înregistrare în contabilitate cu o valoare propusă de **48.218** lei (*Poziția nr. 6* din Tabelul de mai jos).

Comisia de Evaluare a fost reorganizată pe parcursul anului 2019 prin decizia Managerului, în noua componență s-au analizat valorile propuse pentru **1.874** bunuri muzeale cu o valoare totală de **99.244** lei.

Pentru alte **1.874** de bunuri muzeale, analiza științifică în vederea evaluării este în curs. Având în vedere normele metodologice naționale și interne cu privire la această activitate, în cadrul Comisiei de Evaluare MNCR au fost discutate mai multe aspecte ale activității (stabilirea punctajelor, actualizarea procedurii interne de stabilire a valorilor bunurilor muzeale, analiza unui situații generale la nivelul muzeelor naționale etc.), care nu s-au finalizat la nivelul anului 2019. Comisia de Evaluare și-a propus ca până la finalul Trimestrului I – 2020, să predea Comparti-

mentului Administrativ-Contabil, pe baza PV de predare-primire, documentația pentru cele **1.874** bunuri muzeale evaluate.

În prezent, **8.034** bunuri muzeale cu valoare arheologică, etnografică și istorică sunt evaluate, din totalul de bunuri de **22.547** bunuri muzeale înregistrate la MNCR la **31.12.2019**.

În anul 2020 această activitate este considerată una prioritară pentru MNCR. Comisia de Evaluare MNCR și-a propus în acest an un procent de **50–60 %** din totalul bunurilor muzeale deținute să fie evaluate și înregistrate în contabilitatea MNCR.

2. PROGRAM EXPOZIȚII

Proiecte subsumate programului:

2.1. Itinerarea Expoziției foto-documentare „*Apele minerale din estul Transilvaniei* (Exploatarea apei minerale și industria balneară în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea în zona Harghita-Covasna)”

Perioada: iunie- decembrie

Loc de desfășurare: Asociația Cultural-Creștină „Justinian Teculescu” din Covasna, județul Covasna

Responsabil de proiect: A. Dobreanu și F. Herțeg. Echipa de proiect: D. Buzea, C. Baubec-Felea

Parteneri: Asociația Cultural-Creștină „Justinian Teculescu” din orașul Covasna.

Activități:

- încheierea acordului de parteneriat
- asigurarea cadrului logistic
- transportul și montarea expoziției
- promovarea expoziției
- vernisarea expoziției și vizitarea de public
- evaluarea proiectului și elaborarea raportului de evaluare al proiectului.

Rezultate principale ale proiectului:

- promovarea muzeului în rândul turiștilor din stațiunea balneară Covasna prin itinerarea expoziției, realizate de MNCR, expoziție care cuprinde pe 18 placate A0, documente și imagini din perioada

1773-1948 referitoare la folosirea apelor minerale, din spațiul geografic abordat, pentru consum și în scop curativ și referitoare la stațiunile Borsec, Tușnad, Homorod, Iacobenii, Vâlcele, Covasna, Malnaș, Balványos, Șugaș, reprezentări cartografice și grafice (aria de răspândirea a apelor minerale, circulația apei în sol și formarea apelor minerale, dispozitive de captare etc), etichete de apă minerală, cărți poștale, vederi și fotografii din spațiul temporar la care face referire. De asemenea, fiecare subtemă cuprinde și o componentă informațională – text (ce sunt apele minerale, cum se formează, aria de răspândire, modul de exploatare etc; scurte descrieri ale stațiunilor balneare), 1 afiș.

- 300 de beneficiari direcți

- un raport de proiect

Valorificarea rezultatelor:

- mediatizarea online a evenimentului

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- itinerarea expoziției în școli și alte locații din județele Covasna și Harghita.

2.2. Itinerarea Expoziției „Drumul Sării – Drumul Țării”.

Responsabil de proiect din partea MNCR: V. Kavruk. Echipa: D. Buzea, L. Dănilă, M. Mureșan.

Perioada: ianuarie – decembrie.

Activități:

Încheierea contractelor de împrumut cu Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Muzeul Municipal Dej, Muzeul Orășenesc Tășnad și Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni; Transportul exponatelor pe ruta Satu Mare – Bistrița – Dej – Tășnad; Asigurarea exponatelor; Vernisajul expoziției la Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud (mai 2019), la Dej (iulie 2019) și Tășnad (decembrie 2019).

Rezultate:

- Pregătirea, etalarea și deschiderea expozițiilor la muzeele din Bistrița, Dej și Tășnad;

- Editarea Catalogului de Expoziție „*Drumul sării. Drumul Țării*” tipărit în 300 de exemplare.

Beneficiari direcți: 1.000 vizitatori.

Perspective pe termen scurt și mediu:

- Itinerarea expoziției la alte muzee din Transilvania (Hunedoara, Alba Iulia, Miercurea-Ciuc).

2.3. Itinerarea expoziției foto-documentare „*Granița de est a Provinciei Dacia*”

Responsabil de proiect: A. Popa. Echipa de proiect: D. Buzea, C. Felea-Baubec.

Activități:

- Transportul exponatelor Sf. Gheorghe – Araci – Valea Mare și retur;
- Etalarea exponatelor; Ghidaj de specialitate adaptat segmentelor de vârstă din cadrul publicului țintă; Lecție deschisă adaptată segmentelor de vârstă din cadrul publicului țintă;
- Proiecție de film documentar „*Granița de Est a Provinciei Dacia*”;
- Lecții deschise și prelegeri de arheologie romană.

Rezultate principale ale proiectului:

- O expoziție itinerată formată din 13 placte A0 – bilingvă, color și texte explicative;
- Jocuri interactive;
- Un film documentar;
- Afîșe;
- 250 beneficiari direcți.

Perspective de valorificare pe termen scurt și mediu:

- Itinerarea expoziției în jud. Covasna, Harghita și Brașov.

2.4. Exploatarea pre- și protoistorică a sării în Transilvania (parte componentă a expoziției internaționale *Omul Sării* organizată la Muzeul Mineritului din Bochum, Germania)

Responsabil de proiect din partea MNCR: V. Kavruk. Echipa MNCR: D. Buzea, M. Ștefan, P. Palamar, D. Ștefan L. Dănilă, M. Mureșan.

Perioada: mai – decembrie.

Activități:

- Selectarea exponatelor și fotografierea acestora
- Filmarea peisajelor saline din Transilvania (Băile Figa, Pata, Săsarm, Caila ș.a.)
- Redactarea capitolului din Catalogul expoziției
- Pregătirea planșelor ilustrative pentru Catalogul expoziției.

Rezultate:

- Catalog de Expoziție / MNCR este Partener.

Perspective pe termen scurt și mediu:

- Expoziția va fi organizată în cursul anilor 2020-2021 în câteva muzee din Germania.

2.5. Elaborarea tematicii Muzeului în aer liber de la Covasna

Responsabil de proiect: F. Bănică

Echipa de proiect: L. Dănilă, M. Mureșan

Activități:

- consultarea fișelor analitice de evidență a bunurilor culturale din lemn, metal, ceramică și textile
- consultarea registrului de evidență a programului DOCPAT, a registrelor de evidență, a documentelor de intrare în patrimoniul MNCR a bunurilor culturale (contracte de vânzare-cumpărare, acte de donație)
- întocmirea listei cu bunuri culturale etnografice fără FAE
- fotografierea bunurilor culturale și prelucrarea fotografiilor
- întocmirea de fișe analitice de evidență
- documentare bibliografică și a arhivei documentare a MNCR
- stabilirea grupelor tematice și selectarea bunurilor culturale etnografice posibile
- elaborarea planului tematic

Rezultate:

- un plan tematic care conține următoarea structură: tema, scopul și obiectivele expoziției, scurtă descriere

re a proiectului; scurtă descriere a zonei etnografice Covasna, conținutul expoziției structurat pe grupe tematice (locuință, șură, găbănașul, moara) și lista patrimoniului etnografic mobil care urmează să fie etalat în construcțiile etnografice.

- 168 de fișe analitice de evidență întocmite pentru bunuri culturale etnografice aflate în administrarea MNCR întocmite
- 87 bunuri culturale etnografice fotografiate și măsurate

Perspective pe termen scurt și mediu:

- Rezultatele vor fi valorizate în Proiectul expozițional *Muzeul în aer liber de la Covasna*

3. PROGRAM NAȚIONAL CENTENAR

Proiecte subsumate programului:

3.1. Itinerarea expoziției foto-documentare *Marile bătălii ale Primului Război Mondial din trecătorile Carpaților de Curbura – Teledetecție și arheologie aeriană*

Responsabil de proiect: D. Ștefan. Echipa de proiect: M.M. Ștefan, D. Buzea, A. Dobreanu, F. Herțeg, E. Filip, C. Felea-Baubec.

Perioada: ianuarie – decembrie 2019.

Locații: Întorsura Buzăului, Araci, Sfântu Gheorghe, Covasna, Miercurea Ciuc, Acriș.

Activități:

- Realizarea afișelor
- Montarea expoziției
- Rularea filmului documentar *Tabla Bușii – 1916*

Rezultate:

- Expoziție itinerantă compusă din 11 postere a fost itinerată în 6 locații din țară
- 1 pliant
- 5 afișe
- 1220 de beneficiari direcți
- 1200 de vizualizări Film disponibil online (<https://youtu.be/y3VMx-gtvjU>).

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Itinerarea expoziției în jud. Covasna, Harghita, Buzău și Brașov.

3.2. Itinerarea Expoziției foto-documentare *Sud-estul Transilvaniei în contextul Marii Uniri*

Perioada: 27.03 – 24.05.2019

Locație: Liceul „Miron Cristea” Subcetate, județul Harghita

Lider de proiect: A. Dobreanu. Echipa de proiect: D. Buzea, F. Bănică, C. Baubec-Felea, T. Ghiorghiță

Parteneri: Liceul „Miron Cristea” Subcetate, județul Harghita.

Activități:

- Încheierea acordului de parteneriat
- Transportul și montarea expoziției
- Deschiderea expoziției
- Organizarea de ateliere

Rezultate:

- itinerarea expoziției temporare, realizate cu ocazia sărbătorii Centenarului Marii Uniri, expoziție formată din 11 placate A0 ce conțin documente scrise, fotografii, hărți și componente informaționale grupate pe mai multe teme și subteme: Primul Război Mondial (1914-1918); Sud – estul Transilvaniei în contextul conflagrației -români din Transilvania în armata austro-ungară; Sud – estul Transilvaniei în contextul intrării României în război – campania din 1916 din Transilvania; 1918 –Anul desăvârșirii unității naționale; Pregătirea unirii Transilvaniei cu România – Formarea consiliilor și gărzilor naționale locale; Delegați din Comitetele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune la Marea Adunare Națională; Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 2018; Organele puterii de stat și legislative provizorii din Transilvania și reprezentanți din zona Ciuc, Odorhei și Trei Scaune (Harghita și Covasna

de azi); România întregită, la Liceul „Miron Cristea” din Subcetate.

- 1 afiș
- 364 de beneficiari direcți (vizitatori și participanți la vernisaj)
- patru ateliere de modelare manuală a lutului
- 78 de beneficiari direcți la ateliere
- un raport de proiect

Valorificarea rezultatelor:

- Mediatizarea online a evenimentului
- Perspective de valorificare pe termen mediu*

- Itinerarea expoziției în alte școli din județele Covasna și Harghita.

3.3. Itinerarea Expoziției foto-documentare Români din fostele scaune secuiești și Marea Unire

Perioada: ianuarie – decembrie 2020

Locație: Muzeul Oltului și Mureșului Superior din Miercurea Ciuc județul Harghita, Casa Memorială „Romulus Cioflec” din Araci, Județul Covasna.

Activități:

- Transportul exponatelor
- Montarea expoziției
- Deschiderea expoziției

Rezultate:

- itinerarea expoziției, realizate de MNCR, cu ocazia sărbătorii Centenarului Marii Uniri, în cadrul Programului Național Centenarul Marii Uniri, formată din formată din 17 placte A0 ce conțin 100 de documente (documente scrise și fotografii) și componente informaționale referitoare la: modificările administrativ-teritoriale în sud-estul Transilvaniei după instalarea dualismului, particularități economico-sociale și demografice ale zonei în preajma Marii Uniri, Primul Război Mondial și situația zonei de sud-est a Transilvaniei în contextual conflagrației și a intrării României în război, activitățile premergătoare actului istoric de la 1 Decembrie 1918, etapele Marii Uniri,

desemnarea reprezentanților, din zona județelor Harghita și Covasna de azi, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918 etc.

- 2 afișe
- 1780 de beneficiari direcți (vizitatori și participanți la vernisaj)

Valorificarea rezultatelor:

- Apariții în presa scrisă: 5
- Mediatizarea online a evenimentului: 5

Perspective:

- itinerarea expoziției în alte locații și școli din județele Covasna și Harghita.

3.4. Itinerarea Expoziției Personalități covăsnene și harghitene ale Marii Uniri

Perioada: iulie – noiembrie

Locații: Casa de Cultură Toplița (partea referitoare la Harghita, cu ocazia *Festivalului Văii Mureșului*, a fost expusă la Casa Toplițeană din satul alegoric „La Alei” din comuna Răstolița, jud. Mureș în zilele de 27.07-28.07.2019); Școala Gimnazială Siriu, județul Buzău; Școala Gimnazială Apold, județul Mureș.

Responsabili de proiect: A. Doboreanu și F. Herțeg. Echipa: D. Buzea, C. Baubec-Felea.

Parteneri: Primăria Toplița, jud. Harghita, Centrul Cultural Toplița, jud. Harghita, Casa de Cultură Toplița, jud. Harghita, Școala Gimnazială Apold, jud. Mureș, Școala Gimnazială Siriu, jud. Buzău

Activități:

- Încheierea acordurilor de parteneriat
- Transportul și montarea expoziției
- Promovarea expoziției
- Deschiderea expoziției
- Prezența părții din expoziție referitoare la Harghita (2 zile) la *Festivalului Văii Mureșului* la Casa Toplițeană din satul alegoric „La Alei” din comuna Răstolița, jud. Mureș
- Organizarea de ateliere
- Vizitarea de către public

Rezultate principale:

- Itinerarea expoziției, realizate de MNCR, cu ocazia sărbătorii Centena-

rului Marii Uniri, în cadrul Programului Național Centenarul Marii Uniri, formată din 13 placate A0 ce conțin documente și fotografii, precum și componente informaționale privind contribuția la pregătirea, înfăptuirea și consolidarea Marii Uniri, a unor intelectuali români originari din zona Covasna-Harghita, care au ocupat înalte demnități ecleziastice sau laice și care prin faptele lor se înscriu în galeria elitelor generației care a realizat întregirea României și a contribuit la consolidarea noului stat.

- 4 locații, una în județul Harghita, una în județul Buzău și două în județul Mureș
- 1 afiș
- 1964 de beneficiari direcți (vizitatori și participanți la vernisaj)
- 33 de ateliere de scriere cu pana și tocul cu peniță și pictat vase de ceramică
- 323 de beneficiari direcți la ateliere
- un raport de proiect

Valorificarea rezultatelor:

- Mediatizarea în presa scrisă (Informația Harghitei 3 consemnări)
- Mediatizarea online a evenimentului.

Perspective:

- Itinerarea expoziției în alte școli din județele Covasna și Harghita.

3.5. Itinerarea Expoziției Contribuția învățământului confesional românesc din Trei Scaune la Marea Unire

Perioada: ianuarie-decembrie 2019.
Locații: Muzeul Spiritualității din Sf. Gheorghe 01.01-15.04.2019, Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu” din Întorsura Buzăului (15.04-10.06.2019), Școala Gimnazială „Andrei Șaguna” din Barcani (10.06-24.09.2019), Hotelul „Bradul” din Covasna, județul Covasna (25-27.09.2019), Asociația Cultural Creștină „Justinian Teculescu” din Covasna, județul Covasna (01.10 – 31.12.2019).

Responsabili de proiect: A. Dobreanu și F. Herteg. Echipa: D. Buzea, C. Baubec-Fe-

lea. Parteneri: Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” din Sântu Gheorghe, Școala Gimnazială „Andrei Șaguna” din Barcani, Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu” din Întorsura Buzăului, Asociația Cultural Creștină „Justinian Teculescu” din Covasna, județul Covasna.

Activități:

- Încheierea acordurilor de parteneriat
- Transportul și montarea expoziției
- Deschiderea expoziției
- Promovarea expoziției
- Ateliere de scriere cu pana și cu tocul cu peniță

Rezultate:

- Itinerarea expoziției, realizate de MNCR, cu ocazia sărbătorii Centenarului Marii Uniri, formată din 15 placate format A0 ce conțin documente scrise și fotografii precum și componente informaționale referitoare la situația învățământului confesional românesc în Trei Scaune în preajma Marii Uniri și privind contribuția la pregătirea, înfăptuirea și consolidarea Marii Uniri a unor slujitori ai școlilor confesionale din Trei Scaune și ale unor lideri locali, din generația Marii Uniri, care au fost elevi ai acestor școli.

- 4 afișe
- 1630 de beneficiari direcți
- 9 ateliere de scriere cu pana și cu tocul cu peniță
- 183 beneficiari direcți la ateliere

Valorificarea rezultatelor:

- Mediatizarea în presa scrisă – 5
- Mediatizarea online a evenimentului: 5

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Itinerarea expoziției în alte școli din județele Covasna și Harghita.

3.6. Itinerarea Expoziției Formarea și activitatea Gărzilor Naționale în zona Trei Scaune, Ciuc și Odorhei, desemnarea delegaților și participarea la Marea Adunare de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918

Perioada: ianuarie – iunie; noiembrie – decembrie 2019. Locații: Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu” din Întorsura Buzăului (18.01.2019 – 15.04.2019); Școala Gimnazială „Andrei Șaguna” din Barcani (15.04-15.06.2019); Muzeul Oltului și Mureșului Superior din Miercurea Ciuc (15.11 – 31.12.2019). Responsabili de proiect: A. Dobreanu și F. Herteg.

Echipa de proiect: D. Buzea, C. Baubec-Felea, F. Bănică. Parteneri: Școala Gimnazială „Mihail Sadoveanu” din Întorsura Buzăului, Școala Gimnazială „Andrei Șaguna” din Barcani.

Activități:

- Încheierea acordurilor de parteneriat
- Transportul și montarea expoziției
- Promovarea expoziției
- Deschiderea expoziției
- Ateliere de scriere cu pana și tocul cu peniță.

Rezultate principale ale proiectului:

- Itinerarea expoziției, realizate de MNCR, cu ocazia sărbătorii Centenarului Marii Uniri, în cadrul Programului Național Centenarul Marii Uniri, formată din 13 placate A0 ce conțin documente și fotografii, precum și componente informaționale referitoare la: realizarea unității naționale și activitățile premergătoare actului istoric de la 1 Decembrie 1918; formarea Gărzii Naționale Române și rolul ei; Gărzilor naționale române din zona Covasna-Harghita de azi (fostele Comitate Trei Scaune, Ciuc și Odorhei) și desemnarea reprezentanților, din zona, la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia; organele puterii de stat și legislative provizorii din Transilvania și reprezentați din zona Ciuc, Odorhei și Treiscaune.
- 3 afișe
- 1108 de beneficiari direcți (vizitatori și participanți la vernisaj)

- 7 ateliere de scriere cu pana și tocul cu peniță

- 158 de beneficiari direcți la ateliere

Valorificarea rezultatelor:

- Mediatizarea în presa scrisă 8 articole în presa scrisă
- Mediatizarea online a evenimentului 14 apariții on line

Perspective:

- Itinerarea expoziției în școli și alte locații din județele Covasna și Harghita.

4. Program: Cercetări arheologice de teren

Proiecte subsumate programului:

4.1. Sistemul de fortificație în situl preistoric Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății, jud. Harghita

Responsabil științific: V. Kavruk. Colectiv: D. Buzea, D. Ștefan, J. Puskás, M. Ștefan, R. Munteanu.

Activități:

- Elaborare documentație pentru obținerea autorizației de cercetare arheologică sistematică
- Asigurarea cadrului logistic (materiale, unelte, transport etc.)
- Cercetare arheologică sistematică;
- Realizare hărți și planuri;
- Coroborarea noilor rezultate cu informațiile de arhivă
- Identificarea și interpretarea structurilor defensive, precum și stabilirea cronologiei acestora
- Prelevarea de mostre pentru determinarea radio-carbon.

Rezultate:

- Planuri și profile de cercetare arheologică (S1/2019, 17 x 1,5 m)
- Seturi de fotografii
- Set filme de teren
- 1 datare radio-carbon din umplutura șanțului
- Raport de cercetare arheologică.
- 25 de bunuri arheologice înregistrate în RUI
- Beneficiari direcți: 31

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Publicarea rezultatelor cercetării arheologice în mediul academic
- Realizarea în anul 2020 a unei secțiuni care să secționeze Șanțurile 1 și 2 din sectorul vestic al sitului.

4.2. Planigrafia sitului preistoric Zoltan – Nisipărie (jud. Covasna)

Manager de proiect: V. Kavruk. Echipa de proiect: D. Ștefan, M. Ștefan.

Activități:

- Elaborare documentație pentru obținerea autorizației de evaluare arheologică
- Asigurarea cadrului logistic (materiale, unelte, transport etc.)
- Studiul topografic al sitului pe baza datelor disponibile, GIS, cartografie istorică, corelarea și integrarea spațială a săpăturilor arheologice anterioare cu datele interdisciplinare. Identificarea zonelor ce necesită prospecțiuni. Stabilirea limitelor și suprafețelor.
- Verificarea în teren a stadiului de creștere și recoltare a culturilor agricole în zonele de interes. Stabilirea contactelor cu proprietarii terenurilor.
- Stabilirea și materializarea rețelei de măsură în teren
- Colectarea datelor geofizice în teren
- Prelucrarea datelor, integrarea lor spațială. Interpretare. Realizare planuri, analize, ilustrații.
- Evaluarea proiectului: elaborarea raportului de evaluare al proiectului

Rezultate:

- Suprafața cercetată în anul 2019 cu ajutorul metodelor geofizice a fost de 32 000 mp (rețea de măsură formată din 37 de panouri cu dimensiunile de 30 m x 30 m).
- 56 de anomalii geofizice ce pot fi interpretate drept complexe arheologice
- Seturi de fotografii și filme de teren
- Hărți geo-fizice

- Raport de cercetare.
- Beneficiari direcți: 23

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Publicarea rezultatelor cercetării arheologice în mediul academic
- Realizarea unei secțiuni pentru verificarea anomaliilor reperate în teren.

4.3. Planigrafia sitului dacic Reci – Dombolika/Doboika (jud. Covasna)

Loc de desfășurare: Comuna Reci, jud. Covasna, sediul MNCR

Perioadă: iunie-noiembrie 2019

Responsabil științific: M.M. Ștefan

Echipa de proiect: D. Ștefan, D. Buzea.

Activități:

- Studiul topografic al sitului pe baza datelor disponibile, GIS, cartografie istorică, corelarea și integrarea spațială a săpăturilor din anii 1957-1959 și cele din 2015. Identificarea zonelor ce necesită prospecțiuni. Stabilirea limitelor și suprafețelor.
- Verificarea în teren a stadiului de creștere și recoltare a culturilor agricole în zonele de interes. Anchete științifice cu proprietarii terenurilor.
- Realizarea unui zbor cu UAV
- Stabilirea și materializarea rețelei de măsură în teren
- Colectarea datelor geofizice în teren
- Prelucrarea datelor, integrarea lor spațială. Interpretare. Realizare planuri, analize, ilustrații.
- Evaluarea proiectului: elaborarea raportului de evaluare al proiectului

Rezultate:

- Suprafață investigată magnetic: 7200 mp
- Suprafață investigată prin metoda măsurării susceptibilității magnetice: 22405 mp
- Anomalii geofizice ce pot fi interpretate drept complexe arheologice: 157
- Fotografii aeriene UAV: 30
- Limita mlaștinii istorice identificată

- Studiu de microrelief

Valorificarea rezultatelor:

- Articole științifice în reviste indexate în baze de date recunoscute internațional: 1

Beneficiari direcți: 23

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Continuarea cercetărilor pe toată suprafața cuprinsă între calea ferată și Telek
- Capitol monografie
- Raport de cercetare înaintat Comisia Județeană de Cultură și Primăria Reci privind dimensiunile și caracteristicile sitului.

4.4. Situl dacic Covasna – Cetatea Zănelor (jud. Covasna)

Organizator principal MNIT. Loc de desfășurare: orașul Covasna. Perioadă: iunie-noiembrie 2019. Responsabil de proiect din partea MNCR: D. Ștefan. Echipa de proiect: D. Buzea, M.M. Ștefan.

Activități:

- Studiul topografic al sitului pe baza datelor disponibile, GIS, cartografie istorică, corelarea și integrarea spațială a săpăturilor vechi.
- Identificarea zonelor ce necesită prospecțiuni.
- Colectarea datelor geofizice în teren
- Prelucrarea datelor, integrarea lor spațială. Interpretare. Realizare planuri, analize, ilustrații.
- Evaluarea proiectului: elaborarea raportului de evaluare al proiectului

Rezultate:

- Suprafață investigată magnetic: 900 mp
- Suprafață cercetată prin săpătură arheologică (proiect multianual), 100 mp
- Fotografii aeriene UAV: 30
- Studiu LiDAR
- Analiza datelor de teledetecție (seturi de date LiDAR, imagini aeriene de la mică altitudine) sugerează existența unui posibil drum de acces direct sub bastionul cetății din perioada dacică,

această ipoteză urmează a fi verificată în campaniile următoare.

Valorificarea rezultatelor:

- Articole științifice în reviste indexate în baze de date recunoscute internațional: 1

Beneficiari direcți: 300

Buget: 628 lei

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Continuarea cercetărilor pe toată suprafața cuprinsă între Dealul Cetății, Dealul Copoț și Dealul Cocorea.
- Raport către Comisia Județeană de Cultură și Primăria Reci privind dimensiunile și caracteristicile sitului.

4.5. Castrul roman Brețcu – Cetatea doamnei Venetur (jud. Covasna)

Loc de desfășurare: Brețcu, jud. Covasna. Perioadă: septembrie-noiembrie 2019. Responsabil științific: Al. Popa. Colectiv: M. Cebotari, D. Buzea, D. Ștefan, P. Palamar.

Activități:

- Lucrări manuale de detaliu: taluzări, răzuiri succesive necesare înregistrărilor și corelărilor stratigrafice, operațiuni de spăcluire și prelucrare a ruinelor vechilor săpături pentru re-documentarea urmelor arheologice și, respectiv, pentru obținerea de informații privind caracterul, starea de conservare, integritatea, calitatea și distribuția spațială a vestigiilor arheologice din vechile săpături, efectuate în 1925 de Em. Panaitescu, 1950 avându-l ca titular pe M. Macrea și 1995-1996, efectuate de V. Voișan.
- Înregistrarea grafică a stratigrafiei și a planimetriei.
- Măsurători și relevee pentru racordarea secțiunilor și complexelor arheologice descoperite
- Înregistrarea fotografică a contextelor arheologice
- Astuparea treptată a ruinelor rămase de pe urma vechilor săpături și redarea

terenului afectat circuitului agricol (fânața)

- Formularea de propuneri pentru extinderea cercetărilor arheologice prin secțiuni mici „punctuale”, bazate atât pe documentarea săpăturilor vechi cât și pe rezultatele cercetărilor geofizice.
- Întocmirea Registrului zilier.

Rezultate:

- 1 sit arheologic cercetat
- 1 set de fotografii
- 1 set de schițe și desene
- 30 artefacte arheologice (piese individuale) provenite
- 39 seturi de material de masă
- 69 FAE, redactate pe baza materialului arheologic, prelevat din săpături (până la data raportării)
- 1 Mostră de mortar de var din zidărie prelevată pentru datări radio-carbon
- Raport de cercetare

Valorificarea rezultatelor:

- Articole științifice în reviste indexate în baze de date recunoscute internațional: 1

Beneficiari direcți: 30

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Continuarea cercetărilor și investigațiilor arheologice de verificare în teren și în alte sectoare ale castrului.

4.6. Peisaje arheologice saline în Transilvania

Responsabil: V. Kavruk. Echipa de proiect:

D. Ștefan, M. Ștefan, J. Puskás, D. Buzea.

Activități:

- Documentare bibliografică
- Periegeze arheologice
- Cercetare non-invazivă prin aerofotografie
- Integrarea noilor rezultate cu informațiile de arhivă
- Fotografierea și înregistrarea datelor
- Înregistrarea de date topografice pentru artefactele identificate în teren
- Realizarea fișelor de sit

- Prelucrări de date: realizarea unui mozaic de imagini verticale – ortofotografie generală a siturilor, prin selecția și integrarea fotogrammetrică a seturilor de date achiziționate;

- Întocmirea Raportului de cercetare.

Rezultate:

- 5 situri arheologice cercetate;
- Seturi de fotografii și filme;
- 1 obiect etnografic donat în patrimoniul MNCR;
- 13 vase ceramice pictate lucrate la roată (donație)
- 3 artefacte arheologice provenite de la Băile Figa, Caila și Blăjenii de Jos;
- 3 obiecte de lemn arheologic descoperite la Pata și Dezmir
- 1 topor de piatră descoperit la Gherla
- 6 mostre de lemn prelevate în vederea determinărilor radio-carbon;
- 6 mostre de lemn analizate radio-carbon (București)
- Raport de cercetare

Valorificarea rezultatelor:

- Articole științifice în reviste indexate în baze de date recunoscute internațional.

Beneficiari direcți: 50

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Continuarea cercetărilor invazive și non-invazive în siturile salifere din Transilvania.
- Realizarea unor cercetări noi în zonele salifere din Bazinul Someșului Mare.

5. PROGRAM: VALENȚELE PATRIMONIULUI MOBIL AFLAT ÎN ADMINISTRAREA MNCR ȘI A ARHIVELOR NAȚIONALE

Proiecte subsumate programului:

5.1. Colecția 3d de artefacte din patrimoniul MNCR – Scanare 3d cu lumină structurată

Responsabil de proiect: D. Buzea. Echipa de proiect: L. Dănilă, M. Mureșan, M. Stanciu.

Activități:

- Identificarea furnizorilor de servicii
- Selectarea obiectelor
- Scanarea obiectelor
- Evaluarea proiectului: elaborarea raportului de evaluare al proiectului

Rezultate:

- Set Modelele 3D realizate (nr. total 14) bunuri arheologice și etnografice din patrimoniul MNCR
- O pagina Sketchfab a Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni, accesibilă la: www.sketchfab.com/mncr
- Raport de cercetare

Valorificarea rezultatelor:

- Articole științifice în reviste de specialitate și realizarea unor expoziții virtuale.

Beneficiari direcți: 50

Buget: 3500 lei

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Dezvoltarea bazei de date 3d pentru bunurile din patrimoniul MNCR.

5.2. Cercetare documentară privind învățământul confesional în zona Ciucului (a doua jumătate a secolului al XVIII-a și începutul secolului al XX-lea)

Responsabil de proiect: A. Dobreanu.

Activități:

- Identificarea și consultarea de surse editate referitoare la temă (s-au consultat un număr de aprox. 50 de surse editate (lucrări generale, lucrări special, studii și articole, recensăminte și indicații de localități etc.
- Identificarea și consultarea de surse editate referitoare la temă (fonduri și colecții păstrate la Arhivele Naționale Harghita).

Rezultate:

- Elaborarea unui raport ce conține informații privind: I. Structura administrativ-teritorială a zonei Ciucului în spațiul temporar propus; II. Structura etnică și confesională a populației în Comitatul Ciuc; III. Situația rețelei

școlare din comitat și accesul la educație; 16 anexe: care cuprind informații referitoare la: 1. Localități din Comitatul Ciuc; 2. Localități din Comitatul Odorhei (în prezent, în cea mai mare parte, corespunde județului Harghita); 3. Structura etnică a populației din Transilvania (1850-1910); 4. Structura confesională a populației din Transilvania (1850-1910); 5. Evoluția românilor și a confesiunilor greco-catolică și ortodoxă în secuime (1880-1910); 6 Situația populației civile în Comitatele Ciuc și Odorhei (Harghita de azi) în perioada 1869-1910; 7. Extras din ȘEMATISMUL, Arhiepiscopiei Mitropolitane Greco-Catolice Romane de Alba Iulia și Făgăraș pe anul domnului 1900 de la sfânta unire 200, Blaj, Tip. Sem. Arhiepiscopescan; 8. Numărul greco-catolicilor, al școlilor și școlarilor în Comitatul Ciuc la 1900; 9. Studenți români din Comitatul Ciuc la începutul secolului al XX-lea; 10. Studenți români din Comitatul Mureș-Turda la începutul secolului al XX-lea; 11. Studenți români din Comitatul Ciuc la începutul secolului al XX-lea beneficiari de burse; 12. Fundații care acordau burse de studii tinerilor români; 10. Învățători români din Comitatul Ciuc; 13 Învățători români din Comitatul Ciuc; 14. Informații documentare despre școlile românești din Comitatul Ciuc (a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea) – surse editate; 15. Surse documentare referitoare la învățământ – zona Ciucului aflate la Arhivele Harghita; 16. Surse documentare referitoare la învățământ – zona Ciucului aflate la Arhivele Mureș.

- 2 comunicări cu tema *Situația rețelei școlare din Comitatul Ciuc și accesul la educație la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în cadrul Sesiunii Naționale de comunicări Științifice *Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație*, ediția

a XXV-a, Covasna, 26-27 septembrie 2019 și a Conferinței cu tema: Dovezi privind începuturile învățământului românesc pe teritoriul de azi a Județului Harghita, Toplița, 05 octombrie 2019).

Valorificarea rezultatelor:

- Articole științifice în reviste de specialitate.

Beneficiari direcți: 30

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Realizarea unei expoziții tematice referitoare la învățământul confesional din zona Ciuc la Muzeul Oltului și Mureșului Superior.
- Integrarea datelor și concluziilor obținute în urma cercetării într-o cercetare ce vizează problematica învățământului, în spațiul temporar abordat, extinsă și la zona Ciuc și în perspectivă, la întreg spațiul de sud-est a Transilvaniei.

6. PROGRAM: EDUCAȚIE ȘI DELECTARE MUZEALĂ

Proiecte subsumate programului:

6.1. Ziua Culturii Naționale la Muzeu

Locație: Muzeul Oltului și Mureșului Superior. Responsabil de proiect: A. Dobreaanu. Echipa de proiect: F. Bănică MNCR-MOMS, M. Lupu CNOG, C. Bucur CNOG, C. Farcaș CNOG, R. Juhász-András CNOG. Partener: Colegiul Național „Octavian Goga” din Miercurea – Ciuc.

Activități:

- Atragerea partenerilor
- Pregătirea și montarea expoziției *Eminescu-169 de ani de la naștere*
- Promovarea proiectului prin intermediul comunicatului de presă, a invitațiilor, afișelor, articolelor pe pagina de facebook a MNCR.

Rezultate principale ale proiectului:

- O expoziție *Eminescu-169 de ani de la naștere* care prin intermediul a 36 de documente și fotografii a punctat repere importante din viața și opera poetului

- Prezentări power-point referitoare la semnificația zilei de 15 ianuarie și la viața și activitatea poetului Mihai Eminescu

- Atelier *Eminescu vers și culoare*, în cadrul căreia participanții au reprezentat în culori versuri ale poetului precum *Somnoroase păsărele...*, *Revedere*, *Ce te legeni ...*, *La mijloc de codru...* și *Fiind băiet păduri cutreieram*

- Expozeuri și moment liric sub genericul *Universalitatea operei eminesciene*

- 1 comunicat de presă

- 1 afiș

- 98 de beneficiari direcți

Valorificarea rezultatelor:

- Mediatizarea evenimentului în presa scrisă și online (2 articole în presa scrisă și 2 apariții online)

6.2. Sărbătoarea Micii Uniri la muzeu

Locație: Muzeul Oltului și Mureșului Superior. Responsabil de proiect: A. Dobreaanu. Echipa de proiect: F. Bănică, C. Baubec-Felea (MNCR), M. Grecu CNOG, I. Mihalache. Parteneri: Colegiul Național „Octavian Goga” din Miercurea – Ciuc, Școala Gimnazială „Liviu Rebreanu” din Miercurea-Ciuc.

Activități:

- Atragerea partenerilor
- Promovarea proiectului prin intermediul comunicatului de presă, a invitațiilor, afișelor, articolelor pe pagina de facebook a MNCR

Rezultate principale ale proiectului:

- Prezentări power-point referitoare la Unirea Principatelor Române la 24 ianuarie 1859, moment radical în procesul deschiderii națiunii române către modernitate
- Realizarea unei lecții deschise cu tema *Contextul geopolitic și voința românilor în înfăptuirea Micii Uniri, act istoric ce stă la baza constituirii statului național roman modern* adresată elevilor de ciclu liceal

- Realizarea unei lecții deschise cu tema *Mica Unire pas major spre desăvârșirea unității național* adresată elevilor de ciclu gimnazial
 - Vizitarea de către participanți a expoziției „Românii din fostele scaune secuiești și Marea Unire” – proiect realizat de MNCR în cadrul Programului Național „Centenarul Marii Uniri”
 - Vizionarea de către participanți a filmului documentar *Tabla Buții 1916* – după o poveste adevărată din Tranșeele Primului Război Mondial – proiect realizat de MNCR în cadrul Programului Național „Centenarul Marii Uniri”.
 - 1 comunicat de presă
 - 1 afiș
 - 58 de beneficiari direcți
- Valorificarea rezultatelor:*
- Mediatizarea evenimentului în presa scrisă și online (1 articole în presa scrisă și 1 apariție online)

6.3. Sărbătoarea Primăverii la muzeu

Locație: MNCR, MOMS, Casa memorială „Romulus Cioflec” și unități de învățământ din zonă. Parteneri: Școala Gimnazială „Liviu Rebreanu, Miercurea-Ciuc; Colegiul Național „Octavian Goga” Miercurea-Ciuc, Școala „Varady Jozsef” din Sf. Gheorghe, Liceul de Arte „Plugor Sándor” din Sf. Gheorghe, Grădinița cu program prelungit Gulliver din Sf. Gheorghe, Școala gimnazială „Andrei Șaguna” din Barcani, jud. Covasna, Școala gimnazială „Romulus Cioflec”, Araci, jud. Covasna.

Responsabili de proiect: Cristina Felea-Baubec și A. Dobreanu. *Echipa proiectului:* I. Sas, F. Bănică, T. Ghiorgă, L. Dănilă, M. Mureșan, F. Herțeg. *Durata proiectului:* februarie – martie 2019.

Activități:

- Ateliere creative (de confecționat măștișoare, de confecționat aranjamente și felicitări pentru ziua de 8 martie).
- Promovare
- Raportare

Rezultate:

- 20 ateliere de confecționat măștișoare, felicitări și buchețele de flori pentru mame la MOMS
- 500 de obiecte (222 măștișoare, 96 de felicitări și 182 de buchețele de flori la MOMS
- La sediul central și la Araci ateliere creative de confecționat măștișoare, de confecționat aranjamente și felicitări pentru ziua de 8 martie.

Beneficiari direcți: 765, Beneficiari indirecti contorizați: 1500.

6.4 Proiect: Tradiție și Modernitate, ediția a XII-a

Locație: MNCR, MOMS, Casa memorială „Romulus Cioflec”, Prima Școală Românească din Sf. Gheorghe și unități de învățământ din zonă. Parteneri: unități școlare, asociații, instituții de cultură, case de cultură, primării. Responsabil de proiect: Cristina Felea-Baubec (MNCR) și A. Dobreanu (MOMS). Echipa proiectului: D. Buzea, I. Sas, F. Bănică, T. Ghiorgă, L. Dănilă, M. Mureșan, F. Herțeg, M. Domboși. *Durata proiectului:* 2019.

Activități:

- Ateliere creative în unități de învățământ din județele Covasna, Harghita, Brașov – atelier de modelaj lut, atelier de pictură pe vase ceramice, atelier de țesut, ateliere de scriere cu pana, cu tocul etc.
- Prezentări ale ofertei MNCR în unități de învățământ, la cercuri de profesori, la târguri de turism, etc.
- Proiecte de educație muzeală la Casa memorială „Romulus Cioflec”
- Proiectul Ziua Cetății Zânelor, ediția a IV-a. Prezentării științifice, ateliere creative, jocuri tradiționale, 6 iulie 2019.
- Proiect educativ intitulat „Povestea doileacului fermecat”, 25.10.2019
- Școala Gimnazială „Romulus Cioflec” din Araci-organizator

- Proiect educațional „Micii meșteri populari”, organizat de Asociația Pedagogilor Români din județul Covasna, finanțat de Consiliul Județean Covasna, noiembrie 2019.

Rezultate:

- Ateliere, vizite cu ghidaje de specialitate, expoziții, lecții deschise, afișe, articole în presă, proiecții de filme documentare etc.

Beneficiari direcți: 1122. Beneficiari indirecți contorizați: 2000

6.5. Școala la muzeu

Locație: MNCR, MOMS, Casa Memorială „Romulus Cioflec” din Araci, Prima Școală Românească din Sf. Gheorghe și unități de învățământ din zonă. Parteneri: unități școlare, asociații, instituții de cultură, case de cultură, primării. Responsabili de proiect: Cristina Felea-Baubec și Ana Dobreanu. Echipa proiectului: D. Buzea, I. Sas, F. Bănică, T. Ghiorghiță, L. Dănilă, M. Mureșan, F. Herțeg, M. Domboși.

Activități:

- Vizite cu ghidaj de specialitate la sediul central și Prima Școală Românească
- Ateliere de scriere cu pana în unități de învățământ
- Atelier de modelare manuală a lutului în unități de învățământ
- Atelier de pictură pe vase ceramice și pe lemn în unități de învățământ
- Atelier de confecționat păpuși pe linguri de lemn
- Promovarea punctelor muzeale ale MNCR în unitățile școlare și atragerea de noi vizitatori.

Rezultate:

- Ateliere, vizite cu ghidaje de specialitate, expoziții, lecții deschise, afișe, articole în presă, proiecții de filme documentare etc

Beneficiari direcți: 1601, beneficiari indirecți contorizați: 3000

6.6. Noaptea muzeelor

Locație: MNCR, MOMS, Casa memorială „Romulus Cioflec”, Prima Școală Românească din Sf. Gheorghe și unități de învățământ din zonă. Parteneri: unități școlare, asociații, instituții de cultură, case de cultură, primării. Responsabili de proiect: Cristina Felea-Baubec și Ana Dobreanu. Echipa proiectului: D. Buzea, D. Ștefan, M. Ștefan, I. Sas, F. Bănică, T. Ghiorghiță, L. Dănilă, M. Mureșan, F. Herțeg, M. Domboși.

Durata proiectului: mai 2019

Activități:

- Activități creative (ateliere, expoziții, vizionare de film documentar, jocuri) pentru toate categoriile de vârstă.
- Vizitarea gratuită a expoziției de arheologie, ghidaj de specialitate.
- Expoziția foto-documentară „Marile bătălii ale Primului Război Mondial din trecătorile Carpaților de Curbură – Teledetecție și arheologie aeriană” – proiect realizat de MNCR în cadrul Programului Național Centenarul Marii Uniri (în curtea muzeului).
- Cupa Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni la Tenis de masă, ediția I – 17 mai 2019
- Vizitarea expozițiilor permanente Expoziția „Așezarea preistorică Păuleni Ciuc Dâmbul Cetății” / Expoziția tactilă „Atinge istoria – Așezarea preistorică Păuleni Ciuc Dâmbul Cetății”
- Proiecția filmului documentar „Tabla Buții 1916”
- Jocuri distractive (țărușul, moara/țintarul, elasticul, coarda, petanque, mollky și altele)
- Metode moderne de cercetare non-invazivă utilizate în domeniul *arheologiei?*
- Primul Război Mondial văzut în opera artistului popular Iacob Borzos
- Ateliere creative pentru copii și adulți

Noaptea muzeelor la Muzeul Oltului și Mureșului Superior (MOMS), Miercurea Ciuc, județul Harghita, sâmbătă, 18 mai 2019

- Vizitarea expozițiilor:
 - Marile bătălii ale Primului Război Mondial din trecătorile Carpaților de Curbură – Teledetectie și arheologie aeriană
 - Românii din fostele scaune secuiești și Marea Unire
 - Interiorul tradițional al casei românești din Valea Mureșului Superior
- Proiecția filmului documentar *Tabla Bușii 1916 – după o poveste adevărată din Tranșeele Primului Război Mondial*. Beneficiari direcți: 300
Beneficiari indirecti contorizați: 600

6.7. Evenimente cultural-literare la Casa memorială Romulus Cioflec

Locație: Araci – Casa memorială Romulus Cioflec. Perioada de desfășurare: mai – noiembrie 2019.

Parteneri: Despărțământul ASTRA Covasna-Harghita, Liga cultural-creștină Andrei Șaguna, Colegiul Național Mihai Viteazul din Sfântu Gheorghe, Școala Gimnazială Romulus Cioflec din Araci.

Responsabil de proiect: Cristina Felea-Baubec (MNCR), echipa proiectului: I. Sas, F. Bănică, L. Cornea.

Activități:

- Încheierea de parteneriate
- Realizarea materialelor de promovare
- Vizitarea gratuită a casei memorial Romulus Cioflec.
- Expoziții itinerante
- Ateliere creative
- La umbra nukului Bătrân (29 iunie 2019)
- „O jumătate de veac cu Romulus Cioflec – scriitor, călător în toată Europa”- octombrie-noiembrie 2019 – Eveniment omagial dedicat medicului Popiliu Nistor din Araci, la Casa memorială Romulus Cioflec” (15 octombrie 2019)

- „Pe urmele strămoșilor”, octombrie – noiembrie 2019.

Beneficiari direcți: 160. Beneficiari indirecti contorizați: 300

6.8. Joc și sport – Tradiție și competiție

Locație: Sfântu Gheorghe, Întorsura Buzăului, Covasna. Durata proiectului: ianuarie – septembrie 2019.

Parteneri: Asociația Sportivă *Ciucăș* din Întorsura Buzăului, Liceul Teoretic *Mircea Eliade* din Întorsura Buzăului, Centrul de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog Covasna, Asociația Culturală *Cetatea Dacică-Valea Zânelor* din Covasna, Direcția Județeană pentru Sport și Tineret Covasna, Primăria Întorsurii Buzăului.

Responsabil de proiect: D. Buzea. Echipa proiectului: C. Felea-Baubec.

Activități:

- Promovarea proiectului: elaborare și transmitere comunicate de presă, postarea de articole online pe site-urile și paginile de facebook.
- *Cupa Unirii* – tenis de picior în sală, Ediția a IV-a, 20 ianuarie 2019
- Campionatul Județean de Baschet Pentru Amatori Covasna, Ed. 2018-2019 (final de sezon) și ediția 2019-2020 (turul campionatului)
- *Cupa Îndrăgostiților ... de Tenis de Câmp. Ediția a II-a*. 24 februarie 2019
- Cupa Muzeului Național al Carpaților Răsăriteni la Tenis de masa. Ediția I – 17 mai 2019
- Cupa Cetății Zânelor la Țurcă, Ediția a II-a, 6 iulie 2019, Covasna
- Cupa Cetății Zânelor la Fotbal-Tenis (tenis cu piciorul). Ediția I, 30 iulie 2019, Covasna

Rezultate:

- Participarea echipelor de voluntari MNCR la 6 competiții adresate amatorilor
- Itinerarea a 2 Expoziții MNCR în cadrul evenimentelor sportive.
- Afize și programe

- Articole în presă și în mediul on-line
- Seturi de fotografii
- Seturi de filme
- Echipament sportiv personalizat cu logo MNCR

Beneficiari direcți: 700. Beneficiari indirecti contorizați: 3020

7. PROGRAM PUBLICAȚII

Proiecte subsumate:

7.1. ANGVSTIA, Revista anuală a MNCR

Elaborarea și pregătire spre editare.

Responsabili de proiect: Al. Popa (redactor-șef), M.M. Ștefan (redactor responsabil): Colegiu de redacție: A. Dobrea-nu, D. Buzea, D. Ștefan.

Activități:

- Selectarea, redactarea, revizuirea și evaluarea primară a manuscriselor
- Trimiterea lor la evaluare externă (*peer-review*)
- Editarea numărului 22 al revistei ANGVSTIA, în cadrul Editurii ANGVS-TIA
- Completarea site-ului internet al revistei
- Întreținerea corespondenței cu marile baze de date (ex. CrossRef, ERICH+, CEEL, etc.) în vederea acreditării internaționale a revistei.
- Elaborarea arhivei digitale ale Revistei ANGVSTIA.

Rezultate:

- 2 numere ale revistei machetate
- 100 exemplare tipărite pentru ANGVS-TIA 22
- 1 site internet angvstia.mncr.ro
- 1 arhivă digitală a revistei, incluzând manuscrise digitizate ale numerelor 22 și 23
- Beneficiari direcți: 30. Beneficiari indirecti contorizați: 300

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Lansarea revistei
- Difuzarea revistei

7.2. Caietele de la Araci / nr. 11-12/ 2019

Responsabil de proiect: C. Felea-Baubec, L. Cornea; Echipa de proiect: D. Buzea.

Activități:

- Editarea și tipărirea revistei *Caietele de la Araci*, nr.11 și nr. 12
- Lansarea nr. 11 în cadrul evenimentului *La umbra nucului bătrân*, iunie 2019, la Araci.
- Distribuirea și promovarea în mediul on-line a publicației.

Rezultate:

- Caietele de la Araci nr.11 și 12 (2 numere tipărite; 100 exemplare tipărite)
- Articole în presa locală
- Afişe
- 1 arhivă digitală a Revistei

Beneficiari direcți: 100. Beneficiari indirecti contorizați: 250.

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Difuzarea revistei.

8. PROGRAM MANIFESTĂRI CULTURAL-ȘTIINȚIFICE

Proiecte subsumate:

8.1 Sesiunea Științifică anuală a MNCR

Organizator principal – MNCR. Parteneri: Primăria Orașului Beclean, Ministerul Culturii și Identității Naționale, Complexul Muzeal Bistrița-Năsăud, Muzeul Municipal Dej și Salina Ocna Dej. Loc de desfășurare – Primăria orașului Beclean, jud. Bistrița-Năsăud. Durata proiectului: 15 august – 30 septembrie 2019. Data derulării evenimentului: 26-28.09.2019. Responsabil de proiect: V. Kavruk. Echipa: C. Felea-Baubec; A. Dobrea-nu, M.-M. Ștefan, D. Ștefan, J. Puskás, D. Buzea. Participanți: conducerea Ministerului Culturii, a Primăriei, muzeografi.

Activități:

- Asigurarea cadrului logistic pentru invitații participanți la eveniment: cazare și transport;
- Machetarea afișului și programului;
- Tipărirea afișului și programului;

- Vizitarea siturilor arheologice de exploatare a sării în împrejurimile orașului Beclean
- Vizitarea întreprinderii miniere Ocna Dej
- Vizitarea expoziției *Drumul Sării – Drumul Țării* găzduită de Muzeul orașenesc Dej
- Comunicări științifice
- Masă rotundă *Protejarea și valorificarea patrimoniului cultural privind exploatarea sării din Bazinul Someșului*. Primăria orașului Beclean, sala de conferință.

Rezultate:

- 20 comunicări științifice, 2 excursii documentare, o masă rotundă
 - 1 afiș
 - 1 Program
 - Apariții în presa locală și on line
- Beneficiari direcți: 325, Beneficiari indirecti contorizați: 600

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Publicarea contribuțiilor în revista ANGVSTIA.

B. Programe și proiecte finanțate în totalitate din fonduri atrase și venituri proprii

1. PROGRAM: CERCETARE FUNDAMENTALĂ

Proiecte subsumate Programului:

1.1. Sud-estul Transilvaniei în perioada romană târzie: Identități, interacțiuni și integrare după părăsirea Daciei romane. PN-III-P4-ID-PCE-2016-0352.

Finanțator: UEFISCDI. Locație: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sf. Gheorghe. Director de proiect: Alexandru Popa. Echipa: Lorand Zsigmond Bordi, Dan Buzea (voluntar), Mariana Cebotari (voluntar), Andrea Chiricescu, Imola Kelemen, Sergiu Musteață.

Activități:

- Cercetări pluridisciplinare în situri de epocă post-romană din SE Transilvaniei
- Comunicări științifice și prezentări publice
- Publicarea rezultatelor cercetărilor efectuate.

Rezultate:

- 5 Participări la conferințe naționale și internaționale

- 5 Publicații de specialitate.

Valorificarea rezultatelor:

- mediatizarea proiectului în presa scrisă și online (1 articol în presa scrisă)

- 1 site online – setdlrp.ro

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Continuarea cercetărilor în sud-estul Transilvaniei și extinderea proiectului asupra regiunilor învecinate.

1.2. Peisaje ascunse: explorarea prin teledetecție și LiDAR a drumurilor, granițelor și câmpurilor de luptă din Carpații de sud-est (acronim HiLands)

Finanțator: UEFISCDI. PN-III-P4-ID-PCCF-2016-0090. Proiect implementat în consorțiu. Instituție coordonatoare: Institutul de Arheologie Vasile Pârvan. Parteneri: Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Muzeul Brăilei Carol I. Tema principală – depistarea și cercetarea prin teledetecție și tehnologia LiDAR a câmpurilor de luptă și situri arheologice în zonele montane împădurite. Responsabil de proiect din partea MNCR: Al. Popa. Echipa de proiect: D. Ștefan, M.M. Ștefan, D. Buzea.

Activități:

- Zboruri (airborne LiDAR) în zonele Brețcu-Oituz-Valea Putnei, Valea Buzăului, zonele de legătură ale Limes-ului *Transalutanus*, în special către Țara

Bârsei. Totodată, au fost realizate scanări LiDAR și în afara ariei Carpaților de Sud-Est, în scopul obținerii de modele de teren comparative din regiuni aflate în conexiune culturală cu siturile cercetate în proiect.

- Prelucrarea datelor achiziționate și generarea modelelor digitale utile pentru studierea reliefului în ansamblu și, în mod special, a anomaliilor topografice generate de activitatea umană din trecut;
- Cercetări geo-fizice
- Evaluări arheologice de teren
- Elaborarea raportului de proiect.

Rezultate:

- Au fost scanate suprafețe care totalizează 1764 kmp
- A fost scanat peisajul adiacent cetății dacice Covasna – Cetatea Zânelor
- A fost scanat peisajul din zona Rucăr – zone din traseul principale și/sau traseele secundare ale *Limes Transalutani*.
- 8 situri investigate prin metoda geo-fizică (magnetometrie, k-metrie și electrometrie)
- Arhive digitale, georeferențiate de situri și peisaje arheologice
- Validare date Lidar pentru 14 situri din zona de interes a proiectului
- 13 articole publicate în reviste de specialitate
- 12 prezentări susținute în conferințe științifice.

Beneficiari: 1.000

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Articole și studii în reviste academice.
- Rezultatele cercetărilor vor fi valorificate prin crearea de noi produse culturale: expoziții temporare, atlas digital, articole și alte publicații destinate publicului larg, filme documentare, lecții deschise și conferințe publice.

1.3. Etnoarheologia sării în spațiul intracarpatic al României/EthnosolRo3

Finanțator – UEFISCDI (contract finanțare nr. 151/2017). Titular – Universitatea Al. I. Cuza. MNCR – partener. Director de proiect: M. Alexianu (Universitatea A.I. Cuza din Iași). Echipa de proiect: V. Kavruk, D. Buzea, D. Ștefan, M. Ștefan.

Activități:

- Documentarea peisajelor culturale în zonele saline pe teritoriul județelor Harghita, Mureș, Bistrița-Năsăud, Cluj și Alba.
- Anchete etnografice privind exploatarea populară a sării pe teritoriul județelor Brașov, Harghita, Mureș, Bistrița-Năsăud, Maramureș, Cluj, Alba și Sibiu.
- Documentarea izvoarelor și fântânilor de apă sărată pe teritoriul județelor Brașov, Harghita, Mureș, Bistrița-Năsăud, Maramureș, Cluj, Alba și Sibiu.
- Efectuarea experimentelor de exploatare a sării cu ajutorul replicilor artefactelor descoperite în situri arheologice de exploatare a sării.
- Elaborarea rapoartelor de activitate.
- Participarea la lucrările Colocviului Internațional *Etnoarheologia Sării în spațiul intracarpatic al României*, Iași, 23 – 26 septembrie 2019.
- Publicarea rezultatelor cercetărilor de teren.

Rezultate:

- Seturi de filme și fotografii din timpul cercetărilor de teren și experimentelor arheologice.
- 20 de bunuri de patrimoniu intrate în administrarea MNCR.
- 4 articole științifice publicate.

Beneficiari direcți: 2000.

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Publicarea unei monografii și a 10 articole și studii științifice.
- Valorificarea rezultatelor cercetărilor prin expoziții tematice, filme documentare, lecții deschise ș.a.

2. PROGRAM NAȚIONAL: LIMES

2.1. Proiect subsumat: Elaborarea dosarului științific pentru includerea Limesului Daciei în lista patrimoniului mondial UNESCO. Sectorul estic.

Finanțator – Ministerul Culturii. Responsabil de proiect: Al. Popa. Echipa de cercetare: D. Buzea.

Activități:

- Cercetarea Limesului Daciei romane, sectorul Estic: cercetarea arheologică și valorificarea rezultatelor acesteia în vederea realizării documentației pentru clasarea în LMI și Lista tentativă a Patrimoniului mondial UNESCO a obiectivelor de patrimoniu cultural ce au alcătuit frontiera imperiului roman pe Sectorul de Est al Provinciei romane Dacia.
- Efectuarea de cercetări pluridisciplinare la Olteni, Brețcu, Baraolt, Reci, Boroșneu Mare și în zona imediat apropiată acestora.
- Diseminarea activității proprii și consultarea rezultatelor altor persoane și instituții implicate în procesul de pregătire a dosarului UNESCO.

Rezultate:

- 1 raport de cercetarea pluridisciplinară în castrul de la Olteni și în zona imediat apropiată acestuia. Raportul de cercetare este depus la Arhiva MNCR.
- Monitorizare în teren a siturilor-cheie: Brețcu, Boroșneu Mare, Reci, Baraolt, Olteni din județul Covasna, precum și la castrele de la Hoghiz și Râșnov din județul Brașov.
- 1 monitorizare cu experți internaționali. În perioada noiembrie 2019, s-au efectuat împreună cu experți de la Comisiunea Romano-Germanică din Frankfurt am Main a Institutului German de Arheologie (RGK), o monitorizare a siturilor/castrelor romane din SE Transilvaniei;
- Prezentarea și discutarea stadiului pregătirii documentației științifice pen-

tru dosarul „Limesul Daciei Romane. Sector Est”, în cadrul Masei rotunde organizată de Comisiunea Romano-Germanică a Institutului German de Arheologie. Frankfurt am Main, 10 octombrie 2019.

Beneficiari direcți – 1000.

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Articole și studii în jurnale academice;
- Rezultatele cercetărilor noi vor fi valorificate prin crearea a noi produse culturale: expoziții temporare, articole și alte publicații destinate publicului larg, filme documentare, lecții deschise și conferințe publice.

3. PROGRAM: CERCETĂRI ARHEOLOGICE INVAZIVE SISTEMATICE

3.1. Proiect subsumat: Cercetarea arheologică sistematică în situl de exploatare a sării Beclean – Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud.

Finanțator: Ministerul Culturii. Responsabil științific: V. Kavruk. Echipa: D. Buzea, M.M. Ștefan, D. Ștefan, J. Puskás, P. Palamar.

Activități:

- Dezvelirea structurilor descoperite anterior în S.XV în situl Băile Figa.
- Întocmirea Cataloagelor pentru toate obiectele de lemn descoperite în cadrul acestei campanii de cercetare arheologică și desenele (planuri și profile) fotografii și filme.
- Consemnarea activităților în Jurnalul de Săpătură;
- Realizare de fotografii, filmări și planuri desenate.

Rezultate:

- Patru structuri din sec. X î. Hr. dezvelite. Acestea, împreună cu alte trei descoperite în anii 2013-2018, sunt interconectate și reprezintă urmele unei structuri complexe datând din anii cca. 1000 – 900 î. Hr., utilizat în cadrul unui proces de exploatare a apei sărate și sării geme.

- 83 obiecte de lemn descoperite și inventariate în patrimoniul MNCR.
- Un raport de cercetare arheologică
- Seturi de fotografii și filme depuse în Arhiva Științifică a MNCR

Beneficiari direcți: 300

Perspective de valorificare pe termen mediu:

- Articole și studii științifice în reviste de specialitate;
- Rezultatele cercetărilor noi constituie baza pentru dezvoltarea de noi produse culturale: expoziții temporare, articole și alte publicații destinate publicului larg, filme documentare, lecții deschise și conferințe publice.

4. PROGRAM: CERCETĂRI DE TEREN ÎN SITURI ARHEOLOGICE AMENINȚATE

Proiecte subsumate:

4.1. Cercetarea arheologică preventivă Așezarea hallstattiană de la Sfântu Gheorghe – Arcuș. Suprafață – 2,04 ha, Cod RAN: 63401.22. Finanțat de S.C.TOTAL BUSINESS LAND S.R.L. (TBL). MNCR – partener. Responsabil științific: V. Kavruk. Echipa de proiect: D. Buzea, D. Ștefan, M. Ștefan, J. Puskás, L. Dănilă, M. Mureșan.

Activități:

- Documentarea siturilor arheologice din zona Sf. Gheorghe – Arcuș
- Documentarea patrimoniului descoperit în timpul activităților de teren
- Aerofotografierea sitului
- Cartarea complexelor arheologice identificate în teren
- Desenarea la scară a complexelor arheologice identificate
- Prelucrarea primară a patrimoniului descoperit
- Elaborarea Raportului de Cercetare.

Rezultate:

- Peste 1000 de bunuri arheologice descoperite și inventariate
- Seturi de filme din timpul cercetărilor de teren
- 2 articole științifice pregătite spre publicare

Beneficiari direcți: 1.000

Valorificarea rezultatelor pe termen mediu:

- Organizarea unei expoziții tematice.
- Articole și studii științifice.

4.2. Supraveghere arheologică în zona lucrării Reabilitare rețea de distribuție gaze naturale pe str. Gábor Áron, str. Independentei, str. Wesselényi Miklós, loc. Târgu Secuiesc, jud. Covasna, cu conducte și instalații de racordare MP din PE100, SDR 11

Studiu arheologic realizat pentru supraveghere arheologică efectuată în situl arheologic clasat ca monument istoric *Așezarea romană de la Târgu Secuiesc* (cod RAN: 63759.01; Cod LMI 2015: CV-I-s-B-13080), aflat în perimetrul *monumentului istoric „Centrul Istoric” Târgu Secuiesc*, cod LMI 2015: CV-II-s-A-13273 și în zona de protecție a acestuia, str. Gabor Aron, Independenței și Wesselényi Miklos. Responsabil de proiect: D. Buzea. Echipa de proiect: V. Kavruk, D. Ștefan, M.-M. Ștefan, J. Puskás.

Activități:

- Documentare bibliografică pentru siturile arheologice de pe raza municipiului Tg. Secuiesc;
- Încheierea contractului cu beneficiarul;
- Elaborarea documentelor necesare obținerii Autorizației de supraveghere arheologică din partea MC;
- Elaborarea devizelor, anexelor;
- Supraveghere arheologică în zona de protecție a sitului arheologic și a monumentului istoric;
- Supravegherea arheologică în timpul decopertării și excavării solului și subsolului cu mijloace mecanizate;
- Fotografierea și documentarea șanțurilor excavate;
- Desenarea și descrierea profilelor șanțurilor descoperite;
- Colectarea materialului arheologic aflat în poziție secundară.

Rezultate:

- 1 contract încheiat între MNCR și DISTRI-GAZ SUD, Departament Inginerie Rețea – Punct de lucru BRAȘOV (Înregistrat MNCR cu nr. 1189/26.06.2019 și nr. 18842 – 900501/03.07.2019 înregistrat la Distrigaz Sud, respectiv un Act adițional nr. 1833/ 18.09.2019 înregistrat la MNCR);
- 1 Raport de proiect. Documentația depusă la Arhiva Științifică a MNCR și la Direcția Județeană pentru Cultură Covasna.
- Bază de fotografii și filme.

Valorificarea rezultatelor:

- Aviz favorabil pentru autorizație de construire.

4.3. Supraveghere arheologică în cadrul proiectului *Construire casă particulară*

Loc de desfășurare: comuna Ilieni, satul Dobolii de Jos, nr. 287, jud. Covasna, aflată în zona de protecție monumentelor istorice LMI-CV-II-m-B-13207 (Conacul Reznek) și LMI-CV-II-m-A-13208 (Conacul Hollaky).

Responsabil științific: D. Buzea. Echipa de proiect: Al. Popa

Activități:

- Documentare bibliografică pentru siturile arheologice de pe raza comunei Ilieni
- Încheierea contractului cu beneficiarul
- Elaborarea documentelor necesare obținerii Autorizației de supraveghere arheologică din partea MC
- Elaborarea devizelor, anexelor
- Supraveghere arheologică în zona de protecție a sitului arheologic și a monumentelor istorice
- Supravegherea arheologică în timpul decopertării și excavării solului și subsolului cu mijloace mecanizate
- Fotografierea și documentarea șanțurilor excavate
- Descrierea profilelor șanțurilor descoperite

- Colectarea materialului arheologic aflat în poziție secundară.

Rezultate:

- 1 contract încheiat între MNCR și Pal-tan Gabriella (Contract nr. 681/22.04.2019)
- 1 Autorizație de supraveghere arheologică (Nr. 425 /11.06.2019);
- 1 Raport de proiect. Documentația este depusă la Arhiva Științifică a MNCR și la Direcția Județeană pentru Cultură Covasna.
- Documentația științifică (texte scrise, schițe, fotografii și filme) depusă la Arhiva științifică a MNCR.

5. Program: Cercetarea patrimoniului muzeal aflat în administrarea MNCR

Proiecte subsumate:

5.1. Expertiza științifică a materialului osteologic din mormântul de cai descoperit în situl arheologic *Sfântu Gheorghe – Arcuș*

Responsabil de proiect: D. Buzea. Echipa de proiect: Imola Kelemen, M. Stanciu.

Activități:

- Documentarea materialului osteologic descoperit în timpul cercetărilor arheologice de teren
- Analiza arheozoologică a materialului osteologic descoperit.

Rezultate:

- 1 Raport de proiect. Documentația este depusă la Arhiva Științifică a MNCR.

Valorificarea rezultatelor:

- Publicarea rezultatelor într-o revistă de specialitate
- Rezultatele expertizei vor fi folosite în cadrul unei expoziții tematice.

5.2. Datarea radio-carbon a vestigiilor de lemn descoperite în situl arheologic *Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud*

Responsabil de proiect: D. Buzea. Echipa de proiect: V. Kavruk, D. Ștefan, L. Dănilă, M. Mureșan, M. Stanciu.

Activități:

- Încheierea contractului cu un laborator de specialitate
- Transportul materialului la laboratorul din Măgurele
- Încărcarea datelor MNCR pentru mostrele de bunuri arheologice pe platforma RoAMS Laboratory
- Determinarea vârstei obiectelor de lemn

Rezultate:

- 1 contract încheiat între MNCR și Laboratorul RoAMS
- 16 buletine de analiză radio-carbon
- Documentația a fost depusă Arhiva MNCR.

Valorificarea rezultatelor:

- Publicarea rezultatelor într-o revistă de specialitate
- Rezultatele datării vor fi valorificate în cadrul unei expoziții tematice.

6. PROGRAM: EXPOZIȚII TEMPORARE

6.1. Proiect subsumat: Expoziția cu lucrările participante la Olimpiada județeană de meșteșuguri artistice tradiționale, ediția a XXIV-a

Olimpiadă organizată de Inspectoratul Școlar Județean Harghita și Episcopia ortodoxă a Covasnei și Harghitei în colaborare cu Centrul Cultural „Miron Cristea” și MOMS. Partener la amenajarea expoziției: Centrul cultural „Miron Cristea”.

Responsabil: A. Dobreanu. Echipa de proiect: Fl. Bănică, Teodora Ghiorghiță, Nicoleta Drăgan.

Activități:

- Primirea lucrărilor
- Montarea expoziției
- Promovarea proiectului

Rezultate:

- O expoziție cu peste 200 de lucrări (icoane pe sticlă și lemn, cusături, decorațiuni pe produse artisanale din lemn, artă decorativă etc)
- Un raport de activitate

Beneficiari direcți: 312 persoane

Valorificarea rezultatelor:

- Mediatizarea evenimentului în presa scrisă și online (1 articole în presa scrisă și 3 apariții online).

7. PROGRAM: PROMOVAREA SITURILOR ARHEOLOGICE

Proiecte subsumate Programului:

7.1. Ziua Porților Deschise la situl arheologic Băile Figa, ediția a V-a

Data: 28-29 septembrie 2019. Locația: Situl arheologic Beclean-Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud.

Responsabil – Valerii Kavruk. Echipa: D. Buzea, J. Puskás, M. Stanciu, C. Felea-Baubec, P. Palamar.

Activități:

- Amenajarea facilităților de acces în zonele sitului cele mai relevante.
- Asigurarea măsurilor de siguranță a vizitatorilor.
- Amenajarea în dreptul secțiunii aflată în curs de cercetare științifică a unei prezentări foto-documentare *Situl arheologic Băile Figa* formată din 3 panouri de 1,8 x 1,5 m.
- Experimente arheologice interactive.
- 50 afișe privind evenimentul.
- 500 pliante privind situl Băile Figa.
- 10 ghidaje de specialitate.

Beneficiari: 900

7.2. Ziua Cetății Zânelor, ediția a IV-a

Organizator principal: Asociația Culturală „Cetatea Dacică-Valea Zânelor” din Covasna. Parteneri: Casa Orășenească de Cultură Covasna, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, MNCR, Muzeul Brăilei „Carol I”, Asociația cultural-creștină „Iustinian Teculescu” și Centrul de Prevenire Evaluare și Consiliere Antidrog Covasna și Primăria Orașului Covasna. Data: 6.07.2019.

Loc de desfășurare: Valea Zânelor, Covasna. Echipa de proiect din partea MNCR: D. Buzea, C. Felea-Baubec, M. Mureșan, L. Dănilă.

Activități:

- 2 ateliere dedicate sărbătorii *Cetății Zânelor*, expoziție foto-documentară, prezentări științifice, ateliere creative, premierea unor personalități locale etc.
 - Promovarea evenimentului
 - Prelegeri de arheologie dacică pentru publicul local și turiști
 - Jocuri tradiționale: *oină*, *țurca* și *țărușul*
- Beneficiari direcți: 260.

Rezultate:

- Jocuri tradiționale: *prelegeri științifice*, *oină*, *țurca* și *țărușul*, expoziții, jocuri, ateliere.

8. PROGRAM: EDUCAȚIE MUZEALĂ

Proiecte subsumate:

8.1. EUROSCOLA – Să îl descoperim pe Romulus Cioflec – „O jumătate de veac cu Romulus Cioflec, scriitor călător în toată Europa” – „Educația schimbă vieți”!

Organizator principal: Colegiul Național „Mihai Viteazul” din Sfântu Gheorghe. Parteneri: MNCR, Biblioteca Județeană „Bod Péter” din Sfântu Gheorghe, Direcția Județeană de Cultură Covasna.

Data: 16.09-24.10.2019.

Loc de desfășurare: Colegiul Național „Mihai Viteazul”, Sala Albastră a Bibliotecii Județene „Bod Péter”, Casa memorială „Romulus Cioflec”, Ceainăria Tein, etc

Echipa de proiect din partea MNCR: L. Cornea, C. Felea-Baubec.

Activități:

- Lansarea proiectului, conferințe, chestionare, lansare de carte, vizită la Casa memorială „Romulus Cioflec”, piesă de teatru, concurs de informatică, interviuri, campanie de promovare, jurnal de activități etc.;
- Promovarea evenimentului.

Rezultate:

- Un proiect care a promovat personalitatea scriitorului Romulus Cioflec în rândul tinerilor, chestionare, piesă de teatru, flashmob, concursuri, conferință, etc.

Beneficiari direcți: 250

8.2. Micii meșteri populari

Organizator principal: Asociația Pedagogilor Români din județul Covasna. Parteneri: MNCR, Consiliul Județean Covasna, unități de învățământ din Sf. Gheorghe – Colegiul Național „Mihai Viteazul” din Sfântu Gheorghe, Grădinița Alba ca Zăpada, Școala Gimnazială Nicolae Colan din Sf. Gheorghe. Data: 18-21.11.2019. Loc de desfășurare: Sediul central MNCR.

Echipa de proiect din partea MNCR: F. Herțeg, C. Baubec-Felea, M. Mureșan, L. Dănilă.

Activități:

- Organizarea unor ateliere de modelare a lutului;
- Vizita ghidată a expoziției de arheologie;
- Jocuri interactive în cadrul expoziției de bază;
- Promovarea evenimentului.

Rezultate:

- Ateliere de modelaj lut, vizite ghidate, jocuri, premierea participanților, promovarea MNCR

Beneficiari direcți: 110

8.3. Lecții deschise adresate publicului

1. V. Kavruk, Lecția deschisă *Arheologia sării*, Școala de toamnă de la Alun, 8.10.2019.
2. A. Dobreanu, Lecție deschisă la muzeu cu tema *Contextul geopolitic și voința românilor în înfăptuirea Micii Uniri, act istoric ce stă la baza constituirii statului național roman modern*. MOMS, 22.01.2019.
3. A. Dobreanu, Lecție deschisă la muzeu cu tema *„Mica Unire pas major spre desăvârșirea unității naționale”*. MOMS, 22.01.2019.
4. A. Dobreanu, 4 lectii deschise cu tema *„Contribuții harghitene la Marea Unire”*. MOMS, 25.11-28.11.2019.

9. PROGRAM: EVENIMENTE CULTURAL-ARTISTICE

Proiecte subsumate:

9.1. Evenimentul cultural-literar *Sub semnul culturii naționale*

Organizator principal: Muzeul „Casa Mureșenilor” Brașov. Parteneri: MNCR, Uniunea Scriitorilor – Filiala Brașov. Data: 21.01.2019. Loc de desfășurare: Muzeul „Casa Mureșenilor” din Brașov. Echipa de proiect: L. Cornea, C. Felea-Baubec.

Activități:

- Lansarea revistei de literatură a MNCR – Caietele de la Araci, nr. 10
- Lansări de carte, intermezzo muzical, un recital al poetului brașovean Adrian Munteanu

Rezultate:

- Lansarea nr. 10 din Caietele de la Araci, momente cultural-artistice
- 55 beneficiari direcți.

9.2. Spectacolul omagial *Eminescu pentru eternitate*

Organizator principal: Școala Gimnazială Nicolae Russu din Sita Buzăului și Primăria Sita Buzăului

MNCR – partener. Data: 30.01.2019. Loc de desfășurare: Căminul cultural din localitatea Sita Buzăului

Echipa de proiect din partea MNCR: F. Herțeg, C. Felea-Baubec.

Activități:

- Asigurarea cadrului logistic pentru desfășurarea activităților
- Organizarea unor ateliere de scriere cu pana
- Recital de poezie
- Promovarea evenimentului.

Rezultate:

- Ateliere de scriere cu pana, promovarea MNCR
- Beneficiari direcți: 80

10. PROGRAM: MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE

10.1. Sesiunea Națională de Comunicări Științifice *Românii din sud-estul Transilvaniei. Istorie. Cultură. Civilizație.*

Ediția a XXV-a, Covasna 26-27.09 2019. Manifestare dedicată împlinirii a 25 de ani de la înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei. Organizatori: Episcopia Ortodoxă a Covasnei și Harghitei – Centrul Ecleziastic de Documentare „Mitrepolit Nicolae Colan”, Academia Română – Centrul European de Studii Covasna-Harghita, Asociația „Ștefadină”. Parteneri: MNCR, Liga Cultural-Creștină „Andrei Șaguna”, Asociația GRIT Covasna, Forumul Civic al Românilor din Covasna, Harghita și Mureș și cu sprijinul Secretariatului general al Guvernului.

Activități:

- Elaborarea afișului și programului
- Transportul materialelor și participanților MNCR
- Montarea și vernisarea unei expoziții prilejuită evenimentului
- 100 comunicări științifice
- Prezentarea unui film documentar
- MNCR a contribuit la organizarea evenimentului cu: Expoziția foto-documentară „Contribuția învățământului confesional românesc din Trei Scaune și Marea Unire”; Filmul documentar „*Tabla Buții-1916. Marile bătălii ale Primului Război Mondial în Carpații de Curbură – Teledetecție și arheologie aeriană*”; Comunicări științifice: Al. Popa, *Românii și barbarii la est de granița Daciei romane. Consemnări asupra politicii Imperiului Roman la nord de Dunărea de jos în lumina studiului „importurilor” provincial-romane din Barbaricum*; A. Dobreanu, *Situația rețelei școlare din Comitatul Ciuc și accesul la educație la*

sfârșitul sec al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea; Fl. Herțeg, Contribuția medicului Pompiliu NISTOR la pregătirea, înfăptuirea și consolidarea Marii Uniri.

Rezultate:

- 100 de comunicări de către cercetători, profesori universitari, istorici, socio-

logi, etnografi, scriitori, muzeografi, arhiviști, profesori, preoți și studenți și au fost lansate 11 noi apariții editoriale care abordează teme de interes integrate în programul sesiunii

- Afiș și program;

Beneficiari direcți: 300 persoane.

Fig. 1 Activități dedicate zilei de 1 Decembrie 1918 la Instituția Prefectului – Județul Covasna.

Fig. 2 Activități dedicate zilei de 1 Decembrie 1918 la Instituția Prefectului – Județul Covasna. Itinerarea expoziției foto-documentare "Marile bătălii ale Primului Război Mondial din trecătorile Carpaților de Curbură - Teledetecție și arheologie aeriană".

Fig. 3 Atelier de confecționare a mărțișoarelor.

Fig. 4 Atelier de scriere cu pana.

Fig. 5 Ateliere creative la Araci.

Fig. 6 Atelier de confecționat păpuși din linguri de lemn.

Fig. 7 Atelier de modelaj de lut.

Fig. 8 Cerc pedagogic la Casa memorială Romulus Cioflec.

Fig. 9 Finala Cupei Unirii la fotbal-tenis pe echipe (eveniment dedicat zilei de 24 ianuarie 1859).

Fig. 10 Cupa Unirii la fotbal-tenis (eveniment dedicat zilei de 24 ianuarie 1859).

Fig. 11 Eveniment literar "La umbra nukului bătrân", Araci, jud. Covasna.

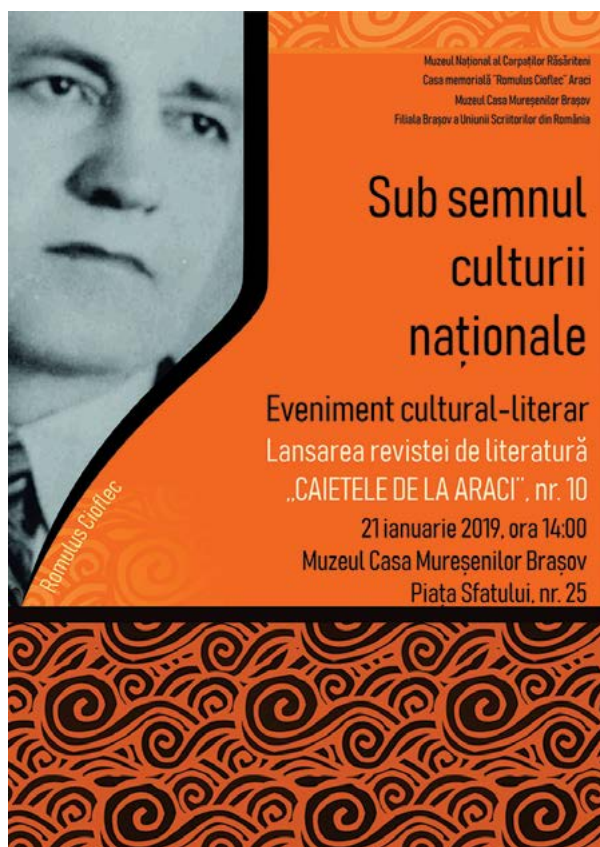

Fig. 12 Eveniment cultural-literar, lansarea revistei de literatură "Caietele de la Araci" nr. 10.

Fig. 13 Unirea Principatelor – 24 ianuarie 2019 la sediul la MOMS.

Fig. 14 Ziua Culturii Naționale la MOMS.

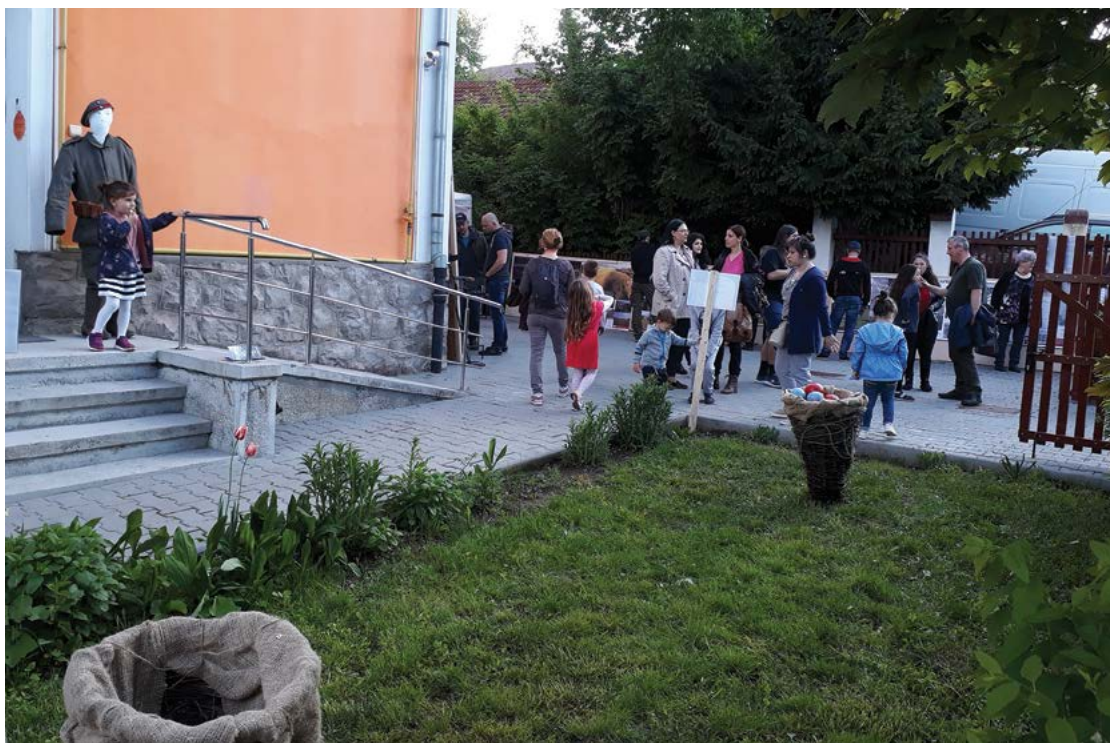

Fig. 15 Noaptea Muzeelor la sediul MNCR din Sf. Gheorghe.

Fig. 16 Noaptea Muzeelor la sediul MNCR din Sf. Gheorghe.

Fig. 17 Cupa Cetății la țurcă, ed. a II-a, Covasna, jud. Covasna.

Fig. 18 Cupa Cetății la țurcă, Ed. a II-a, Covasna, jud. Covasna.

Fig. 19 Clasarea patrimoniului; fotografierea bunurilor culturale MNCR 6991.

Fig. 20 Supraveghere arheologică în municipiul Târgu Secuiesc, jud. Covasna.

Fig. 21 Supraveghere arheologică în municipiul Târgu Secuiesc, jud. Covasna (detaliu).

Fig. 22 Situri salifere din Transilvania, fântâna de apă sărată din Blăjanii de Jos, jud. Bistrița Năsăud.

Fig. 23 Situri salifere din Transilvania, fântâna de apă sărată din Caila, Bistrița Năsăud.

Fig. 24 Ziua Porților Deschise pe șantierul arheologic de la Băile Figa, jud. Bistrița Năsăud.

Fig. 25 Experimente arheologice la Băile Figa, jud. Bistrița-Năsăud.

Fig. 26 Sesiunea Științifică Anuală a MNCR, Beclean, jud. Bistrița-Năsăud.

Fig. 27 Vizită la situl Baile Figa, jud. Bistrița-Năsăud.

Fig. 28 Documentarea arheologică de teren a siturilor salifere din Transilvania.

Fig. 29 Colindători la sediul MNCR din Sf. Gheorghe.

Abrevieri / Abbreviations

ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
AnnUnivApulensis	Annales Universitatis Apulensis, Alba Iulia
ArchAus	Archaeologia Austriaca
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchRozhl	Archeologické rozhledy, Praga
Археологія	Археологія, Київ (Kiew)
ASM Communicationes	Archaeologica Slovaca monographiae. Communicationes
BerRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts, Frankfurt am Main
BiblArh	Biblioteca de Arheologie
BiblBrukenthal	Bibliotheca Brukenthal, Sibiu
BiblIst	Biblioteca Istorică
BiblMarmatia	Biblioteca Marmatia, Baia Mare
BiblMusApulensis	Bibliotheca Musei Apulensis
BiblMusMarisiensis	Bibliotheca Musei Marisiensis, Tg. Mureș
BiblMuzBistrița	Bibliotheca Muzeului Bistrița
BiblThracologica	Bibliotheca Thracologica
Dacia N.S.	Dacia. Revue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne. Nouvelle Série
EphNapocensis	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
GOTARC ser. A	GOTARC Series A, Gothenburg Archaeological Studies, Göteborg
MuzNaț	Muzeul Național, București
PAT	Patrimonium Archaeologicum Transylvanicum, Cluj-Napoca
PBF	Prähistorische Bronzefunde, München / Stuttgart
PPMAAEHU	Papers of the Peabody Museum of American Archaeology and Ethnology, Harvard University, Cambridge, MA
RevArh S.N.	Revista Arheologică, Chișinău
RevBistriței	Revista Bistriței, Bistrița
RGF	Römisch-Germanische Forschungen, Mainz am Rhein
RJA	Romanian Journal of Archaeology, București
SAM	Studien zu den Anfängen der Metallurgie
SCIV	Studii și Cercetări de Istorie Veche
SCIVA	Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie
StComSatu Mare	Studii și Comunicări Satu Mare
SympThracologica	Symposia Thracologica
TMOM	Travaux de la Maison de l'Orient et de la Méditerranée, Lyon
TransRev	Transylvanian Review, Cluj-Napoca
Tyragetia, s.n.	Tyragetia, seria nouă, Chișinău
UpA	Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie, Bonn

